İLETİŞİM HANNAH ARENDT • TOTALİTARİZMİN KAYNAKLARI / 2

TOTALİTARİZMİN KAYNAKLARI /2

Emperyalizm

Seçme Eserler 4

HANNAH ARENDT

İLETİŞİM

THG
0576971
BOG

HANNAH ARENDT • **Emperyalizm**

The Origins of Totalitarianism
© 1973, 1968, 1966, 1958, 1951, 1948 by Hannah Arendt
© renewed 1979 by McCarthy West
© renewed 1994, 1979, 1976 by Lotte Kohler
Bu kitabın yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 453 • Politika Dizisi 27
ISBN-13: 978-975-470-387-0
© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-3. BASKI 1998-2011, İstanbul
4. BASKI 2014, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
KAPAK Ümit Kıvanç
UYGULAMA Nurgül Şimşek
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HANNAH ARENDT

Totalitarizmin Kaynakları-2

Emperyalizm

The Origins of Totalitarianism

ÇEVİREN ***Bahadır Sina Şener***

i l e t i ş i m

HANNAH ARENDT 1906 yılında Hannover'de, bir Yahudi mühendisin tek çocuğu olarak doğdu. Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Heidelberg'de Martin Heidegger ve Karl Jaspers'ten felsefe öğrendi ve yirmi iki yaşında yine burada doktorasını verdi. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine 1933'te Almanya'dan ayrılarak Fransa'ya geçti ve Yahudi göçmen hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra Amerika'ya yerleşti ve 1951'de ABD vatandaşlığına geçti. Amerika'daki ilk yıllarında akademik bir iş bulmakta epey zorlandıktan sonra 1953 yılında Princeton'da Christian Gauss konferanslarına çağrıldı. Böylece California, Chicago, Columbia, Northwestern, Cornell ve başka üniversitelerde verdiği dersleri içeren seçkin akademik kariyerine başladı. 1975 yılında öldüğünde New York'taki New School for Social Research'te felsefe profesörüydü. Kitapları: *The Origins of Totalitarianism*, (1951) [*Totalitarizmin Kaynakları 1 - Antisemitizm* (İletişim Yayınları, 1997), *Totalitarizmin Kaynakları 2 - Emperyalizm* (İletişim Yayınları, 1998)], *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess* (1958), *Between Past and Future* (1961) [*Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim Yayınları, 1996)], *On Revolution* (1963), [*Devrim Üzerine* (İletişim Yayınları, 2012)], *Eichmann in Jerusalem* (1963), [*Kötülüğün Sıradanlığı, Eichmann Kudüs'te*, (Metis Yayınları, 2009)], *Men in Dark Times* (1968), *Crises of the Republic* (1972), *On Violence* (1970) [*Şiddet Üzerine* (İletişim Yayınları, 1997)], *The Life of the Mind I-II* (1978), *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1992).

YAYINEVİNİN NOTU: Hannah Arendt, başyapıtı *Totalitarizmin Kaynakları*'nın çevirisinde, uluslararası literatürde kullanılan orijinal İngilizce metin esas alındı. Yazar 1955'te, ilkin İngilizce olarak yazdığı bu kitabın Almancasını yayımlarken çok sayıda ek yapmıştır (*Elemente und Ursprünge Totaler Herrschaft*, Europaeische Verlagsanstalt). Elinizdeki kitapta, bu Almanca versiyonda yer alan kimi önemli eklemeler, Tanıl Bora tarafından çevrilerek dipnotta veya köşeli parantez içinde verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

BEŞİNCİ BÖLÜM
Burjuvazinin Siyasi Kurtuluşu 9
I. Genişleme/Yayılma ve Ulus-Devlet 11
II. İktidar ve Burjuvazi [Burjuvazinin Siyasi Dünya Görüşü] 29
III. Ayak Takımıyla Sermaye Arasındaki İttifak 50

ALTINCI BÖLÜM
Irkçılıktan [Emperyalizmden] Önce Irk Düşüncesi 69
I. Yurttaşlar "Ulusu"na Karşı Aristokratlar "Irkı" 75
II. Ulusal Kurtuluşun Bir İkâmesi Olarak Irk Birliği 81
III. Tarihin Yeni Anahtarı [Gobineau] 90
IV. İnsan Haklarına Karşı "Bir İngilizin Hakları" 98

YEDİNCİ BÖLÜM
Irk ve Bürokrasi 115
I. Kara Kıtanın Hayalet Dünyası 118
II. Altın ve Irk [Kan] 136
III. [Emperyalist Efsane ve] Emperyalist Karakter 152

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Kıta Emperyalizmi: Pan Hareketleri 179
I. Völkisch Milliyetçilik 188
II. Kanunsuzluk Mirası [Bürokrasi: Despotizmin Mirası] 215
III. Parti ve Hareket 226

DOKUZUNCU BÖLÜM
Ulus-Devletin Yıkılışı ve İnsan Haklarının Sonu 255
I. "Azınlıklar Ulusu" ve Devletsiz Halk 259
II. İnsan Haklarının Çıkmazları 293

Elimde olsa gezegenleri ilhak ederdim.

CECIL RHODES

BEŞİNCİ BÖLÜM

Burjuvazinin Siyasi Kurtuluşu

1884 ile 1914 arasındaki otuz yıl, Afrika'nın paylaşılması ve milliyetçi pan-hareketlerinin doğuşuyla sona eren 19. yüzyılı, Birinci Dünya Savaşı ile başlayan 20. yüzyıldan ayırmaktadır. Bu, Avrupa'da sükunete, Asya ve Afrika'daysa soluk kesici gelişmelere sahne olan emperyalizm dönemidir.[1] Bu dönemin temel yanlarından bazıları, 20. yüzyıldaki totaliter görüngüye öylesine yakın bir manzara çizmektedir ki, bütün bu dönemi yaklaşan felâketlerin hazırlık evresi olarak değerlendirmek hiç de haksızlık olmaz. Öte yandan, dönemin sakinliği, yine de fazlasıyla 19. yüzyılın bir parçası olarak görünmesine neden olmaktadır. [Bu anlamda Lenin bile, sükunetli bir güvenle, Devrimden sonra insanların, toplumsal yaşamın temelini oluşturan ve binlerce yıldır bilinen az sayıdaki ve doğal ahlaki kurala uymaya yavaş yavaş alışacaklarını iddia ederken (*Devlet ve Devrim*, 1917, 5. bölüm) hâlâ bir 19. yüzyıl politikacısıdır.] Bu yakın olduğu kadar uzak

1 J. A. Hobson, *Imperialism*, Londra, 1905, 1938, s. 19: "Elverişli ve uygun olması açısından 1870 yılı, bilinçli bir Emperyalizm politikasının başlangıcı olarak alınmakla birlikte, bu hareketin, yaklaşık 1884'den seksenlerin ortalarına kadar tam gücüne ulaşamamış olduğu da açıktır".

da olan geçmişe, hikâyenin sonunu, yani iki bin yıldan fazla bir zamandır tanıdığımız Batı tarihinin kesintisiz akışında neredeyse tam bir kopmaya yol açtığını önceden bilen kimselerin bilge gözleriyle bakmaktan kendimizi alıkoyamayız. Fakat aynı zamanda, yine de bir "altın güvenlik çağı" [Stefan Zweig] denebilecek, yani korkularda [ve gaddarlıkta] bile henüz belli bir ılımlılığın damgasının varolduğu ve saygınlığını tamamen yitirmemiş, dolayısıyla sağlıklı bir muhakemenin genel görünümüyle ilişkilendirilebilir olduğu bir çağa belli bir özlem duyulduğunu da kabul etmemiz gerekir. Başka bir deyişle, bu geçmiş bize ne kadar yakın olursa olsun, toplama kampları ve ölüm fabrikalarıyla ilgili deneyimlerimizin, bu geçmişin genel iklimine, Batı tarihindeki başka herhangi bir döneme olduğu kadar uzak olduğunun tamamen ayırdındayız.

Emperyalist dönemde Avrupa'da meydana gelen başlıca olay, o zamana dek siyasi hakimiyet emeli duymadan ekonomik üstünlük elde etmiş tarihteki ilk sınıf olan burjuvazinin siyasi kurtuluşuydu. Burjuvazi, neredeyse tanımı gereği sınıflara bölünmüş bir toplumun üzerinde ve dışında [yönetme ilkesini benimseyen] ulus-devletin içersinde ve onunla birlikte gelişmişti. Hatta burjuvazi kendini çoktan hakim sınıf olarak kurduğunda bile, bütün siyasi kararları devlete bırakmıştı. Ancak ulus-devletin, kapitalist ekonominin daha da büyümesi için gerekli çerçeveyi sağlamak bakımından uygun bir yapı olmadığı ortaya çıktığında, devlet ile toplum arasında gizliden gizliye süren çekişme de, açık bir iktidar mücadelesi halini aldı. Emperyalist dönem boyunca, ne devlet ne de burjuvazi, tayin edici bir zafer kazanabildi. Ulusal kurumlar, emperyalist emellerin bütün o gaddarlığına ve megalomanyaklığına karşı direndiler ve burjuvazinin, devleti ve onun şiddet aygıtlarını kendi ekonomik amaçları için kullanma gayretleri, ancak ya-

rı yarıya başarılı olabildi. Alman burjuvazisi, bütün varlığını Hitler hareketine bağlayıp ayaktakımının yardımıyla toplumu yönetme hevesine kapıldığında, fakat daha sonra bunun için çok geç kalındığı ortaya çıktığında, durum değişti. Burjuvazi, ulus-devleti yıkmayı başarmış, ama ancak bir Pirus zaferi elde etmişti; ayaktakımı, diğer bütün sınıflar ve kurumlarla birlikte burjuvaziyi de tasfiye ederek, kendi başına siyasi yaşama nezaret etmeye tamamen ehil olduğunu göstermişti.

I. GENİŞLEME/YAYILMA VE ULUS-DEVLET

"Yayılma, her şeydir", demişti Cecil Rhodes ve her gece başının üzerinde "şu yıldızları ... asla ulaşamayacağımız o muazzam dünyalar"ı gördüğünde, umutsuzluğa düşüyordu: "Elimde olsa hepsini ilhâk ederdim".[2] Bu yeni, emperyalist çağın itici ilkesini keşfetmişti (yirmi yıldan az bir zamanda İngiltere'nin sömürgeleri 4.5 milyon metrekare ve 66 milyon kişi artmış; Fransız ulusu 3.5 milyon metrekarelik bir toprağı ve 26 milyon kişiyi eline geçirmiş; Almanlar bir milyon metrekareye varan 13 milyon nüfuslu yeni bir imparatorluk kurmuş; ve Belçika da, kralı aracılığıyla 8.5 milyon insanın yaşadığı 900.000 metrekarelik bir alanı eline geçirmişti);[3] ancak Rhodes, bir hikmet parıltısı göstererek, bu ilkede içkin olarak varolan deliliği ve insanlık durumuyla çelişkisini de teslim etmişti. Fakat doğaldır ki, ne bir içgörü ne de hüzün onu

2 S. Gertrude Millin, *Rhodes*, 1933, s. 138.

3 Bu rakamlar, Carlton J. H. Hayes'dan alınmıştır (*A Generation of Materialism*, New York, 1941, s. 237) ve 1871-1900 arası dönemi kapsamaktadır. Aynı zamanda Bkz. Hobson, *a.g.e.*, s. 19: "15 yıl içersinde İngiliz imparatorluğuna 3¼ milyon kilometrekare, Almanya'ya 14 milyon insanın yaşadığı 1 milyon kilometrekare, Fransa'ya da 37 milyon insanın yaşadığı 3.5 milyon kilometrekare ilâve olmuştu".

politikasından döndürebilirdi. Kendisini, güçlü megalomani eğilimleri olan hırslı bir işadamının normal olarak sahip olduğu yeteneklerin çok ötesine götüren bu hikmet parıltısının anlamını müdrik değildi o.

Aşağı yukarı aynı tarihlerde, "bir birey için megalomani neyse, bir ulus için de dünya politikası odur" demişti, Alman ilericilerinin önderi Eugen Richter.[4] Fakat Reichstag'da, Bismarck'ın ticaret ve deniz üslerinin kurulması amacıyla özel şirketlerin desteklenmesi önerisine karşı çıkması, o dönemde bir ulusun ekonomik gereksinimlerini Bismarck kadar bile anlamadığını açık biçimde göstermekteydi. Sanki emperyalizmi bilmezden gelen ya da ona karşı çıkan –Almanya'da Eugen Richter [Bismarck, Caprivi] ya da İngiltere'de Gladstone veya Fransa'da Clemenceau gibi– kimseler, gerçeklikle ilişkilerini yitirmiş, ticaret ile ekonominin her ülkeyi çoktan dünya politikasına karıştırdığını anlamamış kişiler gibi görünüyorlardı. Ulusal ilke, dar kafalı bir cehalete yol açmaktaydı; aklı selim savaşı kaybetmişti.

Emperyalist yayılmaya tutarlılıkla karşı çıkan herhangi bir devlet adamının yegâne ödülü, tevazu ve şaşkınlıktı. Örneğin 1871'de Bismarck, Fransa'nın Alsace-Lorraine'e karşılık Afrika'daki sömürgelerini verme teklifini geri çevirmişti. Yirmi yıl sonraysa, Uganda, Zanzibar ve Vitu'ya karşılık Büyük Britanya'dan Helgoland'ı almıştı; Alman emperyalistlerinin ona söylediği gibi, bir banyo küvetine karşılık iki krallık -hiç de adaletsiz sayılmaz. Örneğin seksenlerde Clemenceau, İngiltere'ye karşı Mısır'a bir keşif birliği göndermek isteyen Fransa'daki emperyalist cenaha karşı çıkmıştı. Otuz yıl sonraysa Musul'daki petrol alanlarını, bir Fransa-İngiltere ittifakı uğruna İngiltere'ye teslim etti. Örneğin Gladsto-

4 Bkz. Ernst Hasse, *Deutsche Weltpolitik*, Flugschriften des Alldeutschen Verbandes, Sayı 5, 1897, s. 1.

ne, Cromer tarafından Mısır'da "İngiliz İmparatorluğu'nun yazgısının emanet edilebileceği bir adam" olmamakla itham edilmişti.

[Emperyalistlerin işçi hareketinden gördüğü, şu veya bu ölçüde kararlı direniş de bu bağlama aittir. Bütün Enternasyonal'lere rağmen bu direniş tamamıyla ulusal yönelimli olmuştur; çünkü esasen iç politikayla ilgiliydi ve ulus içi mücadelelere bağlıydı. Dış politikayı ve emperyalist partileri kronik bir şekilde önemsemediği için, bu direnişin pek bir yararı olmadı. Lümpen proletarya ile, ve işçilerin bazı kesimlerinin emperyalist kârlardan pay verilerek elde edilmesi ile ilgili ara sıra yapılan uyarılar, asla bu yeni siyasal güçle ilgili daha derin bir idrake yol açmamıştır. Emperyalizmin salt ekonomik sebepleri ve itkilerinin, Hilferding ile Lenin'in sadece izleyicisi oldukları İngiliz Hobson'a borçlu olduğumuz erken keşfi, esas emperyalist siyasal yapıyı, yani insanlığı efendi ırk ile köle ırk olarak, siyahlar ve beyazlar olarak, yurttaşlar ve onları koruması gereken bir "kara güç" olarak bölme teşebbüsünü, aydınlatmaktan çok örtmüştür.]

Esas olarak yerleşik bir ulusal toprak bağlamında düşünen devlet adamlarının, emperyalizme şüpheyle bakmakta oldukça haklı nedenleri vardı; bir tek şartla ki, emperyalizm onların 'deniz aşırı macera' adını verdikleri şeyden daha fazlasını içeriyordu. "Vatanseverliğin ... en iyi ifadesini para yapmakta bulduğu" (Huebbe Schleiden) ve ulusal bayrağın "ticari bir aktif" (Rhodes) yerine geçtiği bu yeni yayılma hareketinin, olsa olsa ulus-devletin siyasi bünyesini yok edebileceğini içgörüden çok içgüdüyle biliyorlardı. İmparatorluk kurmak gibi fetih yapmak da, çok iyi nedenlerle kıymet yitirmişti. Başarılı fetihleri, ancak Roma Cumhuriyeti gibi esas olarak hukuka dayanan yönetimler yapmaktaydı; bu sayede, tamamen ayrı cinsten olan halklar, fetihin

ardından kendilerine ortak bir hukuk dayatılmak suretiyle bütünleştirilebilmekteydi. Ne var ki, ulus-devlet kendi yönetimine fiilen rıza gösteren türdeş bir nüfusa dayanmaktaydı (*"le plébiscite de tous les jours"*),[5] böyle bir birleştirici ilkeden yoksundu ve fetih durumunda bütünleştirmeden ziyade asimile etmek, adaletten ziyade zorla rıza almak, yani bozularak tiranlığa dönüşmek zorunda kalmaktaydı. Daha Robespierre bile, şu sözleri söylerken bu durumun çok iyi farkındaydı: *"Périssent les colonies si elles nous en coûtent l'honneur, la liberté"*.

Siyasetin sürekli ve yüce amacı olarak yayılma, emperyalizmin ana siyasi fikriydi. Bu fikir, ne geçici bir yağmayı ne de fethin yol açtığı daha uzun süreli bir asimilasyonu ifade etmekteydi; o nedenle, siyasi düşüncenin ve eylemin uzun tarihinde tamamen yeni bir kavramdı. Bu şaşırtıcı –tümüyle yeni kavramlara siyasi yaşamda çok ender rastlandığı için şaşırtıcı– özgünlüğün nedeni basitçe şuydu: Bu kavram, gerçek anlamda hiçbir biçimde siyasi bir kavram değildi; köklerini, spekülatif iş yaşamından almakta ve 19. yüzyıla özgü bir durum olan, endüstriyel üretimle ekonomik işlemlerde ortaya çıkan sürekli bir genişlemeyi ifade etmekteydi.

Endüstriyel büyüme etkisini duyuran bir gerçeklik olduğundan, genişleme de ekonomik anlamda isabetli bir kavramdı. Kullanılan ve tüketilen malların fiili üretiminde artış anlamına geliyordu. Üretim süreçleri, insanın, insani bir dünya kurma, onu donatma, iyileştirme ve onun için üretimde bulunma yetisi kadar sınırsızdır. Üretimin

5 [Her gün yinelenen bir plebisit.] Klâsik denemesi *Qu'est-ce qu'une nation?*'da (Paris, 1882) Ernest Renan, "fiili rızanın, birlikte yaşama arzusunun, kuşaktan kuşağa aktarılan bölünmez mirası sadakatle koruma iradesinin", bir halkın üyelerini bir ulus oluşturacak biçimde birarada tutan başlıca unsurlar olduğunu belirtmişti. Renan'ın bu sözlerinin çevirisi *The Poetry of the Celtic Races, and Other Studies*'den (Londra, 1896) alınmıştır.

ve ekonomik büyümenin yavaşlamasının nedeni, ekonomik olmaktan çok siyasidir; çünkü üretim bir bölümüyle çok farklı siyasi bünyeler içersinde örgütlenmiş çok sayıda farklı halka bağlıdır ve üretilen ürünler bu halklar tarafından paylaşılır.

Emperyalizm, kapitalist üretimdeki hâkim sınıfın ekonomik genişlemesi ulusal sınırlara dayandığında ortaya çıktı. Burjuvazi bakışlarını, ekonomik zorunluluk alanından siyasi yaşama çevirdi; çünkü içkin yasası sürekli ekonomik büyüme olan kapitalist sistemden vazgeçmek istemiyorsa, bu yasayı ülke içindeki hükümetlere dayatması ve genişlemenin, dış politikanın nihai siyasi amacı olduğunu ilân etmesi gerekiyordu.

"Yayılma uğruna yayılma" sloganıyla burjuvazi, kendi ulusal yönetimlerini, dünya politikası yoluna girmeye ikna etmeye çalıştı ve bunda kısmen de başarılı oldu. Önerdikleri yeni politika, bir an için doğal sınırlarını ve dengelerini, pek çok ulusun yayılmaya tam da aynı anda ve rekabetçi bir biçimde başlamış olmasında buluyor gibi görünüyordu. Emperyalizmi, başlangıç evrelerinde gerçekten de hâlâ 'birbirleriyle yarışan İmparatorluklar'ın bir mücadelesi olarak tarif etmek ve "bilinen bütün dünyanın ... bir hegemonya altında toplandığı bir devletler federasyonu olan antik ve ortaçağ dünyasının imparatorluk ideası"ndan ayırdetmek olanaklıydı.[6] Ne var ki, böyle bir yarışma, geçmiş bir çağın pek çok kalıntısından sadece biriydi; hâlâ geçerliliğini koruyan ulusal ilkeye (bu ilkeye göre insanlık, fazilet için yarışan uluslardan oluşan bir ailedir) ya da rekabetin, bir tarafın diğer bütün rakiplerini saf dışı etmesinden önce, sürece istikrar kazandırmak üzere önceden belirlenmiş kendi sınırlarını otomatik olarak oluşturacağına duyulan liberal inanca verilmiş bir ödündü. Ne ki, bu mutlu denge, hiç de gizemli ekonomik

6 Hobson, *a.g.e.*

yasaların kaçınılmaz bir sonucu olmayıp, büyük oranda siyasi kurumlara, dahası hasımların ateşli silâh kullanmasını engelleyen polis kurumlarına dayanmaktaydı. Tepeden tırnağa silâhlı iş grupları [dev tekeller] –'imparatorluklar'– arasındaki bir rekabetin, içlerinden birinin zafer kazanması, diğerlerininse ölmesi dışında nasıl bir sonuç verebileceğini anlamak zordur. Başka bir deyişle, rekabet en az genişleme kadar siyasi bir ilkedir ve tam da denetim ve kısıtlama için siyasi iktidara şiddetle gereksinme duyar.

Ekonomik yapının tersine siyasi yapı, gerçekten de sınırsız olan insan üretkenliğine dayanmadığından, sonsuz biçimde genişleyemez. İnsanların bütün yönetim ve örgütlenme biçimleri arasındaysa sınırsız büyümeye en az uygun olan, ulus-devlettir; çünkü onun temelinde varolan gerçek rızayı sonsuz biçimde uzatmak ve yaymak olanaksız olduğu gibi, fethedilmiş halklardan bu rızayı almak zor ve kolay rastlanmayan bir durumdur. Hiçbir ulus-devlet, vicdani bir rahatsızlık duymadan başka halkları fethetmeye kalkamaz; rahat bir vicdansa, ancak fetheden halkın, yaptıkları işin barbarlara üstün bir yasa dayatmak olduğuna inanmasıyla sağlanabilir.[7] Ne var ki, ulusun yasası, kendi halkının ve topraklarının dışında geçerli olmayan benzersiz bir ulusal özün doğal gelişmesi olarak anlaşılmaktaydı.

Nitekim ulus-devletin Fatih olarak boy gösterdiği her yerde, fethedilen halk arasında, imparatorluk kurmayı hedefleyen bütün sahici girişimleri boşa çıkartan ulusal bir egemenlik bilinci ve arzusu da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Fransa Ce-

7 Rızanın, bütün siyasal örgütlenmenin temeli olduğuna inanmaktan doğan bu vicdani rahatsızlık, İngiltere'nin Mısır'daki politikaları değerlendirilirken Harold Nicolson (*Curzon: The Last Phase 1919-1925*, Boston-New York, 1934) tarafından çok güzel tarif edilmektedir: "Mısır'daki varlığımız, haklı gerekçesini, savunulabilir bir fetih hakkına ya da zora değil, rıza ögesine duyduğumuz inanca dayandırmaya devam etmektedir. 1919'da bu öge, açık biçimde farkedilmiyordu. Mısırlıların 1919 Mart'ındaki feveranı, buna karşı dramatik bir meydan okumaydı".

zayir'i ana ülkenin bir eyaleti olarak kendine dahil ettiyse de, yasalarını Arap halka dayatmayı başaramadı. Onun yerine İslâmi yasalara saygı gösterdi ve Arap yurttaşlarına bir 'özel statü' verdi; bu da, yasal açıdan en az *Département de la Seine* kadar Fransa'nın bir parçası olan, ismen Fransız olan ama sakinlerinin Fransız yurttaşı olmadığı [ve istedikleri sayıda kadınla evlenebildikleri] bir toprak parçasında saçma sapan melez bir durum yarattı.

Kalıcı bir yönetim oluşturma umutlarını fethe bağlamış İngiltere'nin ilk 'imparatorluk kurucuları', en yakın komşuları İrlandalıları, ister İngiliz İmparatorluğu ister İngiliz Uluslar Topluluğu biçiminde olsun, geniş bir coğrafi alana yayılmış bir yapıya katmayı başaramadılar; fakat, son savaşın ardından, İrlanda'ya dominyon statüsü verildiğinde ve İrlanda İngiliz Uluslar Topluluğu'nun tam teşekküllü bir üyesi yapıldığında, fiyasko da, daha az hissedilir olmakla birlikte, bütün kesinliğiyle ortaya çıktı. Bu en eski müstemleke ve en yeni dominyon, dominyon statüsünü tek taraflı olarak reddetti (1937) ve savaşa katılmayı kabul etmeyerek İngiltere ile olan bütün bağlarını kopardı. İngiltere'nin sürekli fetihle yönetme politikası, "sadece [İrlanda'yı] yok etmeyi başaramadığı" için (Chesterton), kendi "uyuklamakta olan emperyalist dehası"nı[8] canlandırmak yerine, İrlanda'da ulusal direniş ruhunu uyandırdı.

Birleşik Krallık'ın ulusal yapısı, fethedilen halkların süratle asimile edilerek [ana ülkeye] dahil edilmelerini olanaksız kılmaktaydı; İngiliz Uluslar Topluluğu, asla bir

8 Lord Salisbury, Gladstone'un verdiği ilk Home Rule* Kanun tasarısının iptali üzerine sevinçle böyle söylemişti. Muhafazakârların yönetiminde geçen –aynı zamanda emperyalist bir dönem olan– sonraki yirmi yıl boyunca (1885-1905) İngiltere-İrlanda çatışması, bir çözüme kavuşmamakla kalmayıp çok daha vahim bir hal almıştır. Yine Bkz. K. Chesterton, *The Crimes of England,* 1915, s. 57 ve devamında.

(*) İngiliz siyasi tarihinde 1870'de başlayan, İrlanda'da özerk yönetimi sağlamayı amaçlayan hareket – ç.n.

'Uluslar Topluluğu' olmayıp, bütün dünyaya yayılmış *bir* ulusun, Birleşik Krallık'ın varisiydi. Yayılma ve sömürgeleştirme siyasi yapıyı genişletmedi, siyasi yapının dokusunu değiştirdi ve bunun sonucunda federasyon halinde birleşmiş yeni gövdenin uzuvları, ortak bir geçmiş ve ortak bir hukuk gibi sağlam nedenlerden dolayı ortak ana ülkeleriyle olan sıkı bağlarını sürdürdüler. İrlanda örneği, Birleşik Krallık'ın, pek çok farklı halkın birlikte yaşamaya rıza verebileceği bir imparatorluk yapısı oluşturmak için ne denli elverişsiz olduğunu kanıtlamaktadır.[9] İngiliz ulusu, Roma'nın imparatorluk kurma sanatının değil, Yunanlıların kolonizasyon örneğini izlemekte mahir olduğunu gösterdi. Yabancı halkları fethederek kendi yasalarını dayatmak yerine, İngiliz sömürgeciler, dünyanın dört bir köşesinde yeni kazanılan topraklara yerleşip aynı İngiliz ulusunun üyeleri olarak kaldılar.[10] Hayranlık uyandıracak şekilde, dünyanın her yöresine yayılmış bir ulusun gerçekli-

9 Ulusal gelişmenin ilk evrelerinde Tudorların İrlanda'yı Büyük Britanya'ya Valois olarak dahil etmeyi neden başaramadıkları hâlâ bir bilmecedir. Ancak, bunun nedeni, benzer bir sürecin, İrlanda'ya hizmetkârları arasında bölüştürülecek büyük bir ganimet gözüyle bakan Cromwell rejimi tarafından vahşice kesintiye uğratılmış olması olabilir. Ne olursa olsun, Fransız Devrimi'nin Fransızlar için yaptığı gibi, İngiliz ulusunun oluşumu açısından hayati önemi bulunan Cromwell devriminden sonra Birleşik Krallık, bir ulusun siyasi bünyesinin ancak ilk kuruluş evrelerinde sahip olabildiği asimile etme ve bütünleştirme gücünde her zaman bir kaybın da ortaya çıktığı o olgunluk evresine çoktan ulaşmıştı. Aslında ondan sonra olanlar, "halkın huzur içersinde yaşayabileceği değil de huzur içersinde ölebileceği dayatılmamış bir baskı"nın uzun ve hüzünlü öyküsüdür. (Chesterton, *a.g.e.*, s. 60).

10 Emperyalist çağın başlamasından kısa bir süre önce [büyük İngiliz tarihçisi] J. A. Froude'un yaptığı şu açıklama son derece tanımlayıcıdır: "Bırakınız vaktiyle yerleştiği gibi olsun; yani, Kanada'ya, Cape'e, Avustralya'ya ya da Yeni Zelanda'ya göç eden bir İngiliz bu yüzden milliyetini yitirmesin, hâlâ Devonshire ya da Yorkshire kadar bir İngiliz toprağındaymış gibi, İngiliz imparatorluğu sona erinceye kadar İngiliz kalmaya devam etsin; iki milyon insanımızı gönderir ve yerleştirirken Balaklava bataklıklarına gömdüğümüz birkaç kuruşun, ülkenin gücüne, Agincourt'dan Waterloo'ya kadar girdiğimiz bütün savaşlardan çok daha büyük bir katkısı olacaktır". Alıntı Robert Livingston Schuyler'den, *The Fall of the Old Colonial System*, New York, 1945, s. 280-81.

ği üzerine kurulmuş Uluslar Topluluğu'nun federe yapısının, bir ulusun imparatorluk kurmasında içkin olarak varolan zorlukları dengelemekte ve hiçbir zaman İngiliz olamayacak halkları Topluluk'un 'iş ortakları' olarak kabul etmekte yeterince esnek olup olamayacağı zaman içersinde görülecektir. Hindistan'ın bugünkü dominyon statüsüne – savaş sırasında Hintli milliyetçilerin düpedüz reddettikleri bir statü–, ekseriyetle geçici ve kalımsız bir çözüm olarak bakılmıştır.[11]

Ulusun siyasi bünyesiyle siyasi bir araç olarak fetih arasında varolan iç çelişki, Napolyon'un rüyasının sona ermesiyle birlikte kendini iyice belli etmeye başladı. O tarihten sonra fetihin resmen mahkûm edilmesinin ve ancak sınır çatışmalarının hallinde çok küçük bir rol oynamaya başlamasının nedeni, insancıl düşünceler değil bu deneyimdir. Napolyon'un Avrupa'yı Fransız bayrağı altında birleştirmeyi başaramaması, bir ulusun gerçekleştireceği fethin ya fethedilen halkın ulusal bilincinde tam bir uyanışa ve ardından da fatihe karşı ayaklanmaya veya tiranlığa yol açacağını açık bir biçimde göstermişti. Rızaya gereksinmesi olmadığından, tiranlık yabancı halkları yönetmekte başarılı olabilirse de, iktidarını sürdürmesi öncelikle kendi halkının ulusal kurumlarını yok etmesine bağlıdır.

İngilizlerin ve Avrupa'daki öteki halkların tersine, Fransa yakın geçmişte *ius* ile *imperium*u birleştirmeyi ve Romalı anlamda bir imparatorluk kurmayı gerçekten denemiştir. Bir tek onlar, "Fransız ulusu(nun) ... Fransız uygarlığının ni-

11 Ünlü Güney Afrikalı yazar Jan Disselboom, Topluluk halklarının bu konuyla ilgili tutumunu açık bir dille ifade etmişti: "Büyük Britanya bu işte... hepsi de aynı yakın soydan gelen ... ortaklardan biridir yalnızca ... İmparatorluğun, bu durumda olmayan ırkların yaşadığı kesimleri bu işte hiçbir zaman ortak olmadılar. Onlar üstün ortağın özel mülküydüler ... Ya beyaz bir dominyonunuz olur ya da Hindistan dominyonunuz olur, fakat ikisine birden sahip olamazsınız". (Alıntı, A. Carthill'den, *The Lost Dominion*, 1924).

metlerini yaymak için yürüdü"güne inanarak, ulusun siyasi bünyesini emperyal bir siyasi yapıya dönüştürmeyi en azından denediler; fethedilmiş halklara "gerek ... kardeş gerekse uyruk" –ortak bir Fransız uygarlığının kardeşlik topluluğunun üyeleri olmaları anlamında kardeş ve Fransız aydınlanmasının tilmizleri, Fransa'nın ardından gidenler anlamında uyruk– biçiminde davranmak suretiyle denizaşırı müstemlekeleri ulusal bünyeye katmak istediler.[12] Bu istek, beyaz olmayan delegelerin Fransa Parlamentosu'nda yer alması ve Cezayir'in Fransa'nın bir bölümü olduğunun ilân edilmesiyle, kısmen de olsa yaşama geçirilmişti.

Bu cüretkâr girişimin sonucu, denizaşırı müstemlekelerin ulus adına vahşice sömürülmeleri oldu. Bütün kuramların tersine, Fransa İmparatorluğu fiiliyatta ulusal savunma açısından değerlendirildi;[13] sömürgelere, Fransızları ulusal düşmanlarına karşı korumak için bir *force noire* [siyah(derili) güç] sağlayabilecek asker ülkeler gözüyle bakıldı. Poincaré'ın 1923'deki, ünlü "Fransa, kırk milyonluk değil, yüz milyonluk bir ülkedir" sözleri, basitçe "kitlesel üretim yöntemleriyle imal edilmiş ekonomik bir barut"un[14] keşfedildiğine işaret etmekteydi. Clemenceau, 1918'de barış masasında, "gelecekte Almanya Fransa'ya saldıracak olursa, Fransa'nın Avrupa'daki topraklarını savunmak için siyahlardan birlikler

12 Ernest Barker, *Ideas and Ideals of the British Empire*, Cambridge, 1941, s. 4.
Yine Bkz. Fransa İmparatorluğu'nun temelleriyle ilgili *The French Colonial Empire*'da (*Royal Institute of International Affairs* –Londra, 1941– tarafından yayınlanan *Information Department Papers*, sayı 25'de) yer alan giriş niteliği taşıyan çok güzel değerlendirmeler. "Amaç, sömürge halklarını Fransız halkı içinde asimile etmek, ya da daha ilkel topluluklarda bu mümkün olamıyorsa 'ortak yapmak'tır; böylelikle *la France métropole* ile *la France d'outremer* arasındaki fark, giderek özlü değil salt bir coğrafi fark haline gelecektir".

13 Bkz. Gabriel Hanotaux, "Le Général Mangin", *Revue des Deux Mondes* (1925) içinde, Tome 27.

14 W. P. Croizer, "Fransa ve Onun Siyah İmparatorluğu", *New Republic*, Ocak 23, 1924.

oluşturma hakkının sınırlanamayacağı"[15] dışında hiçbir şeyi önemsemediğini ileri sürdüğünde, planının Genel Kurmay tarafından uygulanmış olmasına karşın Fransız ulusunu Alman saldırganlığından korumuş olmadı –bunu ne yazık ki bugün bilecek durumdayız–, fakat kuşkulu bile olsa hâlâ varolan bir Fransa İmparatorluğu olanağına ölümcül bir darbe indirdi.[16] Bu son derece ümitsiz milliyetçilikle karşılaştırıldığında, manda sistemi üzerinde uyuşan İngiliz emperyalistleri, halkların kendi kaderini tayin haklarının bekçileri gibi göründüler; hatta, bir ara manda sistemini, yöneticinin bir halkı "doğrudan olmamakla birlikte kendi kabilesel ve yerel yetkilileri eliyle" yönetmesine olanak veren bir yöntem olan 'do-

15 David Lloyd George, *Memoirs of the Peace Conference,* New Haven, 1939, I, 362 ve devamında.

16 Benzeri bir denizaşırı müstemlekeleri ulus adına vahşice sömürme girişimi de, Napolyon'un yenilgisi üzerine Hollanda sömürgelerinin daha da yoksullaşmış bu ana ülkeye tekrar verilmesinden sonra, Hollanda Antilleri'nde Hollandalılar tarafından gerçekleştirildi. Zorla terbiye edilmek suretiyle yerliler, Hollanda'daki hükümetin kapısında köle yapıldılar. İlk kez geçen yüzyılın altmışlarında yayınlanan Multatuli'nin *Max Havelaar*'ı, dışarıdaki hizmetleri değil içerideki yönetimi hedeflemekteydi. (Bkz. de Kat Angelino, *Colonial Policy*, cilt II, *The Dutch East Indies,* Chicago, 1931, s. 45.)

Bu sistem süratle terkedildi ve Hollanda Antilleri bir süreliğine "bütün sömürge ulusların takdirini" kazandı (Sir Hesketh Bell, eski Uganda, Kuzey Nijerya vs. Valisi, *Foreign Colonial Administration in the Far East,* 1928, Kısım I). Hollanda'nın yöntemleri, pek çok açıdan Fransa'nınkilerle benzeşmekteydi: Hak eden yerlilere Avrupalı statüsü vermek, [ülkeye] Avrupalı bir okul sisteminin getirilmesi ve diğer tedrici asimilasyon yöntemleri. Dolayısıyla Hollanda da Fransa ile aynı neticeyi aldı: Uyruklar arasında güçlü bir ulusal bağımsızlık hareketinin doğuşu.

Bu çalışmada Hollanda ve Belçika emperyalizmi üzerinde durulmamaktadır. Bunlardan birincisi, Fransız ve İngiliz yöntemlerinin garip ve değiştirilmiş bir karışımıdır; ikincisi, Belçika ulusunun ya da hatta Belçika burjuvazisinin değil, hükümetler tarafından denetlenmeyen, başka hiçbir kurumla bağlantısı bulunmayan Belçika kralının kişisel genişlemesinin öyküsüdür. Emperyalizmin gerek Hollandalı gerekse Belçikalı biçimleri, temsil edici ve örnekleyici değildir. Hollandalılar, seksenlerde genişlemediler, sadece eski müstemlekelerini tahkim edip modernleştirdiler. Öte yandan Belçika Kongo'sunda yapılan eşi emsali olmayan gaddarlıklar, genelde denizaşırı müstemlekelerde olup bitenler açısından hakkaniyete sığmayan bir örnek oluşturacaktır.

laylı yönetim' aracılığıyla istismar etmeye başlamalarına rağmen bu görüntüleri değişmedi.[17]

İngilizler, ulusun imparatorluk kurma hamlesinde içkin olarak varolan bu tehlikeli tutarsızlıktan, kültür, din ve hukuk söz konusu olduğu ölçüde fethettikleri halkları kendi aygıtlarıyla başbaşa bırakarak, bu gibi konularda mesafeli bir tutum takınarak ve İngiliz hukukunu ve kültürünü yaymaktan uzak durarak kaçmaya çalıştılar. Bu durum, –gerçi süreci bir parça geciktirmek mümkün olabilse de– yerlileri ulusal bilinç geliştirmekten, egemenlik ve bağımsızlık feryadı koparmaktan alıkoyamadı. Fakat aynı durum, insanın insan üzerinde, "yüksek kan"ın "aşağı kan" üzerinde sadece geçici değil, temel bir üstünlüğe sahip olduğu biçimindeki emperyalist bilinci de çok güçlendirdi. Bu da, uyruk durumundaki halkların özgürlük mücadelesini şiddetlendirdi ve İngiliz yönetiminin getirdiği tartışılmaz yararlara gözlerini kapamalarına yol açtı. "Bir halk olarak yerlilere duydukları sahici saygıya, hatta kimi durumlarda onları ... neredeyse bir insan gibi ... sevmelerine rağmen, bir nezaretçiye gerek duymadan kendi kendilerini yönetebileceklerine inanmayan"[18] idarecilerinin tam da bu mesafeli [soğuk] tutumlarından, yerliler olsa olsa insanlığın geri kalanından sonsuza dek dışlandıkları ve kopartıldıkları sonucunu çıkartabilirlerdi.

Emperyalizm imparatorluk kurmak olmadığı gibi, genişleme de fetih demek değildir. İngiliz fatihlerin, yani "Hindistan'daki [eski] yasa bozucular"ın (Burke), İngiliz parasını ihraç edenlerle ya da Hint halkının idarecileriyle hemen hiç ortak yanları yoktu. Eğer bu ikinciler, emirleri uygulamaktan yasalar yapmaya geçmiş olsalardı, imparatorluk kuran kimseler haline gelebilirlerdi. Ne ki, burada şöyle bir sorun

17 Ernest Barker, *a.g.e.*, s. 69.

18 Selwyn James, *South of the Congo*, New York, 1943, s. 326.

vardı: İngiliz ulusu bununla ilgilenmiyordu ve böyle bir işte onlara destek olmazdı. Deyim yerindeyse, emperyalist kafalı işadamlarının takipçileri, "Afrikalının Afrikalı olarak kalmasını" isteyen devlet görevlileri oldu; "iyi birer Afrikalı"[19] –ne anlama gelirse gelsin– olmaları için onlara yardım etmeyi isteyenler, bir zamanlar Harold Nicolson'ın "çocukca ülküler"[20] dediği şeyden henüz sıyrılamamış bir avuç insandı. "Kendi ülkelerinin idari ve siyasi sistemlerini, geri kalmış halkların yönetimine uygulamak"[21] ve İngiliz Tacı'nın tam teşekküllü müstemlekelerini İngiliz ulusuna bağlamak gibi bir tasarıları hiç olmadı.

Ana ülkenin kurumlarının çeşitli biçimlerde imparatorluk içinde bütünleştirildiği gerçek imparatorluk yapılarının tersine, emperyalizmin özelliği, denetim işlevi görmelerine izin verilse bile, ulusal kurumların sömürge idaresinden ayrı olarak varlığını sürdürmesidir. Bu ayrı tutmanın ardındaki fiilî güdü, kibirle saygının garip bir karışımından kaynaklanmaktaydı: "Geri halklar"la ya da "aşağı kan"la karşılaşan dışardaki idarecilerin bu yeni kibri, içerde, hiçbir ulusun kendi yasasını yabancı bir halka dayatmaya hakkı olmadığını düşünen eski moda devlet adamlarının ["millî" bilincinde ve] saygısında karşılık bulmaktaydı. Tamamıyla olumsuz olan bu saygı, halkların birarada yaşaması için yeni bir yol açmayıp, sadece acımasız bir emperyalist yönetimin kararnamelerle sürdürülmesine hizmet ederken, bu yeni kibir de sonunda bir egemenlik aygıtı halini aldı. Avrupalı olmayan halkların, her şeyden önce ve her şeye rağmen Batı'nın tahakkümünden ne türden olursa olsun yararlar çıka-

19 Ernest Barker, *a.g.e.*, s. 150.

20 Bu çocukca ülküler ile İngiliz emperyalizmi içindeki rolleri hakkında aşağıdaki "Irk ve Bürokrasi" bölüme bakınız. Nasıl ortaya çıktıkları ve geliştikleri, Rudyard Kipling'in *Stalky and Company*'sinde anlatılmaktadır.

21 Lord Cromer, "Uyruk Irkların Yönetilmesi", *Edinburgh Review* (Ocak 1908) içinde.

rabilmesini, ulusal kurumların ve politikacıların bu sağlıklı itidallerine borçluyuzdur. Fakat 'deneyimli azınlığa' –emperyalist idarecilere– "öykünme yönünde",[22] yani yönetimin [ana] ülkedeki genel adalet ve özgürlük ölçütlerine göre biçimlendirilmesi yönünde baskı yapmaya çalışan 'deneyimsiz çoğunluğun' müdahalelerini protesto amacıyla, sömürgelere hizmet götürmekten asla vazgeçilmedi.

Yayılma uğruna yayılma hareketinin, diğer her siyasi yapıdan çok daha fazla ülke hudutları ve olası fetih sınırlarıyla tanımlanan ulus-devletler içersinde boy atması, modern tarihin ayırdedici niteliği haline gelen neden ve etki arasındaki saçma oransızlıkların bir örneğidir. Modern tarihin terminolojisindeki çıldırtıcı karışıklık, bu oransızlıkların bir yan ürünüdür sadece. Eski imparatorluklarla [Babil, Asur, Roma] karşılaştırmak, genişlemeyi fetihle karıştırmak, Uluslar Topluluğu ile İmparatorluk arasındaki farkı (ki emperyalist dönem öncesi tarihçiler, bu farkı, plantasyonlarla, mülklerle ya da sömürgelerle bağlılar, veya daha sonraları sömürgecilikle emperyalizm arasındaki fark olarak görürlerdi),[23] başka bir deyişle halkın (İngiliz) ihracıyla paranın (İngiliz) ih-

22 *A.g.e.*

23 'İmparatorluk' ile 'Uluslar Topluluğu'nu birbirinden kesin olarak ayırdetmek için emperyalizm terimini ilk kullanan bilimadamı J. A. Hobson oldu. Ancak bu temel fark, her zaman çok iyi bilinmekteydi. Örneğin, Amerikan Devrimi'nden sonra bütün liberal İngiliz devlet adamlarının aziz tuttuğu 'sömürgesel özgürlük' ilkesi, ancak söz konusu sömürge "İngiliz halkı tarafından oluşturulduğu ya da ... temsili kurumların sokulmasını güvenceye alacak şekilde içinde İngilizler de bulunduğu" sürece geçerli addedilmekteydi. Bkz. Robert Livingston Schuyler, *a.g.e.*, s. 236 ve devamında.

19. yüzyılda, İngiliz İmparatorluğu'nda üç tür denizaşırı mülk ayırdetmemiz gerekir; Avustralya ve öteki dominyonlar gibi yerleşimler veya plantasyonlar ya da sömürgeler; Hindistan gibi ticaret üsleri ve müstemlekeler; ve eskinin hatırına elde tutulan Ümit Burnu gibi askeri amaçlı üsler ve deniz üsleri. Bütün bu mülkler, emperyalizm çağında yönetim açısından ve politik bakımdan önemli değişikliklere uğradılar.

racı arasındaki farkı ihmal etmekle[24] tarihçiler, şu rahatsız edici gerçeği bertaraf etmeye çalışmışlardır: Modern tarihteki pek çok önemli olay, pirenin deve, habbenin kubbe olmasına benzemektedir.

Dünyanın dört bir yanında yağmalayacakları yeni yatırım olanakları arayan ve çok zenginlerin kazanç güdülerine seslenen, çok yoksulların içgüdüleriyle kumar oynayan bir avuç kapitalistin oluşturduğu bir manzarayla karşılaşan tarihçiler, emperyalizme Roma'nın ve Büyük İskender'in eski azametini yakıştırarak, yol açtığı olayları insani bakımdan daha katlanılır kılacak bir ihtişama büründürmek istediler. Neden ile etki arasındaki oransızlık, kendini şu ünlü ve ne yazık ki doğru değerlendirmede ele vermekteydi: İngiliz İmparatorluğu, böyle bir niyet güdülmeden kazanılmıştı. Yine aynı oransızlık, Hitler'den kurtulmanın bir Dünya Savaşı'nı gerekli kıldığı bizim zamanımızda, çok daha acımasız ve aynı zamanda kesinlikle komik olduğu için utanç verici bir biçimde kendini gösterdi. Buna benzer bir şey, daha önce Dreyfus Meselesi'nde ortaya çıkmıştı: Grotesk bir komplo olarak başlayıp bir fars olarak sona eren bir mücadeleyi neticelendirmek için ulusun en iyi unsurlarına gerek duyulmuştu.

Emperyalizmin tek ihtişamı, ulusun ona karşı verdiği savaşı [baştan] kaybetmesinde yatmaktadır. Bu yarım gönülle yapılan muhalefetin trajedisi, ulusun pek çok temsilcisinin, yeni emperyalist işadamlarınca satın alınmasında değildi; bu çürümeden daha da kötüsü, dürüst unsurların da bir dünya politikası yürütmenin tek yolunun emperyalizm olduğuna kanaat getirmeleriydi. Hammadde kaynaklarına ulaşmak ve deniz üsleri kurmak, hepsi için gerçekten zorunlu olduğundan, bütün uluslar, ilhâkın ve genişlemenin ulusun kurtuluşuna hizmet ettiğine inanmaya başla-

24 Ernest Barker, *a.g.e.*

dılar. Başlangıçta, eskinin ticari amaçlarla kurulmuş tesisleri ve ticaret için oluşturulan deniz üsleri ile yeni genişleme politikası arasındaki temel farkı anlayamadılar. Kendilerine, "Uyanın! Dünya ticaretine sahip olamazsanız, yaşayamazsınız", "ticari sahanız bütün dünyadır, hayatınız dünyadır, İngiltere değil" diye seslenen, dolayısıyla "dünyayı elinde tutma ve genişleme sorunlarıyla ilgilenmelerini" isteyen Cecil Rhodes'a inandılar.[25] Böyle bir istek duymadan, hatta bazen bilmeden sadece emperyalist politikanın suç ortakları haline gelmekle kalmadılar, 'emperyalizm'le suçlanan ve teşhir edilen ilk kişiler de onlar oldu. Fransız ulusunun geleceğinden derin endişelere kapıldığından, sömürgelerdeki insan gücünün Fransız yurttaşlarını saldırganlara karşı koruyacağı umuduyla [Fransa'nın emperyalist politikacılarını, sadece sermayelerini korumak için cumhuriyeti denizaşırı maceralara sürüklemekle suçlamasından otuz yıl sonra] bir 'emperyalist' haline gelen Clemenceau'nun durumu buna bir örnektir.

Sömürgeleri olan bütün Avrupa ülkelerinde –gerek İngiltere'de, gerekse Fransa, Belçika, Almanya, ve Hollanda'da– Parlamento ve özgür basın tarafından temsil edilen ulusal vicdan da boş durmuyor ve sömürgelerdeki idarecileri kızdırıyordu. İngiltere'de, Londra'da bulunan ve Parlamento tarafından denetlenen imparatorluk yönetimiyle sömürgelerdeki idarecileri ayırdetmek için bu etkiye 'imparatorluk etkeni' adı verildi; bu sayede emperyalizme, aslında ortadan kaldırmaya can attığı meziyetler ve adalet kalıntıları bağışlanmış oldu.[26] 'İm-

25 Millin, *a.g.e.*, s. 175.

26 Bu yanlış adlandırmanın kaynağı, muhtemelen Güney Afrika'daki İngiliz egemenliği tarihinde yatmakta ve yerel valilerin, Cecil Rhodes'un ve Jameson'ın, niyeti hilâfına, Boerlere karşı savaş için Londra'da "İmparatorluk Yönetimi" oluşturdukları zamanlara uzanmaktadır. "Gerçekte Rhodes, daha doğrusu Jameson, sadece 'ismen kontrolü' elinde bulunduran bir İmparatorluk Yönetimi'nin temsilcisi olan Yüksek Komiser'in isteksiz vereceği ya da nazikçe geri çevireceği bir muvafakatı beklemeden" idare edebileceği İngiltere'nin üç katı

paratorluk etkeni', siyasi ifadesini sadece yerlilerin korunmasında değil, bir biçimde İngilizler, yani 'İmparatorluk Parlamentosu' tarafından da temsil edilmeleri düşüncesinde bulmuştur.[27] Bu noktada İngilizler, uyruklarına fiili bir temsil hakkı verecek kadar ileri gitmemekle birlikte, Fransa'nın imparatorluk kurma deneyimlerine de son derece yaklaşmışlardı. Buna karşılık İngilizler, bir bütün olarak ulusun, fethettiği halkların bir tür vekili gibi davranabileceğini ümit ediyorlardı; ve ulusun da en kötüsünü önlemek için kaçınılmaz olarak elinden geleni yaptığı doğrudur.

Daha ziyade ulusal etken denmesi gereken "imparatorluk etkeni"nin temsilcileriyle sömürgelerdeki idareciler arasındaki çatışma, bütün İngiliz emperyalizmi tarihinde bir süreklilik taşır. Cromer'in, 1896'da Mısır'ı idare ettiği sırada Lord Salisbury'e hitaben dile getirdiği "yakarı" ("beni İngiliz Bakanlardan kurtar"),[28] içinde bulunduğumuz yüzyılın yirmili yıllarında Hindistan'ın yitirilmek üzere olması karşısında ulus [anavatan] ve ifade ettiği şeyin aşırı emperyalist kanat tarafından açıkça suçlanmasına varıncaya kadar sık sık yinelenmiştir. Emperyalistler her zaman, Hindistan yönetiminin, "varlığını ve politikasını İngiltere'deki kamuoyu karşısında haklı göstermek" zorunda kalmasından çok bü-

---

büyüklüğünde bir ülkenin mutlak hakimiydi". (Reginal Ivan Lovell, *The Struggle for South Africa, 1875-1899*, New York, 1934, s. 194). Ve İngiliz hükümetinin yargılama yetkisini, ulus devletin bütün geleneksel ve anayasal kısıtlamalarından yoksun yerel Avrupalı nüfusa bıraktığı ülkelerde olup bitenleri, en iyi, bağımsızlığını kazanmasından sonra, yani 'İmparatorluk Yönetimi'nin artık herhangi bir müdahale hakkına sahip olmadığı tarihten itibaren Güney Afrika Birliği'nin trajik öyküsünde izlemek mümkündür.

27 1908 Mayıs'ında Avam Kamarası'nda Charles Dilke ile Sömürge Bakanı arasındaki tartışma, bu bakımdan ilgi çekicidir. Dilke, beyaz çiftlik sahiplerine beyaz olmayan işçileri üzerinde egemenlik kurma sonucunu vereceği için Tacın sömürgelerine öz yönetim hakkı verilmesine itiraz etmişti. Kendisine, yerlilerin de İngiliz Avam Kamarası'nda temsiledildikleri söylendi. Bkz. G. Zoepfl, "Kolonien und Kolonialpolitik", *Handwörterbuch der Staatswissenchaften*.

28 Lawrence J. Zetland, *Lord Cromer*, 1923, s. 224.

yük ölçüde rahatsızlık ve öfke duymuşlardı; İngiliz kamuoyunun uyguladığı bu denetim, Hindistan yönetimini, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından radikal bir pasifleştirme için zaman zaman başka yerlerde denenmiş önlemler almasını[29] -Hindistan'ın da bağımsızlığını önlemiş olması çok mümkün 'idari katliamlar' yapmasını[30] artık olanaksız hale getirmekteydi.

Benzer bir husumet, Almanya'da, ulusal temsilcilerle Afrika'daki sömürge idarecileri arasında hüküm sürmekteydi. 1897'de Carl Peters, Alman Güneydoğu Afrika'sındaki görevinden alındı ve yerlilere karşı yapılan vahşice uygulamalar nedeniyle hükümetteki görevinden de istifa etmek zorunda kaldı. Aynı şey, Vali Zimmerer'in de başına geldi. Nihayet 1905'de kabile şefleri ilk kez şikâyetlerini Reichstag'a iletiler; bunun sonucunda sömürge idarecileri kabile şeflerini hapise tıktığında Alman hükümeti işe karıştı.[31]

Aynı durum Fransa için de geçerliydi. Paris'teki hükümet tarafından atanan valiler ya Cezayir'de olduğu gibi Fransız sömürgecilerinin büyük baskılarına maruz kalıyorlardı ya da yerlilere muamelede, "hükümet(lerin)in zayıf [uygulama

---

29 Yakın Doğu'da bir "pasifleştirme" örneği, *Observer* (1920) için yazılmış "France, Britain and Arabs" isimli bir makalede T. E. Lawrence tarafından uzun uzun anlatılmıştır: "Başlarda Araplar başarılı oldular; bunun üzerine cezalandırıcı bir güç olarak İngiliz birlikleri gönderildi. Araplar, toplardan, uçaklardan ya da savaş gemilerinden açılan ateşin altında ... amaçları için kendi tarzlarında savaştılar. Sonunda belki bir köy yandı, bölge pasifize edildi. Bu gibi vesilelerle zehirli gaz kullanmamamız gariptir. Evleri bombalamak, sadece kadınların ve çocukların gelişi güzel öldürülmesine neden oluyor ... Zehirli gaz kullanarak, bölgeleri savunmakta olan bütün bir ahaliyi temize havale etmek mümkün olabilirdi; ve hükümet etme yöntemi olarak bu, şimdiki sistemden daha ahlâk dışı olmayacaktır". Bkz. Lawrence'ın *Letters*'ı [Mektuplar], yayına hazırlayan David Garnett, New York, 1939, s. 311 ve devamında.

30 A. Carthill, *The Lost Dominion*, 1924, s. 41-42, 93.

31 Öte yandan 1910'da Sömürge Bakanı B. Dernburg, sömürgelerdeki çiftçilerin yerlileri korumalarına karşı çıktığı için istifa etmek zorunda kaldı. Bkz. Mary E. Townsend, *Rise and Fall of Germany's Colonial Empire*, New York, 1930 ve P. Leutwein, *Kämpfe um Afrika*, Luebeck, 1936.

için elverişsiz] demokratik ilkeleri"nden esinlenen reformlar yapmaya yanaşmıyorlardı.[32] Her yerdeki emperyalist idareciler, ulus tarafından kontrol edilmenin yükünü dayanılmaz bulmakta ve tahakküme yönelik bir tehdit olarak görmekteydiler.

Öte yandan emperyalistler de son derece haklıydılar. Uyruk halklar üzerinde kurulacak modern egemenliğin koşullarını, gerek hükümeti kararnameler ve keyfi bürokratik uygulamalar nedeniyle protesto edenlerden, gerekse ulusun şanı için müstemlekeleri sonsuza dek elinde tutmak isteyen kimselerden daha iyi biliyorlardı. Kendi yasasını izlemesine izin verilirse, ulusun ilerleyişinin ve başka halkların ulus tarafından fethinin, bu halklarda ulusal duyguların uyanması ve fatihin yenilgisiyle sona ereceğinin tamamen farkındaydılar. O nedenle, her zaman ulusal emellerini imparatorluk inşasıyla birleştirmeye çalışmış Fransız yöntemleri, ulusal demokratik kurumlarını muhafaza eden bir ana ülke tarafından kısıtlanmakla birlikte, geçen yüzyılın seksenli yıllarından sonra açıkça emperyalist olan İngiliz yöntemlerinden çok daha az başarılı olmuştur.

II. İKTİDAR VE BURJUVAZİ [BURJUVAZİNİN SİYASİ DÜNYA GÖRÜŞÜ]

Emperyalistlerin gerçekten istediği, [ona karşılık gelen bir yeni siyasi yapı kurmaksızın] siyasi iktidarı genişletmekti. Emperyalist genişlemeyi ateşleyen, sermayenin aşırı üretkenleştiği ve artık ulusal sınırlar içersinde üretken yatırıma dönüşemeyen paranın aşırı tasarrufu sonucu "lüzumsuz/ fazla" bir paranın ortaya çıktığı, garip bir ekonomik bunalım oldu. İlk kez iktidar, para yatırımının önünü açmaya,

32 Eski Madagaskar Genel Valisi ve Pétan'ın arkadaşı Léon Cayla'ın sözcükleriyle.

işini kolaylaştırmaya memur edilmedi; tersine, ihraç edilen para katarının ardından uysallıkla seğirtti. Çünkü uzak ülkelere yapılan ve denetimden kolayca çıkabilecek olan yatırımlar, toplumun geniş kesimlerini birer kumarbaza çevirmek, bütün kapitalist ekonomiyi bir üretim sisteminden bir mali spekülasyon sistemine dönüştürmek ve üretimden elde edilen kazancın yerine komisyon kârlarını geçirmek gibi bir tehlike taşımaktaydı. Emperyalist çağdan hemen önceki on yıl, yani geçen yüzyılın yetmişli yılları, dolandırıcılıkta, mali skandallarda ve borsa oyunlarında benzeri görülmemiş bir artışa tanıklık etmiştir.

Bu emperyalizm öncesi gelişmenin öncüleri, servetlerini kapitalist sistemin dışından elde etmiş ve büyümekte olan ulus-devletlerin, uluslararası garantiye sahip krediler için ihtiyaç duydukları Yahudi bankerlerdi.[33] Devlet maliyesini sağlam temellere oturtmak için sıkı bir vergi sisteminin getirilmesiyle, artık bu grupların da tamamen sönüp gitmekten korkmak için her türlü nedeni vardı. Artık iç pazarda kârlı yatırım olanakları bulamayan sermayenin plasmanına yardımcı olmanın cazibesine ve iğvasına ilk kapılan kesimin, yüzyıllardır paralarını komisyonlardan sağlamış Yahudi bankerler olması doğaldı. Uluslararası Yahudi bankerler, gerçekten de böylesi uluslararası nitelik taşıyan iş muameleleri için özellikle uygun görünüyorlardı.[34] Ayrıca, uzak ül-

33 Bu konuyu ve devamını 1. ciltteki (Antisemitizm) "Yahudiler ve Ulus-Devlet" bölümüyle karşılaştırın.

34 Daha yakın döneme ait yazında pek fazla bir rol işgal etmezken, emperyalist gelişmelerin ilk gözlemcilerinin hepsinin de bu Yahudi unsurunun üzerinde çok güçlü biçimde durmaları, ilgi çekici bir durumdur. Gözlemleri son derece güvenilir olduğundan ve çözümlemelerinde çok dürüst davrandığından, bu bakımdan J. A. Hobson bilhassa kayda değerdir. Konuyla ilgili yazdığı ilk denemesinde ("Capitalism and Imperialism in South Africa"),*Contemporary Review*, 1900 içinde) Hobson, şöyle diyordu: "(Bankerlerin) çoğunluğu Yahudiydi, çünkü Yahudiler mükemmel birer uluslararası bankerdirler ve İngilizce konuşsalar da büyük bölümü kıta Avrupa'sı kökenlidir ... Oraya (Transvaal) para için gittiler ve ilk gelenler, en fazla parayı kazananlar, ekonomik ze-

kelere yatırımda bulunmak için bir biçimde yardıma gereksinme duyan hükümetlerin de tanınmış Yahudi bankerleri, uluslararası mali piyasaya yeni girmiş ve çoğu maceracı olan kişilere yeğlemek gibi bir eğilimleri vardı.

Bankerlerin, ulusal üretimin dar çerçevesi içinde atıl kalmaya mahkûm olan fazla servete sermaye ihracının kanallarını açmalarının ardından, işlerinin başında bulunmayan hisse sahiplerinin, karşılığında büyük kazanç getiren muazzam riskler almaya aldırmadıkları da ortaya çıktı. Komisyoncu bankerlerin devletten karşılıksız yardım görmelerine rağmen bu yatırımları risklere karşı sigortalayacak yeterli paraları yoktu: Bunu ancak bir devletin maddi gücü yapabilirdi.

Para ihracını, hükümet iktidarının ihracının izlemesi gerektiği anlaşılır anlaşılmaz, genelde bankerlerin özelde de Yahudi bankerlerin konumları da dikkat çekici biçimde zayıfladı ve yerli burjuvazinin unsurları, yavaş yavaş emperyalist iş muameleleriyle girişimlerin önderliğini ellerine aldılar. Birkaç yıl içinde, önce bütün güçlü Yahudi bankerlerin ayağını kaydıran ve kesinlikle bir türedi ve çaylak olan Cecil Rhodes'un Güney Afrika'daki meslek yaşamı, bu açıdan son derece öğreticidir. Almanya'da, 1885'de henüz *Ostafrikanische Gesellschaft*'ın kuruluşunda ortak olarak yer alan Bleichroeder, on dört yıl sonra Almanya-Bağdat demiryolunun inşaatına başladığında, Baron Hirsch ile birlik-

---

hirlerini avlarının leşleri üzerinde bırakarak üyelerini geri çektiler. Gözlerini Rand'a diktiler ... dünya üzerindeki herhangi bir noktaya da dikmeye hazırdılar ... Esas olarak, kazançlarını, endüstrinin gerçek meyvelerinden, hatta başkalarının endüstrilerinden değil, şirketlerin kurulmasından, reklâmından ve mali manipülasyonlarından elde ederler". Ne var ki, Hobson'un daha sonraki çalışmasında (*Imperialism*) Yahudilerin esamesi bile okunmaz; bu arada, Yahudilerin etkilerinin ve rollerinin geçici ve bir ölçüde yüzeysel olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştı.

Yahudi bankerlerin Güney Afrika'daki rolleri için Bkz. "Irk ve Bürokrasi" bölümü.

te yerini, emperyalist girişimin yeni devlerine, Siemens ile Deutsche Bank'a bıraktı. Hükümetin Yahudilere gerçek bir güç vermekteki isteksizliğiyle, Yahudilerin siyasi ehemmiyeti olan iş ilişkilerine girmekteki tereddütleri birbiriyle öylesine güzel çakışmıştı ki, riskli kazançların ve komisyonların ilk evresi sona erdiğinde, Yahudilerin ellerindeki büyük servete rağmen hiçbir zaman gerçek bir iktidar mücadelesi yaşanmadı.

Çeşitli ulusal hükümetler, bu sürekli büyümekte olan, iş yaşamını siyasi bir mesele haline dönüştüren ve görece küçük bir grubun ekonomik çıkarlarını, ulusal denen çıkarlarla özdeşleştiren eğilime kuşku ve korkuyla bakmaktaydılar. Fakat görüldüğü kadarıyla, iktidar ihracının tek seçeneği, ulusal zenginliğin büyük bir bölümünün göz göre göre feda edilmesiydi. Dış yatırımlarda görülen bu hareketlilik, ancak ulusal şiddet araçlarının yaygınlaştırılmasıyla ussallaştırılabilir, fazla sermayenin giriştiği ve bütün tasarrufların riske atılmasını tahrik eden delice spekülasyonlar, ulusun ekonomik sistemiyle ancak bu yolla bütünleştirilebilirdi. Devlet, iktidarını genişletti; çünkü bir ülkenin ekonomik bünyesinin kaldırabileceğinden daha büyük kayıplarla, kendi araç ve usullerine bırakıldığında bir halkın elde edebileceğinden çok daha büyük kazançlar arasında bir tercih söz konusu olduğunda, ancak bu ikincisini seçebilirdi. [Böylece de esas emperyalist gelişmeyi başlatmış oldu.]

İktidar ihracının ilk sonucu, ulus çatısı altında [sivil organlara tabi olarak] varolan ve diğer ulusal kurumlarca denetlenen devletin şiddet araçlarının, polisin ve ordunun, bu bünyeden ayrılması ve uygar olmayan [sömürge] ya da zayıf ülkelerde [fatih] ulusu temsil konumuna yükselmeleri oldu. Burada, şiddete herhangi bir Batılı ülkeden çok daha fazla müsamahakâr davranıldığı, endüstriden ve siyasi örgütlenmeden yoksun geri kalmış bölgelerde, kapitalizmin sözde

yasaları, fiilen [Avrupa'da olmayan] bir gerçeklik kazandılar. Burjuvazinin, (insandan insan yaratır gibi) paradan para yaratma yönündeki nafile arzusu, üretime yatırılan paranın geri dönünceye kadar uzun bir yol katetmesi gerektiğinden, tatsız bir rüya olarak kalmıştı; para para doğurmamıştı, şeyler de para da insanın eseriydi. Oysa nail olunan yeni mutluluğun gizi kesinlikle şurada yatıyordu: Mülk sahibi sınıfların tamahkârlıklarının önünde artık hiçbir ekonomik yasa kalmamıştı. İster ekonomik ister ahlâki olsun, artık hiçbir yasaya itibar etmeyen iktidar, zenginliği kendine mal edebileceği için sonunda para da para doğurabilecekti. İhraç edilen para, ancak iktidar ihracını uyarmayı başarabildiğinde, sahiplerinin planlarını gerçekleştirebilirdi. Ancak sınırsız bir iktidar/güç birikimi, sınırsız sermaye birikimini gerçekleştirebilirdi.

Acil bir önlem olarak başlamış olan sermaye ihracı, dış yatırımlar iktidar ihracıyla korunma altına alınır alınmaz, bütün ekonomik sistemin kalıcı bir düzenlemesi haline geldi. Genişlemeyi geçici bir araç değil, kendinde bir amaç olarak gören emperyalist genişleme kavramı, iktidar ihracının ulus-devletin en önemli kalıcı işlevlerinden biri olabileceği belli olduğunda, siyasi düşüncede de boy gösterdi. Devlet içinde şiddet araçlarını yönetenler, çok geçmeden ulus içersinde yeni bir sınıf oluşturmaya ve etkinlik sahaları çok uzak olsa bile, ana ülkedeki siyasi bünye üzerinde ciddi bir nüfuz kullanmaya başladılar. [Şiddet uygulamaktan başka bir etkinlikleri olmadığından, politikayı güç ilişkileriyle özdeşleştirmek onlar için çok doğaldı.] Bir sınıf olarak, iktidarın, her siyasi yapının özü olduğunu iddia edebilen ilk kişilerdi ve bu iddia günlük deneyimlerinde de destek bulmaktaydı.

Bu emperyalist siyaset felsefesinin yeni özelliği, şiddete tanıdığı ağırlıklı yer ya da iktidarın, siyasetin temel gerçekle-

rinden biri olduğu görüşü değildi. Şiddet, her zaman siyasi eylemin *ultima ratio*su ve iktidar da, her zaman egemenliğin ve yönetimin gözle görülür ifadesi olmuşlardı. Fakat bunlardan hiçbiri, daha önce siyasi bünyenin bilinçli amacı ya da herhangi bir belirli politikanın nihai hedefi haline gelmemişti. Çünkü kendi haline bırakılan iktidar, daha çok iktidardan başka bir şey üretmez ve (yasa için değil) iktidar için kullanılan şiddet, geride çiğnenmedik hiçbir şey kalmayıncaya dek durmayacak yıkıcı bir ilkeye döner.

Ne ki, sonraki bütün güç ilişkilerinde içkin olarak varolan bu çelişki, kendinde bir amacı ya da hedefi bulunmayan, kalıcı olduğu varsayılan bir süreç bağlamında anlaşılırsa, anlamlı bir görünüm kazanmaya başlar. O zaman başarıyı ölçmek, sınamak gerçekten anlamsız bir hal alabilir ve iktidar, para doğuran paranın sonsuz birikim efsanesine karşılık gelecek biçimde, bütün siyasi eylemin asla bitmeyen, kendi kendini besleyen motoru gibi düşünülebilir. Sınırsız sermaye birikimi beklentisini tek başına yerine getirebilecek ve gücün amaçsız birikimine neden olan sınırsız genişleme kavramı, –emperyalizm çağına kadar her zaman fethin sonucu olmuş– yeni siyasi bünyelerin kurulmasını neredeyse tamamen olanaksız kılar. Gerçekten de onun mantıksal sonucu, bütün yaşayan toplulukların, ülke içindeki halkın olduğu kadar fethedilen halkların da yok edilmesidir. Çünkü, eski olsun yeni olsun kendi haline bırakılan her siyasi yapı, kesintisiz dönüşümün ve genişlemenin yoluna istikrarlaştırıcı güçler diker. O nedenle sürekli büyüyen iktidarın/gücün sonsuz akışının bir parçası olarak bakıldığında, bütün siyasi bünyeler geçici engeller olarak görünürler.

Geçmiş ılımlı emperyalizm çağında sürekli artan iktidarın/gücün idarecileri, fethedilen toprakları [kendi siyasi bünyelerine] katmayı denemeye bile kalkmaz, varolan geri

siyasi toplulukları geçmiş yaşamın nafile yıkıntıları gibi muhafaza ederken; totaliter ardılları, başka halkların olsun kendilerinin olsun, siyaseten istikrarlı bütün yapıları yıkıp yok ettiler. Şiddet ihracı, onlara efendinin ayrıcalığını, yeni bir şey yaratma olanağını tanımadan, köleleri efendi yaptı. İçerde şiddetin tekelci yoğunlaşması ve muazzam birikimi, sonunda totaliter genişleme bir ulus-ve-halk-tahripçisi bir güce dönüşünceye kadar, köleleri yıkımın etkin özneleri haline getirdi.

Güç/iktidar, hizmetinde olması gereken siyasi topluluktan ayrıldığında, siyasi eylemin özü ve siyasi düşüncenin merkezi oldu. Buna, ekonomik bir etkenin neden olduğu doğrudur. Ancak, eğer ekonomik ve toplumsal bakımdan egemen sınıfların gizli arzularına ve inançlarına bu denli tam bir yanıt oluşturmasaydı, sonuçta iktidarın/gücün, siyasi yaşamın yegâne içeriği, genişlemenin de onun yegâne amacı olarak sunulması, ne bu denli evrensel bir sitayişle karşılanabilirdi, ne de sonuçta ulusun siyasi bünyesinin çözülmesi bu denli az itirazla karşılaşırdı. [Hiçbir kamusal meseleye ilgi duymadığı için, onu büyüten] ulus devletin dışında kalmış olan burjuvazi, emperyalizm sayesinde siyaseten özgürleşmiş oldu. [Siyasi rüşde erdi.]

Emperyalizmin, kapitalizmin son evresi olmaktan çok, burjuvazinin siyasi hakimiyetinin ilk evresi olarak görülmesi gerekir.[35] Hakim sınıfların ne denli az yönetme arzusu duydukları, mülkiyet haklarının korunmasını garanti edebilecek her devlete rıza gösterdikleri bilinen bir şeydir. Gerçekten de onlar için devlet, her zaman sadece iyi örgütlen-

35 [Marx'ın devlet teorisine girmenin yeri burası değil. Yine de, Marx'ın devlet sorunundaki tuhaf ve çok defa yerilmiş körlüğünün, hayırla değil şerle de olsa her şeyi burjuvazinin konumundan hareketle görmesiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu kaydedebiliriz. Onun devlet kavramı burjuvazininkiyle aşağı yukarı özdeştir; devlette tamamen burjuvazinin olması istediği şeyi görür. Bu ise ulus-devletin gerçekliğiyle hiçbir zaman örtüşmemiştir.]

miş bir polis gücü olmuştur. Ne ki, bu yanlış ılımlılığın, bütün burjuva sınıfını siyasi bünyenin dışında tutmak gibi garip bir sonucu olmuştur; bir monarşinin uyrukları ya da bir cumhuriyetin yurttaşları olmadan önce, esas olarak özel kişilerdiler. Bu özel konumdan başlıca ilginin para kazanmaya gösterilmesi, rakiplerden oluşma bir toplumun [kamusal meselelere hazırlıklı olmayan] deneyiminden zorunlu olarak doğan –"başarı gibisi yoktur", "güçlü olan haklıdır", "hak, bir araçtır" gibi– özlü deyişlerde ifadesini bulan bir dizi davranış kalıbı ortaya çıkarmıştır.

İşadamlarının politikacı haline geldikleri ve devlet adamları ancak başarılı işadamlarının dilinden konuştuklarında ve "yeryüzünü kıta kıta düşündüklerinde" ciddiye alındıkları, devlet adamı olarak alkışlandıkları emperyalizm çağında, bu özel uygulamalar ve usuller yavaş yavaş, kamu yaşamının yürütülmesinin kural ve ilkeleri haline geldiler. Geçen yüzyılın sonlarında başlayan ve hâlâ da geçerli olan bu yeniden değerlenme süreciyle ilgili önemli bir gerçek de, burjuva kanaatlerinin dış ilişkilerde de geçerli olmaya, daha yavaş olarak da iç politikaya yayılmaya başlaması olmuştur. O nedenle söz konusu uluslar, özel yaşamda geçerli olan ve kamu bünyesinin her zaman kendisini ona ve bireysel yurttaşlarına karşı savunmak zorunda olduğu pervasızlığın, kamusal itibara, saygıya sahip siyasi bir ilke katına yükselmekte olduğunun farkına varmadılar.

Gücün modern müminlerinin, kamusal iyiliği özel çıkardan türetmeye çalışmış ve özel iyi uğruna, temeli ve nihai amacı iktidar/güç birikimi olan bir Devlet [*Commonwealth*] düşünüp tasarlamış tek büyük düşünürün felsefesiyle tamamen anlaşma halinde olmaları anlamlıdır. Gerçekten de Hobbes, ilkeleri burjuva sınıfı tarafından uzun süre kabul görmese de, bir tek burjuvazinin haklı olarak sahip çıkabi-

leceği yegâne büyük düşünürdür. Hobbes'un *Leviathan*'ı,[36] devleti –ister tanrısal hukuk, ister doğanın hukuku isterse toplum sözleşmesi hukuku olsun– bireysel çıkarın haklarını ve haksızlıklarını kamusal meseleler açısından tayin eden bir tür kurucu yasaya değil, bizzat bireysel çıkarlara dayandıran (öyle ki "özel çıkar, *publique* ile aynıdır")[37] yegâne siyaset kuramını ortaya koymuştur.

Hobbes'un o benzersiz muhteşemlikteki mantığının öngörmediği tek bir burjuva ahlâk ölçütü bile bulmak çok güçtür. İnsan'ın değil, burjuva insanın neredeyse tam bir görünümünü verir; üç yüzyılda ne geçersizleşmiş ne de aşılmış bir çözümleme yapar. "Akıl, Hesaplamadan başka bir şey değildir"; "özgür Özne, özgür İrade ... anlamsız ... sözcükler[dir]; yani Saçma[dırlar]". Akılsız, hakikate yeteneksiz ve özgür iradeden yoksun, –yani muhakeme/akıl yürütme yetisi olmayan– bir varlık olarak insan, özünde toplumun bir işlevidir, o nedenle hakkında "değer[ine] ya da kıymet[ine] ... fiyatına" göre yargıda bulunulur, "yani gücünden yararlanmak için ona ne ödeneceğine göre". Bu fiyat, arz ve talep yasasına bağlı olarak toplum tarafından, "başkalarının takdiri"ne göre belirlenir ve yeniden belirlenir.

Hobbes'a göre güç, bireye, kendi avantajına katkıda bulunacak biçimde arz ve talebi düzenleme ve fiyatı belirleme olanağını veren birikmiş denetimdir. Birey, kendi avantajını başkalarından tamamen uzakta, deyim yerindeyse mutlak bir azınlığın bakış açısından değerlendirecektir; derken, ancak bir tür

36 Aşağıdaki bütün alıntılar, aksi belirtilmediği sürece *Leviathan*'dandır.

37 Bu özdeşliğin, bireyin ve kamunun çıkarları arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırma totaliter bahanesiyle çakışması, yeterince anlamlıdır (Bkz. 3. ciltte *Totaliter Hareket ve Total egemenlik*), "Total egemenlik" bölümü). Ancak şunu da gözardı etmemek gerekir: Hobbes, herkesten daha fazla, doğru biçimde anlaşıldıklarında onların aynı zamanda siyasi bünyenin de çıkarları olduğunu iddia ederek özel çıkarları korumak istemiştir; oysa totaliter rejimler, mahremiyetin olmadığını ilân etmektedirler.

çoğunluğun yardımıyla çıkarını takip edebileceğini ve gerçekleştirebileceğini anlayacaktır. Dolayısıyla, eğer insan gerçekten sadece kendi bireysel çıkarlarının güdümündeyse, bu durumda güç isteğinin insanın temel duygusu olması gerekir. Bu istek, bireyle toplum arasındaki ilişkileri düzenler ve zenginlik, bilgi ve onur gibi diğer tüm emeller de onu izler.

Hobbes, doğuştan sahip oldukları güç yetileri bakımından olduğu gibi, güç mücadelesi bakımından da insanların eşit olduklarına işaret eder; çünkü insanların eşitliği, her birinin doğaları gereği birbirlerini öldürebilecek yeterli güce sahip oldukları gerçeğine dayanmaktadır. Zayıflık, kurnazlıkla telâfi edilebilir. İnsanların potansiyel katiller olmaları bakımından eşitlikleri, bütün insanları aynı güvensizlik durumuna sokar; bir devlet ihtiyacı buradan doğar. Devletin *varoluş nedeni*, kendini hemcinslerinin tehdidi altında hisseden bireyin güvenlik ihtiyacına dayanır.

Hobbes'un çizdiği insan manzarasında can alıcı özellik, kesinlikle son zamanlarda çokca övülen gerçekçi kötümserlik değildir. Çünkü, eğer insan Hobbes'un dile getirdiği gibi bir varlıksa, bir siyasi bünyenin kurulabilmesi olanaksız olurdu. Aslında Hobbes, bu varlığı kesin surette siyasi bir topluluğa dahil etmeyi başaramaz, hatta bunu yapmayı bile istemez. Hobbes'un insanının, yenilecek olsa bile ülkesine karşı hiçbir bağlılık borcu yoktur; mahkûm edilecek olsa bile vatan hainliğiyle suçlanamaz. Devletin dışındakilerin (örneğin köleler), mümkün olduğunca birbirlerini öldürmelerine izin verilmesi dışında hemcinslerine karşı başka hiçbir yükümlülükleri yoktur; bu arada tersine "hiçbir insanın, ister suçlu ister masum olsun başka bir insanı savunmak amacıyla Devletin Kılıç'ına direnme özgürlüğü yoktur" –bu, insanlar arasında ne yoldaşlığın ne de sorumluluğun bulunduğu anlamına gelir. Onları birarada tutan şey, pekala "ölüm cezası gerektirecek bir suç" da olabilecek ortak bir çıkardır; bu durumda "Devle-

tin Kılıç'ına direnmeye", "biraraya gelmeye, birbirini savunmaya ve yardımlaşmaya hakları vardır ... Çünkü sadece canlarını korumaktadırlar".

Bu anlamda, Hobbes için herhangi bir topluluğa üye olmak, ("içinde onları korkutup sindirebilecek hiçbir gücün yer almadığı bir ortaklık kurmaktan zevk bir yana, tersine büyük keder duyan") bireyin yalnız ve özel olma niteliğinde köklü hiçbir değişiklik yaratmayan ya da kendisiyle yoldaşları arasında kalıcı bağlar yaratan geçici ve sınırlı bir meseledir. Hobbes'un çizdiği insan manzarasının, sanki bir Devlete temel oluşturma amacını boşa çıkardığı, tersine her gerçek topluluğu kolayca yok edebilecek tutumlara tutarlı bir örüntü kazandırdığı görülmektedir. Bu durum, tam kavramında kendi yokoluşunun tohumlarını taşıyan Hobbes'un Devlet'inde içkin ve itiraf edilmiş bir istikrarsızlık yaratmaktadır -"(ister dış ister iç olsun) savaşta düşman nihai zaferi kazandığında ... Devlet biter ve bu durumda herkes kendini korumakta özgürdür"; Hobbes'un sürekli yinelediği başlıca amacı, azami bir güvenlik ve istikrar sağlamak olduğundan, bu istikrarsızlık çok daha fazla göze batmaktadır.

Bu insan manzarasını, psikolojik gerçekçilik ya da felsefi bir hakikat girişimi olarak değerlendirmek, Hobbes'a ve onun bir filozof olarak vakarına karşı ağır bir adaletsizlik olurdu. İşin gerçeği şudur: Hobbes bunlarla değil, sadece siyasi yapının kendisiyle ilgilenmekte ve insanın özelliklerini, Leviathan'ın ihtiyaçlarına göre tarif etmektedir. Savları ve inançları uğruna siyasi tasarısını öyle sunar ki, sanki insan hakkında gerçekçi bir içgörüden ("güç için güç isteyen" bir varlıktan) yola çıkıyor ve bu içgörüden, güce susamış bu hayvana en iyi uyan bir siyasi bünye tasarısına geçiyor görünmektedir. Edimsel süreç, yani Hobbes'un insan düşüncesini anlamlandıran ve sözde insanın [özü gereği] kötü olduğu gibi bariz bir bayağılığın ötesine geçen süreç, kesinlikle bunun tam tersidir.

Bu yeni siyasi bünye, 17. yüzyılda ortaya çıktığı biçimiyle yeni burjuva toplumunun yararı açısından kavranmaktadır ve bu insan manzarası, bu topluma uyabilecek yeni İnsan türünün bir taslağıdır. Devlet, hakların değil, gücün devredilmesine dayanır. Öldürülmeye karşı şartlı bir garanti karşılığında, öldürme üzerinde bir tekel kurar. Güvenlik, doğrudan devletin iktidar tekelinden doğan (ve insani hak ve haksızlık ölçütlerine göre insan tarafından saptanmamış) yasalar tarafından sağlanır. Ve bu hukuk, doğrudan mutlak iktidardan geldiği için, onun altında yaşayan bireyin gözünde mutlak zorunluluğu temsil eder. Devletin yasalarına –devletin tekelindeki toplumun birikmiş iktidarına– göre, hak ya da haksızlık yoktur, sadece mutlak itaat, burjuva toplumunun kör uyumculuğu vardır.

Siyasi haklardan yoksun bırakılmış, kamusal ve resmi yaşamın karşısına zorunluluk kılığında çıktığı birey, kendi özel yaşamına ve kişisel yazgısına yeni ve artan bir ilgi gösterme olanağına kavuşur. Bütün yurttaşları ilgilendiren kamusal işlerin idaresine katılması önlenmiş olan birey, hak sahibi olarak toplumdaki konumunu ve hemcinsleriyle doğal bağını yitirir. Şimdi bireysel özel yaşamını, ancak başkalarının bireysel özel yaşamlarıyla karşılaştırarak yargılayabilir; hemcinsleriyle toplum içindeki ilişkileri, rekabet biçimini alır. Kamu işleri, bir kez zorunluluk kılığı altında düzenlendiğinde, rekabet halindeki bireylerin toplumsal ya da kamusal kariyerleri de talihin etkisi altına girer. Doğanın herkesi eşit yeteneklerle donattığı ve devletin de birbirine karşı eşit oranda koruduğu bireylerden oluşan bir toplumda, kimin başarılı olacağı ancak talihe bağlıdır.[38]

38 Talihin, yaşamın tümü üzerinde nihai hakem konumuna yükselmesi fikri, tam gelişimine 19. yüzyılda ulaşacaktı. Onunla birlikte yeni bir edebiyat türü, roman ortaya çıktı ve drama geriledi. Çünkü drama, eylemin olmadığı bir dünyada anlamsız hale gelmişti; oysa roman, ya zorunluluğun kurbanı olan ya da talihin kayırdığı insanoğlunun yazgısını lâyıkıyla ele alabilmekteydi. Balzac, bu

Burjuvazinin ölçütlerine göre tümüyle talihsiz ve başarısız olanlar, toplum yaşamı demek olan rekabetin otomatik olarak dışına düşerler. İyi talih, onurla; kötü talihse utançla özdeştir. Birey, siyasi haklarını devlete bırakmakla aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da ona devreder: Devletten, suçlulara karşı korunmayı istediği gibi, kendisini yoksullara bakma yükünden de kurtarmasını ister. Yoksullarla suçlular arasındaki fark silinir; her ikisi de toplumun dışındadırlar. Başarısızlar, klâsik uygarlığın onlara bıraktığı erdemden mahrumdurlar; talihsizler, artık Hıristiyan merhametinden medet umamazlar.

Hobbes, toplumdan dışlanmış olanları –başarısızları, talihsizleri, suçluları– devletin onlara bakmaması halinde topluma ve devlete karşı bütün yükümlülüklerden kurtarır. Bu durumda güç isteklerini dizginlerinden çözebilirler; [tekrar "doğa durumu"ndadırlar;] onlara, ilkel öldürme yeteneklerinden yararlanmaları söylenir, böylelikle toplumun ancak salt işlevsel açıdan araçları mübah kılan çıkar uğruna üstünü örttüğü doğal eşitlik geri getirilir. Hobbes, toplumdan dışlanmışların bir katiller çetesi halinde örgütlenmelerini, burjuvazinin ahlâk felsefesinin mantıksal bir sonucu olarak öngörmüştür.

Güç, özünde ancak bir amaç için araç olduğundan, salt güce dayanan bir topluluğun, düzenin ve istikrarın yarattığı dingin ortamda çürümesi gerekir; tam güvenlik içinde ol-

yeni türü bütün genişliğince ortaya sermiş, hatta insanın duygularını, ne erdem ne kötülük, ne akıl ne de özgür irade içeren, insanın yazgısı olarak sunmuştu. Bir tek, insan işlerinin bütün skalasını yorumlayan ve yeniden yorumlayan, tam olgunlaşmış haliyle roman, 19. yüzyıl aydınları arasında böylesine büyük bir rol oynamış kişinin kendi yazgısına tutulmasının yeni müjdesini vazedebilirdi. Böyle bir tutulmayla, sanatçılar ve aydınlar kendileriyle filistenler arasına bir çizgi çekmeye, iyi ya da kötü talihin gayrı insaniliğine karşı kendilerini korumaya çalıştılar ve insandan hiçbir şey değilse bile en azından kurban olmasını isteyen insan onurunun umutsuzca ihtiyacını duyduğu –acı çekmeye, anlamaya ve yazılmış bir rol oynamaya ilişkin– modern duyarlılığın bütün hünerlerini geliştirdiler.

ması, kum üzerine kurulduğunu gösterir. Ancak daha fazla güç elde ederek statüko garanti edilebilir; ancak otorite sürekli genişletilerek ve sadece güç birikimi süreciyle istikrar korunabilir. Hobbes'un Devlet'i, sallantılı bir yapıdır; her zaman kendine dışardan yeni destekler bulmak zorundadır. Aksi halde akşamdan sabaha, kendisinden zuhur ettiği özel çıkarların amaçsız, anlamsız kargaşasına sürüklenmesi işten değildir. Hobbes, güç birikiminin zorunluluğunu, doğa durumu kuramında; tıpkı uyrukları olan bireylerin otoritelerini bir Devlet'e bırakmalarından önceki durumunda olduğu gibi, tek tek devletlerin de hâlâ karşı karşıya oldukları, herkesin herkese karşı "sürekli savaş durumu"nda cisimleştirir.[39] Bu her daim savaş olasılığı, devletin gücünü başka devletler pahasına arttırmasına olanak verdiği için, Devlet'in kalıcı olmasını sağlar.

Hobbes'daki, bireyin güvenliğini sağlama davasıyla Devlet'te içkin olarak varolan istikrarsızlık arasındaki bariz tutarsızlığı yüzeysel olarak değerlendirmek hatalı olur. Hobbes, burada da, yakından bildiği güvenlikle ilgili bazı temel içgüdülere seslenmeye ve onları ikna etmeye çalışır. Gerçekte Hobbes'un başlangıç noktasını, sonsuz bir mülkiyet birikim sürecine duyduğu temel inanç nedeniyle bütün bireysel güvenliği ortadan kaldırmak üzere olan yükselen burjuvazinin oluşturduğu yeni toplumsal bünyenin siyasi gereksinimleri konusunda sahip olduğu benzersiz içgörü oluşturmaktadır. Siyasi yapıda devrimci değişiklikler önerirken, toplumsal ve ekonomik davranış örüntülerinden zorunlu sonuçlar çıkarmıştır. Sadece, yeni bir sınıfın yeni gereksi-

39 Siyasi iktidarla ilgili bütün liberal görüşler gibi, bugün popüler olan liberal Dünya Hükümeti görüşü de, bir tek bireylerin yerini ulusların alması dışında, aynı biçimde bireylerin "herkesi korkutan" merkezi bir otoriteye teslim olmaları düşüncesine dayanmaktadır. Dünya Hükümeti, gerçek siyasi yaşamları, yani ikna edici güç gösterileri sayesinde birbirleriyle geçinen farklı halkların üstesinden gelecek ve onları tasfiye edecektir.

nimlerine ve çıkarlarına karşılık gelebilecek yeni bir siyasi bünyenin genel hatlarını ortaya koymuştur. Aslında yaptığı şey, ne olunması, nasıl davranılması gerektiğine ilişkin bir insan manzarası ortaya koymaktı.

Hobbes'un, beşeri ve tanrısal her şeyin motoru olarak güç üzerine yaptığı vurgu (hatta Tanrının insanlar üzerindeki hükümranlığı, "onları Yaratmış olmasından değil ... Karşı Konulmaz Gücünden" gelir), kuramsal bakımdan tartışma götürmez şu önermeden doğmuştur: Hiçbir zaman sona ermeyecek olan bir mülk birikimi, hiçbir zaman sona ermeyecek bir güç birikimine dayanmak zorundadır. Güce dayanan bir toplulukta içkin olarak varolan istikrarsızlığın felsefi karşılığı, sürekli büyümekte olan güçle tutarlı olabilmesi için bireyleri, halkları ve sonunda bütün insanlığı amansız bir biçimde ele geçirmiş sonsuz bir tarih süreci imgesidir. Sınırsız sermaye birikim süreci, büyüyen mülkiyeti sürekli daha güçlü olmakla koruyabilecek olan "Gücün sınırlanmadığı" bir siyasi yapı gerektirir. Yeni bir toplumsal sınıfın köklü bir dinamizme sahip olacağı varsayılırsa, şu tamamen doğrudur: "Daha fazlasını elde etmeden, daha iyi yaşamak için şu anda sahip olduğu güç ve araçlarını garanti edemez". Yaklaşık üç yüzyıl boyunca "bu Düşünce Gerçeğini, Uygulamanın Yararlılığına" dönüştürebilecek bir egemenin ya da Hobbes'un güç felsefesini açıkca benimseyebilecek kadar ekonomik olgunluğa ve siyasi bilince sahip bir burjuvazinin çıkmamış olması, bu dikkate değer gerçek, bu sonucun tutarlılığını hiçbir biçimde değiştirmez.

Hiçbir zaman sona ermeyecek bir sermaye birikim sürecinin korunması için zorunlu olan, hiçbir zaman sona ermeyecek bu güç birikimi süreci, 19. yüzyıl sonlarının 'ilerici' ideolojisini belirlemiş ve emperyalizmin doğuşunu haber vermiştir. İlerlemeyi karşı konulmaz kılan, mülkiyetin sınır

tanımadan büyümesine ilişkin nahif bir hayal değil, güç birikiminin, sözde ekonomik yasaların istikrarının yegâne garantisi olduğunun anlaşılmasıydı. Devrim öncesi Fransa'da kavrandığı biçimiyle 18. yüzyıl ilerleme anlayışından maksat, bugüne egemen olmanın ve geleceği denetim altına almanın bir aracı olarak geçmişin eleştirisini yapmaktı. Fakat bu anlayışın, sadece insanın özgür ve özerk olmasını istemekle kalmayıp, tarihin varsayımsal insan üstü yasaları uğruna her şeyi ve herkesi kurban etmeye de hazır burjuva toplumunun sonsuz ilerlemesiyle hemen hiçbir ilgisi yoktu. [Bu ilerleme süreci ve onun egemen olduğu bütün tarih felsefeleriyle ilgili olarak, Walter Benjamin'in "Tarih Felsefesi Tezleri"nde yazdıkları geçerlidir: "Tarih meleğinin... yüzü geçmişe dönmüştür. *Bize* bir olaylar zinciri gibi görünenleri, *o* tek bir felaket olarak görür, yıkıntıları durmadan üst üste yığıp ayaklarının önüne fırlatan bir felaket. Biraz daha kalmak isterdi melek, ölüleri hayata döndürmek, kırık parçaları yeniden birleştimek... Ama cennetten kopup gelen bir fırtına kanatlarını öyle şiddetle yakalamıştır ki, bir daha kapayamaz onları. Yıkıntılar gözlerinin önünde göğe doğru yükselirken, fırtınayla birlikte çaresiz, sırtını döndüğü geleceğe sürüklenir. İşte ilerleme dediğimiz şey, *bu* fırtınadır."[40] Ütopik de olsa, bu 18. yüzyıl düşüncesinin izleri, Joyce'un deyişiyle insanlığı tarihin kabusundan uyandıracak olan Marx'ın sınıfsız bir toplum hayalinde son kez ortaya çıkarlar.

İlhâk edemeyeceği için yıldızlara kızan emperyalist kafalı işadamları, gücün güç için örgütlenmesi halinde daha fazla güç yaratacağının farkına vardılar. Sermaye birikimi doğal,

40 Walter Benjamin, "Über den Begriff der Geschichte," *Institut für Sozialforschung*, New York, 1942, teksir. –Bizzat emperyalistler, kendi ilerleme düşüncelerinin içerimlerinin tamamen farkındaydılar. Hindistan'da devlet görevinde bulunmuş, A. Carthill müstear isminle yazmış tam da örnekleyici bir yazarın dediği gibi: "İlerlemenin zafer arabasıyla çarpışanların daima üzgün olmaları gerekir." (Walter Benjamin, *Son bakışta Aşk*, Metis Yayınları, 1993, s. 43).

ulusal sınırlarına ulaştığında, burjuvazi de ancak "genişleme her şeydir" ideolojisiyle ve ancak buna karşılık gelen bir güç birikim süreciyle eski motoru tekrar çalıştırmanın mümkün olabileceğini anladılar. Ne ki, tam da bu kesintisiz hareketin doğru ilkesinin keşfedilmiş gibi göründüğü bir anda, ilerleme ideolojisinin iyimser ruh hali de, birilerinin sürecin kendisinin karşı konulmazlığından kuşku duymaya başlamalarından dolayı değil, Cecil Rhodes'u korkutan şeyi pek çok insan görmeye başladığı için sarsıntıya uğradı: İnsanlık durumu ve yerkürenin sınırları, durmaya ve istikrar kazanmaya yeteneksiz olan bir sürecin önünde ciddi engel oluşturmaktaydı, dolayısıyla bu sınırlara vardığında, olsa olsa bir dizi yıkıcı felâketi başlatabilirdi.

Emperyalist çağda güç felsefesi, güç açlığının ancak yıkmakla bastırılabileceğini süratle farkeden ve bunu kabule son derece yatkın seçkinlerin felsefesi haline geldi. İlerleme boş inancının yerine aynı ölçüde kaba olan kıyamet boş inancını geçiren ve ekonomik yasaların karşı konulmazlığını vaaz ederken otomatik ilerleme fanatiklerinin gösterdiklerine benzer bir coşkuyla otomatik ilhâk vaz eden (özellikle, bu yüzyılın başlarında Fransa'da ve yirmilerde Almanya'da gözlenen) nihilizmlerinin temel nedeni buydu. Başarının büyük putperesti Hobbes'un başarması üç yüz yıl almıştı. Bu gecikmenin nedeni kısmen, insanı yasa koyucu ve yurttaş olarak kavrayan Fransız Devrimi'nin, burjuvazinin zorunlu bir süreç olarak anladığı kendi tarih anlayışını tam olarak geliştirmesini önlemeyi neredeyse başarmış olmasında yatmaktaydı. Fakat gecikme kısmen de, Devlet'in devrimci içerimlerinden; Hobbes'un işaret etmeyi başaramadığı, Batı geleneğini korkusuzca çiğnemekte oluşundan kaynaklanmaktaydı.

Tek hedefi güç yaratmak ve biriktirmek olan bir makinanın nihai hedefine hizmet etmeyen ve uymayan her in-

san ve her düşünce, tehlikeli bir baş belâsıdır. Hobbes, "eski Yunanlıların ve Romalıların" kitaplarının, "eski Ahlâk Filozoflarının kitaplarında dendiği gibi ... [Hıristiyan] En iyi *[Summum bonum]*" öğretisi kadar ya da "bir insanın vicdanına karşı yaptığı her şeyin Günah" olduğunu ve "Yasalar[ın] Adil olana ve Olmayana ilişkin kurallar" olduğunu belirten öğreti kadar "önyargılı" oldukları kanısındaydı. Eğer Batı tarihinde pek çok kez ortaya çıkmış olmakla birlikte her zaman felsefi bir temelden yoksun kalmış Tiranlığı haklılaştırmayı, ne daha azını ne daha çoğunu, istediğini unutmazsak, Hobbes'un bütün Batı siyasi düşünce geleneğine karşı duyduğu derin güvensizlik bizi şaşırtmayacaktır. Leviathan'ın edimsel olarak kalıcı bir tiranlık yönetimine varması karşısında Hobbes gururla şunu kabul eder: "Tiran adı, Egemenin adından başka bir şeyi göstermez ...; Tirana karşı itiraf edilmiş bir nefrete hoşgörü gösterilmesinin, genelde Commonwealth'e [Devlet'e] duyulan nefrete hoşgörüyle bakılması demek olacağını düşünüyorum...".

Hobbes, bir filozof olduğundan, burjuvazinin doğuşunda, tam gelişmesi üç yüzyıldan fazla bir zaman alacak yeni bir sınıfın bütün bu gelenekçilik karşıtı niteliklerini ayırdedebilmekteydi. Hobbes'un *Leviathan*'ı yeni siyasi ilkelerle ilgili boş düşünceler ileri sürmekle ya da eskinin, insan topluluklarını yöneten akıl arayışıyla ilgilenmiyordu; o, tam anlamıyla varlığı özünde mülkiyete bağlı bir toplumda, dinamik, yeni mülk(iyet)-üreten bir araç olarak yeni bir sınıfın doğuşunun yol açacağı "sonuçların hesaplanması"na dayanmaktaydı. Burjuvazinin doğmasına neden olan sermaye birikimi denen şey, tam da mülkiyet ve zenginlik anlayışını değiştirmişti: Mülkiyet ve zenginliğe, artık birikimin ve edinimin sonuçları değil, başlangıçları olarak bakılmaktaydı; zenginlik, hiçbir zaman sona ermeyecek bir daha fazla zenginleşme süreci haline gelmişti. Burjuvazinin mülk sahibi bir sınıf olarak tavsi-

fi, kuşkusuz yüzeysel olarak doğrudur, çünkü bu sınıfın şöyle bir özelliği vardır: Yaşamı, sürekli olarak bir zenginleşme süreci olarak anlayan ve parayı, hiçbir şart altında salt bir tüketim metası olamayacak ve asla "yenmeyecek" bir şey olarak gören herkes bu sınıfın bir üyesi olabilirdi.

Ne ki, mülkiyetin kendisi kullanıma ve tüketime konudur, dolayısıyla durmadan azalır. Sahip olmanın en radikal ve en emin biçimi, yıkmaktır, çünkü ancak yok ettiğimiz şeyin sonsuza dek bizim olduğundan eminizdir. Tüketmeyen, tersine sahip olduklarını durmadan genişletmeye çalışan mülk sahipleri, sürekli olarak bir büyük münasebetsiz sınırla karşılaşırlar: Ne yazık ki insanlar öleceklerdir. Ölüm, mülkiyetin ve edinimin hiçbir zaman gerçek bir siyasi ilke olamamasının gerçek nedenidir. Özünde mülkiyete dayanan bir toplumsal sistemin, ilerleyebileceği tek bir yön vardır, o da bütün mülkiyetin nihai olarak yıkılmasıdır. Yerkürenin sınırları nasıl ki genişlemenin siyasi bünyenin temeli olmasına bir meydan okuma niteliği taşıyorsa, kişisel yaşamın sonlu olması da mülkiyetin toplumun temeli olmasına ciddi bir meydan okumadır. İnsan yaşamının sınırlarının, zenginliğin, bütün kişisel gereksinimlerin ve tüketim olasılıklarının ötesinde otomatik olarak sürekli büyümesi planlanarak aşılması yoluyla, bireysel mülkiyet bir kamusal mesele yapılır ve salt özel yaşam alanından çıkartılır. Doğaları gereği geçici olan, insanın doğal yaşam süresiyle sınırlı olan özel çıkarlar, şimdi kamusal işlerin alanına sızabilirler ve kesintisiz birikimin ihtiyaç duyduğu sonsuz uzunluktaki zamanı onlardan ödünç alabilirler. Bu durum, "Ortak iyi[nin] Özel iyiden farklı olmadığı; ve doğaları gereği özel iyiye eğilimli olmakla, aynı zamanda ortak yararı sağlayan" karıncaların ve arılarınkine çok benzer bir toplum yaratacağa benzer.

Ne ki, insanlar arı ya da karınca olmadıklarından, bütün bunlar bir hayaldir. Kamu yaşamı, aldatıcı bir görünüm ka-

zanarak, sanki bu çıkarlar sadece birbirlerine eklenerek yeni bir nitelik yaratabilirlermiş gibi, özel çıkarların bir toplamı olarak görünür. Siyasi yaşama ilişkin liberal adı verilen bütün düşüncelerin (yani burjuvazinin emperyalizm öncesi bütün siyasi nosyonlarının); örneğin, gizemli bir biçimde rekabet halindeki etkinliklerin özet toplamından ortaya çıkan gizli bir denge tarafından düzenlenen sınırsız rekabet; "aydınlanmış öz çıkar"ın uygun ve yeterli bir siyasi erdem olarak izlenmesi; salt birbirini izleyen olaylarda içkin olarak varolan sınırsız ilerleme -bütün bunların şöyle bir ortak yanları vardır: Bunlar özel yaşamların ve kişisel davranış örüntülerinin basit birer toplamına varmakta ve bu özet toplam, ekonomik olsun siyasi olsun tarihin yasası olarak sunulmaktadır. Ancak liberal kavramlar, burjuva sınıfının kamu işlerine duyduğu içgüdüsel güvensizliği ve doğuştan düşmanlığı ifade etmekle birlikte, Batı kültürünün eski ölçütleriyle yeni sınıfın dinamik ve kendi kendini hareket ettiren bir ilke olarak mülkiyete duyduğu inanç arasında sadece geçici bir uzlaşmadırlar. Otomatik olarak büyümekte olan zenginlik, fiili olarak siyasi eylemin yerini aldığı ölçüde bu eski ölçütler de dağılıp giderler.

Hiçbir zaman tam anlamıyla kabul görmemiş olsa da, Hobbes burjuvazinin gerçek filozofuydu; çünkü, birikim süreci er ya da geç mevcut teritoryal [ülkesel] sınırların açılmasını gerektireceği için, asla sona ermeyen bir süreç olarak kavranan zenginlik ediniminin ancak siyasi iktidarın ele geçirilmesiyle garanti altına alınabileceğini görmüştü. Hiçbir zaman sonu gelmeyecek bir edinme yoluna girmiş bir toplumun, yine buna uygun sonsuz bir güç yaratma sürecine yetenekli dinamik bir siyasi örgütlenme kurmak zorunda olduğunu öngörmüştü. Hatta salt hayal gücü sayesinde Hobbes, böyle bir topluma ve onun tiranik siyasi bünyesine uyabilecek yeni tür insanın belli başlı psi-

kolojik özelliklerini de genel hatlarıyla ortaya koyabilmiştir. Gerçekte toplum onu erdemleriyle ve kötülükleriyle bütün doğal güçlerinden feragat etmek zorunda bırakacak ve tirana başkaldırmaya hakkı olmayan, güç peşinde koşmak bir yana mevcut her yönetime boyun eğen ve en yakın dostu yok yere akıl sır ermez bir *raison d'etat*'ın [Devletin Hikmeti] kurbanı olduğunda kılı bile kıpırdamayan zavallı, uysal küçük bir adam haline getirecek olsa da, kendisine güce susamış hayvan denmesinden koltukları kabaracak bu yeni insan türünün zorunlu olarak iktidara-tapar olacağını önceden tahmin etmişti.

Çünkü tek tek bütün üyelerinin birikmiş ve tekelleşmiş gücüne dayanan bir Devlet, zorunlu olarak her bir kişiyi güçsüz, doğal ve beşeri güçlerinden yoksun bırakır; kendinde içkin olarak varolan yasayı izleyerek yerküreyi yiyip yutabilecek biçimde yapılmış olan bu makinanın nihai yazgısı hakkında yüce düşüncelerle kendini avutmakta özgür kılıp güç biriktiren bir makinanın dişlisi derekesine düşürür onu.

Bu Devlet'in nihai yıkıcılığı, en azından, öldürme "yetisinde" eşitlik olarak felsefi beşeri eşitlik yorumunda imlenmektedir. Diğer bütün uluslarla "sürekli bir savaş durumunda ve sınırlarını orduların beklediği bir savaş alanı ve aşağı yukarı komşulara karşı oluşturulmuş nizamlar üzerinde" Devlet'in "[kendi] yararına en uygun olan" dışında başka bir davranış yasası yoktur ve "her insana ya Zafer Ya Ölüm getirecek" son savaşa kadar, kendinden zayıf olan yapıları yavaş yavaş yok edecektir.

"Ya Zafer ya Ölüm" [şiarıyla] *Leviathan*, gerçekten başka halkların varlığıyla uyuşan bütün siyasi sınırların üstesinden gelebilir ve bütün dünyayı kendi tiranlığı içinde toplayabilir. Fakat son savaş gelip çattığında ve bu seçenek her insana sunulduğunda, yeryüzünde hiçbir nihai barış kurulamaz: [genişlemenin kendisi uğruna genişleyerek ebediy-

yen güç biriktiren] aygıt, hiçbir zaman sona ermeyen süreci içerisinde öğütmek için daha çok malzemeye gerek duyar. Son muzaffer Devlet, "gezegenleri ilhâk" etmeye geçemezse, bu kez yeni bir sonsuz güç yaratma sürecini başlatmak için kendini yok etmeye yönelecektir. [Burjuva toplumu, gücün ve güç politikasının bu nihai sırrını, kendinin ve hepimizin hayrına olmak üzere ne idrak edebilmiş ne de güce tapanlarca kendisine takdim edildiğinde onu gerçekten benimsemiştir. Önce kendi evlâdının, ayaktakımının sonunu hazırlayan bu sırdaki o olağanüstü makul ve bereketli sahtekârlığın hikmeti buydu.]

III. AYAKTAKIMIYLA SERMAYE ARASINDAKİ İTTİFAK

Seksenli yıllarda emperyalizm siyaset sahnesine Afrika üzerinde patlak veren çekişmelerle birlikte girdiğinde, işadamlarından destek, iktidardaki hükümetlerden şiddetli muhalefet ve eğitimli sınıfların şaşırtıcı ölçüde büyük bir kesimi tarafından hüsnükabul gördü.[41] Sanki bütün kötülüklere derman, bütün çatışmalara çare olsun diye Tanrı göndermişti onu. Emperyalizmin bir anlamda bu umutları boşa çıkarmadığı da doğrudur. [Toplumsal koşullara, özellikle sınıflı topluma ve siyasi yapılara, özellikle ulus-devlete, en azından yarım yüzyıllık bir mühlet sağladı. Emperyalist "çözümler" olmasaydı, herhalde daha 19. yüzyılın sonunda

41 "Saldırgan bir dış politikaya en açık ve en doğal desteği Memurlar verdi; imparatorluğun genişlemesi, oğulları için yeni ve sürekli büyüyen onurlu ve kârlı iş alanları sunduğu için, aristokrasiye ve meslek sahibi sınıflara son derece çekici gelmektedir" (J. A. Hobson, "Capitalism and Imprialism in South Africa", *a.g.e.*). "70'lerde ve 80'lerin başında [ülke dışına] yönelik emperyalist hamleleri" himaye edenler, "her şeyden önce ... siyasi bağlılıkları ne olursa olsun, kişisel ekonomik çıkarlarına aldırmayan vatansever profesörlerle gazete yazarlarıydı" (Hayes, *a.g.e.*, s. 220)

devrini doldurdukları aşikar hale gelmiş Avrupa toplumsal ve siyasal yapılarının tamamen yokedilmesi için iki dünya savaşına gerek kalmazdı.]

Böylelikle emperyalizm bütün dertleri ortadan kaldırdı ve duyarlı kimseler dışında herkesi yanıltan, savaş öncesi Avrupa'sının her yanına hakim olan aldatıcı bir güvenlik duygusu yarattı. Fransa'da Péguy, İngiltere'de Chesterton, samimiyetsiz bir dünyada yaşadıklarını ve en büyük samimiyetsizliğin de istikrar meselesinde yattığını içgüdüsel olarak biliyorlardı. Her şey un ufak oluncaya kadar, modası geçmiş siyasi yapıların istikrarı bir vakıaydı; varlıklarını inatla ve kayıtsızlıkla hâlâ sürdürebiliyor oluşları, ayaklarının altındaki toprağın sallandığını hissedenleri sanki yalanlar gibiydi. Bilmecenin çözümü, emperyalizmdi. Avrupa ulus-devletleri iyi ya da kötü her şeyi yok eden bu kötülüğün yayılmasına neden izin verdiler? Bu kader sorusunun yanıtı şudur: Bütün yönetimler, ülkelerinin için için parçalanmakta olduğunu, siyasi bünyenin içerden yıkıldığını ve uzatmaları oynadıklarını biliyorlardı.

Genişleme, önce oldukça masum bir biçimde, aşırı sermaye üretiminin boşaltılabileceği bir sübap olarak ortaya çıktı ve bir çare sundu: Sermaye ihracı.[42] Kötü bölüşüme dayanan bir toplumsal sistem altında kapitalist üretimin yarattığı muazzam boyutlara varan zenginlik, bir 'tasarruf fazlası'na yol açmıştı; yani, mevcut ulusal üretim ve tüketim kapasitesi içinde tembelliğe mahkûm sermaye birikimi. Büyümekte olan bir sınıfın elinde olsa da, bu para kimsenin gereksinme

42 Bu ve aşağıdaki değerlendirme için Bkz. J.A. Hobson, *Imperialism*. Hobson burada, 1905 gibi erken bir tarihte emperyalizmin kimi siyasi içerimleriyle ilgili olduğu kadar harekete geçirici ekonomik güçler ve güdüler hakkında da ustaca bir çözümleme yapmaktaydı. Bu ilk çalışması 1938'de yeniden yayınlandığında, Hobson kitabın giriş kısmında haklı olarak metinde hiçbir değişiklik yapmadığını ifade edebilmiştir; kitabı, "günümüzün ... başlıca tehlike ve rahatsızlıklarının tümü[nün] ... bir kuşak önce örtük olarak var[olduğunun] ve seçilebilecek durumda [bulunduklarının] ..." bir kanıtıydı.

duymadığı, fiilen fazla, gereksiz bir paraydı. Emperyalizm çağından önceki onyıllarda yaşanan bunalımlar ve ekonomik çöküntüler,[43] kapitalistlerde, bütün ekonomik üretim sistemlerinin, şimdiden sonra 'kapitalist toplumun dışı'ndan gelmesi gereken bir arz ve talebe bağımlı olduğu düşüncesinin doğmasına neden olmuştu.[44] Kapitalist sistem, [nüfusun bütün tabakalarını kapsamadığı, yani] bütün üretici kapasitesini geliştirmediği sürece, bu arz ve talep ülke içinde karşılanabilirdi. Kapitalizm bütün ekonomik yapıyı istilâ ettiğinde ve bütün toplumsal tabakalar üretim ve tüketim sisteminin eksenine girdiklerinde, kapitalistler ya bütün sistemin çöktüğünü kabul etmek ya da yeni pazarlar bulmak, yani o zamana dek kapitalizme tabi olmamış, dolayısıyla kapitalist olmayan yeni bir arz-talep dalgası yaratabilecek yeni ülkelere sızmak arasında bir karar vermek zorunda kaldılar.

Emperyalizm çağını başlatan altmışların ve yetmişlerin ekonomik çöküntüleriyle ilgili tayin edici nokta, burjuvaziyi ilk kez, yüzyıllar önce "sermayenin ilk birikimi"ni (Marx) olanaklı kılmış ve sonraki bütün birikimi harekete geçirmiş kökendeki o basit hırsızlık günahının, birikim motorunun aniden durmaması için sonunda bir kez daha tekrarlanması gerektiğini anlamak zorunda bırakması oldu.[45] Sadece burju-

43 İngiltere'de 1860'larda ve kıta Avrupa'sında 1870'lerde ortaya çıkan şiddetli bunalımlarla emperyalizm arasındaki aşikar ilişki, Hayes'de (*a.g.e.*) sadece 219. sayfadaki bir dipnotta anılmaktadır; Schuyler ise (*a.g.e.*) "göçe ilginin canlanması[nın], emperyal[ist] hareketin başlangıcında önemli bir etken oldu"guna ve bu ilgiye, altmışların sonlarına doğru "İngiliz ticaret ve endüstrisinde yaşanan ciddi bir ekonomik çöküntü"nün neden olduğuna inanmaktadır (s. 280). Yine Schuyler, uzun uzun "Victoria çağındaki güçlü anti-emperyal duyarlılık"tan bahsetmektedir. Ne yazık ki Schuyler, her ne kadar emperyalizm öncesi malzemenin değerlendirilişi böyle bir farklılığın varlığını kolaylıkla akla getirse bile, Uluslar Topluluğu ile tam bir İmparatorluk arasında bir farklılaştırma yapmamaktadır.

44 Rosa Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*, Berlin, 1923, s. 273.

45 Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital*, Wien, 1910, s. 401'de, -içerimlerini çözümlememekle birlikte-emperyalizmin "ansızın kapitalist zenginliğin ilk birikim yöntemlerini yeniden kullanmaya" başlamasından söz etmektedir.

vaziyi değil, bütün bir ulusu üretimde felâkete yol açacak bir çöküşle tehdit eden bu tehlike karşısında kapitalist üreticiler, üretim sistemlerinin biçim ve yasalarının "daha en başından bütün dünya açısından hesaplanmış" olduğunu anladılar.[46]

İç pazarın doymasına, hammaddelerin azalmasına ve bunalımların büyümesine ilk tepki, sermayenin ihracı oldu. Fazla servetin sahipleri, ilkin genişlemeye kalkmadan, siyasi denetim kurmadan yabancı yatırımlara yöneldiler; sonuçta ortaya, dolandırıcılığın, mali skandalların ve tahvil spekülasyonlarının yarattığı benzersiz bir cümbüş çıktı. Yabancı yatırımlar ülke içindeki yatırımlardan çok daha hızlı büyüdüğünden durum daha da dehşet vericiydi.[47] Tasarruf fazlasından doğan büyük para, küçük insanların çalışmalarının ürünü olan küçük paranın yolunu açtı. Yabancı yatırımlardan sağlanan yüksek kârlara ayak uydurmak için ülkedeki girişimler de aynı biçimde hileli yöntemlere döndüler ve giderek artan sayıda insanı mucizevi kazanç vaadiyle kendilerine çekerek paralarını sokağa atmalarına neden oldular. Fransa'daki Panama skandalı, Almanya ve Avusturya'daki *Gründungsschwindel*, artık klâsik örnekler haline

---

46 Rosa Luxemburg'un, emperyalizmin siyasi yapısına ilişkin parlak görüşüne göre (*a.g.e.*, s. 273 ve devamında, s. 361 ve devamında), "sermaye birikiminin tarihsel süreci, bütün yönleriyle kapitalist olmayan toplumsal tabakaların varlığına bağlıdır", o yüzden "emperyalizm, kapitalist olmayan dünyanın kalıntılarının ele geçirilmesi için yapılan mücadelede sermaye birikiminin siyasi ifadesidir". Kapitalizmin kapitalist olmayan bir dünyaya bu özsel bağlılığı, emperyalizmin, ileride tasarruf fazlasıyla bölüşüm bozukluğunun (Hobson, *a.g.e.*), ya da aşırı üretimin ve bunun neticesinde yeni pazarlara duyulan gereksinmenin (Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin Son Evresi*) veya hammadde arzındaki yetersizliğin (Hayes, *a.g.e.*) veya ulusal kâr oranını eşitlemek için sermaye ihracının (Hilferding, *a.g.e.*) sonucu olarak açıklanabilecek diğer bütün yönlerinin temelinde yatmaktadır.

47 Hilferding'in *a.g.e.*, s. 409'da yer alan notuna göre, 1865-1898 arasında ulusal gelir iki katına çıkarken, İngilizlerin yabancı yatırımlardan elde ettikleri gelir dokuz kat artmıştı. Hilferding, muhtemelen artış bu kadar belirgin olmamakla birlikte, aynı gelişmeyi Almanya'nın ve Fransa'nın yabancı yatırımları için de varsaymaktadır.

geldiler. Muazzam kâr vaadleri, muazzam kayıplarla sonuçlandı. Küçük para sahipleri, ellerindeki avuçlarındakini öylesine süratle yitirdiler ki, fazla büyük sermayenin sahipleri, kendilerini bir anlamda bir savaş alanının ortasında bir başlarına buluverdiler. Diğer bütün sınıflar, bu hengamenin ardından, belki biraz yoksullaşmış ve kırılmış olarak, sessiz sedasız üretime geri dönerlerken, bütün toplumu bir kumarbazlar topluluğuna dönüştürmeyi başaramayan fazla sermayenin sahipleri, bir kez daha lüzumsuz ve fazlalık olarak kalakaldılar.[48]

Paranın ihracı ve yabancı yatırımlar gibi şeyler emperyalizm değildir, zorunlu olarak genişleme siyasetine yol açmazlar. Fazla sermayenin sahipleri, "mülklerinin büyük bir kısmını yabancı ülkelere" yatırmaktan memnun oldukları sürece, bu eğilim "milliyetçiliğin bütün geçmiş gelenekleri"ne[49] ters düşse bile, bütün yaptıkları, her durumda asalağı oldukları ulusal bünyeden yabancılaşmalarını olumlamak olmuştur. [Henüz emperyalist değildirler.] Ancak, (ilk dolandırıcılık perdesinden sonra, kumarın risklerine karşı politikayı kullanma imkanını farkederek) yatırımlarına devlet koruması istediklerinde, ulusun yaşamına yeniden girdiler. Ne ki, bu yeniden giriş sırasında burjuva toplumunun yerleşik geleneğini takip ettiler, yani siyasi kurumları, her zaman sadece bireysel mülkiyeti korumanın bir aygıtı olarak gördüler.[50] Bur-

48 Fransa özelinde Bkz. George Lachapelle, *Les Finances de la Troisième République*, Paris, 1937 ve D. W. Brogan, The Development of Modern France, New York, 1941. Almanya için, Max Wirth'in döneme ait şu ilgi çekici tanıklığıyla karşılaştırın; *Geschichte de Handelskrisen*, 1873, 15. bölüm ve A. Schaeffle, "Der 'grosse Boersenkrach' des Jahres 1873", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* içinde, 1874, Band 30.

49 J. A. Hobson, "Kapitalizm ve Emperyalizm", *a.g.e.*

50 Bkz. Hilferding, *a.g.e.*, s. 406. "Bundan dolayı, yabancı ülkelerde çıkarı bulunan bütün kapitalistler güçlü devlet iktidarı istemektedirler ... İhraç edilen sermaye, kendi ülkesinin devlet gücü yeni nüfuz bölgesine tam olarak egemen olduğunda kendini tam güvende hissetmektedir ... Kazançlarının, mümkünse devlet tarafından garanti edilmesi gerekir. O nedenle sermaye ih-

juvaziyi üretici kılan ve üretimin uyaranı yapan şey, mutlu bir raslantı olarak, yeni bir mülk sahipleri sınıfının ortaya çıkışıyla Sanayi Devriminin çakışmasıydı. Özünde bir üreticiler topluluğu olan modern toplumdaki bu temel işlevini yerine getirdiği sürece, sahip olduğu zenginlik, bir bütün olarak ulus için önemli bir işlev görmekteydi. Fazla sermaye sahipleri, bu sınıfın, –hatta bu, bir sömürücü üreticinin işlevi bile olsa– gerçek bir toplumsal işlev görmeden kâr elde etmek isteyen ve bu nedenle hiçbir polis gücünün halkın gazabına karşı koruyamadığı ilk kesimiydi.

Demek ki genişleme, fazla sermaye için sadece bir kaçış anlamı taşımıyordu. Daha da önemlisi, bu sermayenin sahiplerini, tamamen lüzumsuz ve asalak olarak kalmak gibi tehlikeli bir olasılığa karşı da korumaktaydı. Burjuvaziyi, kötü bölüşümün doğuracağı sonuçlardan korudu ve artık zenginlikten ulusal çerçevedeki üretimin bir ögesi olarak yararlanılamadığı ve zenginliğin bir bütün olarak topluluğun üretim ülküsüyle çatışmaya girdiği bir sırada mülkiyet kavramına yeniden hayat verdi.

Kapitalist üretimin, bu fazla zenginlikten daha eski bir başka yan ürünü daha vardı: Endüstriyel büyüme dönemlerini kaçınılmaz olarak izleyen her bunalımın, üretici toplumdan kalıcı biçimde tasfiye ettiği insan enkazı. Kalıcı bi-

---

racı, emperyalist bir politikayı kolaylaştırır." S. 423: "Devletin siyasi iktidarı, mali sermaye için dünya pazarında bir rekabet aygıtı haline geldiğinde, burjuvazinin devlete karşı tutumunun da tamamen değişikliğe uğraması doğal bir şeydir. Burjuvazi, ekonomik merkantilizme ve siyasi mutlakçılığa karşı mücadelesi sırasında devlete düşmandır ... Ekonomik yaşam, en azından teorik olarak devlet müdahalesinden tamamen özgür olacaktır; devlet, kendisini siyasi olarak güvenliğin sağlanmasıyla ve uygar eşitliğin yerleşmesiyle sınırlayacaktır." S. 426: "Ne var ki, yayılmacı/genişlemeci bir politikaya duyulan istek, burjuvazinin zihniyetinde devrimci bir değişikliğe neden olmakta; burjuvazi, pasifist ve hümanist olmaktan çıkmaktadır." S. 470: "Toplumsal olarak yayılma, kapitalist toplumun bekası için yaşamsal öneme sahip bir koşuldur; ekonomik olaraksa kâr oranını korumanın ve geçici olarak arttırmanın koşuludur."

çimde işsiz hale gelen insanlar, toplum için en az fazla zenginliğin sahipleri kadar lüzumsuzdular. 19. yüzyılda, toplum için gerçek bir tehlike oluşturdukları kabul edilmekteydi; Birleşik Devletler ile birlikte Kanada ve Avustralya dominyonlarının meskûn hale getirilmesinde bu insanların ihraç edilmelerinin de payı vardı. Emperyalist çağın yeni gerçeğiyse şudur: Bu iki lüzumsuz ve fazla güç, yani fazla sermaye ile fazla işgücü, el ele tutuşup ülkeyi birlikte terkettiler. Zenginlikte ve nüfusta ortaya çıkan ve giderek artan kayıpların tek seçeneği, genişleme düşüncesi, hükümet gücünün ihracı ve ulusların ya zenginliklerini ya da işgüçlerini yatırdıkları her toprağın ilhâk edilmesiymiş gibi görünüyordu. Emperyalizm ile onun sınırsız genişleme ülküsü, kalıcı bir kötülüğe kalıcı bir çare sunar gibi görünmekteydi.[51]

Fazla zenginlikle lüzumsuz insanların birlikte yollandıkları ilk ülkenin kendisinin de lüzumsuz ve fazla bir ülke haline gelmesi son derece ironiktir. Güney Afrika, Hindistan'a giden deniz yolunu kontrol ettiğinden, yüzyılın başından beri İngilizlerin müstemlekeleri içinde yer almıştır. Ancak Süveyş Kanalı'nın açılması ve ardından Mısır'ın idaresinin ele geçirilmesi, Cape'deki eski ticaret üssünün önemini hayli azaltmıştı. Hindistan'daki ticari çıkarları ve mülkleri tasfiye edilir edilmez İngiltere'nin de bütün Avrupalı ülkelerin yaptığı gibi Afrika'dan çekilmesi ihtimal dışı bir şey değildi.

---

51 Bu güdüler, özellikle Alman emperyalizminde dile getirilmişlerdir. Alman göçmenlerin yurttaşlıktan ayrılmalarını önlemek, 1891'de kurulan *Alldeutsche Verband*'ın ilk faaliyetleri arasında yer almaktaydı ve *Reich*'ın kuruluşunun yirmibeşinci yılı kutlamaları vesilesiyle yaptığı ilk emperyalist konuşmada II. Wilhelm, şu tipik sözleri söylemişti: "Alman İmparatorluğu, bir dünya imparatorluğu olmuştur. Dünyanın her yerinde, en uzak ülkelerde bile binlerce vatandaşımız yaşamaktadır ... Beyler, bu büyük Alman İmparatorluğu'nu ana vatanımızla birleştirmekte bana yardımcı olmanız sizin kutsal vazifenizdir". Aynı zamanda karşılaştırın: J. A. Froude'un 10. nottaki ifadesi.

Buradaki ironi ve beklenmedik bir gelişmeyle Güney Afrika'nın bir anlamda "Emperyalizmin serası"[52] haline gelmesinin simgesel anlamı, tam da bu anlamın hakkını veren bir İmparatorluk için bütün değerini yitirdiğinde ansızın ortaya çıkan çekiciliğinin doğasında yatmaktadır: Yetmişlerde keşfedilen elmas yataklarıyla, seksenlerde keşfedilen büyük altın madenleri. Bedeli ne olursa olsun kâr etmeye dönük yeni arzu, eski talih avcılığıyla ilk kez buluşuyordu. Madenciler, maceracılar ve büyük kentlerin posaları, sermayeyle birlikte endüstriyel olarak gelişmiş ülkelerden Kara Kıta'ya göç ettiler. O andan sonra, sermaye birikimi heyulasının yarattığı ayaktakımı, yeni yatırım olanakları dışında hiçbir şeyin keşfedilmediği bu keşif yolculuğunda yaratıcısına eşlik etti. Fazla zenginliğin sahipleri, dünyanın dört bir köşesinden gelen bu lüzumsuz insanları kullanabilecek yegâne kişilerdi. Birlikte, damarlarında kan yerine altın akan ilk asalaklar cennetini kurdular. Fazla paranın ve lüzumsuz insanların ürünü olan emperyalizm, gözalıcı kariyerine, en gereksiz ve gerçek dışı malın üretimiyle başladı.

Eğer emperyalizm tehlikeli çözümlerini sadece, her halükârda zaten ulusun bünyesi dışında kalmış bu lüzumsuz ve fazla güçlere sunmuş olsaydı, genişleme ilâcı yine de emperyalist olmayanlar için bu denli büyük bir ayartıcı haline gelebilir miydi sorusu, ortada durmaktadır. Bütün parlamenter partilerin emperyalist programlarla suç ortaklığı yaptıkları, tescillidir. Bu bakımdan İngiliz İşçi Partisi'nin tarihi, neredeyse Cecil Rhodes'un şu eski tahminine kalıcı bir haklılık kazandırmaktan ibarettir: "İşçiler şunu görüyor: Amerikalılar onları çok sevse de ve muhabbetle yaklaş-

52 E. H. Damce, *The Victorian Illusion*, Londra, 1928, s. 164: "Ne Saksonluğun seyahat programına ne de imparatorluk tarihinin meslekten filozoflarının görüş ufkuna dahil edilmiş olan Afrika, İngiliz emperyalizmin serası haline geldi".

salar bile bunun bir şartı var: Malları kapının dışında kalacak. İşçiler, Rusya'nın, Fransa'nın ve Almanya'nın da yerel düzeyde böyle davrandığını görüyor ve işçiler, eğer dikkat etmezlerse dünya ticaretinde hiçbir yerleri olamayacaklarını görüyorlar. Dolayısıyla işçiler Emperyalistler haline geliyor ve Liberal Parti onların izinden gidiyor.[53] Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde büyük katkısı olan bu ünlü bahriye politikasının Almanya'daki fiili destekçileri Muhafazakâr Parti değil liberallerdi.[54] Sosyalist Parti, emperyalist bahriye politikasını etkin biçimde desteklemekle (1906'dan sonra bir Alman donanmasının kurulması yönünde parlamentodan ödenek ayrılması için yapılan oylamalarda sürekli olumlu oy kullanmıştı), bütün dış politika konularını tamamen unutmak arasında gidip gelmekteydi. Lümpen proletaryaya ve işçi sınıfının, emperyalistlerin masalarından düşen kırıntılarından beslenen rüşvetçi kesimlerine karşı zaman zaman yapılan uyarılar, emperyalist programların partinin alt tabakalarında yarattığı cazibenin nedenlerinin daha derinden anlaşılmasını sağlamadı. Marksist terimlerle ifade edilirse, ayaktakımıyla sermaye arasındaki bu yeni ittifak görüngüsü, öylesine gayrı tabii ve sınıf mücadelesi öğretisiyle öylesine bariz biçimde çelişkili görünüyordu ki, emperyalist girişimin yol açtığı gerçek tehlikeler –hepsi de halkı ayaktakımının [dünya görüşü] temelinde birleştirme girişimleri olan, insanlığı efendi ırklarla köle ırklar, yüksek tohumlarla aşağı tohumlar, renklilerle beyazlar olarak bölmek–, tamamen gözden kaçmaktaydı. Hatta Birinci Dün-

53 Alıntı Millin'den, *a.g.e.*

54 "Bu bahriye politikasını destekleyenler, Parlamentodaki sağcılar değil, liberallerdi". Alfred von Tirpitz, *Erinnerungen*, 1919. Yine Bkz. Daniel Frymann (Heinrich Class takma adıyla), *Wenn ich der Kaiser wär*, 1912: "Gerçek emperyalist parti, Ulusal Liberal Parti'dir". Birinci Dünya Savaşı sırasında önde gelen bir Alman şövenisti olan Frymann bile muhafazakârlar hakkında şunları ekliyor: "Muhafazakâr çevrelerin aynı zamanda Irk öğretileri konusundaki mesafeli tutumları da kayda değerdir".

ya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte uluslararası dayanışmanın çökmesi bile, sosyalistlerin huzurunu ve proletaryaya duydukları imanı sarsamadı. Emperyalistler uzun zaman önce [ekonominin yasallığına] boyun eğmeyi bıraktıklarında, denizaşırı ülkelerde bu yasalar 'imparatorluk etkeni'ne ya da 'ırk etkeni'ne kurban edildiğinde ve yüksek mali çevrelerdeki birkaç yaşlı beyefendi dışında kâr oranının devrolunamaz haklarına inanan hiç kimse kalmadığında bile Sosyalistler hâlâ emperyalizmin ekonomik yasalarını araştırmaya devam ediyorlardı.

Liberal devlet adamlarının ekseriyetle rüşvetle ve oportünizmle açıklanan sayısız tutarsızlıklarının ve verdikleri sözlerden yaptıkları ani dönüşlerin, emperyalizme karşı halk muhalefetinin sergilediği anlaşılmaz zayıflığın, daha başka ve derin nedenleri vardı. Gladstone gibi bir adamı sözünden dönmeye, Liberal Parti'nin başkanı olarak başbakan olduğunda [seçim kampanyasındaki törensel vaadlerine rağmen] Mısır'a özgürlüğünü vermemeye ne oportünizm ne de rüşvet ikna edebilirdi. Yarı bilinçli yarı bulanık biçimde bu adamlar, halkla birlikte, ulusal bünyenin derin biçimde sınıflara ayrıldığı, sınıf mücadelesinin modern siyasi yaşamın son derece evrensel bir niteliği olduğu, tam da bu nedenle ulusun birliğinin tehlikede bulunduğu kanaatini paylaşmaktaydılar. Yine bu noktada da genişleme hızır gibi yetişti; bir bütün olarak ulusa ortak bir çıkar sunabildiği için ve bu ölçüde, esas olarak tam da bu nedenle emperyalistlerin "vatanseverlikten beslenen asalaklar"[55] olmalarına göz yumuldu.

Kuşkusuz, bu umutlar kısmen, hâlâ ülke içindeki çatışmaların dış maceralarla "yatıştırıldığı" eski kısır pratiğe aitti. Ne ki, belirgin bir farklılık da yok değildi. Dış maceralar tam da doğaları gereği zaman ve mekân olarak sınırlıdırlar;

55 Hobson, *a.g.e.*, s. 61.

kural olarak, çözmeyi başaramasalar, hatta daha da şiddetlendirme eğilimi taşısalar da, geçici olarak çatışmaların üstesinden gelebilirler. Emperyalist genişleme macerası en başından itibaren ebedi bir çözüm gibi göründü, çünkü sınırsız bir şey olarak anlaşılmaktaydı. Üstelik emperyalizm sıradan anlamıyla bir macera da değildi; çünkü milliyetçi sloganlardan çok, görünüşte sağlam ekonomik çıkar temeline dayanmaktaydı. Çıkar çatışmalarının yaşandığı ve ortak iyinin, bireysel çıkarların özet bir toplamı olarak tanımlandığı bir toplumda, genişleme denen şey, bir bütün olarak ulusun olası bir ortak çıkarı gibi görünmekteydi. Mülk sahibi ve hakim sınıflar, herkesi, ekonomik çıkarın ve mülkiyet duygusunun siyasi bünyenin en sağlam temeli olduğuna inandırdıkları için, emperyalist olmayan devlet adamları bile, ufukta ortak bir ekonomik çıkar göründüğünde kolaylıkla boyun eğmeye razı edildiler.

Bu iki ilke arasında içsel bir çatışma bulunmakla birlikte, milliyetçiliğin emperyalizme doğru böylesine bariz bir eğilim göstermesinin nedeni bunlardır.[56] Ulus-devlet, bünyesi yabancı halkları eklemlemeye müsait olmadığı ölçüde, onlara daha büyük baskı uygulama [iğvasına kapıldı]. Milliyetçilikle emperyalizm arasında teorik olarak bir uçurum vardır; uygulamadaysa bu uçurum, kabile milliyetçiliği ve düpedüz ırkçılıkla kapatılabilir -öyle de olmuştur. Başından itibaren bütün ülkelerdeki emperyalistler, "partiler üstü" olduklarını vaz ettiler ve bununla övündüler; bütün olarak ulus adına konuşanlar bir tek onlardı. Bu, pek az ya da hiç denizaşırı toprağı bulunmayan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için özellikle geçerli bir durumdu. Bu ülkelerde ayaktakımıyla ser-

56 Hobson, (*a.g.e.*), gerek emperyalizmle milliyetçilik arasındaki temel zıtlaşmayı gerekse milliyetçiliğin emperyalist olma eğilimini gören ilk kişiydi. Emperyalizm ona göre, "ulusların ... çeşitli ulusal tipler arasındaki sağlıklı uyarıcı rekabeti, yarışan imparatorlukların birbirini boğazlama mücadelesine dönüştürdükleri", yoldan çıkmış bir milliyetçilikti (s. 9).

maye arasındaki ittifak, anayurtta ulusal kurumlarla bütün ulusal partilere çok daha [dolaysızca nüfuz edip] çok daha şiddetle saldırdı.[57]

Ne var ki, emperyalist politikacıların ülke meselelerine karşı takındıkları kibirli kayıtsızlık, her yerde, özellikle de İngiltere'de son derece belirgindi. Primrose Birliği gibi "partiler üstü partiler"in ikincil bir etkileri bulunmakla beraber, iki partili sistemin yozlaşarak, Parlamentodaki "muhalefetin gücünün azalması"na ve "Avam Kamarası'na karşı Kabine'nin gücünün" artmasına yol açan Font Bench sistemine dönüşmesinin başlıca nedeni, emperyalizmdi.[58] Elbette bu, aynı zamanda partiler ve özel çıkarlar arasındaki çekişmelerin üzerinde bir politika olarak yürütüldü ve bir bütün olarak ulus adına konuştuklarını iddia eden kimseler tarafından desteklendi. Bu dil, kesin olarak içlerinde hâlâ siyasi idealizm ateşi yanan kişileri hedef alıyor ve onları aldatıyordu. Birlik çağrısı, insanları her zaman savaşa götürmüş olan savaş çağrılarını andırıyordu tastamam; ne var ki kimse, bu evrensel ve kalıcı birlik aygıtındaki evrensel ve kalıcı savaş tohumunu sezemedi.

Devlet görevlileri, emperyalizmin milliyetçi kanadına, öteki gruplardan çok daha yoğun biçimde girmişlerdi ve emperyalizmin milliyetçilikle karışmasının başlıca sorumluları onlardı. Ulus-devletler, devlet görevlilerini, sınıf çıkarlarına ve yönetim değişikliklerine bakmadan hizmet verecek ve varlığı ona bağımlı olacak memurlardan oluşma kalıcı bir yapı olarak yaratmışlardı. Mesleki onurları ve öz saygıları – özellikle İngiltere'de ve Almanya'da– bir bütün olarak ulu-

57 Bkz. viii. bölüm.

58 Hobson, *a.g.e.*, s. 146 ve devamında.– 1901'de Bryce, "Avam Kamarası karşısında Kabine'nin gücünün muntazaman ve hızla arttığından ve hâlâ da artmakta olduğundan kuşku duyulamaz" demişti (*Studies in Histoy and Jurisprudence*, 1901, s. 177). Front Bench sistemiyle ilgili bir çalışma için Bkz. Hilarie Belloc ve Cecil Chesterton, *The Party System*, Londra, 1911.

sun hizmetkârları olmalarından kaynaklanıyordu. Devletin sınıflardan ve hiziplerden bağımsız olma yönündeki temel iddiasını desteklemekte doğrudan çıkarı olan tek gruptular. Ulus-devletin otoritesinin, büyük oranda kendi görevlilerinin ekonomik bağımsızlığına ve siyasi tarafsızlığına bağlı olması, bizim zamanımızda bariz bir görünüm kazanmıştır; ulusların gerilemesi, idari yapıda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan yozlaşmayla ve devlet görevlilerinin maaşlarını devletten değil mülk sahibi sınıflardan aldıkları yolundaki genel kanaatle başlamıştır. Yüzyılın sonunda mülk sahibi sınıflar öylesine egemen bir duruma gelmişlerdi ki, bir devlet çalışanının ulusa hizmet iddiasında bulunması gülünç kaçmaktaydı. Sınıflara bölünmüş olmak, onları toplumsal bünyenin dışında bırakmış ve kendi başlarına bir hizip oluşturmaya zorlamıştı. Ulusal bünyenin maruz kaldığı parçalanmadan, sömürge hizmeti yaptıkları sırada kendilerini kurtarmışlardı. Uzak diyarlardaki yabancı halkları yönetirken, "hizmetleriyle İngiliz ırkını yücelten"[59] ulusun kahraman evlatları gibi görünmeleri çok daha mümkün olabiliyordu. Sömürgeler artık, James Mill'in onları betimlerken hâlâ kullanabildiği sözcüklerle, basitçe "üst sınıflara ferahlık veren devasa bir tebdil-i mekan sistemi" olmaktan çıkmış, başka hiçbir şeye değil sadece İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmenin tek yolunu uzak diyarlara hükmetmekte ve tuhaf halkları yönetmekte bulmuş İngiliz milliyetçiliğinin omurgası haline gelmişti. Devletin memurları fiilen şuna inanmaktaydı: "Her ulusun hususi dehası, bağlı ırklara karşı muamele sistemlerinden daha açık biçimde kendini hiçbir yerde göstermez".[60]

---

59 Lord Cromer'in anısına açılan deftere Lord Curzon'un yazdıklarından. Bkz. Lawrence J. Zetland, *Lord Cromer*, 1932, s. 362.

60 Sir Hesketh Bell, *a.g.e.*, I. Bölüm, s. 300.

Aynı duygu, Hollandalı sömürge memurlarında da vardı. "Doğu Hint Adaları'nda hizmet yapan devlet görevlilerini, daha önce bir örneği daha olmayan yüce bir görev beklemektedir ... bu saflarda ... Hollanda'nın denizaşırı misyonu-

Gerçek şuydu: İngiltere'nin, Almanya'nın ya da Fransa'nın bir yurttaşı, ancak anayurttan uzaktayken, başka hiçbir şey değil ama bir İngiliz, bir Alman ya da bir Fransız olabilmekteydi. Kendi ülkesindeyken ekonomik çıkarların ya da toplumsal bağlılıkların içine öylesine gömülmekteydi ki, kendi sınıfından bir yabancı ona, başka sınıftan bir "vatandaş"ından daha yakın görünmekteydi. Genişleme, milliyetçiliğe yeni bir soluk verdi, o yüzden de ulusal politikanın bir aygıtı olarak kabul gördü. Yeni sömürgeci toplumların ve emperyalist derneklerin üyeleri, kendilerini "partiler arasındaki çekişmenin çok uzağında", "sadece ulusal bir amacı temsil ettikleri" yolundaki inançlarını daha da güçlendirecek kadar uzağında hissediyorlardı.[61] Bu, emperyalizm karşısında Avrupa uluslarının içine düştüğü umutsuz durumu, kurumlarının nasıl kırılgan hale geldiğini, insanın artan üretim yeteneği karşısında toplumsal sistemlerinin nasıl miadlarının dolduğunu göstermektedir. Emperyalizmden korunma yollarından da hayır yoktu; bulunan her yeni çare gideni aratıyordu, hiçbiri şifa olmadı.

Tutarlı her emperyalist politikanın kaynağında, sermaye ile ayaktakımı arasındaki ittifak yatmaktaydı. Bazı ülkelerde, özellikle Büyük Britanya'da çok zenginlerle çok yoksullar arasında kurulan bu yeni ittifak, deniz aşırı müstemlekelerle sınırlıydı ve öyle de kaldı. İngiliz politikalarının [çok itham edilen] ikiyüzlülüğü, sömürgelerdeki yöntemlerle ülke içindeki olağan politikalar arasına keskin bir çizgi çeken ve bu sayede hep endişe kaynağı olagelmiş emperyalizmin anayurt üzerinde bir bumerang etkisi yaratma olasılığını dikkate değer bir başarıyla savuşturan İngiliz devlet adamlarının

---

nu yerine getiren bu seçkin yapıda hizmet vermenin en yüksek onur olarak görülmesi gerekir". Bkz. De Kat Angelino, *Colonial Policy,* Chicago, 1931, II, 129.

61 Alman "Kolonialverein"ın Başkanı Hohennlohe-Langenbug, 1884. Bkz. Mary E. Towsend, *Origin of Modern German Colonialism.* 1871-1885. 1921.

sağduyularının sonucuydu. Öteki ülkelerde, özellikle Almanya ve Avusturya'daysa bu ittifak ülke içinde pan hareketler, daha az ölçüde de Fransa'da sözde bir sömürge politikası biçiminde etkisini duyurdu. Bu "hareketler"in amacı, tam ifade edildiğinde, (sadece "lüzumsuz" kesimini değil) bütün ulusu emperyalistleştirmek; iç ve dış politikayı birleştirerek, ulusu, yabancı toprakları yağmalamak ve yabancı halklara kalıcı biçimde boyun eğdirmek üzere örgütlemekti.

Kapitalist örgütlenmenin ayaktakımını nasıl yarattığı, bütün büyük 19. yüzyıl tarihçileri tarafından daha önceleri gözlemlenmiş ve ayaktakımının büyümesi üzerinde dikkatle ve endişeyle durulmuştur. Burckhardt'dan Spengler'e kadar tarihsel kötümserlik anlayışı, özünde bu düşünceden kaynaklanmaktadır. Bu görüngü üzerine durmadan kederle kafa yoran tarihçilerin kavrayamadıkları şey, ayaktakımının, sayıları artmakta olan endüstrideki işçi sınıfıyla ve kesinlikle bir bütün olarak halkla özdeşleştirilemeyeceğiydi; ayaktakımı, fiilen bütün sınıfların döküntülerinden oluşmaktaydı. Bu kompozisyon, ayaktakımıyla onların temsilcilerinin sanki sınıf farklılıklarını kaldırmışlar gibi bir görüntü sunmalarına, sınıflara bölünmüş ulusun dışında kalanların halkın bozulmuş ve karikatür hali değil de bizzat kendisiymiş (Nazilerin diyeceği gibi *Volksgemeischaft* [milli halk cemaati]) gibi görünmesine neden oluyordu. Tarihsel kötümserler, bu yeni toplumsal tabakanın özsel sorumsuzluğunu anlamış ve aynı zamanda demokrasinin, tiranlarını ayaktakımının arasından çıkartacak, desteğini onlardan alacak bir despotizme dönüşme olasılığını da önceden doğru bir biçimde görmüşlerdi. Anlayamadıkları şey, ayaktakımının burjuva toplumunun sadece döküntülerinden oluşmadığı, aynı zamanda burjuva toplumunun doğrudan kendisi tarafından yaratılan, dolayısıyla hiçbir zaman ondan tam olarak ayrılması olanaksız bir yan

ürünü olduğuydu. Bu nedenden dolayı, yüksek sosyetenin, 19. yüzyıl boyunca bir kızıl tehdit olarak işgören yeraltı dünyasına karşı giderek artan hayranlığının, bütün ahlâk meseleleri karşısında adım adım geri çekildiğinin ve kendi filizinin anarşik sinizminden aldığı tadın farkına varamadılar. Örneğin yüzyılın sonunda patlak veren Dreyfus Meselesi şunu göstermişti: Yeraltı dünyası ile yüksek sosyete Fransa'da birbiriyle öylesine bütünleşmişlerdi ki, Dreyfus karşıtları arasındaki "kahramanlar"dan herhangi birini bu kategorilerden birine tam olarak yerleştirmek neredeyse olanaksızdı.

Bu hısımlık duygusu, baba ile oğulun bu birleşmesi, bütün pratik ekonomik, siyasi ya da toplumsal düşünceleri önceleyerek Hobbes'un üç yüz yıl önce taslağını çizdiği bu yeni Batılı insan tipinin psikolojik özelliklerini anımsatan Balzac'ın romanlarında çoktan klâsik anlatımını bulmuştu. Fakat, yüksek sosyeteyi, Hobbes'un "gerçekçilik"inin önerdiği, şimdiyse ayaktakımı ve önderleri tarafından bir yenisi önerilen ahlâkî ölçütlerde devrimci bir değişikliği sonunda kabul etmeye hazır hale getiren esas nedenin, burjuvazinin emperyalizm evresinden hemen önce meydana gelen bunalımlar ve ekonomik çöküntüler döneminde kazandığı içgörü olduğu doğrudur. Burjuvaziyi, Batı geleneğinin sınırlarından kurtulmaya ikna eden şey, filozofundan ya da yeraltı dünyasından çok, tam da "sermayenin ilkel birikim döneminde işlediği ilk günah"a, sistemi sürdürebilmek için başka günahlara gerek duyabileceği gerçeğiydi. Bu sebepten dolayı, sonunda Alman burjuvazisi ikiyüzlülük maskesini çıkartarak ayaktakımıyla ilişkisini açıkça itiraf etti; ayaktakımını alenen kendi mülkiyet çıkarlarının şampiyonluğunu yapmaya çağırdı.

Şurası önemli: Bunun Almanya'da olması gerekiyordu. İngiltere'de ve Hollanda'da burjuva toplumunun gelişmesi görece sessiz ve yavaş bir seyir izlemişti ve bu ülkelerin burju-

vazisi yüzyıllar boyu korkudan uzak, güven içinde yaşamıştı. Oysa Fransa'da burjuvazinin yükselişi, yarattığı sonuçlar burjuvazinin üstünlük hazzıyla çatışan büyük bir halk devrimiyle kesintiye uğramıştı. Bunların yanında, burjuvazinin 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar tam gelişmesine ulaşamadığı Almanya'da, neredeyse kendisi kadar eski bir geleneğe sahip, sürekli büyüyen devrimci bir işçi sınıfı hareketi, burjuvazinin doğuşuna başlangıcından itibaren eşlik etmişti. Kendisini kendi ülkesinde güvensiz hisseden bir burjuva sınıfının, ikiyüzlülüğün yarattığı ağır yükten kurtulma ayartısına kapılmaya daha hazır olması doğaldı. Yüksek sosyetenin ayaktakımıyla yakınlığı, Fransa'da Almanya'dan daha önce ortaya çıkmış olsa da, sonunda her iki ülkede de eşit ölçüde güçlü bir yakınlıktı bu. Ancak, devrimci geleneklerinden ötürü ve görece sanayileşmemiş olduğundan Fransa, nispeten küçük bir ayaktakımı yaratmıştı, o yüzden burjuvazisi sonunda yardım için gözlerini sınırlarının ötesine çevirmek ve Hitler Almanyası ile ittifak aramak zorunda kalmıştı.

Burjuvazinin Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki uzun tarihsel evriminin kesin doğası ne olursa olsun, emperyalist ideolojilerde ve totaliter hareketlerde karşımıza çıkan ayaktakımının siyasi ilkeleri, iki-yüzlülükten ve Hıristiyan geleneğine verdiği ödünlerden arındırıldığında burjuva toplumunun göstereceği siyasi tutumlarla şaşırtıcı bir benzerlik içindedir. İleride ayaktakımının nihilist tutumlarını burjuvazi için entellektüel bakımdan bu denli çekici hale getirecek olan şey, ayaktakımının fiili doğumunun çok ötesine varan, ilke düzeyindeki bir ilişkidir.

Başka bir deyişle, emperyalizmin ortaya çıkışına damgasını vuran neden ve etki arasındaki orantısızlığın bir sebebi vardı. Güvenli bir ortam ve kârlı yatırımlar için ayaktakımının yardımına gereksinme duyan aşırı birikimin yol açtığı fazla zenginlik, gerçi daha soylu geleneklerle ve La Rochefoucauld'un

erdemli olmak için ödenen gönül okşayıcı kötülükler dediği kutsal ikiyüzlülükle gizlenmiş olsa da, her zaman burjuva toplumunun temel yapısında varolagelmiş bir gücün harekete geçmesine vesile oldu. Aynı zamanda, bütün ilkelerden ari, devletin ve toplumun bakamayacağı kadar kalabalık bir halk kitlesi ortaya çıkıncaya dek tümüyle ilkelerden uzak bir güç politikası uygulamanın da olanağı yoktu. Bu ayaktakımının ancak emperyalist politikacılar tarafından kullanılabileceği ve esinini sadece ırk öğretilerinden alabileceği gerçeği, şöyle bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açmıştı: Sanki, modern zamanların vahim toplumsal, ekonomik ülke içi sorunlarını bir tek emperyalizm çözebilirdi.

Hobbes'un felsefesinde, sadece ayaktakımını kışkırtmakla kalmayıp, totaliter biçimleri altında insanlığın (mantıksal sonu kendi kendini yok etmek olan) sonsuz sermaye ve güç birikimi sürecini başarıyla ikmal edebileceği örgütlenme biçimlerinin genel hatlarını çok açık biçimde ortaya koyan modern ırk öğretilerinden bir şey bulunmadığı doğrudur. Fakat Hobbes en azından siyasi düşünceye bütün ırk öğretilerinin ön gereğini verdi: Uluslararası hukukun biricik düzenleyici ideasını oluşturan insanlık ideasının, ilke olarak siyasi düşüncenin dışında bırakılması. Dış politikanın insanlar arasındaki sözleşmenin zorunlu olarak dışında olduğu varsayımından hareketle, "doğa durumu"nun yasası olan, herkesin herkese karşı bitmeyen savaşıyla uğraşan Hobbes; ulusları, doğanın birbirinden ayırdığı, ne türden olursa olsun aralarında bir bağ bulunmayan kabileler olarak gören, insanlık dayanışması bilincinden yoksun ve insanlar arasında ortak bir nitelik olarak sadece insanın hayvanlar dünyasıyla paylaştığı kendini koruma içgüdüsünün varlığına inanan bu doğacı ideolojilere olabilecek en iyi kuramsal temeli vermektedir. En kesin ve nihai simgesini insan türünün ortak bir kökene sahip olduğu düşüncesinde bulan insanlık ideası artık geçerli

olmayacaksa, bu durumda hiçbir şey, kahverengi, sarı ya da kara ırkların beyaz ırkınkinden farklı, bir maymun türünden geldiğini ve doğanın hepsini, yeryüzünden silininceye kadar birbirleriyle savaşmaya yazgılı kıldığını söyleyen bir kuramdan daha ikna edici olmayacaktır.

Eğer Hobbes'un sonsuz güç birikim sürecine mahkûm edildiğimizi kanıtlamak gerekirse, o zaman ayaktakımının örgütlenmesi kaçınılmaz olarak ulusları ırklara dönüştürme biçimini alacaktır; çünkü biriktirmeci bir toplumun koşullarında, tam da güç birikimi ve genişleme süreci içinde hemcinsleriyle bütün doğal bağlarını yitiren bireyler için ortada ırktan başka hiçbir birleştirici bağ yoktur.

Irkçılık, gerçekten de Batı dünyasının ve buradan hareketle bütün insan uygarlığının sonunu getirebilir. Ruslar Slav olduklarında, Fransızlar bir force noire'ın [kara güç] kumandanı rolüne çıktıklarında, İngilizler "beyaz adamlar"a dönüştüklerinde, bütün Almanlar Aryan haline geldiklerinde (ki bunun ne denli yıkıcı bir dönem olduğu zaten biliniyor), böyle bir değişim Batılı insanın sonu anlamına gelecektir. Çünkü bilimadamları ne derlerse desinler, siyasi bakımdan ifade edildiğinde, ırk insanlığın başlangıcı değil sonudur; halkların kaynağı değil, çöküşüdür; insanın doğuştan sahip olduğu doğal bir nitelik değil, insanın doğal olmayan ölümüdür.

ALTINCI BÖLÜM

Irkçılıktan [Emperyalizmden] Önce Irk Düşüncesi

Eğer ırk düşüncesi, zaman zaman ileri sürüldüğü gibi, bir Alman icadıysa, o zaman (ne anlama gelirse gelsin) "Alman düşüncesi" de, daha Nazilerin dünyayı fethetmek gibi uğursuz bir işe kalkışmasından çok önce [Batının] tinsel dünyasının büyük bölümünde muzaffer olmuş demektir. Hitlercilik, Alman düşüncesinin güçlü uluslararası ve inter-Avrupa çağrısını otuzlu yıllarda yaşama geçirmiştir; çünkü, her ne kadar yalnızca Almanya'da bir devlet öğretisi haline gelmişse de, her yerdeki kamuoyunun ırkçılığa güçlü bir temayülü vardı. Nazilerin siyasi savaş aygıtı, Alman tanklarının 1939'da yoketmek üzere ilerlemeye başlamasından çok daha önce harekete geçmişti, çünkü –siyasi savaş alanında– ırkçılığın, beşinci kolcuların gizli örgütlerinden ya da maaşlı ajanlardan çok daha güçlü bir müttefik olduğu anlaşılmıştı. Çeşitli başkentlerdeki yaklaşık yirmi yıllık deneyimlerinden de güç alan Naziler, en iyi "propaganda"yı, sayısız başka uzlaşmalara ve tutulmayan sözlere rağmen, politika uğruna en ufak bir sapma bile göstermedikleri ırkçı politikalarının sağladığına kaniydiler.[1]

1 Alman-Rus anlaşması sırasında Nazi propagandası "Bolşeviklik"e yönelik bütün saldırılarını durdursa da, ırkçı çizgisinden asla vazgeçmemiştir.

Konunun tarihsel gerçeğiyse şudur: Kökleri 18. yüzyıla uzanan ırk düşüncesi, 19. yüzyılda bütün Batılı ülkelerde aynı anda ortaya çıkmıştır. Irkçılık, yüzyıl dönümünden itibaren emperyalist politikaların en güçlü ideolojisi olmuştur. Kendi başlarına, dünya görüşü *[Weltanschauung]* ya da ideoloji sıfatıyla bir ırkçılık yaratamayacak ya da bozularak ırkçılığa dönüşmesi pek mümkün olmayan, ırkla ilgili bütün eski görüşleri kendinde toplayarak onlara yeniden hayat vermiştir. Geçen yüzyılın ortalarında ırk görüşleri, hâlâ siyasi aklın kıstası olarak görülmeye devam ediyordu. Tocqueville, Gobineau'nun öğretileri konusunda, yine Gobineau'ya şunları yazmıştı: "Bunlar, büyük olasılıkla yanlış, ama kesinlikle zararlı düşüncelerdir".[2] Irk düşüncesine, sanki Batı dünyasının en önemli tinsel katkılarından biriymiş gibi itibar ve önem verilmesi için yüzyılın sonunu beklemek gerekmiştir.[3]

O meşum "Afrika'nın paylaşıldığı" günlere kadar, ırk düşüncesi, liberalizmin genel çerçevesi içerisinde kamuoyunun rızasını kazanmak için ortaya atılan ve birbiriyle savaşan çok sayıdaki özgür [ve sorumsuz] görüşten biriydi.[4] Bunlardan ancak birkaçı, tam teşekküllü ideolojilere, yani halkın çoğunluğunu hedef alacak ve ikna edecek kadar güçlü ve ortalama bir modern yaşamın önlerine çıkarttığı çeşitli deneyimler ve durumlar karşısında onlara yol gösterebilecek kadar kapsayıcı olduklarını kanıtlamış tek bir görüşe dayalı sistemlere dönüştüler. Çünkü bir ideoloji, basit bir görüşten, ya tarihin anahtarını elinde bulundurduğu ya da "evrenin bütün sırları"nı çözdüğü veya doğaya ve insa-

2 "Lettres de Alexis de Tocqueville et de Arthur de Gobineau", *Revue des Deux Mondes* içinde, 1907, Tome 199, 17 Kasım 1853 tarihli mektup.

3 Irk düşüncesini bir fikirler tarihi kalıbı içersine yerleştirerek sunan en iyi anlatım Erich Voegelin'in, *Rasse und Staat*'ıdır, Tübingen, 1933.

4 19. yüzyılda birbirleriyle çatışan yığınla görüş için Bkz. Carlton J. H. Hayes, *A Generation of Materialism*, New York, 1941, s. 111-122.

na egemen olduğu varsayılan evrenin gizli yasalarının deruni bilgisine sahip olduğu iddiasıyla ayrılır. Çok az ideoloji, ün ve önem kazanarak bu sert rekabetçi ikna mücadelesinden sağ salim çıkabilmiş ve sadece ikisi en tepeye yükselerek ötekilerini temelli yenilgiye uğratmıştı: Tarihi, sınıflar arasındaki ekonomik bir mücadele olarak yorumlayan ideolojiyle, tarihi ırklar arasında doğal bir mücadele olarak gören diğer ideoloji. Her ikisi de geniş kitleler üzerinde öylesine güçlü bir çekicilik yaratmıştı ki, devletlerden destek görebiliyor ve resmi ulusal öğretiler olarak tayin edilebiliyorlardı. Fakat özgür kamuoyu, ırk düşüncesiyle sınıf düşüncesini, düşüncenin zorunlu kalıplarının çok ötesine geçerek, bu görüşlerle uyuşmayan biçimde sunulduğunda geçmişe ve bugüne ait olguları bile artık kabul etmeyecek bir ölçüde benimsedi.

Zamanımızın belli başlı ideolojilerinde içkin olarak varolan muazzam ikna gücü, raslantı değildir. Deneyimlere ya da isteklere, başka bir deyişle dolaysız siyasi ihtiyaçlara seslenmeden, ikna etmek mümkün değildir. Bu konularda akla yatkınlık, ne Darwinciliğin çeşitli kollarının bizi inandırmak isteyeceği gibi tarihsel olgulardan, ne de uygarlıkların doğum ve ölüm yasalarını keşfetme gayreti içerisindeki tarihçilerin iddia ettiği gibi tarihsel yasalardan gelir. Her tam teşekküllü ideoloji, kuramsal bir öğreti olarak değil, siyasi bir silâh olarak yaratılmış, sürdürülmüş ve düzenlenmiştir. Bazen –örneğin ırkçılıkta olduğu gibi– bir ideolojinin başlangıçta sahip olduğu siyasi anlamı değiştirdiği doğrudur; fakat siyasi yaşamla dolaysız bir temas olmadan onları tahayyül etmek olanaksızdır. İdeolojilerin bilimsel veçheleri ikincildir ve öncelikle su götürmez bir akılyürütmeyi gerçekleştirme isteğinden doğar; ikinci olarak da, ikna güçleriyle, artık araştırmalarının sonuçlarıyla ilgilenmeyen, bu işleri laboratuvarlara bırakarak yaşam ve dün-

ya hakkındaki yeni yorumlarını yığınlara vaaz etmek için can atan bilimadamlarını da elde etmişlerdir.[5] Artık kategori sistemine ırk düşüncesinin derinlemesine nüfuz etmediği tek bir bilimin bile kalmadığı günümüzde, ideolojilerin bilimsel veçhesini bilimsel bulgulardan çok "bilimsel" vaizlere borçluyuzdur. Aynı durum tarihçiler için de geçerliydi; bazısı ya filolojik ya da biyolojik araştırma sonuçlarını ırk düşüncesinin sonuçları yerine nedeni sayma hatasına düşerek, bilimi ırk düşüncesinden sorumlu tutmaya kalktı.[6] Tam tersini yapanlarsa gerçeğe biraz daha yaklaşa-

5 "Huxley, 70'lerden sonra bilimsel araştırmalarını bir yana bırakmış, 'Darwin'in köpeği' rolünde, ilâhiyatçılarla it dalaşına tutuşmuştu". (Hayes, *a.g.e.*, s. 126). Son zamanlarda çok revaçta olan bir Nazi yazar, Ernst Haeckel'in bilimsel sonuçlarını halka ilân etme tutkusunun en az bilime duyduğu tutku kadar güçlü olduğunu belirtmiştir: H. Bruecher, "Ernst Haeckel, Ein Wegbereiter biologischen Staatsdenkens". *Nationalsozialistische Monatshefte*, 1935, Heft 69 içinde.

Bilimadamlarının her iki tutuma da yetenekli olduklarını göstermek için iki uç örnek daha zikredilebilir. Her ikisi de, I. Dünya Savaşı sırasında yazan saygın birer bilimadamıydı. Alman sanat tarihçisi Josef Strzygowski, *Altai, Iran und Völkerwanderung*'da (Leipzig, 1917), kuzeyli ırkın, Almanlardan, Ukraynalılardan, Ermenilerden, İranlılardan, Macarlardan, Bulgarlardan ve Türklerden oluştuğunu keşfetmişti (s. 306-7). Paris Tıp Cemiyeti, Alman ırkında "polychesia"nın (aşırı dışkı boşaltma) ve "bromidrosis" (bedenin kokması) keşfi üzerine bir rapor yayınlamakla kalmadı, Almanların türünün belirlenmesi için idrar tahlili yapılmasını da önerdi; Alman idrarında yüzde yirmi oranında ürik olmayan nitrojen bulundu. Öteki ırklarda bu oran yüzde onbeşti. Bkz. Jacques Barzun, *Race*, New York, 1937, s. 239.

6 Bu *quid pro quo* [karşılık olarak], kısmen, ırkın geçtiği her cümleyi tek tek bir tarafa kaydeden öğrencilerin gayretkeşliklerinin sonucuydu. Bu yüzden, ırka dayalı açıklamaları bazen mümkün, bazen de büyüleyici bir görüş sayan görece zararsız yazarları, hatalı biçimde, tam teşekküllü ırkçılar olarak gördüler. Kendi başlarına alındığında zararsız olan bu görüşler, ilk antropologlar tarafından araştırmalarının başlangıç noktası olarak geliştirilmişlerdi. Geçen yüzyıl ortalarının ünlü Fransız antropoloğu Paul Broca'nın nahif hipotezi, bu bakımdan tipik bir örnektir. Paul Broca, "beynin ırkla ilgili bir şey olduğunu ve kafatasının ölçmenin beynin içindekileri ortaya çıkarmak için en iyi yol olduğunu" varsaymaktaydı (Jacques Barzun'dan alınmıştır, *a.g.e.*, s. 162). İnsanın doğasına ilişkin bir kavramlaştırmadan destek almayan bu iddianın sadece gülünç olduğu besbellidir.

"Aryanlık" kavramını kullandıkları için, neredeyse her ırkçılık uzmanı tarafından ırk düşüncesinin propagandacıları, hatta icatçıları arasında sayılma ta-

bilirlerdi. Doğal bir şey olarak Güçlünün Haklı olduğu öğretisinin doğa bilimi fethetmesi ve en uygunun hayata kalacağı "yasası"nı yaratması için (17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar) yüzyıllar gerekmişti. Bir başka örnek alırsak, de Maistre ile Schelling'in, vahşi kabileleri eski halkların çürük bakiyeleri olarak gören kuramı, ilerleme kuramına olduğu kadar 19. yüzyılın siyasi aygıtlarına da uygun düşmeseydi, "ilkeller"den çok fazla söz edildiğini büyük olasılıkla duymayacaktık ve hiçbir bilimadamı da zamanını maymunla insan arasındaki "kayıp bağı" aramakla geçirmeyecekti. Sorumluluk şu ya da bu bilime değil, daha çok, en az yurttaşları kadar ideolojiler tarafından hipnotize edilmiş bazı bilimadamlarına aittir.

Irkçılığın, emperyalist politikaların başlıca ideolojik silâhını oluşturduğu öylesine açık bir olgudur ki, sanki [bazı araştırmacılar bu basit gerçeği yazıya dökmekten imtina etmek için teoriler icat etmeyi tercih etmiş] gibi bir görüntü ortaya çıkmaktadır. [İcat edilen bu teorilerden biri, hâlâ revaçta olan] ırkçılığı bir tür abartılı milliyetçilik olarak gören kavrayıştır. Irkçılığın, tümüyle farklı bir görüngü olmasının yanısıra, ulusun siyasi bünyesini yok etmek gibi bir eğilimi de olduğunu kanıtlayan, özellikle Fransa'da yapılmış değerli çalışmalar genel olarak görmezden gelinmektedir. Irk düşüncesiyle sınıf düşüncesi arasında modern insanların aklı üzerinde tahakküm kurmak için yapılan muazzam rekabe-

---

lihsizliğine uğrayan 19. yüzyıl başlarındaki filologlara gelince, ne kadar olabilirse o kadar masumdurlar. Saf araştırmanın sınırlarını her aştıklarında bunu mümkün olduğu kadar çok ulusu aynı kültürel kardeşlik içerisine dahil etmek için yaptılar. Ernest Seillére'in sözcükleriyle (*La Philosophie de l'Impérialisme*, 4 cilt, 1903-1906): "Bir tür sarhoşluktu ... modern uygarlık bir kez daha soyuna döndüğüne inandı ... ve dilleri Sanskritçeyle akrabalık gösteren bütün ulusları bir ve aynı kardeşlik çatısı altında kucaklayan bir organizma doğmuştu". (Önsöz, Tome I, s. xxxv). Başka bir deyişle, bu insanlar hâlâ 18. yüzyılın hümanist geleneği içindeydiler ve yabancı halklarla egzotik kültürler konusunda hümanizmin coşkuculuğunu paylaşıyorlardı.

te tanıklık eden bazıları, birinde ulusun diğerindeyse uluslararası eğilimlerin ifadesini görme; birinin ulusal savaşlar için zihni bir hazırlık, ötekininse bir iç savaş ideolojisi olduğuna inanma eğiliminde olmuşlardır. Bu eğilimi mümkün kılan şey, Birinci Dünya Savaşı sırasında eski ulusal ve yeni emperyalist çatışmaların oluşturduğu tuhaf karışımdı; öyle bir karışım ki, eski ulusal sloganların hâlâ savaşa katılan bütün ülkelerin kitlelerinin gözünde emperyalist amaçlardan çok daha büyük bir cazibeye sahip olduğunu göstermişti. Oysa, her yerde varolan işbirlikçileri ve vatan hainleriyle [Quisling'ler] son savaş, ırkçılığın her ülkede iç çatışmaları kışkırtabileceğini ve iç savaş çıkarmak için şimdiye dek bulunmuş en marifetli araçlardan biri olduğunu kanıtlamış olmalıydı.

Çünkü gerçek şudur: Irk düşüncesi, Avrupa halklarının yeni bir ulusal siyasi bünye kurma hazırlığında oldukları ve bir ölçüde de bunu gerçekleştirdikleri bir sırada siyaset sahnesine etkin bir biçimde girmiştir. En başından itibaren ırkçılık, ister coğrafi, dilsel, geleneksel isterse başka bir ölçüte göre tanımlanmış olsun, bütün ulusal sınırları bilerek yatay kesmiş ve ulusal-siyasal bir varoluşu inkâr etmiştir. Sınıf düşüncesinden çok ırk düşüncesinin gölgesi, sonunda bütün ulusları yok etmek için güçlü bir silâh haline gelinceye kadar, Avrupa uluslarının üzerinden eksik olmamıştır. Tarihsel dille ifade edersek, ırkçıların vatanseverlik sicili, diğer bütün uluslararası ideolojilerin temsilcilerinden daha kötüdür; halkların ulusal örgütlerinin üzerine kurulacağı büyük ilkeyi, bütün halklar arasında insanlık ideasının garanti ettiği eşitlik ve dayanışma ilkesini tutarlılıkla red ve inkâr eden sadece ırkçılar olmuştur.

I. YURTTAŞLAR "ULUSU"NA KARŞI ARİSTOKRATLAR "IRKI"

Son derece farklı, garip, hatta vahşi halklara karşı gittikçe artan bir ilginin varlığı, 18. yüzyıl Fransa'sının belirgin özelliklerinden biridir. Bu dönem, Çin resmine hayranlık duyulduğu, taklit edildiği; yüzyılın en ünlü eserlerinden birine *Lettres Persanes [İran Mektupları]* adının verildiği ve gezginlerin anlatılarının toplumun gözde okuma konuları arasında yerini aldığı bir dönemdi. Vahşi ve uygarlaşmamış halkların dürüstlüğü ve basitliğiyle, kültürün karmaşıklığı ve yapaylığı karşı karşıya getiriliyordu. Avrupa dışındaki dünyayı ortalama [Avrupalı] her yurttaşın ayağına getiren muazzam biçimde artmış seyahat olanaklarının olduğu 19. yüzyıldan henüz çok uzakta bulunan 18. yüzyıl Fransız toplumu, Avrupa'nın fersah fersah ötesindeki kültürlerin ve ülkelerin kıtasını tinsel olarak kavramaya çalışmıştı. Her renkten her halkı Fransız ulusuyla birlikte Fransız bayrağı altında özgürleştiren Fransız Devrimi'nin kahramanlarının kalbi, büyük bir coşkuyla "insan türünün yeni örnekleri" (Herder) için atmaktaydı. Garip ve yabancı ülkelere duyulan bu coşku, nihai halini kardeşlik mesajında almıştı, çünkü esinini, her yeni ve şaşırtıcı "insanlık örneği"nde La Bruyère'in eski *"La raison est de tous les climats"* deyişini tanıtlama isteğinden almaktaydı.

Ne var ki, ileride ırkçılığın ulusu yıkan ve insanlığı yok eden gücüne dönüşecek olan şeyin tohumlarını da yine bu ulusu yaratan yüzyılda ve insanlık aşığı ülkede aramamız gerekmektedir.[7] Fransa'da farklı kökenlere sahip fark-

7 16. yüzyılda Fransızca olarak *Franco-Gallia*'yı yazan François Hotman, Ernest Seillière'nin yaptığı gibi, zaman zaman 18. yüzyıl ırkçı öğretilerinin öncüsü olarak görülür. Bu yanlış kavrayışa karşı Théophile Simar haklı olarak itirazda bulunmuştur: "Hotman, Tôtonların değil, monarşinin ezdiği bir halkın müdafiiydi" (*Etude Critique sur la Formation de la doctrine des Races au 18e et son expansion au 19e siècle*, Brüksel, 1922, s. 20).

lı halkların birlikte yaşadıklarını varsayan ilk yazarın, aynı zamanda kesin bir sınıf düşüncesi ortaya koyan ilk kişi olması dikkate değer bir olgudur. 18. yüzyılın başında yazan ve eserleri ölümünden sonra yayınlanan bir Fransız soylusu olan Comte de Boulainvilliers, Fransa tarihini iki farklı ulusun tarihi olarak yorumlamıştır. Bunlardan Alman kökenli olanı, bu toprakların eski sakinleri olan "Galyalılar"ı fethederek kendi yasalarını onlara dayatmış, topraklarını ellerinden almış ve [meşruiyetini], "fetih hakkı" ile "her zaman en güçlü olana itaat zorunluluğu"na dayandıran bir hakim sınıf olarak, "asilzadeler" olarak yerleşmiştir.[8] Esas olarak, *Tiers Etat* ile sözcülerinin (*"gens de lettres et de lois"*in oluşturduğu *"nouveau corps"*) yükselen siyasi gücü karşısında savlar bulmaya çalışan Boulainvilliers, aynı zamanda Fransa kralı artık *primus inter pares* [eşitler arasında birinci] olarak soyluları değil bir bütün olarak ulusu temsil etmek istediğinden, monarşiye karşı da savaşmak zorundaydı; o yüzden, yeni yükselen sınıf bir süre için Boulainvilliers'da en güçlü koruyucusunu bulmuştu. Soyluluğa önceliğini ve üstünlüğünü yeniden kazandırmak için Boulainvilliers, soylu hemcinslerine Fransa halkıyla ortak bir kökenden geldikleri savını reddetmeyi, ulusun birliğini dağıtmayı ve ilk/kökensel, dolayısıyla ebedi ve ezeli bir ayrım koymayı önermişti.[9] Soyluluğun sonraki savunucularından çok daha gözüpek olan Boulainvilliers, toprakla yazgısal bir bağın varlığını reddetti; "Galyalılar"ın daha uzun zamandır Fransa'da olduklarını, "Franklar"ınsa yabancı ve barbar olduklarını teslim etti. Kuramı yalnızca ebedi ve ezeli fetih hakkına dayanmaktaydı ve hiç zorlanmadan "Fransız ulusunun gerçek beşiği[nin] ... Friesland"

8 *Histoire de l'Ancien Gouvernement de la France*, 1727, Tome I, s. 33.

9 Montesquieu, Comte Boulainvilliers'ın tarihinin, Tiers Etat'a karşı siyasal bir silâh olarak anlaşıldığını belirtmiştir, *Esprit des Lois*, 1748, XXX, x. bölüm.

olduğunu öne sürdü. Emperyalist ırkçılığın gerçek gelişmesinden yüzyıllar önce, sadece düşüncesinde içkin olarak varolan mantığı izleyerek [tuhaf bir şekilde modern bir terminolojiye varan] Boulainvilliers, Fransa'nın ilk sakinlerini modern anlamda yerliler [olarak değerlendirdi -sanki Fransa bir sömürge olarak fethedilmiş gibi...] ya da kendi terimleriyle "uyruk", ama kralın değil, doğum hakkından ötürü kendilerine "Fransız" denen, fatih halktan gelmek gibi bir üstünlüğe sahip olan herkesin uyruğu olduğuna inandı.

Boulainvilliers, 17. yüzyılın güç-hak öğretilerinden derin bir biçimde etkilenmişti ve Spinoza'nın en tutarlı çağdaş tilmizlerinden biriydi; Spinoza'nın *Ethics*'ini Fransızca'ya çevirmiş, *Traité théologico-politiquesi [Teolojik-Politik Etüd]* üzerine çalışmıştı. Spinoza'nın siyasi düşüncelerini alımlar ve uygularken, güç fetihe dönüşmüştü; fetih de, insanların ve ulusların doğal nitelikleri ve beşeri ayrıcalıkları konusunda bir tür tek yargıç işlevi görmekteydi. Güç-hak öğretisinin ileride uğrayacağı doğacı dönüşümlerin ilk izlerini burada görmemiz mümkündür. Boulainvilliers'ın, zamanının en önde gelen hür fikirlilerinden biri olması ve Hıristiyan Kilisesi'ne yönelttiği eleştirilerin ardında sadece ruhban karşıtı bir güdünün bulunmaması, bu görüşü gerçekten doğrulamaktadır.

Ancak, yine de Boulainvilliers'ın kuramı ırkları değil, halkları ele almaktadır; üstün halkın hakkını, fiziksel bir olguya değil, –her ne kadar bu tarihsel edimin fethedilen halkın doğal nitelikleri üzerinde belli bir etkisi varsa da– fetih gibi tarihsel bir edime dayandırır. Tiers Etat ile ittifak kuran mutlak monarşi tarafından belli ölçülerde temsil edilen yeni ulus fikrine karşı koymak için, Fransa içinde iki farklı halk icat eder. Boulainvilliers, ulusallık fikrinin, (demokratik bir yönetim biçimiyle ne kadar yakın bir ilişkisi olduğu-

nu Fransız Devrimi'nde olduğu gibi henüz açıkça göstermese de) kendini yeni ve devrimci bir düşünce olarak hissettirmeye başladığı bir zamanda ulus karşıtı biriydi. Ne anlama geldiğini bilmeden ülkesini bir iç savaşa hazırladı. Kendilerini ulusun temsilcileri olarak değil, "aynı toplum ve durum" içindeki yabancı bir [kastla] arasında kendi vatandaşlarıyla olduğundan daha çok ortak yan olan ayrı bir hakim kast olarak gören soyluların temsilcisiydi. Gerçekte bu ulus karşıtı eğilimler, *émigrés* [Fransız Devrimi'nden sonra sürgüne giden soylular] çevrelerinde etkili olmuş ve nihayetinde 19. yüzyıl sonlarındaki yeni ve düpedüz ırksal olan öğretiler tarafından soğurulmuştur.

Devrim, büyük miktarlarda Fransız soylusunu Almanya'ya ve İngiltere'ye sığınmak zorunda bırakıncaya kadar, Boulainvilliers'ın düşünceleri de siyasi bir silâh olarak yararını gösteremedi. Ancak bu arada, Fransız soyluluğunun kıtadaki kardeşleriyle daha da yakınlaşmasını isteyen başka bir kontun, Kont Dubuat-Naçay'ın[10] eserlerinde de görülebileceği gibi, Boulainvilliers'ın Fransız aristokrasisi üzerindeki etkisi canlılığından bir şey yitirmedi. Devrimin eşiğinde, Fransız feodalizminin bu sözcüsü, "barbar kökenli aristokratlardan bir tür Enternasyonal yaratma"yı[11] umabilecek kadar kendini güvensiz hissediyordu; yardım gelebilecek tek yer Alman soyluluğu olduğundan, tam bu noktada Fransız ulusunun gerçek kökeninin Almanlarla aynı olduğu ve Fransız alt sınıflarının, artık köle olmasalar bile doğuştan özgür değil, *"affranchissement"* ile, yani doğuştan özgür, soylu olanların inayetiyle özgür oldukları varsayıldı. Birkaç yıl sonra Fransız sürgünler, köleleştirilmiş yabancı bir halk olarak gördükleri asileri uzaklaştırmak için fiilen

10 *Les Originis de l'Ancie Gouvernement de la France, de l'Allemagne et de l'Italie*, 1789.

11 Seillière, *a.g.e.*, s. xxxii.

bir aristokratlar *Enternasyonal*'i kurmaya çalıştılar. Bu gayretlerin Valmy gibi daha pratik veçheleri, görkemli bir felâkete uğramış olsalar bile, 1800'lerde "Romalı-Galyalılar"ı Cermenlere karşı çıkartan Charles François Dominique de Villiers gibi, ya da on yıl sonra bütün Cermen halklarının birleşmesini hayal eden William Alter gibi *sürgünler*,[12] yenilgiyi kabul etmediler. Fransız Devrimi'nin, –François Guizot'un çok daha ileride diyeceği gibi– "yabancı halklar arasında bir savaş" olduğuna öylesine sıkı biçimde inanıyorlardı ki, bu durum onlara büyük olasılıkla vatan hainliği gibi görünmemişti.

Daha [sükunetli] bir zamanın soğukkanlı tarafsızlığıyla Boulainvilliers, soyluluğun haklarını, fethedilen öteki halkın doğasını doğrudan alçaltmadan, sadece fetih haklarına dayandırırken, Fransız sürgünler arasında en şüpheli şahsiyetlerden biri olan Montlosier Kontu, "bütün ırkların ve bütün zamanların (karışımı) olan ... kölelikten doğmuş bu yeni halk"ı açıkça aşağılamaktaydı.[13] Zaman besbelli değişmişti ve artık fethedilmemiş bir ırka ait olmayan soyluların da değişmesi gerekiyordu. Boulainvilliers'ın, hatta Montesquieu'nun onca aziz tuttuğu, insanların yazgısını bir tek fethin, *fortune des armes* [silahların kaderinin] belirlediğini öne süren o eski düşünce terkedildi. Ünlü risalesinde Abbé Siéyès, *Tiers Etat*'a, "fatih ırktan geldiği ve onun haklarına sahip olduğu saçma iddiasını sürdüren bütün aileleri Franconia ormanına gerisin geri gönderme"sini söylediğinde, soylu ideolojilerinin sonu da gelmişti.[14]

12 Bkz. René Maunier, *Sociologie Coloniale*, Paris, 1932, Tome II, s. 115.

13 Montlosier, sürgünde bile Fransız polis şefi Fouché ile yakın ilişkisini sürdürmekteydi. Fouché, hazin mali durumunu düzeltmesi için bu mülteciye yardım ediyordu. Daha sonra Fransız sosyetesinde Napolyon için gizli ajanlık yaptı. Bkz. Brugerette, *Le Comte de Montlosier*, 1931, ve Simar, *a.g.e.*, s. 71.

14 *Qu'est-ce-que le Tiers Etat?* (1789), Devrimin patlak vermesinden kısa bir süre önce yayınlanmıştır. Çeviri, J. H. Clapham'ın *The Abbé Siéyès* kitabından (Londra, 1912, s. 62) alınmıştır.

Fransız soylularının burjuvaziye karşı verdikleri sınıf mücadelesi sırasında başka bir ulusun mensubu olduklarını, secerelerinin farklı olduğunu ve Fransa toprağından çok uluslararası bir kasta daha yakın olduklarını keşfettikleri bu ilk dönemden itibaren, Fransız kaynaklı bütün ırk kuramlarının, Cermenliğin ya da en azından Kuzeyli halkların kendi ülke insanlarına üstün oldukları düşüncesini desteklemeleri oldukça gariptir. Çünkü, Fransız Devrimcilerinin kendilerini zihnen Roma ile özdeşleştirmelerinin nedeni, kendi soylularının "Cermenlik"ine karşı *Tiers Etat*'ın "Latinlik"ni öne çıkarmak istemeleri değil, kendilerini Romalı Cumhuriyetçilerin tinsel mirasçıları olarak hissetmeleriydi. "Latinlik"in kendine mahsus bir ırksal öğreti olarak ortaya çıkmasını önleyen nedenler arasında, soyluluğun kurduğu kabile özdeşliğinin tam tersi olan bu tarihsel iddianın da payı olsa gerektir. Ne olursa olsun, Fransızların, Almanlardan ya da İngilizlerden önce bir Cermen üstünlüğü saplantısı geliştirmiş olmaları, tamamıyla paradoksaldır.[15] Prusya'nın 1806'da yenilmesinden sonra ortaya çıkan ve olduğu gibi Fransa'yı hedef alan Alman ırkı [doktrinleri] bile, Fransa'daki ırksal ideolojilerin seyrini değiştirmedi. Geçen yüzyılın kırklı yıllarında Augustin Thierry, hâlâ sınıfların ve ırkların özdeşliğini savunuyor ve "Cermen soyluluğu" ile "Kelt burjuvazisi" ayrımını yapıyordu;[16] yine bir soylu olan Kont Rémusat, Avrupa aristokrasisinin Cermen kökenli olduğunu ilân ediyordu. Son olaraksa Kont Gobineau, Fransız soyluları arasında çoktan genel kabul görmüş olan bir görüşü tam teşekküllü bir tarihsel öğreti haline getirerek, uygarlıkların çökmesine eden olan gizli yasayı bulduğunu ve tarihi bir doğa

15 "Tarihsel Aryancılık, köklerini 18. yüzyıl feodalizminden almış ve 19. yüzyıl Cermenciliği tarafından da desteklenmiştir", Bkz. Seillière, *a.g.e.*, s. ii.

16 *Lettres sur l'histoire de France* (1840).

bilim katına çıkardığını iddia ediyordu. Irk düşüncesi, Gobineau ile birlikte ilk gelişme evresini tamamlamıştı, böylelikle etkilerini yüzyılımızın yirmili yıllarına kadar hissettirecek olan ikinci evre başlamış oldu.

II. ULUSAL KURTULUŞUN BİR İKÂMESİ OLARAK IRK BİRLİĞİ

Eski Prusya ordusu Napolyon'a yenilinceye kadar, Almanya'da ırk düşüncesi ortaya çıkmadı. Alman ırk düşüncesi, doğuşunu soylulardan ve onların sözcülerinden çok Prusyalı vatanseverlere ve siyasi romantizme borçludur. Irk düşüncesinin, bir iç savaş silâhı ve ülkeyi bölmenin bir aracı niteliği taşıyan Fransız kanadının tersine, Alman ırk düşüncesi halkı yabancı tahakkümüne karşı birleştirme çabası içinde icat edilmiş bir şeydi. Bu düşüncenin Almanya'daki failleri, kendi sınırlarının ötesinde bir müttefik arayışına girmediler; onların istediği, halkta bir ortak köken bilinci yaratmaktı. Bu bilinç, –Avrupa soyluluğunun geri kalanıyla karşılaştırıldığında Prusya Junkerleri için daha az geçerli olsa da– kozmopolitan ilişkilerle malul soyluluğu fiilen dışarıda bırakmaktaydı; ve her halükârda, ırk düşüncesini, halkın bu en dışlayıcı sınıfına dayandırmak gibi bir olasılık tamamen ortadan kaldırılmıştı.

Alman ırk düşüncesinin tarihi, çeşitli Alman devletlerini birleştirmek için gösterilmiş ve düş kırıklığına uğramış çabalarla dolu olduğundan, ilk evrelerinde daha genel ulusal duygularla yakın ilişkiler içerisinde olmuştur; öylesine ki, saf milliyetçilikle kesin ırkçılığı birbirinden ayırdetmek oldukça zordur. Zararsız ulusal hissiyatlar, bugün ırksal terimler diye bildiğimiz ifadelerde kendilerini dışa vurmuşlardır; 20. yüzyıl ırkçılığının Alman kanadını Alman milliyetçiliğinin hususi

diliyle özdeşleyen tarihçiler bile, garip biçimde Nazizmi Alman milliyetçiliğiyle karıştırmış, dolayısıyla Hitler propagandasının uluslararası düzlemde yarattığı muazzam cazibenin hafifsenmesine katkıda bulunmuşlardır. Alman milliyetçiliğinin bu özgül koşulları, ancak ulusun birliğinin fiilen gerçekleştiği ve Alman ırkçılığının Alman emperyalizmiyle birlikte tam gelişimine kavuştuğu 1870 yılından sonra değişmiştir. Ne ki, bu ilk dönemden başlayarak, ırk düşüncesinin özellikle Alman kanadı için önemini koruyan ve bu nedenle varlığını sürdüren özelliklerin sayısı hiç de az değildir. Fransa'nın tersine, Prusya soyluları, mutlak monarşinin konumuyla kendi çıkarlarının birbirine yakından bağlı olduğunu düşündüler ve en azından II. Friederich'in zamanından itibaren mutlak monarşiyi bir bütün olarak ulusun meşru temsilcisi olarak kabul etmek için çaba gösterdiler. Prusya reformlarının hakim olduğu birkaç yıl (1808'den 1812'ye) dışında, Prusya soyluluğu, yönetimi ele geçirmeyi isteyebilecek bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasından endişe duymadığı gibi, orta sınıflarla yönetici hanedan arasında bir koalisyonun kurulmasından da korkması gerekmiyordu. 1809'a kadar ülkenin en büyük toprak lordu olan Prusya kralı, Reformcuların bütün gayretlerine rağmen *eşitler arasında birinci* olarak kaldı. O nedenle ırk düşüncesi, Almanca konuşan bütün halkların birleşmesini isteyen, dolayısıyla ortak kökeni öne çıkartan bazı milliyetçilerin silâhı olarak, soyluluğun dışında gelişti. Bu milliyetçiler, daha çok Prusya Junkerlerinin dışlayıcı yönetimine karşı çıkmak anlamında liberaldiler. Bu ortak köken, ortak dille tanımlandığından, bir ırk düşüncesinden söz etmek kolay değildir.[17]

17 Örneğin Friedrich Schlegel'in *Philosophische Vorlesungen aus den Jahren 1804-1806*'da (II, 357) durum böyledir. Aynı durum, Ernst Moritz Arndt için de geçerlidir; Bkz. Alfred P. Pundt, *Arndt and the National Awakening in Germany*, New York, 1935, s. 116 ve devamında. [Tamamıyla haksız bir şekilde] Alman ırk düşüncesinin gözde modern günah keçisi yapılan Fichte bile milliyetçiliğin sınırları dışına hemen hiç çıkmamıştır.

Ancak 1814'den sonra bu ortak kökenin, sık sık "kan ilişkileri", aile bağları, kabile birliği, karışmamış köken gibi terimlerle betimlenmeye başlanması dikkate değerdir. Hemen hemen aynı anda Katolik Josef Goerres ile Ernst Moritz Arndt ve F. L. Jahn gibi milliyetçi liberallerin yazılarında boy göstermeye başlayan bu tanımlamalar, Alman halkında gerçek ulusal duygular uyandırma umudunun düpedüz fiyaskoyla neticelenmesine tanıklık etmektedir. [Henüz olgunlaşmadığı düşünülen] halkı ulusallığa uyandırmanın başarılamamış olmasından, ortak tarihsel anıların bulunmayışından ve halkın gelecekteki ortak yazgıya kayıtsız görünmesinden, bütün dünyanın Fransız ulusallığının şanlı gücü olarak gördüğü şeyin olası bir ikâmesi olarak kendine kabile içgüdülerini muhatap alan doğalcı bir çağrı doğdu. Siyasi ulusallığa ikâme olarak ideolojik ulusal birlik tanımlarına ihtiyaç duyan kimseler tarafından, "her halkın ayrı, tam bir bütün"[18] oluşturduğunu söyleyen organik bir tarih öğretisi icat edildi. Bu, Arndt'ı, –göründüğü kadarıyla organik bir birlik geliştirecek son [halk] olan– Almanların, saf, karışmamış soy, "sahici bir halk"[19] olma şansına sahip olduklarını söylemeye iten, düş kırıklığına uğramış bir milliyetçilikti.

Organik doğalcı halk tanımlamaları, Alman ideolojilerinin ve Alman tarihçiliğinin belirgin bir özelliğidir. Buna karşın henüz fiili olarak ırkçı değildirler; çünkü "ırksal" terimlerle konuşan bu aynı insanlar, hâlâ gerçek ulusallığın başlıca payandasını, bütün halkların eşitliğini savunuyorlardı. Örneğin, Jahn, halkların yasalarını hayvan aleminin yasalarıyla karşılaştırdığı aynı makalede, eksiksiz toplamı içindeki halkların gerçek eşit çoğulluğuna vurgular; insanlık an-

18 Joseph Goerres, *Rheinischer Merkur* içinde, 1814, No. 25.

19 *Phantasien zur Berichtigung der Urteile über künftige deutsche Verfassungen*, 1815 içinde.

cak böyle gerçekleştirilebilir.[20] İleride Polonyalıların ve İtalyanların ulusal kurtuluş hareketlerine duyduğu yakınlığı dile getirecek olan Arndt da, "yabancı halklara boyun eğdirip onları yönetecek olanlara lânet olsun" diye haykırmaktaydı.[21] Alman ulusal duygularının, gerçek bir ulusal gelişmenin meyvası olmaktan çok yabancı işgale bir tepki olması ölçüsünde,[22] ulusal öğretilerin, ne coğrafi ne de tarihsel olarak açıkça tanımlanamayacak sınırların ikâmesiymiş gibi halkın etrafına bir duvar örmeye yazgılı alışılmadık bir olumsuz niteliği vardı.

Fransız aristokrasisinin ilk biçiminde ırk düşüncesi, nasıl içsel bir bölünme aygıtı olarak icat edilmiş ve sonunda bir iç savaş silâhına dönüşmüşse, Alman ırk öğretisinin bu ilk biçimi de, bir içsel ulusal birlik silâhı olarak icat edilmiş ve sonunda bir ulusal savaş silâhına dönüşmüştü. Üçüncü Cumhuriyet'in düşmanları ona yeniden hayat vermeselerdi, Fransız ulusu içerisinde önemli bir sınıf olarak Fransız soyluluğunun gerilemesi, bu silâhı yararsız kılabilirdi; yine aynı şekilde, eğer modern emperyalist komplocular [Tüm-Almancılar -pan-Almancılar] halka seslenmek ve iğrenç yüzlerini milliyetçiliğin saygın örtüsü altına gizlemek üzere onu yeniden canlandırmasalardı, Alman ulusal bir-

---

20 "Karışmış soylar olan hayvanlar, gerçek yaratıcı güçten yoksundurlar; aynı biçimde, melez halklar da kendilerine mahsus bir halk üretemezler ... insanlık soyu ölmekte, ilk ırk sönmektedir. Bunun için, ölmekte olan her bir halk, insanlık açısından bir talihsizliktir ... Soylu insanlık kendini tek bir halkta ifade edemez". *Deutsches Volkstum* içinde, 1810.

Aynı durum, halkı doğalcı bir yoldan tanımlamasına rağmen ("bütün üyeler, ortak bir kan bağıyla birleşirler"), "hiçbir şubenin, bir diğeri üzerinde tahakküm kurmaya hakkı yoktur" (*a.g.e.*) demekle gerçek bir ulusal ilkeyi izlemekte olan Goerres tarafından da ifade edilmektedir

21 *Blick aus der Zeit auf die Zeit,* 1814. – Alıntı Alfred P. Pundt'dan, *a.g.e.*

22 "Almanları gerçekten sevmeye, Avusturya ve Prusya'nın nafile bir mücadelenin ardından düşmelerinden sonra başladım ... Almanya yenildiği ve fatihe boyun eğdiği sürece bana bir ve ayrılmaz gibi geldi"; diye yazıyor E. M. Arndt, *Erinnerungen aus Schweden,* 1818, s. 82. Çeviri, Pundt'dan, *a.g.e.*, s. 151.

liğinin gerçekleştirilmesine dayanan organik tarih öğretisi de, bütün anlamını yitirebilirdi. Aynı şey, siyaset sahnesine daha uzak gibi görünmekle birlikte, ileride ortaya çıkacak siyasi ideolojiler üzerinde çok daha güçlü ve sahici bir etkide bulunacak olan Alman ırkçılığının başka bir kaynağı için söylenemez.

Siyasi romantizm, diğer her olası sorumsuz görüşü icat etmekle suçlandığı ve suçlanabildiği için, ırk düşüncesini de icat etmekle suçlanmıştır. Adam Müller ile Friedrich Schlegel, hemen her görüşün geçici de olsa bir zemin kazanabildiği modern düşüncenin genel maskaralığının en yüksek dereceden örnekleridirler. Gerçek olan hiçbir şey, hiçbir tarihsel olay, hiçbir siyasi düşünce, bu ilk *literati*nin bu yeni ve büyüleyici görüşler için her zaman yeni ve özgün fırsatlar bulabildiği her yanı saran ve her şeyi yıkan bu cinnet halinden kendini kurtaramadı. "Bayağı olana yüksek bir anlam, sıradan olana gizemli bir görünüm, iyi bilinene hiç bilinmeyenin onurunu vermek" isteyen Novalis'in dediği gibi "dünya romantikleştirilmelidir".[23] Bu romantikleştirilmiş nesnelerden biri de halktı; –ilk yıllarda– bu entellektüellerden birinin kafasına estiğinde ya da –ileride, yaşlandıklarında, günlük ekmeğini kazanmanın gerçeğini öğrendiklerinde– bir velinimet tespit etmeleri gerektiğinde, birdenbire bir devlete ya da aileye ya da soyluluğa veya başka bir şeye dönüştürülmesi mümkün bir nesne.[24] O nedenle, Alman biçimiyle romantizme [rastlamadan], 19. yüzyılı tıkabasa doldurup özgürce yarışan görüşlerden birinin bile gelişimini incelemek neredeyse olanaksızdır.

---

23 "Neue Fragmentensammlung" (1798), *Schriften* içinde, Leipzig, 1929, Tome II, s. 335.

24 Almanya'daki romantik tutumla ilgili olarak Bkz. Carl Schmitt, *Politische Romantik*, München, 1925.

Bu ilk modern entellektüeller, aslında tek bir görüş geliştirmekten çok, modern Alman bilginlerinin genel zihniyetlerine biçim vermişlerdir; bu bilginler, gerçeklik söz konusu olduğunda –ki bir romantik bile onu görmezden gelemezdi–, seve seve boyun eğmeyecekleri tek bir ideolojinin bile bulunamayacağını defalarca kanıtlamışlardır [: emeklilik hakkı içeren ücretli bir mevkidir bu gerçeklik]. Romantizm, bu garip davranışa, tam da dehasının kanıtını keyfilikte bulan bireyin "kişiliğini" sınır tanımadan putlaştırmakla, en mükemmel bahanesini vermiş oldu. Bireyin sözde üretkenliğine, yani onun tamamen keyfi "fikirler" oyununa hizmet edecek her şey, yaşama ve dünyaya genel bakışın merkezi haline getirilebilirdi.

Romantik kişiliğe-tapmada içkin olarak varolan bu siniklik, entellektüeller arasında belli modern tutumları mümkün hale getirdi. Kendini aynı zamanda "hem aristokrat hem demokrat, hem devrimci hem reaksiyoner, hem proleter hem antiproleter, hem pasifist hem antipasifist" olarak tanımladığında, bu hareketin son varislerinden biri sıfatını hak eden Mussolini'de oldukça iyi bir temsilci bulmuş oldular. "Herkes kendi ideolojisini kendi yaratmakta özgürdür": Romantizmin amansız bireyciliğinin yaratabileceği ciddiyet en fazla bununla sınırlıydı. Mussolini'nin deneyiminde yeni olansa, [bu ideolojiyi] "olanca güçle gerçekleştirme çabası"ydı.[25]

Bu içkin "görecilik" nedeniyle, romantizmin ırk düşüncesinin gelişmesine yaptığı doğrudan katkıyı gözardı etmek mümkündür. Kuralların herkese belli bir zamanda kişisel ve keyfi bir görüş geliştirme hakkı verdiği anarşik bir oyunda, akla gelebilecek her görüşün formüle edilerek [alelacele] basılması, hemen hemen doğal bir şeydir. Bu kaostan çok da-

25 Mussolini, "Relativismo e Fascismo", *Diuturna* içinde, Milano, 1924. Çeviri, F. Neumann'ın *Behemoth*'undan, 1942, s. 462-463.

ha karakteristik olanı, bizatihi nihai bir amaç olarak kişiliğe duyulan köklü inançtı. Soylulukla yükselen orta sınıf arasındaki çatışmanın siyaset sahnesine hiçbir zaman taşınmadığı Almanya'da, kişiliğe tapma, en azından belli bir toplumsal özgürleşme türüne kavuşmanın tek yolu olarak ortaya çıkmıştı. Ülkenin yönetici sınıfı, iş yaşamına karşı geleneksel horgörüsünü ve (serveti ve önemleri giderek artsa da) tüccarlardan hazzetmediğini açık biçimde ortaya koymaktaydı; o yüzden bir tür özsaygı kazanmanın yolunu bulmak kolay değildi. Kendi toplumsal alanında burjuvazinin bir "kişiliği" olmadığından orta sınıftan kahramanını soyluların ve aktörlerin eğittiği klâsik Alman *Bildungsroman*'ı [tahsil-terbiye romanı] *Wilhelm Meister,* durumun umutsuzluğunu yeterince göstermektedir.

Alman entellektüelleri, mensubu oldukları orta sınıflar adına siyasi bir kavgaya önayak olmaya yanaşmazken, toplumsal statü için sert ve ne yazık ki son derece başarılı bir savaş verdiler. Hatta soyluluğu savunmak üzere eline kalem alanlar bile, hâlâ sıra toplumsal tabakalara geldiğinde kendi çıkarlarının tehlikede olduğunu hissediyorlardı. Doğuştan edinilen haklar ve niteliklerle rekabete girmek için, burjuva toplumunda genel bir tasvip görecek olan "doğuştan kişilik" diye yeni bir kavram ortaya attılar. Eski bir ailenin varisinin unvanı gibi, bu "doğuştan kişilik" de liyakatle kazanılmıyor doğuştan elde ediliyordu. Tıpkı, ulus oluşturma konusunda ortak bir tarihten yoksunluğun üstesinden nasıl doğalcı organik gelişme kavramıyla yapay bir biçimde gelindiyse, aynı şekilde toplumsal alanda da, siyasi gerçeklik onu reddettiğinde bu sefer bizzat doğanın insana bir unvan bahşettiği varsayıldı. Çok geçmeden liberal yazarlar, verilip alınabilecek Baronluk gibi ya da başka tür eskimiş unvanlar karşısında "gerçek soyluluk"la övünç duymaya ve bunun bir doğurgusu olarak "güç ya da deha" gibi

doğal ayrıcalıkların hiçbir beşeri edimle geri alınamayacağını öne sürmeye başladılar.[26]

Bu yeni toplumsal düşüncedeki ayrımcı nokta derhal olumlandı. Yahudilerden nefretin siyasi bir silâh olarak keşfedilip yaşama sokulduğu uzun sürmüş ve tamamen toplumsal nitelikteki antisemitizm döneminde, Yahudi meslektaşının davranışını ortalama işadamından ayıran, "doğuştan kişilik" yokluğu, doğuştan zarafet yokluğu, doğuştan üretkenlik yokluğu, doğuştan ticarete yatkınlık vs. idi. Ancak siyasi önderlik mücadelesi vermeye yeltenmeksizin, Junkerlerin kast kibrine karşı kendi gururunu berkitmek için verdiği hummalı çabada burjuvazi, en başından itibaren, kendi altındaki diğer sınıflardan çok diğer halkları horgörmek istedi. 1808'de "Die Christlich-Deutsche Tischgesellschaft" [Hıristiyan Alman Yemekli Toplantıları] adı altında biraraya gelen aşırı-milliyetçi Napolyon'dan nefret edenler kulübünde okunmak üzere yazılmış Clemens Brentano'nun küçük [hicvinin], bu yöndeki girişimler açısından çok büyük anlamı vardır.[27] Son derece karmaşık ve nükteden bir tarzda yazan Brentano, "doğuştan kişilik"le, güleryüzlü birey [ve deha] ile, dolaysızca Fransızlar ve Yahudilerle özdeşleştirdiği "filisten"ler arasındaki karşıtlığa işaret etmektedir. Ondan sonra Alman burjuvazisi en azından, soyluluğun burjuvaziye özgü diyerek hakir gördüğü bütün nitelikleri başka halklara –başta Fransızlara, sonra İngilizlere ve şaşmaz biçimde Yahudilere– yüklemeye çalışacaktı. "Doğuştan kişilik"in doğumla kazandığı gizemli niteliklere gelince, gerçek Junkerlerin kendilerine biçtikleri niteliklerle tamamen aynıydılar.

---

26 Bkz. Liberal yazar Buchholz'un soyluluğa karşı yazdığı çok ilgi çekici bir risale: *Untersuchungen ueber den Geburtsadel*, Berlin, 1807, s. 68: "Gerçek soyluluk ... verilmez de alınmaz da; çünkü, güç ve deha gibi, kendi kendini vareder".

27 Clemens Brentano, *Der Philister vor, in und nach der Geschichte*, 1811.

Bu yolla soyluluğun ölçütleri ırk düşüncesinin doğmasına katkıda bulunmuşsa da, Junkerlerin kendilerinin bu zihniyetin biçimlenmesinde hemen hiçbir payları yoktu. Bu dönemin kendine özgü bir siyasi kuram geliştiren yegâne Junkeri olan Ludwig von der Marwitz, asla ırk terimleri kullanmadı. Ona göre ulusları ayıran dildi, yani fiziksel değil tinsel bir farktı; Fransız Devrimi'ne şiddetle karşı olmakla birlikte, iş, bir ulusun ötekine saldırma olasılığına geldiğinde, Robespierre gibi konuşuyordu: "Her kim sınırlarını genişletmeyi aklına koymuşsa, bütün Avrupalı devletler cumhuriyeti arasında vefasız bir hain olarak görülmelidir".[28] Soyluluk kıstası olarak soyun saflığını vurgulayan Adam Müller'di; güçlünün zayıfa tahakküm etmesinin bir doğa yasası olduğunu belirterek, güçlünün güçsüzleri yöneteceğine dair [bayalığın] ötesine geçense Haller olmuştur. Elbette soylular, iktidar gasplarının sadece yasal olmayıp doğa yasalarına da uygun olduğunu öğrendiklerinde coşkuyla alkışladılar ve burjuva tanımlarının bir sonucu olarak, 19. yüzyıl boyunca önceleri olduğundan çok daha özenli biçimde "yanlış evlilikler"den kaçındılar.[29]

Alman milliyetçileri [Prusya yurtseverleri] tarafından 1814 savaşı sırasında ve sonrasında formüle edilen ulusallığın asli ögesi olarak ortak [kan bağının] öne çıkartılmasıyla romantiklerin doğuştan kişilik ve doğal soyluluk üzerine getirdikleri vurgu, Almanya'da ırk düşüncesinin entellektüel yolunu hazırlamıştır. Birincisinden, kendi doğal yasalarına sahip organik bir tarih öğretisi; ikincisindense, yüzyılın sonunda, doğal yazgısı dünyayı yönetmek olan [Nietzs-

28 "Entwurf eines Friedenspaktes". Gerhard Ramlow, *Ludwig von der Marwitz und die Anfänge konservativer Politik und Staatsauffassung in Preussen*, Historicshe Studien, Heft 185, s. 92.

29 Bkz. Sigmund Neumann, *Die Stufen des preuussichen Konservatismus*, Historische Studien, Heft 190, Berlin, 1930. Özellikle s. 48, 51, 64, 82. Adam Mueller için, Bkz. *Elemente der Staatskunst*, 1809.

che'nin] süperinsanının grotesk bir sureti [*homunculus:* insancık] çıkmıştır. Bu eğilimler yan yana gittikleri sürece, siyasi gerçekliklerden kaçmanın geçici yollarından başka bir şey değildiler. İçiçe geçip kaynaştıklarındaysa, tam teşekküllü bir ideoloji olarak tam da ırkçılığın temelini meydana getirdiler. Ne ki, bu önce Almanya'da değil, Fransa'da oldu ve orta sınıf aydınları tarafından değil, son derece yetenekli ve düş kırıklığına uğramış bir soylu, Kont Gobineau tarafından gerçekleştirildi.

III. TARİHİN YENİ ANAHTARI [GOBINEAU]

1853'de, Kont Arthur de Gobineau, sadece elli yıl kadar sonra, yüzyılın bitiminde, tarihteki ırk kuramlarına ilişkin bir tür standart çalışma halini alacak olan *Essai sur l'Inégalité des Races Humaines*'i *[İnsan Irklarının Eşitsizliği Üstüne Deneme]* yayınladı. Bu dört ciltlik eserin ilk cümlesi –"Uygarlıkların yıkılması, tarihteki bütün görüngüler arasında en gözalıcı ve aynı zamanda da en karanlık olanı-dır"–,[30] açık biçimde, yazarın özünde yeni ve modern bir ilgiye sahip olduğunu göstermektedir: Çalışmasının her sayfasına sinmiş ve daha önceki bütün ögeleri ve birbirleriyle çatışan görüşleri birleştirmeye muktedir ideolojik bir güce sahip yeni bir kötümser ruh hali. Hatırlanamayacak bir zamandan beridir insanlığın, geçmiş kültürler, yıkılmış imparatorluklar, sönmüş halklar hakkında mümkün olduğunca çok şey bilmek istediği doğrudur; fakat Gobineau'dan önce hiç kimse, uygarlığın doğmasına ve yıkılmasına her zaman ve her yerde hükmeden tek bir neden, tek bir güç bulmayı aklına getirmemiştir. Uygarlıkların gerilemesiyle il-

30 Çeviri, Adrien Collins'in çevirdiği *The Inequality of Human Races*'dan (1915) alınmıştır.

gili öğretilerin, ırk düşüncesiyle son derece yakın bağları olduğu görülmektedir. Kültürlerin yıkılmasından en az Gobineau kadar etkilenen Benjamin Disraeli'nin ilk "ırk inanan"lardan biri olması; öte yandan felsefesinin büyük bir kısmında tarihte gelişmenin diyalektik yasasıyla ilgilenen Hegel'in, hiçbir zaman kültürlerin doğuş ve yıkılışlarıyla ya da ulusların ölümünü açıklayacak herhangi bir yasayla ilgilenmemiş olması raslantı değildir. Gobineau'nun tanıtladığı tam da böyle bir yasaydı. Darwinizm ya da [herhangi bir] başka [biyolojik evrim öğretisinden etkilenmeksizin], bu tarihçi, tarihi doğa bilimleri ailesine sokmakla, bütün olayların gidişatına ilişkin bir doğa yasası bulmakla, bütün tinsel ifadeleri ya da kültürel görüngüleri, "kesin bilim sayesinde gözlerimizle görebileceğimiz, kulaklarımızla duyabileceğimiz, ellerimizle dokunabileceğimiz" bir şeye indirgemekle övünmektedir.

İyimser bir havanın hakim olduğu 19. yüzyılın ortasında ortaya atılan bu kuramın en şaşırtıcı yanı, yazarın, uygarlıkların doğuşuna hemen hiç ilgi göstermezken, yıkılışları karşısında adeta büyülenmiş olmasıdır. *Essai*'yi yazarken Gobineau, kuramının günlük politikada bir silâh olarak kullanılabileceğini hiç düşünmemişti; o nedenle uygarlıkların gerilemesiyle ilgili yasasından, zaten içkin olarak varolan meşum sonuçları çıkarmakta tereddüt etmemiştir. Yalnızca Batı kültürünün yıkılacağı kehanetinde bulunan Spengler'in aksine, Gobineau'nun "bilimsel kesinlikle" öngördüğü şey, İnsan'ın –ya da onun deyişiyle insan ırkının– yeryüzünden tamamen silinmesinden başka bir şey değildir. İnsanlık tarihini yeniden yazdığı dört ciltten sonra Gobineau şu sonuca varır: "İnsanın yeryüzündeki egemenliğine 12 ilâ 14 bin yıl biçilebilir. Bu çağ, iki döneme ayrılır: Birincisi, gençlikti, geçip gitti ... ikincisiyse başladı ve yıkılmaya doğru giden gerileme sürecine tanıklık edecek".

Gobineau'nun, Nietzsche'den yaklaşık otuz yıl önce, *"dekadans"* [çöküş, çürüme] sorunuyla ilgilendiği kesinlikle doğrudur.[31] Ancak, şöyle bir fark vardır: Nietzsche, bu hareketin Fransa'da Baudelaire, İngiltere'de Swinburne ve Almanya'da Wagner'le doruğunda olduğu bir sırada, Avrupa dekadansının temel deneyimine sahipken yazdı; oysa Gobineau, modern *taedium vitae* türünün hemen hiç farkında değildi; dolayısıyla psikolojik karmaşıklıkları idrakten uzak olarak, basitçe (ve haklı olarak) bir kast olarak aristokrasinin yazgısından korkan Boulainvilliers ile sürgündeki Fransız soyluluğunun son varisi olarak görülmesi gerekir. Belli bir nahiflikle Gobineau, Fransız halkının kökenine ilişkin şu 18. yüzyıl kuramlarını neredeyse harfiyen kabul etmiştir: Burjuvazi, Galyalı-Romalı kölelerden, soylularsa Cermenlerden gelir.[32] Aynı durum, Gobineau'nun soyluluğun uluslararası karakteriyle ilgili vurgusu için de geçerlidir. Kuramının daha modern veçhesi, muhtemelen bir dolandırıcı olmasında [soyluluk ünvanını kendi kendine bahşetmiştir], eski öğretileri düpedüz gülünç hale gelinceye kadar abartmasında ve sündürmesinde ortaya çıkmaktadır. (Kendi soyunun, Odin'e kadar giden bir İskandinav korsanına dayandığını iddia etmişti: "Ben de Tanrıların soyundanım").[33] Fakat Gobineau'nun gerçek önemi, ilerleme ideolojilerinin egemen olduğu bir ortamda kıyamet haberciliği yapmasında, yavaş seyreden doğal bir felâket halinde insanlığın sonunun geldiğini söylemesinde yatmaktadır. Gobineau, burjuva kralı Louis Philippe'in günlerinde kitabını yazmaya başladığında, soyluluğun yazgısı da mühürlenmiş gibiydi. Soyluların artık *Tiers Etat*'ın zaferinden korkması gerekmiyordu,

31 Bkz. Robert Dreyfus, "La vie et les prophéties du Comte de Gobineau", Paris, 1905, *Cahiers de la quinzaine* içinde, Ser. 6, Cah. 16, s. 56.

32 *Essai*, Tome II, IV. kitap, s. 445, ve *Europe*'de (1923) çıkan "Ce qui est arrivé à la France en 1870" makalesi.

33 J. Duesberg, "Le Comte de Gobineau", *Revue Générale* (1939) içinde.

çünkü onlar zaferi çoktan kazanmıştı; olsa olsa bu durumdan şikâyetlenebilirlerdi. Gobineau'da ifadesini bulan üzüntüleri, zaman zaman, birkaç on yıl içinde insani olan her şeyin kırılganlığını terennüm edecek olan dekadans şiirinin o büyük kederli dizelerine yaklaşmaktaydı: *les neiges d'antan*, geçen yılın karları. Gobineau'nun [ise bu melankoliyle fazla bir yakınlığı yoktu]; fakat, böyle bir yakınlık kurulur kurulmaz, hiçbir şeyin, yüzyılın bitiminde Fransa'da Robert Dreyfus ya da Almanya'da Thomas Mann gibi en saygın entellektüelleri bile Odin'in bu torununu ciddiye almaktan alıkoyamayacağını görmek ilginçtir. Çok uzun zamandır korkunç ve gülünç olan, yüzyılımızın ayırdedici niteliğini oluşturan, hafsalaya sığmayacak bir karışıma bürünmüşlerdi; gülünç olan, öldürme gücünü yitirmişti.

Gobineau gecikmiş ününü, yine bu olağandışı kötümser ruh haline, yüzyılın son on yıllarına hakim olan kedere borçludur. Fakat bu, mutlaka Gobineau'nun, "ölümün ve ticaretin neşeli dansı" (Joseph Conrad) kuşağının öncüsü olduğu anlamına gelmez. Ne iş yaşamına inanan bir devlet adamıdır ne de ölümü yücelten bir şair. Sadece, neredeyse raslantı eseri ırkçılığı keşfetmiş romantik entellektüelle düş kırıklığına uğramış soylunun oluşturduğu tuhaf bir karışımdır. Fransa'da iki halkla ilgili eski öğretileri basitçe devralamayacağını ve değişen koşullar altında (iyi insanların mutlaka toplumun tepesinde bulunduğuna inanan) eski çizgiyi düzeltmek zorunda olduğunu gördüğünde, böyle bir yönelime girmişti. Öğretmenleriyle hazin bir karşıtlık içinde, en iyilerin, soyluların eski konumlarını yeniden kazanmalarının bile neden olanaksız olduğunu açıklaması gerekiyordu. Kendi kastının düşüşünü adım adım önce Fransa'nın daha sonra Batı uygarlığının ve en sonunda da insanlığın tümünün yıkılışıyla özdeşleştirdi. İleride, yazarların ve yaşamöyküsü yazarlarının büyük hayranlık duyacakları

o keşfi; uygarlıkların, ırkın bozulmasından ötürü yıkıldığı, ırkın gerilemesinin de kanların karışmasından kaynaklandığı keşfini bu sayede yapmıştı. Bu keşifte, her karışmada aşağı ırkın her zaman baskın olduğu iması bulunmaktadır. Yüzyılın kapanmasından sonraki yıllarda neredeyse beylik bir hal alan bu akıl yürütme tarzı, çok geçmeden bir başka *idée fixe* [saplantı] ("en uygunun hayatta kalması") edinecek olan Gobineau'nun çağdaşlarının ilerleme öğretilerine uygun değildi. Muzaffer burjuvazinin liberal iyimserliği, tarihin anahtarı ya da kaçınılmaz gerilemenin kanıtı olmayan, güç-hak kuramının yeni bir biçimine gerek duyuyordu. Gobineau, Amerika'daki köle meselesinde taraf olarak ve bütün sistemini kolaylıkla beyazla siyah arasındaki temel çatışma üzerine oturtarak, daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmak için boşuna çabaladı. Seçkinler arasında bir başarı elde etmek için neredeyse elli yıl beklemesi gerekti ve ancak Birinci Dünya Savaşı'ndaki ölü felsefeler dalgası Gobineau'nun çalışmalarına geniş bir popülarite kazandırdı.[34]

Gobineua'nun siyasette aradığı şey, aristokrasinin yerini alacak bir "seçkin"in tanımlanması ve yaratılmasıydı. Bunun için prensler yerine, bir "prensler ırkı"nı, demokrasi yüzünden Aryan olmayan alt sınıfların altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını söylediği Aryanları önerdi. Irk kavramı, Alman romantizminin "doğuştan kişilik sahipleri"nin örgütlenmesine, onların diğerlerini yönetmeye yazgılı bir doğal aristokrasinin mensupları olarak tanımlanmasına ola-

34 Bkz. Gobineau'nun anısına Fransızca yayınlanan *Europe* (1923) sayısı. Özellikle Clément Serpeille de Gobineau'nun yazısı, "Le Gobinisme et la pensée moderne". "Ancak ... savaşın ortalarına kadar *Essai sur les Races*'ın üretken bir hipotezden, gözümüzün önünde cereyan eden bazı olayları açıklayabilecek tek hipotezden esinlendiğini düşünmüyordum ... Bu görüşün neredeyse herkesçe paylaşıldığını farkettiğimde çok şaşırdım. Savaştan sonra, hemen hemen bütün bir genç nesil için Gobineau'nun eserlerinin bir vahiy halini aldığını gördüm."

nak sağladı. Irk ve ırkların karışması birey için her şeyi belirleyen etkenlerse –Gobineau, "saf" kan diye bir şeyi varsaymamıştır–, fiziksel üstünlüklerin, o andaki toplumsal durumu ne olursa olsun her bireyde ortaya çıkabileceğini ve her ayrıksı insanın, "Merovinglerin ["kral çocuklarının"]... hayatta kalmış gerçek oğulları" olduğunu ileri sürmek mümkündür. Irk sayesinde, feodal ailelerin eski ayrıcalıkları üzerinde hak iddia edebilecek ve bunu da sadece kendilerini soylu gibi hissettiklerini söyleyerek yapabilecek bir "seçkin" [türü] oluşturulabilecekti; bu haliyle ırk ideolojisinin kabulü, bir bireyin "iyi tohum" olduğunun, damarlarında "mavi kan" aktığının ve üstün kökenin üstün haklar demek olduğunun nihai delili olacaktır. O nedenle, siyasi nitelikteki bir olaydan, soyluluğun gerilemesinden, Kont, birbiriyle çelişen iki sonuç çıkarmıştır: İnsan ırkının gerilemesiyle yeni bir doğal aristokrasinin oluşumu. Fakat, öğretilerinin pratikte uygulanışını, dolayısıyla öğretilerinde içkin olarak varolan çelişkilerin nasıl çözüldüğünü –yeni ırk-aristokrasisinin, insanlığın "kaçınılmaz" gerilemesini, onu yok etmek gibi yüce bir çabayla nasıl bilfiil etkilemeye başladığını– görecek kadar yaşayamadı.

Kendi öncülerinin, sürgündeki Fransız soylularının örneğini izleyen Gobineau, kendi seçkin ırk kavramında, sadece demokrasiye karşı değil, "Kenan ülkesi ucubesi" [saydığı] vatanseverliğe karşı da bir siper görüyordu.[35] Dolayısıyla, –ister krallık, ister İmparatorluk isterse Cumhuriyet olsun– Fransa'nın yönetimi hâlâ temel insan eşitliğine dayandığı için, Fransa hâlâ *mükemmelen* bir *"patrie"* [anavatan] olmaya devam ettiğinden; ve hepsinden de kötüsü, Gobineau'nun zamanında siyahların bile toplumsal haklara sahip

35 *Essai*, Tome II, IV. kitap, s. 440 ve s. 445'deki not: "*Patrie* [vatan] sözcüğü ... ancak Gallo-Roma tabakasının ortaya çıkmasından ve siyasi bir rol üstlenmesinden sonra yeniden önem kazanmıştır. Muzaffer olmalarıyla birlikte de vatanseverlik yeniden bir erdem halini almıştır."

olabildiği tek ülke olduğundan, Gobineau için Fransa halkına değil İngilizlere, sonra da, Fransa'yı 1871'de yenmelerinden sonra, Almanlara bağlılık duymak doğaldı.[36] Ne bu onur noksanlığı raslantısaldı, ne de bu oportünizm mutsuz bir tesadüf. "Başarının başaramayacağı hiçbir şey yoktur" eski deyişi, çeşitli ve keyfi görüşlere alışkın olanları hesaba katar. Gerçekliğin anahtarını elinden bulundurduğunu iddia eden ideologlar, tek tek durumlarla ilgili görüşlerini en sonuncu olaya göre değiştirmek, eğip bükmek zorundadırlar; onların durmadan değişen ilâhları, gerçeklikle asla çelişkiye düşmeyi göze alamaz. İnsanlardan, bütün kanaatlerini verili her durumda haklılaştırmak zorunda olan birine güvenmelerini istemek saçma olurdu.

Nazilerin, kendilerini bir seçkin ırk olarak kurarken Almanlar dahil bütün halkları alenen hakir gördükleri vakte kadar Fransız ırkçılığının en tutarlı ırkçılık olduğunu teslim etmek gerekir; çünkü vatanseverlik zayıflığına hiçbir zaman düşmemişti. (Bu tutum son savaşta bile değişmedi; *"essence aryenne"*nin artık Almanların değil, daha çok Anglo-Saksonların, İsveçlilerin ve Normanların tekelinde olduğu doğru olmakla birlikte, ulus, vatanseverlik ve hukuk hâlâ "ön yargı, uydurma değerler ve boş laflar" olarak görülmekteydi).[37] Taine bile, "Cermen ulusu"nun üstün dehasına sıkı sıkıya inanmaktaydı;[38] Ernest Renan da, uygarlığın başlangıçta ırk-

36 Bkz. Siellière, *a.g.e.*, Tome I: *Le Comte de Gobineau et l'Aryanisme historique*, s. 32: "*Essai*'de Almanya neredeyse hiç Cermen değildir, oysa Büyük Britanya çok daha Cermendir ... Gobineau'nun daha sonra görüşlerini değiştirdiği doğrudur, fakat bu başarının getirdiği sarhoşlukla olmuştur". Çalışmaları sırasında Gobinizmin –"20. yüzyılın ciğerlerinin uymak zorunda kalacağı entellektüel iklim"– ateşli bir savunucusu haline gelen Siellière'in, Gobineau'nun aniden görüş değiştirmesi için başarıyı tümüyle yeterli bir neden olarak görmesi ilginçtir.

37 Örnekler çoğaltılabilir. Alıntı, Camille Spiess'den alınmıştır. *Impéialismes Gobinisme en France*, Paris, 1917.

38 Taine'in tutumu için Bkz. John S. White, "Taine on Race and Genius", *Social Research* içinde, Şubat 1943.

lar arasında varolan farkları olduğu kadar yerel özgünlükleri de yok eden [en] büyük üstün güç olduğunu savunmakla birlikte, kesin bir *"division du genre humain"* [insan cinsi içindeki ayrım] içinde "Samiler"le "Aryanlar"ı karşı karşıya koyan belki de ilk kişiydi.[39] Kelimenin tam anlamıyla ırkçı olmasalar bile, 1870'den sonra Fransız yazarlar için son derece karakteristik olan belli belirsiz bir ırk sohbeti, ulus karşıtı, Cermen yanlısı çizgiler izler.[40]

Gobinizmin tutarlı ulus karşıtı eğilimi, Fransız demokrasisinin, sonra da Üçüncü Cumhuriyet'in düşmanlarının, Fransa'nın dışında gerçek ya da farazi müttefikler bulmasına nasıl hizmet ettiyse, ırk ile "seçkin" kavramlarının özel karışımı da uluslararası entelijensiyanın eline, tarihin büyük oyun alanında oynayacağı yeni ve heyecan verici psikolojik oyuncaklar verdi. Gobineau'nun *"Fils des rois"*i [Kralın Dostları], hiçbiri de Alman romantik kaynaklarından geldiklerini gizlemeyen 19. yüzyılın romantik kahramanlarının, azizlerinin, dahilerinin ve üstün insanlarının yakın akrabalarıydı. Romantik görüşlerde içkin olarak varolan sorumsuzluk, Gobineau'nun karışmış ırklarında kendine yeni bir uyarıcı buldu, çünkü bu karışma, kişinin kendi benliğinin derinliklerinde izlerini bulabileceği tarihsel bir olaya işaret etmekteydi. Bunun anlamı şuydu: İç deneyimlere tarihsel bir anlam verilebilirdi; kişinin kendi benliği, tarihin savaş alanı haline gelmişti. "*Essai*'yi okurken, her seferinde bir çelişki benliğimin en gizli köşelerini sardı; sarılar, siyahlar, Samiler ve Aryanlar, ruhumda amansız bir savaşa koyuldular".[41] Bu ve benzeri itiraflar, savunmak durumun-

39 Gobineau'nun görüşüne göre Samiler, siyahlarla karışarak lekelenmiş beyaz melezlerdi. Renan için Bkz. *Histoire Générale et Système comparé des Langues*, 1863, I. kısım, s. 4, 503 ve çeşitli yerlerde. Aynı ayrım, *Langues Sémitiques*, I, 15.

40 Bu durum, Jacques Barzun *(a.g.e.)* tarafından çok güzel ortaya konmuştur.

41 Bu şaşırtıcı beyefendi, tanınmış yazar ve tarihçi Elie Faure'den başkası değildir, "Gobineau et le Problème des Races", *Europe* (1923) içinde.

da oldukları görüş ne olursa olsun, muhtemelen her ideolojinin tasnif edebileceği insanların özünde zararsız ve siyaseten masum olduklarını gösteren romantizmin gerçek varisleri olan modern entellektüellerin akıl durumunu göstermek bakımından önemli olabilir.

IV. İNSAN HAKLARINA KARŞI "BİR İNGİLİZİN HAKLARI"

Alman ırk düşüncesinin tohumları Napolyon savaşları sırasında atılırken, İngiliz [ırk ideolojisinin] ileride göstereceği gelişmenin ilk adımları da Fransız Devrimi sırasında kendini duyurmaya başladı. Bu ilk adımları, Fransız Devrimi'ni "şimdiye kadar dünyada olmuş en hayret verici [bunalım]" olarak gören ve şiddetle yadsıyan bir adama, Edmund Burke'a dayandırmak mümkündür.[42] Burke'un sadece İngiliz değil, Alman siyasi düşüncesi üzerinde yarattığı muazzam etki herkesin malumudur. Yine ırk düşüncesinin Fransız kanadıyla karşıtlıkları kadar Alman ve İngiliz ırk düşüncesi arasındaki benzerliklerden ötürü, bu gerçeğin altının çizilmesi gerekir. Bu benzerlikler, her iki ülkenin de *Tricolor*'u [üç renkli Fransız bayrağı] yenmiş olmalarından, dolayısıyla *Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik* fikirlerini yabancı icatlar olarak dışlamalarından kaynaklanmaktadır. "İnsan hakları" meselesi kapıya dayandığında, İngiliz muhafazakârlar, toplumsal eşitsizliğin İngiliz toplumunun temeli olmasından en ufak bir rahatsızlık duymadılar. 19. yüzyıl Torylerine hakim olan kanaate göre, eşitsizlik, İngilizlerin ulusal karakterlerinde olan bir şeydi. Disraeli, "Bir İngilizin sahip olduğu haklarda İnsan Haklarından daha iyi bir şeyler" bul-

42 *Reflections on the Revolution in France,* 1790, Everyman's Library Yayınları, New York, s. 8.

muştu; Sir James Stephen içinse, "tarihte Fransızların böyle meseleleri ele alırken kapıldıkları heyecan kadar sefil çok az şey vardır".[43] Fransa'da aynı görüşler, ulus karşıtı yüzlerini en başından itibaren gösterirken, İngilizlerin 19. yüzyılın sonuna kadar ulusal bir hat üzerinde ırk düşüncesi geliştirebilmelerinin nedenlerinden biri budur.

Burke'un Fransız Devrimi'nin "soyut ilkeleri"ne karşı başlıca savı, şu cümlede yatmaktadır: "Bize atalarımızdan kalan bir devredilemez miras olarak özgürlüklerimize sahip çıkmak ve savunmak; ve ne olursa olsun daha genel ya da öncel başka bir hakka atıfta bulunmadan, bilhassa bu krallığın halkına ait bir mülk olarak bunları gelecek kuşaklara aktarmak, varlığımızın değişmez politikasıdır". Özgürlüğün tam da doğasına uygulanan miras kavramı, ideolojik temeli oluşturmuş ve Fransız Devrimi'nden sonra İngiliz milliyetçiliği, o garip ırk duygusu çeşnisini buradan almıştır. Bir orta sınıf yazar tarafından formüle edilen bu anlayış, unvan ve toprakla birlikte miras alınan ayrıcalıkların özet bir toplamı olarak feodal özgürlük düşüncesinin doğrudan kabul edildiğini göstermektedir. İngiliz ulusu içerisindeki ayrıcalıklı sınıfın haklarına tecavüz etmeden, Burke, bu ayrıcalıkların ilkesini, kendini uluslar arasında bir tür soylu-ulus olarak [hisseden] bütün İngiliz halkını içerecek biçimde genişletti. Oy hakkının insan haklarından biri olduğunu iddia edenleri buradan yola çıkarak küçümsedi; onun için hak, "İngilizlerin hakları" olarak talep edilmeliydi.

İngiltere'de milliyetçilik, eski feodal sınıflara yönelik ciddi bir saldırı olmadan gelişti. Bu mümkün olabildi, çünkü İngiliz soyluluğu 17. yüzyıldan itibaren burjuvazinin üst sınıflarını sürekli artan sayılarda asimile etti; öyle ki, bazen sıradan insanlar bile lord konumuna gelebildiler. Bu

43 Liberty, Equality, Fraternity, 1873, s. 254. Lord Beaconsfield için Bkz. Benjamin Disraeli, Lord George Bentinck, 1853, s. 184.

süreçte soyluluğun o alışılmış kast kibri silindi ve ulusa karşı hatırı sayılır bir sorumluluk duygusu gelişti; fakat aynı sebeple feodal kavramlar ve zihniyet de alt sınıfların siyasi düşüncelerini her zamankinden daha büyük bir kolaylıkla etkileyebildi. Örneğin miras kavramı hemen hiç değişmeden kabul edildi ve bütün İngiliz "soyu"una uygulandı. Soylu ölçütlerinin bu yayılımının sonucu, ırk düşüncesinin İngiliz kanadında miras kuramlarını ve onların modern muadili olan öjenik [sözde-bilimini] neredeyse takıntı haline getirdi.

Avrupalı halklar, her zaman yeryüzündeki bütün halkları kendi insanlık anlayışları içine katmak için pratik girişimlerde bulunduklarından, başka kıtalarda rastladıkları halklarla kendileri arasında varolan büyük fiziksel farklardan rahatsız olmuşlardır.[44] 18. yüzyılda, içinde aklın ve insanın her zaman aynı olan doğasının kendini ifade edebildiği çeşitlilik karşısında duyulan coşku, şu hayati soruya oldukça zayıf bir akli kılıf sağlıyordu: Bilebildiğimiz kadarıyla, kendi başlarına insan aklına ve tutkularına gerek kültürel işlerde gerekse halk adetlerinde asla yeterli ifade kazandıramamış ve çok alt düzeyde beşeri kurumlar geliştirebilmiş kabilelerle karşılaşan insanların gönüllerinde, bütün insanların ilk ana babadan gelen ortak bir soya dayanan birliğine ve eşitliğine dair Hıristiyan akidesi korunacak mı korunmayacak mı? Afrika kabilelerini daha yakından tanıdıkça, Avrupa'nın ve Amerika'nın tarihsel sahnesine çıkan bu yeni sorun, zaten özellikle Amerika'da ve bazı İngiliz müstemlekelerinde Hıristiyanlık tarafından kesin olarak tasfiye edildiği düşünü-

44 18. yüzyıl seyahat anlatılarının pek çoğunda,bu ruhsal sarsıntının ılımlı izlerine rastlamak manidardır. Voltaire, *Dictionnaire Philosophique*'inde konunun özel bir not eklemeyi gerektirecek kadar önemli olduğunu düşünmüştü: "Öte yandan bu dünyada ne kadar farklı ırkların yaşadığını ve birbirleriyle karşılaşan ilk Zenciyle ilk beyazın ne kadar şaşırmış olabileceklerini gördük". (*Homme* maddesi)

len toplumsal örgütlenme biçimlerinin nüksetmesine yol açmıştı. Gerçi, fiilen tümüyle ırksal bir temele oturtulmuş olmasına rağmen, kölelik bile, köle sahibi halklarda 19. yüzyıldan önce bir ırk bilincine yol açmadı. 18. yüzyıl boyunca Amerikan köle sahipleri, bunu geçici bir kurum olarak gördüler ve tedricen kaldırmayı istediler. Pek çoğu, muhtemelen Jefferson ile birlikte şöyle demiş olmalıydı: "Tanrının adil olduğunu düşündüğümde, ürperiyorum".

Siyah kabilelerin yarattığı sorunun karşısına çözüm yolu olarak asimile etmeyi ve eğitmeyi çıkartan Fransa'da büyük bilimadamı Leclerd de Buffon, Avrupalı halkları esas alan ve diğer hepsini Avrupalılardan farklarına göre sınıflayarak, eşitliği [hiyerarşi içermeyen] tam bir yanyanalık olarak vaz'eden ilk ırklar sınıflamasını yaptı.[45] 18. yüzyıl, Tocqueville'in hayranlık uyandıran kusursuzluktaki ifadesini kullanırsak, "insan türünün birliği içerisinde ırklar arası farklılıklara inanmıştı".[46] Almanya'da Herder, "bayağı bir sözcük" olan ırk kelimesini insanlar için kullanmayı reddetti; hatta farklı türler sınıflamasını kullanan ilk insanlık kültürü tarihçisi Gustav Klemm[47] bile hâlâ araştırmalarının genel çerçevesi olarak insanlık ideasına saygı duymaktaydı.

Fakat insanların köleliğin kaldırılmasından sonra birlikte yaşama sorununu çözmek zorunda kaldıkları Amerika ve İngiltere'de işler hiç de kolay değildi. Batı ırkçılığını, ancak seksenlerdeki "Afrika üzerine kapışma"dan sonra etkilemeye başlamış bir ülke olan Güney Afrika'yı dışarda bırakırsak, ırk sorunuyla ilk kez pratik siyasi yaşamda karşı karşıya gelenler bu uluslar olmuştur. "İngilizlerin hakları"nın yerini almak üzere insan haklarını öne çıkartabilecek yeni bir siyasi yönelimin ortaya çıkmadığı İngiltere için bu durum özel-

45 *Histoire Naturelle*, 1769-89.

46 *A.g.e.*, 15 Mayıs 1852 tarihli mektup.

47 *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit*, 1843-1852.

likle doğrudur. O yüzden 1834'de İngiliz mülklerinde köleliğin kaldırılması ve Amerikan İç Savaşı'ndan önce yapılan tartışmalar, İngiltere'de, bu on yıllarda çeşitli doğacı öğretiler için son derece verimli bir toprak oluşturan kafası oldukça karışık bir kamuoyuyla karşılaştı.

Bu doğacı öğretilerden ilki, *İncil*'i dindarca yalanlar olarak gören, insan "ırkları" arasında herhangi bir ilişkiyi reddeden polijenistler tarafından temsil edilmekteydi; bu insanların başlıca başarıları, bütün insanlar ve halklar arasında birleştirici bir bağ olarak doğal hukuk düşüncesini yok etmek oldu. Yazgısal bir ırk üstünlüğünü baştan şart koşmamış olmakla birlikte, polijenizm, insanın anlamaşma ve iletişim kurmalarını fiziken olanaksız kılan derin bir uçurumla, halkları birbirinden keyfi biçimde ayırdı. Polijenizm, neden [Kipling'in ünlü deyişiyle] "Doğunun Doğu, Batının da Batı olduğunu; ve bu ikisinin hiçbir zaman buluşamayacağını" açıklamaktadır. Sömürgelerde [ırklar arası] karşılıklı evliliklerin önlenmesinde ve karışmış kökenden gelen bireylere karşı ayrımcılığın cesaretlendirilmesinde büyük katkısı olmuştur. Polijenizme göre onlar, gerçek insan değildirler; tek bir ırkın üyesi değil, "her hücresinde bir iç savaş sergilenen" bir tür hilkat garibesidirler.[48]

İngiliz ırk düşüncesi üzerinde uzun süre etkili olmuş olan polijenizm, 19. yüzyılda kamuoyunun karşısında bir başka öğreti tarafından alaşağı edildi. Bu öğreti [yani Darwinizm] de veraset ilkesinden hareket ediyor, fakat bu ilkeye bir de 19. yüzyılın siyasi ilkesini, yani ilerlemeyi ekleyerek, [görünürde polijenistlerin] tam tersi ama çok daha ikna edici şu sonuca varıyordu: İnsan sadece insanla değil hayvan yaşamıyla da ilişkilidir; aşağı ırkların varlığı, insanla hayvan arasında sadece tedrici farkların bulunduğunu; varolma mücadelesinin bütün yaşayanlara egemen olduğunu

48 A. Carthill, *The Lost Dominion*, 1924, s. 158.

açık biçimde göstermektedir. Eski güç-hak öğretisinin yolunu izlemiş olması, Darwinciliğin güçlenmesini sağlamıştı. Fakat bu öğreti, sadece aristokratlar tarafından kullanıldığında gururlu bir fatihin dilini konuşsa da, bu kez, günlük ekmek mücadelesinin ne olduğunu bilen ve görece güvenlik içinde yaşayan türedi zenginlerin arasında kendine yol açmaya çalışan insanların oldukça sert ve acı diline tahvil edilmişti.

Darwinciliğin başarısı ezici oldu, çünkü, veraset temeli üzerinde, sınıf egemenliğine olduğu kadar ırk egemenliğine de hizmet eden ve ırk ayrımcılığına karşı olduğu kadar onun adına da kullanılabilecek ideolojik silâhlar sağlıyordu. Siyasi dille ifade edersek, tek başına Darwincilik tarafsızdı; ve aslında en keskin emperyalist ideolojilere olduğu kadar pasifizm ile kozmopolitenliğin her türüne de uygun düşmekteydi.[49] Geçen yüzyılın yetmişli ve seksenli yıllarında Darwincilik, hâlâ İngiltere'deki sömürgecilik karşıtı faydacı denen kesimin tasarrufundaydı sadece. Ve ilk evrimci filozof, sosyolojiyi biyolojinin bir parçası gibi ele alan Herbert Spencer, doğal elenmenin [seleksiyonun] insanın evrimine yararlı olduğuna ve ebedi bir barışa yol açacağına inanmaktaydı. Darwincilik, siyasi tartışmaya iki önemli düşünce sundu: İçinde, iyimser bir sav olarak zorunlu ve otomatik "en uygun olanın hayatta kalması" savını barındıran varolma mücadelesi ile, insanın hayvan yaşamı dışındaki evriminde yatan ve yeni bir öjenik "bilimi"ni başlatan sınırsız olasılıklar.

En uygunun zorunlu olarak hayatta kalması öğretisi (ki, toplumda en yukarıda bulunan katmanların "en uygunlar" oldukları şeklinde bir içerimi de vardır), İngiltere'deki hakim sınıfların ya da sömürgelerdeki İngiliz tahakkümünün

49 Bkz. Friedrich Brie, *Imperialistische Strömungen in der englischen Literatur*, Halle, 1928.

artık kendisini mutlak olarak güvenlikte duymadığı ve bugün "en uygun" olanların yarın da en uygun olmaya devam edip edemeyeceklerinin son derece şüpheli bir görünüm almaya başladığı noktada, fetih kuramıyla birlikte sona erdi. Darwinciliğin öteki bölümü, yani insan soyunun hayvandan geldiği öğretisiyse, ne yazık ki varlığını sürdürmeye devam etti. [Öjenikçiler, doğanın kendi içinde ilerici olduğuna ve kendi kendine daima daha yüksek varlıkları geliştirdiğine dair iyimserliği muhafaza ettiler; ancak bu gelişmeyi arızaya uğratan, yavaşlatan etkenler olabileceğini teslim ettiler ve doğaya biraz yardımcı olmayı önerdiler.] Öjenik, sonunda kimin en uygun olacağını şimdiden söylemenin, ya da uluslara ebediyen uygun olmalarını sağlayacak araçları vermenin olanaksız olduğunu söyleyen hayatta kalma öğretisinin can sıkıcı belirsizliklerinin üstesinden gelmeyi vaad ediyordu. Uygulamalı öjeniğin bu olası sonucu, yirmilerin Almanya'sında Spengler'in *Batı'nın Çöküşü*'ne bir tepki olarak önem kazandı.[50] Doğal seçilim süreci, sadece insanların [kökeninde] etkili olan bir doğal zorunluluk halinden, "yapay", bilinçli olarak uygulanan fiziksel bir araç haline dönüştürüldü. Hayvanlık, öjenikte her zaman içkin olarak varolmuştur ve Ernst Haeckel'in ilk zamanlarda söylediği, yararsız hayatlara son verilmesinin "aileyi ve devleti gereksiz masraf"tan kurtaracağı sözleri, son derece karakteristiktir.[51] Son olarak, Darwinciliğin Almanya'daki son tilmizleri, bilimsel araştırma alanını tamamen terketmeye, insanla maymun arasındaki kayıp bağı aramaktan vazgeçmeye karar vererek, onun yerine insanı, Darwincilerin düşündüğü gibi bir maymuna dönüştürmek için somut çabalara giriştiler.

---

50 Örneğin Bkz. Otto Bangert, *Gold oder Blut*, 1927. "Dolayısıyla bir uygarlık ebedi olabilir", s. 17.

51 *Lebenswunder* içinde, 1904, s. 128 ve devamında.

Fakat Nazizmin, totaliter politikasının seyri içerisinde insanı bir hayvana dönüştürmeye girişmesinden önce, insanı tamamen kalıtsal bir temelde tanrı haline getirmeye yönelik çeşitli çabalar görüldü.[52] Sadece Herbert Spencer değil, bütün ilk evrimciler ve Darwinciler, "insanın maymundan geldiğine olduğu kadar, insanlığı meleklere yaraşır bir geleceğin beklediğine de güçlü bir inanç" duymaktaydılar.[53] Seçilmiş verasetin, *"kalıtsal deha"*yı[54] yaratacağına inanılmaktaydı ve yine aristokrasinin, siyasi yaşamın değil, doğal seçimin, temiz kanın doğal bir ürünü olduğu ileri sürülüyordu. Bütün ulusu, aralarından bazılarının dahi ve üstün insan haline geleceği doğal bir aristokrasiye dönüştürmek, yeni bir "seçkin-

52 Hemen hemen bir yüzyıl önce evrimcilik, bilim kılığına bürünmüştü; o zamanlar salt imgelem düzeyinde varolan bir çılgınlığın yaratabileceği sonuçlar üzerine ikazlarda bulunuyordu. Voltaire, pek çok kereler evrimci görüşler üzerinde durmuştu (özellikle Bkz. "Philosophie Générale: Métaphysique, Morale et Théologie", *Oeuvres Complètes*, 1785, Tome 40, s. 16 ve devamında). *Dictionnaire Philosophique*'sinde yer alan "Chaîne des Etres Créés"de şöyle yazıyordu: "Başlangıçta, imgelemimiz kaba maddeden örgütlü/düzenli maddeye, bitkilerden bitkimsi hayvanlara, bu bitkimsi hayvanlardan hayvanlara, onlardan insanlara, insanlardan ruhlara, hava gibi hafif varlıkları olan bu ruhlardan da maddesiz özlere; ve ... Tanrının Kendisine ... algılanamaz bu geçişten zevk alır... Fakat Yüce varlığın yarattığı en kusursuz ruh, tanrı haline gelebilir mi? Tanrıyla onun arasında bir sınırsızlık yok mudur? ... Eşekle insan arasında bir boşluk yok mudur?"

53 Hayes, *a.g.e.*, s. 11. Hayes, haklı olarak bütün bu ilk materyalistlerin güçlü pratik ahlâkını öne çıkarmaktadır. "Ahlâkla inançlar arasında ortaya çıkan bu garip ayrılığı", "daha sonra sosyologların bir gecikme olarak tarif ettikleri şey"le açıklamaktadır (s. 130). Ne ki, Almanya'da Haeckel ya da Fransa'da Vacher de Lapouge gibi propaganda işleri için bilimsel araştırmanın o dingin havasını terketmiş başka materyalistlerin böyle bir gecikmeden çok fazla muzdarip olmadıkları; öte yandan onların materyalist öğretilerinden hiç etkilenmemiş Fransa'da Barrès ve Ort. gibi çağdaşlarının, Dreyfus Meselesi sırasında Fransa'yı silip süpüren yoldan çıkmış vahşiliğin en pratik savunucuları oldukları hatırlanacak olursa, bu açıklama oldukça zayıf kalmaktadır. Görüldüğü kadarıyla Batı dünyasında ahlâkın bu ani gerilemesinin nedeni, belli "fikirler"in özerk bir gelişme içine girmelerinden çok, şaşkın ve kafası karışmış insanlığın yüzyüze kaldığı bir dizi yeni siyasi olay ve yeni siyasal ve toplumsal sorunlardı.

54 Fr. Galton'un 1869'da yayınlanan, sonraki on yıllarda aynı konuda bir yazın patlamasına neden olan, çok okunmuş kitabının başlığı buydu.

ler" [grubunun], siyasi olmayan yollardan eski yönetici sınıfların yerini alma hayalleri suya düşmüş liberal aydınların ortaya attığı pek çok "fikir"den biriydi. Yüzyılın sonunda yazarlar, siyasi konuları sanki doğal bir şeymiş gibi biyolojinin ve zoolojinin terimleriyle ele aldılar ve zoologlar da sanki devlet adamları için yanılmaz bir rehber keşfetmişler gibi "Dış Politikamızın Biyolojik Manzarası" üzerine yazılar yazdılar.[55] Hepsi de, "en uygun olanın hayatta kalması"nı, İngiliz halkının ulusal çıkarlarına göre denetlemek ve düzenlemek için yeni yollar öne sürmekteydiler.[56]

Bu evrimci öğretilerin en tehlikeli yanı, veraset kavramını, 19. yüzyıl orta sınıfının öz saygısında son derece önemli bir yeri olmuş bireysel karakter ve şahsi başarı vurgusuyla birleştirmiş olmalarıdır. Bu orta sınıfın, ulusun gerçek temsilcilerinin aristokratlar değil, "ırkın dehası"nı kendi varlıklarında kişileştirmiş büyük adamlar olduklarını kanıtlayabilecek bilimadamlarına gereksinimi vardı. Bu bilimadamları, bir zamanlar Benjamin Disraeli'nin dile getirdiği, "büyük adam ırkın kişileşmiş halidir, onun seçilmiş örneğidir" sözlerini "kanıtladıklarında", siyasi sorumluluktan ideal bir kaçış olanağı da sağlamış oldular. Bu "deha"nın gelişme-

55 Dış Politikamızın Biyolojik Manzarası, *Saturday Review*'de (Londra, Şubat 1896) yayınlandı. Bu türün en önemli çalışmaları şunlardır: Thomas Huxley, *The Struggle for Existence in Human Society*, 1888 (yazarın ana tezi, uygarlıkların, sadece doğum oranı denetlenemediği için yıkıldıkları şeklindedir). Benjamin Kidd, *Social Evolution*, 1894. John B. Crozier, *History of Intellectual Development on the Lines of Modern Evolution, 1897-1901*. Londra Üniversitesi'nde Öjenik profösörü olan Karl Pearson (*National Life*, 1901), ilerlemeyi, yoluna çıkan her şeyi yiyip bitiren ve insanların isteklerini kaale almayan bir tür ucube olarak tarif eden ilk kişilerdendir. Charles H. Harvey, *The Biology of British Politics*, 1904, ulus içindeki "yaşam mücadelesi"nin tamamen denetim altına alınmasıyla, bir ulusun, başka halklarla varolmak için yapacağı kaçınılmaz savaşta her şeye kadir hale gelebileceğini ileri sürmektedir.

56 Bkz. Özellikle K. Pearson, *a.g.e.* Fakat, Fr. Galton çoktan şunu söylemişti: "İnsan ırkının gelecek kuşaklarının doğal yeteneklerinin ıslahının, büyük oranda bizim denetimimizde olacağını vurgulamak isterim". (*A.g.e.* 1892 baskısı xxvi. sayfa).

si mantıksal sonucunu, evrimciliğin bir başka tilmizinin şu basit sözlerinde bulmuştur: "İngiliz, Üstün İnsandır ve İngiltere'nin tarihi, onun evriminin tarihidir".[57]

Soyluluk değil orta sınıf yazarlar arasında ortaya çıkması, soylu ölçütlerinin yararlarını bütün sınıflara yayma isteğinden doğması ve gerçek ulusal duygulardan beslenmesi, Alman ırk düşüncesi için olduğu kadar İngiliz ırk düşüncesi için de önemlidir. Bu bakımdan, gerçekten de Carlyle'nin dahi ve kahraman hakkındaki düşünceleri, "İngiliz Emperyalizminin Babası" (aslında bu, hiç adil olmayan bir suçlamadır) olan birinin öğretileri olmaktan çok, bir "toplumsal reformcu"nun silâhını andırmaktadır.[58] Carlyle'nin, gerek İngiltere'de gerekse Almanya'da kendisine çok geniş bir dinleyici kitlesi kazandırmış olan kahramana tapma [eğilimi], Alman romantizminin kişiliğe tapmasıyla aynı kaynaktan gelmektedir. Her ikisinde de, toplumsal çevresinden bağımsız olarak bireyin kişiliğinde içkin bir büyüklüğün varolduğu iddia edilir ve yüceltilir. 19. yüzyılın ortalarından emperyalizmin fiilen kendini gösterdiği tarihe kadar sömürgeci hareketi etkilemiş kişiler arasında Carlyle'nin etkilemediği tek bir kişi bulunmasa da, bir tekini bile doğrudan ırkçılık vazetmekle suçlamak olanaksızdır. Carlyle'nin kendisi, "Zenci Sorunu" üzerine denemesinde, Batı Hind Adaları'nın yerlilerine kendi "kahramanları"nı yaratmaları konusunda yardım etmenin yollarını aramıştı. *Greater Britain* (1869) kitabı, zaman zaman emperyalizmin başlangıcı olarak kabul edilen Charles Dilke,[59] onlara tepeden bakan ve topraklarını salt sömürge olarak görenlere karşı İngiliz sömürgecilerini İngiliz ulusunu [bütün-

57 *Testament of John Davidson*, 1908.

58 C. A. Bodelsen, *Studies in Mid-Victorian Imperialism*, 1924, s. 22 ve devamında.

59 E. H. Damce, *The Victorian Illusion*, 1928. "Emperyalizm bir kitapla başlar ... Dilke'nin *Greater Britain*'i".

leştirenler] olarak yücelten ileri bir radikaldi. *Expansion of England*'ı (1883) iki yıldan az bir zamanda 80.000 satan J. R. Seeley, Hintlilere hâlâ yabancı bir halk olarak saygı duymakta ve onları "barbarlar"dan açık biçimde ayırmaktaydı. Irkçılığın kabile felsefesine dönmüş ilk beyaz halk olan Boerlere hayranlık duyan Froude'un bile Güney Afrika'ya tanınan hakları çok gördüğü şüphelidir, çünkü "Güney Afrika'ya özyönetim [verilmesi], yerlilerin Avrupalı sömürgeciler tarafından yönetilmeleri, yani özyönetimin olmaması anlamına gelmektedir".[60]

Almanya'da olduğu gibi İngiltere'de de milliyetçilik, büyük ölçüde, soyluluktan hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamamış, dolayısıyla ırk düşüncesinin ilk tohumlarını taşıyan bir orta sınıf tarafından yaratılmış ve harekete geçirilmiştir. Fakat, birliğin bulunmamasından ötürü tarihsel ya da coğrafi olguları ikame edecek ideolojik bir duvarın zorunlu hale geldiği Almanya'dan farklı olarak Britanya Adaları, etrafındaki dünyadan doğal sınırlarla tamamen ayrılmıştı ve İngiltere bir ulus olarak, anavatandan binlerce mil uzakta denizaşırı sömürgelerde yaşayan insanlar arasında bir birlik kuramı yaratmak zorundaydı. Aralarındaki tek bağ, ortak ata, ortak kök, ortak dildi. Birleşik Devletler'in ayrılması, bu bağların kendi başlarına tahakkümü garanti etmediğini göstermişti; Amerika'nın yanısıra, aynı şiddette olmamakla birlikte başka sömürgeler de, ana ülkeden farklı kurumsal çizgilerde yürümek yönünde güçlü eğilimler sergiliyorlardı. Bu eski İngiliz uluslarını kurtarmak için Dilke, Carlyle'den etkilenerek, "Saksonluk"u telâffuz etti. Bu kelime, Dilke'nin kitabının üçte birini ayırdığı Birleşik Devletler halkını bile kazanacak güçte görünüyordu. Bir radikal olan Dilke, sanki Bağımsızlık Savaşı iki ulus arasında bir savaş değil de, 18. yüzyıl iç savaşlarının İngilizlere öz-

60 "Two Lectures on South Africa", Short Studies on Great Subjects, 1867-1882.

gü bir biçimiymiş gibi hareket ediyordu; kendisi de sanki gecikmiş bir Cumhuriyetçilik yandaşıydı. İngiltere'de toplumsal reformcuların ve radikallerin milliyetçiliği desteklemeleri gibi şaşırtıcı bir olgunun nedenlerinden biri burada yatmaktadır: Sadece alt sınıflar için gerekli tahliye kapıları olduklarını düşündüklerinden değil, [kolonicilerin İngilizler olarak kalmasından, İngiliz toplum sistemini devrimci tarzda değiştirecek bir etki umdukları] için de sömürgeleri ellerinde tutmak istediler. Bu motif, "bu tür yerlerde daha basit bir toplum durumunu ve daha soylu bir yaşam tarzını yaratmak, sanayi İngiltere'sinde olduğundan daha kolay olduğu için sömürgeleri elinde tutmak"[61] isteyen Froude'da son derece belirgindir ve Seeley'in *Expansion of England*'ının da derin etkileri olmuştur: "Bütün İmparatorluğu birarada düşünmeye alıştık ve ona *bütün* İngiltere adını veriyoruz; Birleşik Devletleri de bunun içinde görmeliyiz". Daha sonraki siyaset yazarları "Saksonluk"u hangi anlamda kullanırlarsa kullansınlar, Dilke'nin eserinde bu sözcüğün, artık belirli bir ülkeyle sınırlı olmayan bir ulus için gerçek bir siyasi anlamı vardı. "Irkımızın haşmetinin dünyayı çoktan bir kuşak gibi sardığı, hatta sonunda belki de her yeri sarmaya yazgılı olduğu düşüncesi ... bütün yolculuklarım süresince hem rehberim hem yoldaşım oldu" (Önsöz). Dilke için sınırsız bir uzamda güvenilir tek bağ, ortak köken, miras, "ırkın haşmeti", fiziksel olgular ya da tarihin anahtarı değil, bugünkü dünyada varlığına çok fazla gereksinme duyulan bir rehberdi.

İngiliz sömürgeciler dünyanın her tarafına yayıldıklarından, milliyetçiliğin en tehlikeli kavramı olan "ulusal görev [misyon]" düşüncesi de özellikle İngiltere'de çok güçlüydü. Ulusal görev denen şey, halkların ulus olma özlemi çektiği bütün ülkelerde uzunca bir süre ırkçı etkilerle lekelen-

61 C. A. Bodelsen, *a.g.e.*, s. 199.

meden kalmışsa da, sonunda ırk düşüncesiyle ne denli yakın bir bağı olduğunu göstermiştir. Yukarıda sözü edilen İngiliz milliyetçilerini, sonraki deneyimlerin ışığında bakıldığında, sınır teşkil eden örnekler olarak görmek mümkündür. Kendi başlarına, örneğin Fransa'nın önderliği –présidence– altında birleşik, örgütlü, yeniden yaratılmış bir insanlık umudunu dile getiren Auguste Comte'dan daha zararlı değildiler.[62] İnsanlığın yüce garantisinin İngiltere olduğunu düşünmekle birlikte, insanlık fikrinden vazgeçmediler. Bu milliyetçi anlayışa, onu fazla öne çıkarmanın dışında bir katkıları olamadı, çünkü bu anlayışta içkin olarak varolan ve toprak ile halkı birbirinden kopartan nitelik, içinde görev fikrini barındırıyordu. (Halk ile toprak arasındaki bağın çözülmesi, İngiliz siyasi yaşamına sunulan bir ideoloji değil, her devlet adamının hesaba katması gereken yerleşik bir olguydu. Onları, ileride ortaya çıkacak ırkçılardan kesin olarak ayıran şey şudur: Belki de sadece söz konusu ettikleri ülkelerin, yani Kanada ve Avustralya'nın ciddi bir nüfus sorunu bulunmayan neredeyse boş ülkeler olması nedeniyle, hiçbiri başka halklara karşı aşağı ırklar diyerek ayrımcılık yapmayı ciddi olarak düşünmemiştir.)

O nedenle, tarihin ve siyasetin belirleyici ögesi olarak ırk ve ırk üstünlüğüne duyduğu inancı sürekli olarak vurgulayan ilk İngiliz devlet adamının, sömürgelere ve İngiliz sömürgecilerine –"yönetmediğimiz sömürge safraları"– özel bir ilgi göstermeden İngiliz imparatorluğunu Asya'ya kadar genişletmek isteyen ve gerçekten de Büyük Britanya'nın ciddi bir nüfus ve kültür probleminin bulunduğu tek sömürgedeki [Hindistan'daki] konumunu güçlendiren biri olması raslantı değildir. Bu kişi, İngiltere Kraliçesi'ni Hindistan'ın İmparatoriçesi yapan Benjamin Disraeli idi; Hindistan'ı bir imparatorluğun köşe taşı olarak gören ve İngiliz

62 *Discours sur l'Ensemble du Positivisme* içinde, 1848, s. 384 ve devamında.

halkını kıta Avrupa'sındaki uluslara bağlayan bağları koparmak isteyen ilk İngiliz devlet adamı oydu.[63] Bu sayede Disraeli, İngiltere'nin Hindistan'daki egemenliğinde temel bir değişikliğe yol açan yapı taşlarından birini koymuş oldu. O zamana kadar bu sömürge, –Burke'un "Hindistan'daki yasa bozucular" dediği– fatihlerin malum acımasızlığıyla yönetilmişti. Şimdiyse, Hindistan'da idari ölçülere göre kalıcı bir yönetim yerleştirmeyi amaçlayan özenle planlanmış bir idari yapı yürürlüğe konacaktı. Bu deneyim, İngiltere'yi Burke'un uyarıda bulunduğu bir tehlikeye çok yaklaştırmaktaydı: "Hindistan'daki yasa bozucular", "İngiltere için yasa yapıcılar" haline gelebilirlerdi.[64] Çünkü, "Saksonluk" adına Birleşik Amerika'yı bile İngiltere adına geri kazanmak isteyen ve Britanya Devletler Topluluğu'nun *(Commonwealth)* bütün parçalarının birbirine sıkı sıkıya bağlanması için mücadele eden İngiliz radikalleri, milliyetçileri ve yurtseverleri değil de, "İngiliz tarihinde gururlanmamız için Hindistan İmparatorluğu'nun kuruluşu kadar kuvvetli sebep teşkil eden bir hadise daha yoktur" kanaatinde olanlarla aynı zamanda özgürlük ve eşitliğin "küçük davaların büyük lâfları" olduğunu söyleyenlerdi (Sir J.F. Stephen).[65]

---

63 "Asya'da iktidar ve nüfuz sahibi olmamız gerekmektedir; bu da Batı Avrupa'da bir iktidar ve nüfuz demektir" (W.F. Monypenny ve G. E. Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield,* New York, 1929, II, 210). Fakat, "Avrupa dar görüşlülüğü yüzünden madun ve tükenmiş bir duruma düşse bile İngiltere'nin namı sürecektir" (*A.g.e.*, I, IV. kitap, 2. bölüm). Çünkü, "İngiltere artık sadece bir Avrupa devleti değildir ... aslında Avrupalı olmaktan çok Asyalı bir devlettir". (*A.g.e.*, II, 201)

64 Burke, *a.g.e.*, s. 42-43: "Avam Kamarası'nın gücü ... gerçekten büyüktür; ve uzun zaman bu büyüklüğü muhafaza edebilir ... ve bunu yapacaktır; iş ki, Hindistan'daki yasa bozucuların İngiltere için yasa yapıcılar haline gelmelerini önleyebilsin".

65 Sir James Stephen, *a.g.e.*, s. 253 ve çeşitli yerlerde. Ayrıca Bkz. aynı yazarın "Foundations of the Government of India"sı, 1883, *The Ninetenth Centruy* LXXX içinde.

Disraeli'nin yol açtığı politika, yabancı bir ülkede, tek işlevi sömürgeleştirmek değil yönetmek olan dışlayıcı bir kastın yerleşmekte olduğuna işaret etmekteydi. Bu düşüncenin gerçekleşmesinde –ki, Disraeli bunu görecek kadar yaşayamamıştı–, ırkçılık gerçekten de vazgeçilmez bir silâh olacaktı. O, bir halkın, bir ulus olmaktan, kendini –Disraeli'nin sözcükleriyle– "doğanın aristokrasisi" olarak gören birinci sınıf "karışmamış" bir ırka dönüştürülmesinin uğursuz bir habercisi gibiydi.[66]

Buraya kadar, bir görüşün öyküsünü izledik ve zamanımızın bütün o korkunç deneyimlerini, ırkçılığın ilk şafağını ancak şimdi görüyoruz. Fakat ırkçılık, her ülkede varolan ırk düşüncesine ait ögeleri canlandırmış olsa bile, bu, bizim ilgilendiğimiz türden bir "içkin mantık" bahşedilmiş bir ideanın tarihi değildir. Irk düşüncesi, değişen siyasi çatışmalara uygun savlar üretilmesini sağlayan bir kaynaktı, fakat hiçbir zaman tek tek ulusların siyasi yaşamları üzerinde herhangi bir tür tekele sahip olmamıştır; mevcut çatışmaları veya mevcut siyasi sorunları keskinleştirmiş ve istismar etmiş olsa da, asla yeni çatışmalar yaratmamış ve yeni siyasi düşünce kategorileri üretmemiştir. Irkçılık, hâlâ bilinmeyen ve hatta Gobineau ya da Disraeli gibi "ırk"ın adanmış savunucularına bile düpedüz garip gelmiş olması çok mümkün deneyimlerden ve siyasi kümelenmelerden doğmuştur. [Vulgerparlak fikirlere kapılan bu yarı-entellektüellerle, geçen yüzyılın sonundan beri her yere ve öncelikle politikaya nüfuz eden eylemli] vahşilik arasında hiçbir zihinsel açıklamanın kapatamayacağı bir uçurum vardır. Eğer "Afrika'nın paylaşımı" ve yeni emperyalizm çağı, Batılı insanlığı yeni ve şok edici deneyimlere sürüklememiş olsaydı, 19. yüzyılın öteki sorumsuz görüşleriyle birlikte ırk bağlamlı düşünce de tam

66 Disraeli'nin ırkçılığı için karşılaştırınız: *Antisemitizm* [İletişim, 1996], 3. bölüm.

zamanında ortadan kalkmış olabilirdi. Irk düşüncesi uygar dünyada hiç varolmasaydı bile, emperyalizm, ırkçılığı sadece olası bir açıklama ve yaptıklarının mazereti olarak icat etmek zorunda kalabilirdi.

Ne ki, ırk düşüncesi, varolduğu sürece ırkçılığın güçlü bir yardımcısı olduğunu göstermiştir. Belli bir geleneğe sahip olmakla övünen bu görüş, tam da varlığıyla, daha Avrupa uluslar topluluğunu yok etmesine göz yumulmadan önce, bu ulusal saygınlık görüntüsü ya da bir geleneğin görünüşte verdiği onay olmadan, Batının geçmişe ait bütün siyasi ve ahlâki ölçütleriyle tam bir uyuşmazlık sergileyebilmiş yeni bir öğretinin yıkıcı güçlerinin gizlenmesine hizmet etmiştir. [Bu, özellikle Almanya'da milli-halkçılık *(völkisch)* dolayımıyla, İngiltere'de ise başka temelde kendini gösteren sahte-milliyetçi eğilim için geçerlidir. Bu sahte-milliyetçilik olmasaydı, emperyalizm Batı geleneğini fiilen yadsıdığını gizleyemezdi.]

YEDİNCİ BÖLÜM

Irk ve Bürokrasi

Emperyalizmin ilk onyıllarında, yabancı halkların yönetilmesi ve siyasi örgütlenme için iki yeni usul keşfedilmiştir. Bunlardan biri, siyasi bünyenin bir ilkesi olarak ırktı, ötekiyse yabancı tahakkümünün bir ilkesi olarak bürokrasi. Irk ulusu ikame etmeseydi, Afrika'nın paylaşımı ve yatırım humması, pekala "ölüm ile ticaretin [amaçsız] dansı" olarak kalabilirdi. Bürokrasi yönetimi ikame etmeseydi, İngiliz mülkü Hindistan, pekala bütün bir çağın siyasi iklimini değiştirmeden "Hindistan'daki yasa bozucular"ın (Burke) pervasızlığına terkedilebilirdi.

Her iki keşif de, Kara Kıta'da gerçekleştirildi. [Afrika'da doğan ırk kavramı, onları anlamamakla kalmayıp kendileri gibi insanlar olarak tanımaya hazır olmayan insan kabilelerine karşı Avrupalıların başvurduğu imdattı. Boerlerin ırk kavramının kaynağı, ne insana ne hayvana benzeyen ve hiçbir kavranabilir medeni ve siyasi gerçekliğe sahip olmaksızın Kara Kıta'yı aşırı bir nüfusla iskan eden mahluklar karşısında kapıldıkları dehşetti. Bu mahlukların da insan olabilecekleri düşüncesinin doğurduğu dehşet, aynı insan tü-

rüne dahil olunamayacağı hükmüne varılmasını getirdi.] Irk, Afrika'nın kahredici canavarlığına Boer'lerin verdiği bir karşılıktı –bütün bir kıta vahşilerle dolup taşıyordu–; "berrak bir gökte parlayan bir ışık" gibi onları saran ve aydınlatan çılgınlığın açıklamasıydı: "Bütün vahşileri yok et".[1] Bu yanıt, yakın tarihin en korkunç kitle katliamlarına yol açmıştır: Boerler'in Hotanto kabilelerini yok etmesi, Carl Petes'in Alman Güney Afrikası'nda yaptığı vahşi katliamlar, barış sever Kongo halkının ortadan kaldırılması (20 ilâ 40 milyonluk bir nüfus 8 milyona inmişti); ve bu yanıt, son olarak, belki de en kötüsü, bu [yerlileri] pasifleştirme yollarının, olağan ve saygıdeğer dış politikalar arasına sokulmasına neden olmuştur. Uygar bir devletin başının ağzından, II. Wilhelm'in, 1900'daki Boxer ayaklanmasına karşı savaşan bir Alman keşif koluna verdiği öğüdün sözleri dökülecekti: "Nasıl ki bir yıl önce Hunlar Atilla'nın önderliğinde, bugün hâlâ tarihte yaşamalarına neden olan bir ün kazanmışlarsa, aynı şekilde Alman adını da Çin'de duymayan kalmayacak; hiçbir Çinli bir daha asla bir Alman'a yan gözle bakamayacak".[2]

İster Avrupa toprağında yetişmiş bir ideoloji, ister yıkıcı deneyimlere getirilen olağandışı bir açıklama olsun, ırk her zaman Batı uygarlığı içindeki en kötü unsurlara çekici gelmiştir; oysa bürokrasi, genel olarak en iyileri hatta zaman zaman Avupa entelijensiyasının en açık görüşlü taba-

1 Joseph Conrad, "Heart of Darkness", *Youth and Other Tales,* 1902 içinde. Bu kitap, Afrika'da yaşanan gerçek ırk deneyimi üzerine yazılmış en aydınlatıcı çalışmadır. [Türkçesi: *Karanlığın Yüreği,* çev. Sinan Fişek, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.]

2 Alıntı Carlton J. Hayes'den, *A Generation of Materialism,* New York, 1941, s. 338. – Kuşkusuz, Afrika tarihindeki en kara sayfalardan birinin sorumlusu olan Belçika kralı II. Leopold'unki daha da kötü bir örnektir. "Yerli halkın (Kongoluların) nüfusunun 1890'da 20-40 milyondan 1911'de 8.5 milyona düşmesine neden olan zulmün tek bir sorumlusu vardı: II. Leopold". Bkz. Selwyn James, *South of the Congo,* New York, 1943, s. 305.

kalarını kendine çekmiştir. Doğulu bir despottan çok daha düşmanca bir gizlilik içinde ülkeyi raporlarla ve kararnamelerle idare eden [sömürgedeki] idareci,[3] acımasısız ve kanunsuz insanların ortasında askeri disiplin geleneğiyle yetişmiş biriydi; naçar durumdaki ilkel bir halkı korumak üzere gönderilen parlak zırhı içinde modern bir şövalyenin temiz, samimi hayaliyle yaşamıştı uzun zaman. Eski "üçlü"nün –savaş, ticaret ve korsanlık– (Goethe) egemen olduğu bir dünyada ve daha önce olduğu gibi kendi zenginliği için değil başka bir ülkenin zenginliği uğruna bir halka tahakküm edilmesini isteyen uzun erimli yatırım politikalarının hiç de karmaşık olmayan oyununda kımıldayabildiği kadarıyla iyi kötü görevini yaptı. Bürokrasi, her çağı sonraki girişimler için bir atlama taşı ve her halkı ilerideki fetihler için bir araç olarak gören büyük genişleme oyununun örgütlenmesiydi.

Sonunda ırkçılık ve bürokrasi, birbirleriyle pek çok bakımdan ilişkili olduklarını gösterdilerse de, birbirlerinden bağımsız biçimde keşfedilip geliştirildiler. Bu aygıtların kurulma sürecine şu ya da bu biçimde katılmış hiç kimse, bu bileşimi, güç birikimi ve yok etme açısından sağladığı olanakları bütün boyutlarıyla kavramış değildir. Mısır'da, İngiltere adına çalışan sıradan bir hariciye memurundan emperyalist bir bürokrat haline gelen Lord Cromer'in, idareyle yerli katliamını birleştirme (Carthill'in kırk yıl kadar önce dobraca söylediği gibi "idari katliamlar" yapma) hayalinin, [Cecil Rhodes'un veya] Güney Afrikalı ırk fanatiklerinin (Nazilerin imha kamplarında yaptıkları gibi) çerçevelenmiş, ussal bir siyasi topluluk kurmak için katliamlar düzenleme düşüncelerinden hiçbir farkı olmayacaktı.

3 Bkz. A. Carthill'in "Hindistan'daki raporla yönetim sistemi" hakkında, *The Lost Dominion*'a anlattıkları, 1924, s. 70.

Geçen yüzyılın sonlarına kadar, Avrupa'nın denizci halklarının sömürge elde etme girişimlerinin, iki belirgin başarısı oldu: Daha yakın dönemde keşfedilen ve nüfus yoğunluğu az ülkelerde, ana ülkenin yasal ve siyasal kurumlarını benimseyen yeni yerleşmelerin kurulmasıyla, iyi bilinen egzotik ülkelerde, yabancı halkların ortasında, tek işlevleri dünyanın doğal hazinelerinin hiçbir zaman tümüyle barışçıl olmamış alışverişini kolaylaştırmak olan deniz ve ticaret üslerinin kurulması. Sömürgeleştirme olgusu, kendilerine ait bir kültür ve tarihleri olmayan, Avrupalıların eline düşmüş iki kıtada, Amerika ve Avustralya'da ortaya çıkmıştır. Ticaret üslerinin kurulması, yüzyıllardır Avrupalıların kalıcı bir egemenlik yaratma emeli duymadıkları ya da fethetmek, yerli halkı yok etmek ve kalıcı yerleşimler kurmak gibi niyetler beslemedikleri Asya kıtası için karakteristik bir durumdu.[4] Her iki denizaşırı girişim biçimi de, neredeyse dört yüzyıla yayılan uzun ve muntazam bir süreç halinde gelişti. Bu sürede yerleşmeler yavaş yavaş bağımsızlıklarını elde ettiler; ticaret üslerinin sahipliği de, Avrupa'daki göreli üstünlük ve zayıflıklarına bağlı olarak uluslar arasında el değiştirdi.

Avrupa'nın sömürge tarihi boyunca dokunmadığı tek kıta, Afrika'nın Kara Kıtasıydı. Arap halklarının ve kabilelerinin yaşadığı kuzey sahilleri yakından biliniyordu ve antik dönemden beri şu ya da bu biçimde Avrupa'nın etki sahası içine girmişti. Avrupalı yerleşimcilere çekici gelmek için

4 Amerika ile Afrika'nın sömürgeleştirilmesi sırasında, yerliler sayısal olarak zayıf olduklarından, nispeten kısa dönemlerle hunharca tasfiye girişimlerinde bulunulduğu da akıldan çıkartılmamalıdır. Bu arada "modern Güney Afrika toplumunun doğuşunun anlaşılmasında Ümit Burnu'nun dışında kalan toprakların Avustralyalı işgalcilere sunulmuş açık topraklar olmadıklarını bilmek son derece önemlidir. Oralan, çoktandır büyük bir Bantu topluluğunun yaşadığı bölgelerdi". Bkz. C. W. de Kiewiet, *A History of South Africa, Social and Economic* (Oxford, 1941), s. 59.

fazla kalabalık, sömürülmek için de fazla yoksul olan bu bölgeler, her türden yabancı egemenliğine ve anarşik ihmale katlanmış, fakat gariptir, –Mısır İmparatorluğu'nun gerilemesinden ve Kartaca'nın yıkılmasından sonra– hiçbir zaman gerçek anlamda bir bağımsızlığa ve güvenilir bir siyasi örgütlenmeye sahip olamamıştır. Avrupa ülkelerinin arada sırada Arap ülkelerine egemenliklerini Müslüman halklara Hıristiyanlıklarını dayatmak üzere Akdeniz'in ötesine geçtikleri doğru olmakla birlikte, Kuzey Afrika'daki topraklara hiçbir zaman denizaşırı müstemleke gibi davranmamışlardır. Tersine, çoğu zaman onları, söz konusu ana ülkeye katmak istemişlerdir. Son zamanlarda hâlâ İtalya ve Fransa tarafından izlenen bu eski gelenek, İngiltere'nin, fetih ya da ilhâk gibi bir niyet beslemeden salt Süveyş Kanalı'nı korumak üzere Mısır'a girmesiyle, 1880'li yıllarda bozuldu. Mesele, Mısır'a haksızlık yapılmasında değildi; İngiltere'nin (Akdeniz'de kıyısı olmayan bir ulusun), tek başına Mısır'a ilgi duyması muhtemelen mümkün değildi; Mısır'a Hindistan'daki hazineler için ihtiyacı vardı.

Emperyalizm, Mısır'ı, zaman zaman sahip olduğu olanaklar yüzünden göz konulan bir ülke olmaktan, Hindistan için bir askeri üs ve ileride genişlemek için kullanılacak bir sıçrama taşı haline getirirken, Güney Afrika'da bunun tam tersi oldu.

17. yüzyıldan itibaren Ümit Burnu'nun önemi, sömürgeci zenginliğin merkezi olan Hindistan'a bağlıydı; burada ticaret üsleri kuran herhangi bir ülkenin, daha sonra Hindistan'daki ticaret tasfiye olduğunda terkedilecek olan Cape'de bir deniz üssüne ihtiyacı vardı. 18. yüzyılın sonunda İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Portekiz'i, Hollanda'yı ve Fransa'yı alt ederek Hindistan'da bir ticaret tekeli kurdu; bunu Güney Afrika'nın işgalinin izlemesi son derece doğaldı. Eğer emperyalizm sadece (sık sık emperyalizmle karıştırılan) sömür-

ge ticaretinin eski eğilimlerini sürdürmüş olsaydı, İngiltere, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla, Güney Afrika'daki mevzisini bırakabilirdi.[5] Bugün Güney Afrika, İngiliz Uluslar Topluluğu'nun üyesi olsa da, durumu diğer dominyonlardan her zaman farklı olmuştur; toprakları verimli değildi, nüfusu seyrekti, tam bir yerleşim için ihtiyaç duyulan öngereklerden yoksundu ve 19. yüzyıl başında 5000 işsiz İngilizi buraya yerleştirme girişimi fiyaskoyla sonuçlanmıştı. 19. yüzyılda İngiliz Adaları'ndan göçmen akışı sadece Güney Afrika'ya uğramadan geçmekle kalmadı; aynı zamanda Güney Afrika, son zamanlarda gerisin geri İngiltere'ye tersine bir göç akışının gerçekleştiği tek dominyondur.[6] "Saksonluk"un İngiltere'deki en radikal savunucuları, "emperyalizmin kültür yatağı" (Damce) haline gelen Güney Afrika üzerinde hiçbir hak iddia etmediler; Güney Afrika, bir Asya imparatorluğu düşü kuran en romantik hayalcilerin bile ufkunda yer almıyordu. Bu bile kendi başına, emperyalizm öncesi sömürge girişiminin ve denizaşırı yerleşmelerin, emperyalizmin gelişmesi üzerinde ne kadar küçük bir etkisi olduğunu göstermekte-

---

5 "1884 gibi geç bir tarihte İngiliz hükümeti hala Güney Afrika'daki otoritesini ve nüfuzunu azaltmak istiyordu". (De Kiewiet, *a.g.e.*, s. 113).

6 1924-1928 arasında İngiltere ile Güney Afrika'nın karşılıklı göç durumunu gösteren aşağıdaki tablo, diğer göçmenlerle karşılaştırıldığında İngilizlerin ülkeyi terketme eğilimlerinin daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır ve bir yıl hariç her yılda ülkeden ayrılan İngiliz sayısının gelenlerden daha fazla olduğu görülmektedir:

Yıl	Gelen İngiliz	Toplam gelen göç	Giden İngiliz	Toplam giden İngiliz
1924	3724	5265	5275	5857
1925	2400	5426	4019	4483
1926	4094	6575	3512	3799
1927	3681	6595	3717	3988
1928	3285	7050	3409	4127
Toplam	17.184	30.911	19.932	22.254

Bu rakamlar, Leonard Barnes'dan alınmıştır, Caliban in Africa. An Impression of Colour Madness, Philadelphia, 1931, s. 59'daki not.

dir. Eğer Cape sömürgesi, emperyalizm öncesi politikaların oluşturduğu çerçeve içerisinde kalsaydı, tam da en önemli hale geldiği anda terkedilirdi.

Gerçi, raslantı eseri emperyalist güçler için bir katalizör rolü oynamasalardı, yetmişli ve seksenli yıllarda keşfedilen altın madenleri ve elmas yatakları kendi başlarına pek fazla bir şey ifade etmeyebilirlerdi; ama, emperyalistlerin fazlalık ve lüzumsuzluk sorununa kalıcı bir çözüm bulma iddiasının, ilk dürtüsünü yeryüzündeki en lüzumsuz hammaddeye hücumdan almış olması yine de dikkate değer bir durumdur. Altının, üretimde neredeyse hiçbir yeri yoktur; demirle, kömürle, petrolle ve kauçukla karşılaştırıldığında önemsizdir; oysa altın yalın zenginliğin en eski simgesidir. Endüstriyel üretim açısından bir yararı olmaması bakımından, altın çıkarmak için harcanan lüzumsuz/fazla parayla ve altını topraktan çıkartan lüzumsuz/fazla insanlar arasında ironik bir benzerlik vardır. Emperyalistlerin, çürüyen bir topluma kalıcı bir kurtarıcı bulma bahanesine, kendi bahanesini eklemişti altın: Görünüşte ebedi bir istikrar ve bütün işlevsel belirleyicilerden bağımsızlık. Geleneksel mutlak değerleri tamamen bir yana bırakmakta olan bir toplumun, orada her şey tanımı gereği işlevsel olduğundan aslında böyle bir şeyin varolmadığı ve varolamayacağı ekonomi dünyasında mutlak bir değer aramaya başlaması anlamlıdır. Bu mutlak değer kuruntusu, antik zamanlardan beri altın üretimini, maceracıların, kumarbazların, suçluların; normal, aklı selim sahibi toplumun dışında kalan unsurların işi haline getirmiştir. Güney Afrika'nın altınına hücumda yeni olan şey, buradaki şans avcılarının uygar toplumun dışında kalmış kimseler değil, tersine kesinlikle bu toplumun bir yan ürünü, kapitalist sistemin kaçınılmaz artıkları, hatta amansızca lüzumsuz insan ve sermaye üreten bir ekonominin temsilcileri olmalarıydı.

Lüzumsuzların, Cape'e akın eden "dört kıtadan Bohemler"in[7] eski maceracılarla hâlâ pek çok ortak özelliği bulunmaktaydı. Onlar da şöyle hissediyorlardı: "Ey gemi! En iyinin en kötü olduğu/ On Emir'in geçmediği/ an' bir adamın susuzluğunu dindirebileceği bir yere/ Süveyş'in doğusuna götür beni". Fark, [bu bohemlerin] ahlâk ya da ahlâksızlıklarında değil, "her ulustan ve renkten"[8] oluşan bu kalabalığa karışma kararının artık kendilerine bağlı olmamasında; kendi istekleriyle toplumun dışına çıkmış değil, toplum tarafından kovulmuş olmalarında; uygarlığın izin verdiği sınırların ötesine geçmiş olmalarında değil, ne yararı ne de işlevi olan salt kurbanlar olmalarında yatmaktaydı. Verdikleri tek karar, lüzumsuzlar ya da lüzumsuzlaşma tehlikesiyle karşı karşıya bulunanlar arasında en iyilerin, insanlara insani bir yoldaşlık ve [insani hedeflere] yeniden yönelmenin yolunu sunan bir tür karşı toplum oluşturabildikleri işçi hareketine karşı olumsuz bir karardı. Kendi yaptıkları hiçbir şey yoktu, başlarına gelen şeyin canlı simgeleri, beşeri kurumların saçmalığının canlı tanıkları ve soyutlamaları gibiydiler. Eski maceracılar gibi birey değillerdi, ellerini kollarını bağlayan olayların basit birer gölgesiydiler.

Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* kitabındaki bay Kurtz gibi, "içleri geçmişti"; "cesaretten yoksun bir ataklık, gözüpeklikten yoksun bir açgözlülük ve yüreksiz bir zalimlik içindeydiler". Hiçbir şeye inanmıyorlardı; "(kendilerini) tek bir şeye inandırmışlardı: Hiçbir şeye". Herkesçe kabul edilmiş bir dünyadan sürülmüş bu insanlar, kendileriyle baş başa kalmışlardı; ve eğer bir gün ülkelerine dönmelerine izin verilirse, arada bir parlayan ve onları Kurtz kadar tehlikeli yapacak bir yetenek kıvılcımı dışında bel bağlayabilecekleri hiç-

7 J. A. Froude, "Leaves from a South African Journal" (1874), *Short Studies on Great Subjects* içinde, 1867-1882, IV. cilt.

8 *A.g.e.*

bir şeyleri yoktu. Çünkü, bu içi boş ruhlarda filizlenebilecek tek yetenek, onları "bir aşırı partinin heybetli önderi" yapacak, Tanrı vergisi bir [kitleleri] büyüleme yeteneğiydi. Bu yeteneklilerin çoğu, "paryalar arasında görülmekten bıktığını, bir efendi ırkın mensubu olmak istediğini"[9] açıkça itiraf eden (Kurtz'a model teşkil etmiş olması olası) Alman Carl Peters gibi, küskünlüğün adeta cisimleşmiş halleriydiler. Fakat yetenekli olsun olmasın hepsi de "bir hiç için yazı tura atmaktan kasti cinayete kadar her şeye" vardılar, yanlarındaki arkadaşları "oradan buradan bir biçimde buraya düşmüş" kimselerden başka bir şey değildiler. Dolayısıyla, bağışlamayacakları tek günah öfkelenmek olan gelecekteki katil tipine uyan davranış kodlarını ya beraberlerinde getirmiş ya da süratle öğrenmişlerdi.

Kuşkusuz aralarında, can sıkıntısından kurtulmak için "tehlikeli ve maceralarla dolu bir dünya"da yaşamak isteyen Conrad'ın *Victory*'sindeki bay Jones gibi ya da insani olan her şeye karşı duyduğu nefretten dolayı "hiçbir şeye tutunamayan ... kopmuş bir yaprak gibi" düşünceye kadar içen bay Heyst gibi beyefendiler de vardı. Her şeyin şaka olduğu, onlara "En büyük Şaka"nın "umutsuzluğa hükmetmek" olduğunu öğreten bir dünyanın dayanılmaz çekiciliğine kapılmışlardı. Kusursuz beyefendiyle kusursuz hergele, "hiçbir yasanın olmadığı bu büyük vahşi ormanda" birbirlerini çok iyi tanımaya başladılar ve farklı bedenlerdeki aynı ruhlar gibi, o muazzam başkalıkları içinde ne kadar "iyi uyuştuklarını" gördüler. Dreyfus Davası sırasında yüksek sosyetenin tavrını ve Disraeli'nin erdemsizlikle suç arasındaki toplumsal bağlantıyı nasıl farkettiğini görmüştük; burada da özünde aynı hikâyeyle, yüksek sosyetenin kendi yeraltı dünyasına aşık olduğunu anlatan ve suçunun etrafında uygar bir soğukluk, "gereksiz hareketler"den kaçın-

9 Alıntı, Paul Ritter'den, *Koloniennn im deutsche Schrifttum*, 1936, Önsöz.

mak ve adabı muaşeretle, sefih, işlenmiş bir hava yaratması mümkün olduğunda cinai duygunun ihya olduğunu [caninin uygarlaştığını] anlatan hikâyeyle karşılaşıyoruz. Bu incelik, tam da suçun gaddarlığıyla onu işleme tarzı arasındaki karşıtlık, kendisiyle kusursuz beyefendi arasındaki derin anlayışı sağlayan köprü haline gelir. Fakat, her şeyden önce toplumsal etik değerlerin geciktirici etkisi yüzünden Avrupa'da gerçekleşmesi on yıllar alan şey, sömürge macerasının hayalet dünyasında kısa devre yaparak ansızın patlayıvermişti.

Bütün toplumsal kısıtların ve ikiyüzlülüğün dışında, fondaki yerli yaşamının önünde, beyefendiyle suçlu, sadece aynı deri rengindeki insanların birbirlerine duydukları yakınlığı değil, oyun ruhuyla işlenen suçlara, korkunç ve gülünç olanın bileşimine, yani kendilerinin hayaletvari varlıklarının tam anlamıyla gerçekleşmesine sınırsız imkan tanıyan bir dünyanın etkisini de üzerlerinde hissederler. Yerli yaşamı, bütün bu hayaletvari olaylara, bunların bütün sonuçlarına karşı aldatıcı bir garanti vermektedir; çünkü yerli yaşamı, her nasılsa bu insanlara "salt bir gölgeler oyunu" gibi görünmekteydi. Egemen ırk, akıl sır ermez hedeflerinin ve ihtiyaçlarının peşinde, bu oyunda gölgelerin arasından etkilenmeden, onlara aldırmadan geçebilirdi.

Yerli vahşilerin dünyası, uygarlığın gerçekliğinden kaçmış insanlar için kusursuz bir dekordu. Tamamen düşman bir doğa tarafından kuşatılmış bir halde ve güneşin yakıcı ışıkları altında, gelecekten bir beklentisi ve geçmişte başardığı bir şey olmadan yaşayan, tımarhanedeki deliler gibi anlaşılmaz olan insanlarla karşılaşıyorlardı. "Tarih öncesi insanı bize lânet okuyor, yakarıyor, selâmlıyor; kim derdi öyle olacağını? Çevremizden koptuk; hayaletler gibi geçmişe süzüldük; tımarhanede duygu patlamaları yaşamadan önce, akıllı bir adam gibi, hayret ediyor, gizli gizli

ürperiyoruz. Anlayamıyoruz, çünkü çok uzaktayız; hatırlayamıyoruz, çünkü ilk yaşların, izi bile kalmamış o yaşların karanlığında yürüyoruz –hatırlanan hiçbir şey yok. Bu dünya, bu dünya değil sanki ... ve insanlar... Hayır, onlar insan değil. En kötüsü işte bu, biliyorsun; onların insan olmadıkları kuşkusu. Atlıyor, sıçrıyor, dönüyor ve uluyorlar; yüzleri iğrenç, ama aslında seni ürperten şey, sadece onların –senin gibi– insan oldukları, bu vahşi ve tutkulu curcunayla uzaktan akraba olduğun düşüncesi" *(Karanlığın Yüreği)*.

Tarihsel olarak ifade edilirse, Afrika'nın paylaşılmasından [emperyalizm çağında] önce "tarih öncesi insanların" varlığının Batılı insan üzerinde hemen hiçbir etkisinin olmaması gariptir. Yerli kabilelerine dönük daha önceki kıyımların, Amerika'ya gemi gemi taşınan siyahların veya Kara Kıtaya keşif seyahatlarının genelde Batı'nın tarihi için ehemmiyet taşımamış olduğu, vakıadır. Oysa, vahşi yerli kabileleri ve onların hedefsiz ve anlamsız görünen meşguliyetleri hakkındaki –ki Avrupalı maceracılar bu anlamsızlığa fildişi avcılığı soytarılığıyla katkıda bulunmuşlardır– haberlerin dili çok açıktı. Bu maceracıların çoğu, insanların varlığının mutlak yalnızlığı olsa olsa daha belirgin hale getirdiği ve kimsenin beşeri bir peyzaj haline sokma zahmetine girmediği el değmemiş, tamamen düşman bir doğanın yüce bir sabırla insanın "fantastik istilâsının geçip gitmesi"ni beklediği, aşırı kalabalık bir kıtanın sessiz vahşiliğinde çıldırdılar. Fakat bu delilikler bireysel bir deneyim konusu olarak kaldı, hiçbir sonuç vermedi.

Afrika'nın paylaşımı sırasında gelen insanlarla bu durum da değişti. Artık yalnız değillerdi; "bütün Avrupa (onların) yeteneğine katkıda bulundu". Yeni gelenler, kıtanın güney ucunda toplandılar; orada, Avrupa'nın neredeyse tümden unuttuğu, fakat şimdi yeni çevrenin meydan okumasına do-

ğal bir girizgâh olarak hizmet eden Hollandalı bir hizip olan Boerlerle karşılaştılar. Lüzumsuzların yeni ortama verdikleri karşılık, büyük ölçüde tamamen tecrit bir durumda da olsa, kara vahşilerin [yerli kabilelerin] dünyasında yaşamak zorunda kalmış yegâne Avrupalı grubun verdiği karşılık tarafından belirlenmiştir.

Boerler, 17. yüzyılın ortasında, Hindistan'a giden gemilere taze sebze ve meyva sağlamak üzere Cape'de üslenmiş Hollandalı yerleşmecilerin soyundan gelmektedirler. Ertesi yüzyıl, küçük bir grup Fransız Huguenot'u da onların peşinden gitmişti; böylelikle, Hollandalı küçük hizip yüksek doğum oranı sayesinde büyüyerek küçük bir halk haline geldi. Avrupa'nın tarihsel akışından tamamen kopmuş bu insanlar, "kendilerinden önce çok az ulusun geçtiği ve hemen hiçbirinin başarılı olamadığı" bir yola girdiler.[10]

Boerlerin gelişiminde etkili olmuş belli başlı iki etken vardı: Birincisi, ancak ekstansif sığır yetiştiriciliği için kullanılabilen son derece kötü bir toprak ve kabileler halinde örgütlenmiş ve göçebe avcılar olarak yaşayan çok geniş bir siyah nüfus.[11] Kötü toprak, yerleşmelerin birbirine yakın kurulmasını olanaksız kılıyor ve Hollandalı köylü yerleşmecilerin ana vatanlarında olduğu gibi köyler kurmalarını engelliyordu. Aralarında geniş vahşi bölgeler bulunan tecrit durumdaki büyük aileler, bir tür klan biçiminde örgütlenmek zorunda kalmışlardı ve ortak bir düşmanın varlığı, yani sayıları beyaz göçmenlerden kat kat fazla olan siyah kabileler, bu klanların birbileriyle savaşa tutuşmalarını önlüyordu. Bir yandan toprağın verimsizliğinin öte yandan yerlilerin kala-

10 Lord Selbourne 1907'de: "Güney Afrika'nın beyaz halkı, kendilerinden önce çok az ulusun geçtiği ve hemen hiçbirinin başaramadığı bir yola girmiştir" diye yazıyordu. Bkz. Kiewiet, *a.g.e.*, 6. bölüm.

11 Bkz. Özellikle Kiewiet'in iii. bölümü, *a.g.e.*

balık olmalarının yol açtığı çifte soruna bulunan çözüm, kölelik oldu.[12]

Ancak kölelik, gerçekten olup bitenleri anlatmak için son derece yetersiz bir sözcüktür. Her şeyden önce kölelik, vahşi halkın belli bir kısmını evcilleştirmekle birlikte, hiçbir zaman bu halkın bütününü kapsayamadı. O yüzden Boerler, insan olmanın gururu ve beşeri onur duygusu nedeniyle hemcinsleri olarak kabul edemedikleri bir insan türü karşısında kapıldıkları ilk korkuyu üzerlerinden atamadılar. Yine de kendisine benzeyen ama hiçbir koşul altında kendisi gibi olamayacak bir şeyden duyulan bu korku, köleliğin temelinde kaldı ve bir ırk toplumunun temelini oluşturdu.

İnsanlık, halkların tarihini hatırlamakla birlikte, tarih öncesi kabileler hakkında sadece efsanelerden bilgi sahibidir. "Irk" sözcüğünün sadece, halkların, yazılı tarihi olmayan ve kendi tarihleri hakkında hiçbir şey bilmeyen bu tür kabilelerle karşılaştıkları zaman ve yerde kesin bir anlamı vardır. Bunların "tarih öncesi insan"ı, yani insanın yeryüzündeki yaşamının ilk biçimlerinin raslantı eseri varlıklarını sürdürebilen örneklerini mi temsil ettiklerini, yoksa bir uygarlığın yıkılmasına yol açan bilinmeyen bir felâketten kurtulmuş "tarih sonrası" insanlar mı olduklarını bilmiyoruz. Felaketli tekdüzelik insan yaşamının doğal bir durumu olarak görününceye kadar, daha küçük çaplı felâketlerin izlediği bir büyük felaketten kurtulmuş insanlar olmaları daha mümkün gözükmektedir. Her neyse, bu anlamda ırklar, sadece doğanın özellikle düşman olduğu bölgelerde bulun-

12 "Köleler ve Hotantolar, birlikte sömürgecilerin düşünce ve alışkanlıklarında dikkate değer değişiklikler olmasına yol açtılar; çünkü iklim ve coğrafya, Boer ırkının ayırdedici özelliklerini meydana getiren yegâne unsurlar değildi. Köleler ve kuraklık, Hotantolar ve yalıtılmışlık, ucuz emek ve toprak, hepsi birlikte Güney Afrika toplumunun kurumlarını ve alışkanlıklarını ortaya çıkarmıştır. Gürbüz Hollandalıların ve Huguenotların oğulları ve kızları, tarla işlerine ve ağır bedensel çalışmalara, bir köle ırkın görevleri olarak bakmaya başladılar" (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 21).

maktaydı. Onları öteki insanlardan farklı kılan şey, kesinlikle derilerinin rengi değil, doğanın bir parçası gibi davranmaları, doğayı karşı durulmaz bir efendi gibi görmeleri, beşeri bir dünya, beşeri bir gerçeklik yaratmamış olmaları, dolayısıyla doğanın bütün haşmetiyle tek ezici gerçeklik olarak kalmış olmasıydı -buna karşılık kendileri gerçek dışı ve hayaletvari varlıklar gibi görünüyorlardı. Özel olarak beşeri bir karakterden, özel olarak beşeri gerçeklikten yoksun, deyim yerindeyse "doğal" insanlardı; bu yüzden, Avrupalılar bu insanları katlederken, cinayet işlediklerinin farkında değillerdi.

Öte yandan, Kara Kıta'daki yerli kabilelerin duygusuzca katledilmeleri, bu kabilelerin kendi geleneklerine de tamamen uygundu. Düşman kabilelerin imhası, Afrika'daki bütün yerli savaşlarında kural olmuştur ve çok sayıda kabileyi önderliği altında birleştirmek üzere siyah derili biri çıktığında da bu kural kaldırılmadı. 19. yüzyılın başında Zulu kabilelerini olağandışı bir disiplin ve savaş örgütü halinde birleştiren kral Tchaka, ne bir Zulu halkı ne de bir Zulu ulusu oluşturmuştu. Sadece, daha zayıf kabilelere mensup bir milyondan fazla insanı yok etmeyi başarmıştı.[13] Disiplin ve askeri örgütlenme tek başlarına siyasi bir bünye oluşturamayacağı için, bu yokediş, insanın kabul edemeyeceği, dolayısıyla insanlık tarihinin hatırlamadığı gerçek dışı, anlaşılmaz bir süreç içinde tarihe geçirilmemiş bir bölüm olarak kalmıştır.

Boerlerin durumunda kölelik, Avrupalı bir halkın siyah ırka bir intibak biçimiydi;[14] bir fetihin ya da köle ticaretinin sonucu olan tarihsel örneklerle benzerliği sadece yüzeysel-

13 Bkz. James, *a.g.e.*, s. 28.

14 "Güney Afrika'nın gerçek sömürgeleştirilme tarihi, Avrupalıların kurduğu bir yerleşmenin değil, ırksal kalıtım çatışmalarıyla eşit olmayan toplumsal gruplar arasındaki zıtlaşmaların biçimlendirdiği, farklı ırklara, renklere ve kültürel marifetlere dayanan tamamen yeni ve benzersiz bir toplumun gelişme tarihidir" (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 19).

dir. Boerleri birarada tutan siyasi bir bünye, bir topluluk örgütlenmesi bulunmuyordu; toprak tamamen sömürgeleştirilmemiş, siyah köleler bir beyaz uygarlığın hizmetine koşulmamıştı. Boerler, hem köylüler olarak toprakla ilişkilerini hem de beşeri ortaklığa ilişkin uygarca duygularını yitirmişlerdi. "Komşunun dumanından bile kaçmak",[15] ülkenin kuralıydı. Her Boer ailesi, Boerlerin siyah vahşiler arasındaki deneyimlerinin genel örüntüsünü kendi durumlarında tekrarladı ve yerlilere tam bir kanunsuzluk içinde hükmetti; hiçbir denetim yoktu, "skandal, darağacı ve tımarhanenin oluşturduğu kutsal terör içinde nazik komşular, kasap-polis arası bir şey olman için seni kibarca cesaretlendirmeye ya da üzerine düşmeye hazırdılar" (Conrad). Kabileler üzerinde egemenlik kuran, asalak gibi onların emekleriyle yaşayan Boerler, yerinden ettikleri yerli kabile önderlerininkine çok benzer bir konumu doldurmaya başladılar. Yerliler onları, kabile önderliğinin daha yüksek bir biçimi, boyun eğilmesi gereken bir tür doğal tanrı olarak gördüler; dolayısıyla Boerlerin tanrısal rolleri, kendilerinin özgürce tayin ettiği bir şey olmaktan çok siyah kölelerinin dayattığı bir şeydi. Siyah kölelerin bu beyaz tanrıları için her yaşamın sadece özgürlükten yoksunluk, yönetiminse sadece kabilenin vahşi keyfiliğinin kısıtlanması anlamına gelmesi doğaldır.[16] Boerler, yerlilerde sadece, Afrika'da bol miktarda varolan bir "hammadde" buldular ve onları zenginlik üretmek için değil, insan varlığının temel gereklerini karşılamak için kullandılar.

Güney Afrika'daki siyah köleler hızla, çalışan nüfusun salt fiili bir parçası haline geldiler. Çalışmaları, inisyatifsizlik, tembellik, araç gerecin özensiz kullanılması ve genel bir verimsizlik gibi köle emeğinin herkesçe malum dezavantajla-

15 Kiewiet, *a.g.e.*, s. 19.

16 "[Boerler'in] toplumu isyankardı, fakat devrimci değildi. (*A.g.e.*, s. 58).

rını taşıyordu. O nedenle emekleri, efendilerinin yaşamasına ancak yetiyordu; bir uygarlığı besleyebilecek bolluğa hiçbir zaman ulaşılamadı. [Efendi tabakasına "daha yüksek" faaliyetler için boş zaman yaratmaya yönelik olmayan tarihteki tek köle ekonomisi budur.] Bir Hollandalıyı Boer yapan ve ırk anlayışına kesinlikle ekonomik bir anlam kazandıran, başkalarının çalışmasına duyulan bu mutlak bağımlılıkla, çalışmaya ve üretmeye duyulan aşağılayıcı tavır olmuştur.[17]

Boerler, Batılı insanın, kendi yarattığı, kendi elinden çıkmış bir dünyada yaşamaktan duyduğu o gurura tamamen yabancılaşmış ilk Avrupalı gruptu.[18] Yerlilere hammadde gibi davrandılar ve onları yabani ağaçların meyvalarını toplar gibi kullandılar. Siyah kabilelerin binlerce yıldır yaptıkları gibi, özünde aynı biçimde, tembel ve üretimsiz, bitki gibi yaşadılar. Yerlilerle ilk kez karşılaşan Avrupalıları kaplayan büyük korku, görüldüğü kadarıyla en az vahşi hayvanlar kadar doğanın bir parçası olan bu insanlardaki gayrı insanilikten doğmuştu. Boerler, tıpkı yerlilerin hazırlanmamış ve değişmemiş bir doğadan geçinmeleri gibi, köleleri üzerinden yaşadılar. Korku ve sefalet içindeki Boerler, bu vahşileri sanki sadece hayvan yaşamının bir başka biçimiymiş gibi kullanmaya karar verdiklerinde, bozularak siyah ırklarla birlik-

17 "Yaşam standardını yükseltmek ya da köle ve hizmetkâr sınıfının olanaklarını arttırmak için hemen hiçbir çaba gösterilmedi. Böylece bu sömürgede varolan sınırlı zenginlik, beyaz halkın ayrıcalığı haline geldi ... Dolayısıyla Güney Afrika daha en başta, öz bilince sahip bir grubun, ırk ve renk ayrımlarını toplumsal ve ekonomik ayrımcılığın araçları haline dönüştürerek, yoksul ve verimsiz bir ülkede yaşamın kötü etkilerinden kurtulabileceğini öğrenmiştir". (*A.g.e.*, s. 22)

18 Mesele şudur: Örneğin "Cape'deki kadar geniş bir köle nüfusu, Batı Hind Adaları'nda bir zenginlik belirtisi ve refah kaynağı olurdu"; oysa "Cape'de kölelik, emeği çarçur eden, verimsiz kullanan girişimcilikten yoksun bir ekonominin işaretiydi" (*a.g.e.*). Barnes'ı (*a.g.e.*, s. 107) ve daha pek çok gözlemciyi şu sonuca götüren başlıca neden buydu: "Demek ki, Güney Afrika sadece, bakış açısının hiçbir şekilde İngiliz olmaması anlamında değil, aynı zamanda örgütlü bir toplum olma çabası olarak tam da varoluş nedeninin, Hıristiyan devletlerin üzerine kurulduğu ilkelerle çelişmesi gibi çok daha radikal bir anlamda yabancı bir ülkedir".

te yaşayan, aralarındaki tek fark derilerinin renginden ibaret kalan bir beyaz ırka dönüşmeleriyle sona erebilecek bir süreci başlatmış oldular.

1923'de toplam beyaz nüfusun yüzde 10'unu[19] meydana getiren ve yaşam standardı Bantu kabilelerininkinden çok farklı olmayan Güney Afrika'daki yoksul beyazlar, bugün bu olasılığın ibret verici bir örneğini oluşturmaktadırlar. Onların yoksulluklarının nedeni, neredeyse tümüyle çalışmayı hor görmelerinin ve siyah kabilelerin yaşam tarzına uymalarının bir sonucudur. Siyahlar gibi onlar da, en ilkel ürün yetiştirme teknikleriyle bile artık gerekli miktarda ürün alınamadığı ya da bölgedeki hayvanları yok ettikleri zaman oradan ayrılıyorlardı.[20] Altın ve elmas keşfedildiğinde eski köleleriyle birlikte çiftliklerini bırakarak kentlere geldiler. Fakat, ucuz vasıfsız emek olarak hemen iş bulan yerlilerin tersine, beyaz derinin hakkı olarak merhamet dilendiler ve gördüler; insanların geçinecek parayı normal olarak derilerinin rengiyle kazanmadıklarını bile unutmuşlardı.[21] Sadece beyaz toplumun üyeleri olmalarından başka kaybedecek şeyleri olmadığından değil, aynı zamanda ırk kavramı kendi durumlarına, işçi olma, beşeri uygarlığın normal bir parçası haline gelme yolunda epey mesafe katetmiş eski kölelerinin durumundan çok daha uygun düştüğü için, bugün ırk bilinçleri son derece güçlüdür.

---

19 Bu, 160.000 kişiye karşılık gelmekteydi (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 18). James (*a.g.e.*, s. 43), 1943'de yoksul beyazların sayısı 500.000 olarak tahmin edilmekteydi ve beyaz nüfusun yaklaşık yüzde 20'sine karşılık gelmekteydi.

20 "Bantularla aynı geçim düzeyine sahip yoksul beyaz Hollandalı [Afrikaaner] nüfus, esasen Boerlerin tarım ilmini öğrenememelerinin ya da öğrenmeyi ısrarla reddetmelerinin sonucudur. Bir Bantu gibi bir Boer de toprak artık verimsizleşinceye kadar toprağı işleyerek, bir teki bile kalmayıncaya kadar hayvanları vurarak bir bölgeden diğerine dolaşmayı sever" (*a.g.e.*).

21 "Irkları, yerliler karşısında onlara üstünlük veren bir unvandı ve elle çalışmak, ırklarının onlara kazandırdığı onurla çelişmekteydi ... Çalışmaktan tiksinmek, en düşük ahlâklı olanlarında, bozularak, merhametin bir hak olarak talep edilmesine dönüşmekteydi" (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 216)

Bu beyazlar ve siyahlar toplumunda ırkçılık bir hakimiyet aracı olarak emperyalizmin onu bir büyük siyasi ülkü olarak istismarından önce kullanılmıştır. Irkçılığın dayanağını ve mazeretini hâlâ deneyimin kendisi, ne tahayyüle ne de havsalaya sığan tamamen yabancı bir şeyin korkunç deneyimi oluşturmaktaydı; aslında, basitçe şunun ilâmıydı: Bunlar insan değil. Ancak, bütün ideolojik açıklamalara rağmen, siyahlar insani özelliklerini inatla ve ısrarla muhafazaya devam ettiklerinden, "beyazlar", onların insanlıklarını bir kere daha düşünmekten ve bu kez kendilerini insandan daha öte bir şey, yani mutlaka Tanrı tarafından siyahların tanrısı olmak üzere seçildiklerine karar vermekten başka bir şey yapamadılar. Vahşilerle bütün ortak bağları kökten reddetmek isteyen biri için bu sonuç mantıksal ve kaçınılmazdı; uygulamada bu, Hıristiyanlığın ilk kez insan bilincinin tehlikeli sapmalarını frenleyemeyeceği anlamına geliyordu; daha sonra ortaya çıkacak diğer ırk toplumlarında da Hıristiyanlığın etkisiz kalacağının bir habercisiydi.[22] Boerler, Hıristiyanlığın, insanların ortak kökenden geldikleri öğretisini reddederek, Eski Ahid'in, eski İsrail kavminin sınırlarını henüz aşmayan pasajlarını, sapkınlığın da ötesinde bir hurafeye dönüştürdüler.[23] Yahudiler gibi, Boerler de, seçilmiş bir halk olduklarına sıkı sıkıya inanmaktaydılar;[24] ara-

22 Hollanda Reform Kilisesi, Cape'de Boerler'in Hıristiyan misyonerlerin nüfuzuna karşı mücadelesinde ön saflarda yer almıştı. Ancak 1944'de bir adım daha atıp, Boerlerin İngilizce konuşan yurttaşlarla evlenmelerine karşı çıkan bir teklifi "oybirliği" ile benimsediler. (18 Temmuz 1944 tarihli *Cape Times*'ın başyazısına göre. Alıntı *New Africa*'dan, Afrika Meseleleri ile ilgili Konsey, Aylık Bülten, Ekim 1944)

23 Kiewiet (*a.g.e.*, s. 181), "İncil'den çıkartılan ve 19. yüzyılın Darwin'in öğretilerine getirdiği popüler yorumların da pekiştirdiği ırksal üstünlük öğretisi"nden söz etmektedir.

24 "Eski Ahid'in Tanrısı, Yahudilere olduğu gibi onlara da neredeyse ulusal bir sima gibi görünüyordu ... Cape Town Kulübünde olmuş bir olayı anımsıyorum. Orada rastladığı üç, dört Hollandalıyla yemek yiyen gözüpek bir Breton, İsa'nın Avrupalı olmadığını ve Güney Afrika Birliği'nde yaşasaydı, içki iç-

larındaki temel fark, Boerlerin insanlığın tanrısal kurtuluşu için değil, tembellik gibi ağır bir işe mahkûm edilmiş kendileri gibi tembel diğer türler üzerinde tembel bir hakimiyet amacıyla seçilmiş olmalarındaydı.[25] Hollanda Reform Kilisesi'nin beyan ettiği gibi, bu, Tanrının yeryüzündeki iradesiydi ve Reform Kilisesi bunu bugün de, diğer bütün Hıristiyan mezheplerine keskin ve düşmanca bir karşıtlık içersinde ileri sürmektedir.[26]

Irkçılığın diğer kollarından farklı olarak Boer ırkçılığında sahici ve deyim yerindeyse masum bir yan vardır. Boerler'e ait bir tek edebi ya da başka entellektüel bir eserin bulunmayışı, bu önermenin en iyi tanığıdır.[27] Irkçılıkları, umutsuz yaşam koşullarına bir tepkiydi; tek başına alındığında, eklemsiz ve bağlamsızdı. Ancak 1849'da, hâlâ (bir sömürge ya da bir plantasyonun tersine) askeri bir üsten ibaret olan bu en yeni sömürgelerine pek az ilgi göstermiş İngilizlerin ülkeye gelmesiyle birlikte bir şeyler olmaya başladı. Fakat İngilizlerin sadece fiziki varlıkları bile, –yani, farklı bir hayvan türü olarak görmedikleri yerlilere karşı Boerlerinkinden tamamen tersi bir tutum takınmaları, daha sonra (1834'den sonra) köleliği kaldırma girişimleri ve hepsinden de öte, toprak mülkiyetine belirli sınırlar getirmeye çalışmaları– durgun Boer toplumunun şiddetli tepkiler vermesine yol açtı. Bu tepkilerin 19. yüzyıl boyunca hep aynı örün-

mesi yasaklanmış bir göçmen olabileceğini söylemeye cesaret etmiş. Bu sözler Hollandalıları öyle sarstı ki, neredeyse iskemlelerinden düşeceklerdi" (Barnes, *a.g.e.*, s. 33)

25 "Bir Boer çiftçisi için, yerlilerin ayrı ve aşağı varlıklar olmaları Tanrı yazgısıdır; tersini iddia etmek suç ve küfürdür" (Norman Bentwich, "South Africa. Dominion of Racial Problems", Political Quarterly içinde, 1939, X. Cilt, 3. sayı).

26 "Bugün bir misyoner, Boer için temelli bir haindir; beyaza karşı siyahı savunan bir beyaz adamdır" (S. Gertrude Millin, *Rhodes*, Londra, 1933, s. 38)

27 "Yok denecek kadar az bir sanatları, ondan da az mimarileri olduğundan, edebiyatları ise hiç olmadığından, çiftliklerine, İncillerine ve onları yerlilerden ve yabancılardan keskin biçimde ayıran kanlarına bağlıydılar" (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 121).

tüyü yinelemiş olması tam da Boerler'e uygun bir şeydi: Boer çiftçiler, hiçbir üzüntü duymadan evlerini ve çiftliklerini terkederek ülkenin iç taraflarına, vahşi bölgelere göç etmek suretiyle İngiliz kanunlarından kaçtılar. Mülkleri üzerine getirilen sınırlamaları kabul etmektense, onları tümüyle bıraktılar.[28] Bu, Boerlerin nerede olurlarsa olsunlar kendilerini evlerinde hissetmedikleri anlamına gelmiyor; kendilerini Afrika'da, ülkeye daha sonra gelen göçmenlerden çok daha evlerinde hissettiler ve hâlâ hissetmekteler, fakat genel olarak Afrika'da, yoksa sınırları belirli bir toprak parçasında değil. İngiliz idaresini şaşkınlığa sürükleyen fantastik hicretleri *[Trek]*, bir kabile haline dönüştüklerini, Avrupa'daki o toprak, *vatan* duygusunu yitirdiklerini açıkça göstermekteydi. Yüzyıllar boyunca Kara Kıta'da dolaşan –sürünün olduğu her yerde kendini evinde hisseden, belirli bir yerleşim alanında yaşamayı ölmek olarak gören– siyah kabileler gibi davrandılar.

Köksüzlük, bütün ırk örgütlenmelerinin ortak niteliğidir. Avrupa'daki "hareketler"in bilinçli olarak amaçladıkları şeyi, yani halkı bir sürüye dönüştürmeyi, Boerler'in bu ilk ve hüzünlü girişimlerinde bir laboratuvarda izler gibi izlemek

28 "Gerçek bir *Vortrekker*, sınırdan nefret eder. İngiliz hükümeti, bu sömürgenin ve içindeki çiftliklerin sınırlarını belirlemek isteyince, içinden bir şey kopmuş gibi oldu ... Kendisi için en iyisi, suyun ve özgür toprakların bulunduğu, hiçbir İngiliz hükümetinin Serserilik Yasalarına mani olamayacağı ve hizmetkârlarının şikayeti üzerine beyaz insanların kendilerini mahkemeye çıkartamayacağı sınırın karşı tarafına geçmek olacaktı" (*a.g.e.*, s. 54-55). "Sömürge tarihinde benzersiz bir hareket olan Büyük Hicret" (s. 58), "daha yoğun yerleşim birimleri kurma politikasının bir yenilgisiydi. On ailelik bir yerleşim birimi kurmak için Kanada kenti büyüklüğünde bir bölgenin varlığını gerektiren bir uygulama, Güney Afrika'nın tamamına yayılmıştı.. Bu uygulama, beyaz ve siyah ırkların, bir yerleşim biriminin ayrı bölgelerinde yaşamalarını olanaksız kılmıştı ... Büyük Hicret'le, İngiliz kanunlarının geçmediği yerlere giden Boerler, yerli halkla yeniden 'uygun' ilişkiler kurdular" (s. 56). "Sonraki yıllarda Büyük Hicret, bir protestodan daha fazla şey ifade etmeye başlayacak; İngiliz yönetimine karşı bir isyan ve 20. yüzyılın İngiliz-Boer ırkçılığının temel taşı haline gelecekti" (James, *a.g.e.*, s. 28)

mümkündür. Bilinçli bir amaç olarak köksüzlük, esas olarak "lüzumsuz" insanlara yer olmayan bir dünyadan duyulan nefrete dayanmakla birlikte (ki, bu dünyanın yıkılması yüce bir siyasi amaç da olabilir), Boer'lerin köksüzlüğü, çalışmaktan ilk özgürleşimin ve insanın kurduğu bir dünyadan tamamen yoksun olmanın doğal bir sonucuydu. Aynı belirgin benzerlik, [Avrupa'daki totaliter] "Hareketler" ile Boerler'in "seçilmişlik" yorumları arasında da bulunmaktadır. Fakat, Pan-Cermen, Pan-Slav hareketlerde ya da Pan-Leh Mesihçi hareketinde seçilmişlik, az çok bilinçli olarak tahakküm amacıyla kullanılan bir aygıtken, Boerler'in Hıristiyanlık sapkınlıklarının kökleri, sefil "beyazlar"a, aynı ölçüde talihsiz "siyahlar" tarafından tanrı diye tapılmasındaki o korkunç deneyimde yatmaktaydı. Uygar bir dünya haline getirme gücüne sahip olmadıkları bir dünyada yaşayan Boerler, kendilerinden daha yüksek değerler keşfedemediler. Ancak mesele şuradadır ki, ister bir felaketin doğal sonucu olarak ister bir felaket yaratmanın bilinçli bir aracı olarak görünsün, ırkçılığın her zaman emeğin ve çalışmanın hor görülmesiyle, teritoryal [ülkesel] sınırlardan duyulan nefretle, genel köksüzlükle ve kişinin tanrı tarafından seçildiğine duyduğu aktivist imanla yakından ilişkisi olmuştur.

Misyonerleri, askerleri ve kaşifleriyle Güney Afrika'daki ilk İngiliz egemenliği, Boerler'in tutumunun gerçeklikte belli bir temeli olduğunu farkedemedi. Kalıcı bir Avrupalı yerleşim biriminin nüfusu yerli nüfusunun kapatılamayacak kadar gerisinde kaldığı için, en fazla Boerler kadar ilgi duydukları Avrupa'nın mutlak üstünlüğünün ancak ırkçılıkla sürdürülmesinin neredeyse olanaksız olduğunu anlamadılar;[29] "Afrika'ya yerleşen Avrupalılar, ülke-

29 1939'da Güney Afrika Birliği'nin toplam nüfusu, 7 milyonu yerli 2.5 milyonu Avrupalı olmak üzere 9.5 milyona varmıştı. Avrupalıların 1.250.000'den faz-

nin adetleri nedeniyle vahşiler gibi davranacaklar diye"[30] paniğe kapıldılar; ve üretkenlikle kârı, siyah gölgelere hükmeden beyaz tanrıların hayalet dünyasına feda etmek onların basit faydacı kafalarına delilik gibi göründü. Ancak altına hücum sırasında İngilizlerin ve başka Avrupalıların yerleşmesiyle, kimsenin bir şey elde etmek istemediği, herkesin bir tanrı haline geldiği bir toplumda anlamlarını da çekiciliklerini de yitirdikleri için, kâr güdüsünün bile Avrupa uygarlığına geri döndüremeyeceği, hatta Avrupalı insanın en aşağı saikleriyle alâkasını kesmiş (nerede kaldı daha yüksek saikleri) bir nüfusa yavaş yavaş çeki düzen vermeye başladılar.

II. ALTIN VE IRK [KAN]

Kimberley elmas yatakları ve Witwatersrad altın madenleri [piyangosu], ırk[çılığ]ın bu hayalet dünyasına, "şimdiye kadar Yeni Zelanda'dan ve Avustralya'dan gemiler dolusu gelip limanlarında alt alta üst üste, madenlere gitmek için aceleyle koşuşturan göçmenleri kayıtsızca seyretmiş bir ülke"ye vurmuştu. "Çoğu İngilizdi, fakat aralarında Rigalı ve Kievli, Hamburglu ve Frankfurtlu, Rotterdamlı ve San Franciscolu olanlara da rastlanıyordu".[31] Hepsi de, "macerayı ve spekülasyonu yerleşik endüstri yaşamına tercih etmiş ve dolap beygiri gibi çalışmak istemeyen kişiler sınıfı"na aittiler. "Aralarında, Amerika'dan, Avustralya'dan maden açıcıları, Alman spekülatörler, tüccarlar, meyhaneciler, profesyonel kumarbazlar, avukatlar ... eski subaylar ve denizciler, iyi aile çocuk-

lası Boer, yaklaşık üçte biri İngiliz ve 100.000'in de Yahudiydi. Bkz. Norman Bentwich, *a.g.e.*

30 J. A. Froude, *a.g.e.*, s. 375.

31 Kiewiet, *a.g.e.*, s. 119.

ları [vardı] ... olağanüstü verimli çıkan maden sayesinde aralarında paranın su gibi aktığı karman çorman bir topluluktu bu". Buraya ilk kez "elmas çalmak ve kazandıklarıyla tüfekle barut almak"[32] için gelen, fakat çok geçmeden ücret karşılığı çalışmaya başlayan ve "ülkenin en durgun bölgeleri ansızın hareketlendiğinde"[33] bitmeyen bir emek arzı oluşturan binlerce yerliyle karşılaştılar.

Yerli, ucuz emek bolluğu, bu altına hücum olayıyla buna benzer başka olaylar arasındaki ilk, belki de en önemli farkı oluşturmaktaydı. Bir süre sonra, dünyanın dört bir yanından gelmiş bu ayaktakımı, kazma sallamalarının bile gerekmediğini gördü; Güney Afrika'yı çekici kılan, maceracıları kalıcı biçimde yerleşmeye ayartan asıl kaynak altın değil, çalışmaktan tamamen kurtulmayı vaadeden bu insan hammaddesiydi.[34] Avrupalılar sadece denetçi olarak görev yaptılar; hatta devamlı olarak Avrupa'dan ithal edilmesi gereken vasıflı emeği ve mühendisliği bile sunmadılar.

Önemi sadece yol açtığı nihai sonuç bakımından ikinci sırada gelen olgu, bu altına hücum hareketinin kendi başına gerçekleşmemiş olmasıydı; Avrupa ekonomisinin birikmiş fazla serveti aracılığıyla ve Yahudi bankerlerin de katkılarıyla ayarlanmıştı. En başından itibaren "avlarının başına akbabalar gibi toplanmış yüz kadar Yahudi banker",[35] Avrupa sermayesinin altın madenciliğine ve elmas endüstrisine yatırılmasına aracılık ettiler.

Güney Afrika'daki, ülkede ansızın baş gösteren bu faaliyetlerde hiçbir payı bulunmayan ve bunu da istemeyen tek

32 Froude, *a.g.e.*, s. 400.

33 Kiewiet, *a.g.e.*, s. 119.

34 "Yeni Zelanda koyunu için bol yağmur ve otla, Avustralya yünü için bol miktarda ucuz otlakla, Kanada buğdayı için dönümlerce verimli çayırla, Güney Afrika madencisi ve sanayicisi içinse ucuz yerli emeğiyle kaynıyordu". (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 96)

35 J. A. Froude, *a.g.e.*

kesim Boerler'di. Yurttaşlığı önemsemeyen, sadece İngiliz korumasına ihtiyaç duyan ve bunu elde eden, böylelikle İngiliz yönetiminin Cape'deki nüfuzunu güçlendiren bütün bu *uitlander*lardan [yabancılar] nefret ediyorlardı. Boerler'in bu gelişmelere tepkisi her zamanki gibi oldu; Kimberley'deki ağzına kadar elmas dolu mülklerini ve Johannesburg yakınındaki altın madenlerinin bulunduğu çiftliklerini satıp, bir kez daha ülkenin içlerine, vahşi bölgelere göçtüler. Bu yeni insan akışının, İngiliz misyonerlerinden, hükümet görevlilerinden, malum yerleşmecilerden farklı olduğunu anlamadılar ve durumu iş işten geçtikten sonra farkettiler, ama zengin altın avındaki hisselerini çoktan yitirmişlerdi. Yeni Altın putunun, onların Kan putuyla hiçbir bağdaşmaz tarafı yoktu; yeni ayaktakımı da çalışmak konusunda gönülsüzdü, onlar da tıpkı kendileri gibi bir uygarlık kurmaya hiç uygun değillerdi, dolayısıyla onları İngiliz görevlilerin hukuk konusundaki sıkıcı ısrarlarından ve Hıristiyan misyonerlerin rahatsız edici beşeri eşitlik anlayışından kurtarabilirlerdi.

Boerler aslında hiçbir zaman olmamış bir şeyden, yani ülkenin sanayileşmesinden korkup kaçtılar. Üretimin ve uygarlığın, bir ırk toplumunun yaşam tarzını otomatik olarak yok edebileceği düşünülürse, haklıydılar. Bir emek pazarıyla ticaret, ırkın ayrıcalıklarını ortadan kaldırabilirdi. Fakat, kısa zamanda Güney Afrika nüfusunun yarısına geçim kapısı sağlayan altın ve elmas, Avustralya'da yün, Yeni Zelanda'da koyun ya da Kanada'da buğdayla aynı anlamda bir ticaret değildi ve aynı biçimde üretilmiyordu. Altının ekonomideki usdışı, işlevsel olmayan yeri, onu, kuşkusuz siyah ve beyazların ücretleri arasındaki muazzam oransızlığı kapatması hiçbir zaman mümkün olmayan ussal üretim yöntemlerinden bağımsız hale getirdi. Bir spekülasyon nesnesi olan ve değeri esas olarak siyasi etkenlere bağlı olan altın,

Güney Afrika'nın "can damarı" haline geldi,[36] fakat yeni bir ekonomik düzenin temeli olamadı.

Yine Boerler'i korkutan bir şey de, İngiliz göçmenlerle karıştırdıkları *uitlander*lerin yalın varlığı oldu. Oysa *uitlander*ler çarçabuk zengin olmak için gelmişlerdi ve bir tek bu insanlar, tam anlamıyla başarılı olamadılar; Yahudiler gibi, gidecek ülkeleri de yoktu. Her iki grup da, İngiliz yerleşmecilerin Avustralya'da, Kanada'da ve Yeni Zelanda'da yaptığı gibi, Avrupa ülkelerini model alarak bir topluluk kurmaya fazla hevesli değildi. "Transvaal Yönetimi'nin, dünyadaki hiçbir hükümete benzemediğini" keşfeden, Barnato oldu. "Aslında tam anlamıyla bir yönetim değil, yaklaşık yirmi bin hissedarı olan sınırsız bir şirkete benzemektedir".[37] Aynı şekilde, sonunda İngiliz-Boer savaşına yol açan da, bir dizi yanlış anlamaydı; Boerler, yanlış biçimde "birleşik bir Güney Afrika'nın, İngiliz Yönetimi'nin uzunca zamandır peşinde olduğu bir davanın son durağı" olduğuna inanmışlardı, oysa esas olarak sermayenin çıkarları bunu gerektiriyordu.[38] Boerler savaşı kaybettiklerinde, zaten bilerek isteyerek vazgeçtikleri şeyden, yani zenginlikteki paylarından daha fazlasını yitirmiş olmadılar; fakat, İngiliz yönetimi dahil, diğer bütün Avrupalı unsurların bir ırk toplumunun kanunsuzluğuna rıza göstermesini sağladılar.[39] Bugün, İn-

---

36 "Altın madenleri, Güney Afrika Birliği'nin can damarlarıdır ... nüfusun bir yarısı, geçimlerini doğrudan ya da dolaylı olarak altın madenciliğinden kazanmaktadır ... nüfusun öteki yarısını oluşturan hükümet bankerleri de doğrudan ya da dolaylı olarak altın madenlerinin yetiştirmeleridir" (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 155)

37 Bkz. Paul H. Emden, *Jews of Britain, A Series of Bidgraphies*, Londra, 1944, "From Cairo to the Cape" bölümü.

38 Ancak Kiewiet (*a.g.e.*, s. 138-9), "bir dizi başka koşulun" daha varlığından söz etmektedir: "İngiliz Yönetiminin, Transvaal Yönetimi'nden taviz ve reform koparmaya yönelik her girişimi, maden sahiplerinin aracılığını kaçınılmaz hale getiriyordu ... Bu durum Downing Street'de tam olarak anlaşılmış olsa da olmasa da, Büyük Britanya sermayeye ve maden yatırımlarına destek verdi".

39 "Boer Savaşı'ndan önceki kuşakta İngiliz devlet adamlarının müteredditve kaçamak tavrının büyük bölümü, yerlilere karşı yükümlülükleriyle beyaz toplu-

giliz olsun Afrikander olsun, işçi olsun kapitalist olsun, nüfusun her kesimi, ırk sorunu üzerinde mutabıktır[40] ve Nazi Almanya'sının yükselişiyle Alman halkını bir ırka dönüştürme yönündeki bilinçli girişimler, Boerlerin siyasi konumunu güçlendirmiş, oysa Almanya'nın yenilgisi bu konumu zayıflatmamıştı.

Boerler, öteki yabancılardan çok bankerlerden korktular ve nefret ettiler. Bankerlerin, fazla zenginlikle lüzumsuz insanların oluşturduğu bu bileşimde anahtar sima olduklarını, özünde geçici bir iş olan altın avcılığını daha geniş ve kalıcı bir iş haline dönüştürmek gibi bir görevleri bulunduğunu bir ölçüde anlamışlardı.[41] Öte yandan, çok geçmeden İngilizlerle yapılan savaşın daha da tayin edici bir yanının olduğu görüldü; bu savaşın, uzak ülkelerdeki muazzam kazançları için –sanki yabancı halklara karşı savaşa giren ordular, yerli suçlularla uğraşan yerli bir polis gücünden ibaretmiş gibi– doğal olarak hükümet koruması isteyen yabancı yatırımcıların teşvikiyle yapıldığı son derece açıktı. Altın ve elmas üretimi gibi karanlık bir işe bu tarz bir şiddeti sokan insanların artık banker değil de, Cecil Rhodes gibi

ma karşı yükümlülükleri arasında İngiliz Yönetimi'nin gösterdiği kararsız tutuma bağlanırdı ... Oysa şimdi Boer Savaşı, yerli politikası konusunda bir kararı mecbur kılmıştı. Barış sırasında İngiliz Yönetimi, eski Cumhuriyetçilere kendi kendini yönetme hakkı tanınmadan önce, yerlilerin siyasi statülerinde değişiklik yapmak için girişimde bulunulmayacağını vaadetti. Bu çağ açıcı kararla, İngiliz Yönetimi, insancıl konumundan geri adım atmış ve Boer liderlerine, askeri yenilgilerini tescil eden barış görüşmelerinde kazanacakları zaferin işaretini vermiş oldu. Büyük Britanya, beyazlar ve siyahlar arasındaki hayati ilişkileri denetlemekten vazgeçti. Downing Street, sınırda yaşayanlara teslim olmuştu" (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 143-44)

40 "Afrikaanerler ile Güney Afrika'nın İngilizce konuşan halkı arasında, yerlilere nasıl muamele edileceği konusunda hâlâ bir anlaşmazlık olduğu yolunda tamamen yanlış bir anlayış vardır. Tam tersine, bu, üzerinde anlaştıkları birkaç konudan biridir" (James, *a.g.e.*, s. 47).

41 "Bu, büyük ölçüde, 1875'de Hamburg'daki bir şirket için elmas satın almak üzere Güney Afrika'ya gelen Alfred Beit'in yöntemlerinden kaynaklanmıştı. "O zamana kadar, maden işindeki yegâne spekülatörler hissedarlardı ... Beit'in yöntemi, gerçek yatırımcıyı da işin içine çekti" (Emden, *a.g.e.*).

bir ölçüde ayaktakımının içinden çıkmış ve kârdan çok genişleme uğruna genişlemeye inanan kimseler olmaları Boerler için hemen hiç farketmiyordu.[42] Çoğunluğu Yahudi olan ve fazla sermayenin sahipleri değil sadece temsilcileri olan bankerlerin ne siyasi nüfuzları ne de spekülasyona ve kumara siyasi hedefler ve şiddet sokacak kadar ekonomik güçleri vardı.

Bankerler, emperyalizmde nihai olarak tayin edici bir etken olmamakla birlikte, kuşkusuz başlangıç evresinde emperyalizmin temsilcileriydiler.[43] Sermayenin aşırı üretiminden ve ekonomik ve ahlâki değerlerde yol açtığı ters yüz oluştan yararlandılar. Mal ticareti ya da üretimden kâr elde etmek yerine bizzat sermayenin ticaretini yapmak, daha önce görülmemiş boyutlara vardı. Tek başına bu durum bile bankerleri çok önemli bir konuma getirebilecekken, bir de üstelik yabancı ülkelere yapılan yatırımlardan elde edilen kârlar çok geçmeden ticari kârlardan daha hızlı bir oranda arttı; öyle ki, tüccarlar ve dükkân sahipleri, bankerler karşısında üstünlüklerini yitirdiler.[44] Bankerin başlıca ekonomik niteliği, kazancını üretimden ve sömürüden ya da mal değişiminden veya normal bankacılık faaliyetlerinden değil, sadece komisyonlardan elde etmesidir. Bizim bağlamımız açı-

42 Bu bakımdan, mesele işini Rhodes grubuyla birleştirmeye geldiğinde Barnato'nun aldığı tutum son derece karakteristiktir. "Barnato için birleşme, para kazanmak istediği mali bir alışverişten başka bir şey değildi ... O nedenle, şirketin siyasetle hiçbir ilgisinin olmamasını istedi. Oysa Rhodes sadece bir işadamı değildi ...". Bu durum, "eğer Cecil Rhodes'in gördüğü eğitimi görseydim kesinlikle bir Cecil Rhodes olmazdım" diyen Barnato'nun ne kadar hatalı düşündüğünü göstermektedir.

43 Karşılaştırın: v. bölüm [elinizdeki kitabın başı], 34. not.

44 Yabancı yatırımlardan elde edilen kârların yükselmesi ve dış ticaret kârlarında görece azalma, emperyalizmin ekonomik tarafının bir özelliğidir. 1899'da, Büyük Britanya'nın bütün dış ve sömürge ticaretinin ülkeye sadece 18 milyon poundluk bir gelir getirdiğini, oysa aynı yıl dış yatırımlardan elde edilen kârların 90 ilâ 100 milyon pounda ulaştığı tahmin edilmekteydi. Bkz. J.A. Hobson, *Imperialism*, Londra, 1938, s. 53 ve devamında. Yatırımların, ticaretten çok daha uzun erimli bir genişleme politikası gerektirdiğiyse açıktır.

sından bunun önemi, böyle bir kazanç biçiminin bankere normal bir ekonomide bile bir çeşit (Güney Afrika'daki pek çok olay için söylenebileceği gibi) gerçek dışılık, hayaletvari bir varoluş ve fuzulilik vermesinde yatmaktadır. Bankerler ister sıradan dolandırıcılar olsunlar ister (gecikerek de olsa olumlandığı gibi) güvenilir girişimciler, kesinlikle kimseyi sömürmediler ve maceralı işlerinin gidişatı üzerinde en ufak bir denetimleri dahi yoktu.

Yine, Yahudiler arasında bankerliğe dönenlerin kesinlikle ayaktakımından olmaları da anlamlıdır. Güney Afrika'da altın madenlerinin bulunmasının, Rusya'daki ilk modern pogramlarla çakıştığı, bu yüzden bir avuç Yahudi göçmenin de Güney Afrika'ya gittiği doğrudur. Ancak orada, bu gibi insanların başında birkaç Yahudi banker bulunmamış olsaydı ve yine bu bankerler halk arasında kendilerini temsil edebilecek bu yeni göçmenlere doğrudan bir ilgi göstermemiş olsalardı, bu uluslararası haydut ve servet avcılarının arasında herhangi bir rolleri olamazdı.

Yahudi bankerler, Güney Afrika'ya giden diğer göçmenler gibi, sınıfsal açıdan lüzumsuzlaştıkları kıta Avrupa'sının hemen her ülkesinden kalkıp gelmişlerdi. 1820'den sonra nüfuzlarını muntazaman yitiren, dolayısıyla artık asimile edilemeyecekleri saflara dahil olan birkaç soylu yerleşik Yahudi aileden çok farklıydılar. 1870'lerden ve seksenlerden itibaren, çoğunluğu, şanslarını uluslararası hisse senedi piyasasında denemek üzere doğdukları ülkeleri terkedip geldikleri bütün Avrupa başkentlerinde rastladığımız türden yeni Yahudi bankerler kastına mensuptular. Her yerde eski Yahudi ailelerine korku saldılar; eski aileler, bu yeni gelenlerin vicdansızlıklarına son vermek için çok zayıftılar, dolayısıyla bu yeni gelenler faaaliyet alanlarını deniz aşırı ülkelere nakletme kararı verdiklerinde olsa olsa mutlu olmuşlardır. Başka bir deyişle, temsil ettikleri servet, meş-

ru endüstriyel girişimler içerisinde fazla ve gereksiz bir unsur olduğu, meşru iş dünyası bir servet avcılığı haline geldiği için, Yahudi bankerler de, meşru Yahudi bankacılığında fazla ve gereksiz bir unsur haline gelmişlerdi. Tüccarın, ülke ekonomisi içinde statüsünü bankacıya kaptırmak üzere olduğu Güney Afrika'da, Barnatos, Beits, Sammy Marks gibi türediler, eski Yahudi göçmenleri Avrupa'da olduğundan çok daha kolay biçimde yerlerinden ettiler.[45] Başka yerlerde değilse de Güney Afrika'da, sermaye ile ayaktakımı arasındaki ilk ittifakta üçüncü bir öge olarak yer aldılar; bu ittifakın motoru büyük ölçüde onlardı; sermaye akışı, altın madenlerine ve elmas yataklarına yapılan yatırımlar ellerinden geçiyordu ve çok geçmeden herkesten daha çok dikkat çekmeye başladılar.

Yahudi kökenden gelmeleri, bankacıların rollerine tanımlanamaz bir simgesel çeşni –evsizlik ve köksüzlük çeşnisi– katmakta, dolayısıyla bütün meseleyi simgeselleştirmenin yanında, bir gizem unsurunun da devreye girmesine hizmet etmekteydi. Buna bir de doğal olarak, Yahudilerin, dünyanın her yanındaki siyasi güçlerine ilişkin popüler vehimleri uyaran, gerçek uluslararası bağlantılarını eklemek gerekir. Uluslararası bir gizli Yahudi iktidarına ilişkin hayali nosyonların –ilk olarak Yahudi banka sermayesinin devletin ekonomik işleriyle yakınlığının sonucu olan nosyonların– burada, Avrupa kıtasında olduğundan çok daha zehirli hale gelmesi, tamamen anlaşılır bir durumdur. İlk kez burada Yahudiler, bir ırk toplumunun ortasına düştüler ve neredeyse otomatik olarak Boerler tarafından di-

45 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında Güney Afrika'ya gelen ilk Yahudi yerleşimcileri, maceracılardı; yüzyılın ortasından itibaren onları tüccarlar izledi; bunların arasında en ünlü olanları, balıkçılık, balina (De Pass kardeşler) ve ayı balığı avcılığı ve deve kuşu yetiştirmeciliği (Mosenthal ailesi) gibi işlere kaydılar. Daha sonra, Kimberley elmas endüstrisi işine girmek zorunda kaldılar, ama Barnato ve Beit kadar başarılı olamadılar.

ğer "beyazlar"dan, sadece bütün bu iş yaşamının temsilcileri oldukları için değil, "siyahlar"ın ve "beyazlar"ın normal dünyasına girmiş şeytani bir ilkenin cisimleşmesi olan farklı bir "ırk" olarak özel bir nefrete hedef yapıldılar. Kısmen, Yahudilerin kendi eski ve daha özgül iddialarından dolayı Boerlerin seçilmişlik iddiasına inanmakta başka herkesten daha fazla güçlük çekebileceklerinden duyulan kuşku nedeniyle, bu nefret çok daha şiddetliydi. Hıristiyanlık seçilmişlik düşüncesini ilke olarak reddettiğinden, doğrudan rakip olarak Yahudilik görülüyordu. Nazilerin bilinçli olarak Güney Afrika'da antisemitik bir hareket oluşturmalarından çok önce, ırk meselesi, antisemitizm kılığında *uitlander* ile Boerler arasındaki çatışmayı kaplamıştı;[46] Yahudilerin Güney Afrika'nın altın ve elmas ekonomisi içindeki önemi yüzyıl bitiminde son bulduğundan, bu durum son derece dikkate değerdir.

Altın ve elmas endüstrileri, işlerinin başında durmayan hisse sahiplerinin hükümetlerinden siyasi koruma talep ettiği emperyalist gelişme evresine ulaşır ulaşmaz, Yahudilerin önemli ekonomik konumları ellerinde tutamayacakları da ortaya çıktı. Yardım isteyecekleri bir anavatanları yoktu; Güney Afrika toplumu içerisindeki konumları da güvenli olmaktan öyle uzaktı ki, tehlike altında olan, sadece nüfuzları değildi. Ancak toplumda belli bir statü elde ederlerse –ki burada, herkese açık olmayan İngiliz kulüplerine alınmaları anlamına geliyordu–, diğer *uitlander* grubundan çok daha fazla ihtiyaç duydukları ekonomik güvenliklerini ve kalıcı yerleşimlerini koruyabilirlerdi. Alfred Beit'in şirketi ile birleştikten sonra Barnato Elmas Tröstünün hisselerini satın aldığında Cecil Rhodes'un dobra dobra söylediği gibi, nüfuzlarını bir beyefendilik statüsüyle değiş tokuş etmek zorunda

46 Ernst Schutze, "Die Judenfrage in Sued-Afrika", *Der Weltkampf*, Ekim 1938, XV. cilt, 178. sayı.

kaldılar.[47] Fakat bu Yahudiler, ekonomik güçten daha fazlasını sundular; en az Yahudiler kadar türedi ve maceracı olan Cecil Rhodes'un, sonunda Yahudi bankerlerin kendisinden çok daha iyi ilişkiler içinde bulunduğu İngiltere'nin saygıdeğer bankacılık muhitlerine alınması, onlar sayesinde mümkün oldu.[48] "İngiltere bankalarından hiçbiri, altın hisselerine tek bir kuruş yatırmayabilirdi. Kimberley'li bu elmasçılara duyulan sınırsız güven, içerdeki dindaşları üzerinde bir mıknatıs etkisi yapmıştı".[49]

Ancak Cecil Rhodes Yahudileri malsız mülksüz bıraktıktan, yatırım politikalarını İngiltere'nin elinden aldıktan ve Cape'in ana siması haline geldikten sonradır ki altına hücum, tam teşekküllü bir emperyalist girişim oldu. Kâr paylarının yüzde yetmiş beşi, ülke dışındaki hissedarlara gidiyordu ve büyük çoğunluğu da İngiltere'deydi. Rhodes, İngiliz hükümetinin kendi işleriyle ilgilenmesini sağladı; onları genişlemenin ve şiddet araçlarını ihraç etmenin yatırımları korumak için zorunlu olduğuna ve böyle bir politikanın her ulusal hükümetin kutsal görevi olduğuna ikna etti. Öte yandan kendisi de, [endüstrileşmeyi ve iktisadi normalleşmeyi tüm imkanlarıyla engellemek] gibi tamamen emperyalist bir politikayı Cape'e soktu; öyle ki, sonunda sadece altın madeni şirketleri değil, bizzat hükümet de ham maden çıkarılmasını ve tüketim malları üretilmesini desteklememeye başladı.[50] Bu politikayla birlikte, Rhodes, Boerleri nihai olarak ya-

---

47 Barnato, hisselerini Rhodes'e Kimberley Kulübü'ne girebilmek için sattı. Rhodes'in Barnato'ya şöyle dediği söylenir: "Bu sadece bir para işi değil. Seni bir beyefendi yapmayı öneriyorum". Barnato, yaşamının sekiz yılını bir beyefendi olarak yaşadı ve sonra intihar etti. Bkz. Millin, *a.g.e.*, s. 14, 85.

48 "Bir Yahudiden [burada Hamburg'lu Alfred Beit] diğerine giden yol, her zaman açık bir yoldur. Rhodes, Lord Rothschild'ı görmeye İngiltere'ye gitti ve Lord Rothschild onu beğendi" (*a.g.e.*).

49 Emden, *a.g.e.*

50 "Güney Afrika, barış döneminde endüstriyel enerjisinin neredeyse tümünü altın üretimine yoğunlaştırdı. Ortalama yatırımcı, parasını altına yatırdı, çünkü

tıştıran en güçlü etkeni devreye soktu; bütün otantik endüstriyel girişimin uğradığı ihmal, ırk toplumunun sonunu getirebilecek olan normal kapitalist gelişmeden uzak durulacağının en sağlam garantisiydi.

Boerlerin, emperyalizmin korkulacak bir şey olmadığını anlamaları on yıllar aldı; çünkü emperyalizm, ne ülkeyi Avustralya ve Kanada'da olduğu gibi geliştirebildi ne de elde ettiği kârı ülkeden çıkardı; sadece belli bir alana yapılan yatırımların çabuk geri dönmesiyle yetindi. O nedenle emperyalizm, belirli yatırımlardan elde ettiği kârlar güvenlikte olduğu sürece, kapitalist üretimin sözde yasalarından ve eşitlikçi eğilimlerinden vazgeçmek niyetindeydi. Bu durum, sonunda salt kârlılık yasasının kaldırılmasına yol açtı ve Güney Afrika, ayaktakımının, ayaktakımıyla sermaye arasındaki ittifakın baskın ögesi haline geldiği, her zaman ortaya çıkacak olan bir görüngünün ilk örneğini oluşturdu.

Bir (ve en önemli) bakımdan, Boerler ülkenin tartışmasız efendileri olarak kaldılar: Ussal emek ve üretim politikaları ne zaman ırk düşünceleriyle çatışmaya girse, bundan hep ırk düşüncesi galip çıktı. Kâr güdüsü, çoğu zaman korkunç bir bedel karşılığında ırk toplumunun taleplerine feda edildi. Yönetim, 17.000 Bantu çalışanının işine son verdiğinde ve beyazlara yüzde 200 daha fazla ücret ödediğinde demiryollarının kârlılığı da bir gecede silindi;[51] yerel idarelerde çalışan yerlilerin yerine beyazlar getirildiğinde, yerel yöne-

---

en kısa zamanda en büyük getiriyi o sağlıyordu. Fakat Güney Afrika aynı zamanda muazzam demir, bakır, absest, manganez, kalay, kurşun yataklarına ve 'ikincil' endüstriler olarak bilinen tüketim malları üreten bir yığın fabrikaya da sahiptir. Devlet bu işlere sınırlı miktarda yatırım yapmaktaydı. Altın madeni şirketleri ve büyük oranda hükümet bu ikincil endüstrilerin cesaretini kırdılar" (James, *a.g.e.*, s. 333)

51 James, *a.g.e.*, s. 111-112. "Yönetim, bunun, özel işverenlerin de izleyeceği iyi bir örnek olacağını hesaplamıştı ... ve kamuoyu da çok geçmeden pek çok işvereni, ücretli işçi kiralama politikasında değişiklik yapmaya zorladı".

timlerin harcamaları aşırı ölçülere vardı; son olarak Colour Bar [Renklilere Tahdit] Yasası, bütün siyah işçileri teknik işlerden dışladı ve endüstride üretim maliyetlerinin muazzam şekilde artmasına yol açtı. Boerlerin ırk dünyasının artık korkacağı kimse kalmamıştı; en azından, sendikaları Colour Bar Yasası'nın yeterince kapsamlı olmadığından acı acı yakınan bütün beyaz yakalı işçilerden korkması için bir neden kalmadı.[52]

İlk bakışta, Avrupalı nüfusun her kesiminin ırkçı öğretilerle doldurulmasının yanında, şiddetli bir antisemitizmin Yahudi bankerlerin ortadan kalkmasından sonra da varlığını sürdürmesi şaşırtıcıdır. Yahudiler de bu kuralın istisnası değildi; onlar da başka herkes kadar ırkçılığa ayak uydurdular. Siyah halka karşı davranışları tekdirin çok ötesindeydi.[53] Ne var ki, bunun farkında olmadan ve özel koşulların baskısı altında, ülkenin en güçlü geleneklerinden biriyle ilgilerini kestiler.

"Normal olmayan" davranışın ilk işaretleri, Yahudi bankerlerin altın ve elmas endüstrilerindeki konumlarını yitirmelerinin hemen ardından geldi. Ülkeyi terketmeyerek, beyaz bir grup için görülmemiş bir şey olarak ülkeye kalıcı biçimde[54] yerleştiler: Ne Afrika'nın "can damarı"na ait-

52 James, *a.g.e.*, s. 108.

53 Yine burada, 19. yüzyılın sonuna kadar, ilk gelen göçmenlerle bankerler arasında keskin bir fark olduğu söylenebilir. Örneğin, Cape Parlamentosu'nun Zencisever bir üyesi olan Saul Salomon, 19. yüzyıl başlarında Güney Afrika'ya yerleşmiş bir aileden gelmekteydi. Emden, *a.g.e.*

54 1924 ile 1930 arasında 12.319 Yahudi Güney Afrika'ya göçtü, oysa sadece 461'i ülkeden ayrıldı. Ülkeden ayrılan göçmenler çıkartıldıktan sonra aynı dönemde ülkeye gelen göçmen sayısının 14.241'i bulduğu düşünülürse, bu rakamlar çok çarpıcıdır (Bkz. Schultze, *a.g.e*). Bu rakamları, 6. nottaki göç tablosuyla karşılaştırırsak, bundan, yirmilerde Güney Afrika'ya toplam göçün kabaca üçte birini Yahudilerin oluşturduğu ve diğer bütün *uitlander* kategorilerinin tam tersine bu ülkeye kalıcı biçimde yerleştikleri sonucu çıkmaktadır; *uitlander*ların ülke dışına yıllık göçteki payları yüzde ikiden daha azdı.

tiler ne de "yoksul beyaz çöplük"e. Tersine, hiç duraksamadan, Güney Afrika'daki yaygın kanıya göre, altınla ilişiği bulunmadığından "ikincil" görülen endüstrilere ve mesleklere el attılar.[55] Giysi ve mobilya üreticisi, dükkân sahibi, meslek sahibi, doktor, avukat ve gazeteci oldular. Başka bir deyişle, ülkedeki ayaktakımının koşullarına ve onun ırk tutumuna ayak uydurduklarının farkında olup olmadıkları bir yana, Güney Afrika ekonomisine bir normallik ve üretkenlik ögesi sokmakla (ki bunun, bütün yoksul beyazların ve bütün Afrikanderlerin, bütün Yahudilerin ülkeden sürülmesini öneren bir yasa teklifini parlamentonun gündemine getiren bay Malan'ı coşkunca desteklemeleri gibi bir sonucu olmuştu), ülkenin en önemli örüntüsünü ihlâl etmişlerdi.[56]

Ekonomik işlevdeki bu değişim, yani Güney Afrikalı Yahudilerin, altının ve ırkın gölgeler dünyasında en karanlık karakterlerin temsilcisi olmaktan ülkenin yegâne üretken kesimine dönüşmeleri, sanki Boerlerin başlangıçtaki korkularının tuhaf biçimde gecikmiş bir olumlanması gibiydi. Yahudilerden nefret etmelerinin nedeni artık, fazla servetin aracıları ya da altın dünyasının temsilcileri olmaları değildi; onlardan tam da, en azından kâr güdüleriyle ırkçılığın hayalet dünyasını ölümcül biçimde tehdit eden, ülkeyi Batı uygarlığının normal üretken bir parçası haline getirmeye çalışan *uitlander*ların imgesi olarak korkuyor ve küçümsüyorlardı. Yahudiler sonunda *uitlander*ların altından can damarlarıyla bağlarını kopardıklarında ve öteki yabancıların benzer bir durumda yapacakları gibi ülkeyi de terketmeyerek,

55 "Kızgın Afrikaaner milliyetçi önderleri, Birlik'te 102.000 Yahudi bulunmasından müteessirdiler; pek çoğu, beyaz yakalı işçi, endüstri çalışanı, dükkâncı ya da meslek sahibi kişilerdi. Güney Afrika'nın ikincil endüstrilerinin –yani altın ve elmas madenciliği dışında kalan endüstrilerin– çoğunu Yahudiler kurdular. Özellikle giysi ve mobilya imalatında yoğunlaşmışlardı" (James, *a.g.e.*, s. 46)

56 *A.g.e.*, s. 67-68.

tersine "ikincil" endüstriler kurup geliştirmeye kalktıklarında, Boerler'in haklı olduğu ortaya çıktı. Hiçbir şeyin ya da kimsenin imgesi olmadan, tamamen kendi başlarına Yahudiler, ırk toplumuna yönelmiş gerçek bir tehdit haline geldiler. Bugünkü meselelerin de gösterdiği gibi, Yahudiler, ırka ve altına inanan herkesin –yani, pratikte Güney Afrika'daki bütün Avrupalı nüfusun– yoğun düşmanlığını çektiler. Ne var ki, ırk toplumu içinde yavaş ve tedricen kendine yol açan öteki tek grupla, düzenli çalışma ve kent yaşamının etkisi altında insanlığının giderek daha çok farkına varmaya başlayan siyah işçilerle ortak bir dava geliştiremediler ve geliştiremeyecekler. "Beyazlar"ın tersine siyah işçiler, gerçek bir ırk kökenine sahip olmakla birlikte, ırk fetişizmi yapmadılar; ırk toplumunun kaldırılması, sadece kurtuluşlarının vaadi anlamına gelmekteydi.

Irkçılığı ve antisemitizmi, uygarlığı yok etmenin ve yeni bir siyasi bünye kurmanın başlıca siyasi silâhları olarak gören Nazilerin aksine, Güney Afrika'daki ırkçılık ve antisemitizm doğal bir şeydi ve statükonun doğal bir sonucuydu.

Ancak öte yandan, Güney Afrika ırk toplumu, Avrupalı halkların davranışı üzerinde gerçek ve dolaysız bir bumerang etkisi yaratmıştır: Güney Afrika'da emek arzının geçici olarak tıkandığı her alan ithal edilen ucuz Hintli ve Çinli işgücüyle alelacele doldurulduğundan,[57] halka ilk kez Avrupalıları akıllarını oynatacak kadar korkutmuş Afrikalı vahşiler gibi davranılmaya başlanan Asya'da, derhal beyaz olmayan insanlara karşı bir tutum değişikliği hissedilmeye baş-

57 Yüzyılda Natal şeker plantasyonlarına getirildi. Bunları, 1907'de sayıları yaklaşık 55.000'i bulan Çinli işçiler izledi. 1910'da İngiliz hükümeti bütün Çinli maden işçilerinin yeniden ülkelerine gönderilmelerini emretti ve 1913'de, Hindistan'dan ya da Asya'nın herhangi bir bölgesinden başka göçleri yasakladı. 1931'de Birlik'te hâlâ 142.000 Asyalı yaşıyordu ve Afrikalı yerliler gibi muamele görüyorlardı. (Aynı zamanda Bkz. Schultze, *a.g.e.*)

landı. Fark sadece, Çinlilere ve Hintlilere sanki insan değillermiş gibi davranmanın hiçbir bahanesinin ve anlaşılabilir bir nedeninin olmamasındaydı. Belli bir anlamda, asıl suç burada [Asya'da] başladı, çünkü burada [ırk kavramı için hiçbir tecrübenin temeli yoktu.] Irk anlayışının Asya'da bir ölçüde değişime uğradığı doğrudur: "Beyaz insan"ın [barbarlara uygarlık götürme] yükünü omuzlarken diyeceği gibi, "yüksek ve alçak kan" hâlâ tedrici gelişme olasılığına ve bir ölçeğe işaret etmektedir ve bu fikir, birbirinden tamamen farklı iki hayvan türü anlayışından bir ölçüde kurtulmaktadır. Öte yandan, ırk ilkesi, Asya'da eskiden beri varolan yabancı ve garip halklar nosyonunun yerini aldığından, Afrika'dan çok daha bilinçle uygulanan bir tahakküm ve sömürü silâhı oldu.

Afrika'nın ırk toplumundaki, daha dolaylı bir önem taşımakla birlikte totaliter hareketler açısından önemi daha büyük olan bir başka deneyim de şuydu: Kâr güdüsü kutsal değildi, geçersiz kılınabilirdi; toplumlar ekonomi dışındaki ilkelere göre işleyebilirlerdi; ve bu koşullar, ussal üretim koşulları ve kapitalist sistem altında ayrıcalıksızların saflarında yer alması çok mümkün kişilerin lehine bir durum yaratabilirdi. Güney Afrika'nın ırk toplumunun ortaya koyduğu kıssadan, ayaktakımı, her zaman bulanık bir önsezi biçiminde taşıyacağı şöyle bir hisse çıkarmıştı: ayrıcalıksız bir grup, sırf şiddetle kendisinden daha aşağı bir sınıf yaratabilirdi; hatta bu amaç için bir devrime de ihtiyacı yoktu; hakim sınıfları oluşturan gruplarla birleşebilirdi ve bu tür taktiklerin uygulanması açısından yabancı ya da geri halklar iyi birer fırsat sunmaktaydı.

Afrika'da yaşanan deneyimin etkisini layıkıyla ilk farkedenler, Carl Peters gibi, kendilerinin de bir efendi ırkın mensupları olmaları gerektiğine karar veren ayaktakımı önderleri oldu. Afrika'daki sömürgeler, ileride Nazi seçkinleri

haline gelecek olanların filizleneceği en verimli toprak haline geldi. Burada, halkların nasıl ırklara döndürüldüklerini ve birinin, bu sürece sadece inisyatif koyarak kendi halkını nasıl efendi ırk konumuna getirebileceğini gözleriyle gördüler. Yine burada, tarihsel sürecin zorunlulukla "ilerici" olduğu yanılsamasından kurtuldular; çünkü sömürgeleştirmenin eski yolu bir şey için göç etmekten geçerdi, oysa "Hollandalılar her şeyi bırakıp çekilmişlerdi";[58] "ekonomi tarihi bir zamanlar insanın avcı toplayıcı bir yaşamdan adım adım gelişerek yerleşik ve tarımsal bir yaşama geçtiğini öğrettiyse de, "Boerler'in öyküsü, verimli ve yoğun bir ziraate öncülük etmiş bir topraktan" çıkılıp "... adım adım çoban ve avcı olunabileceğini"[59] açık biçimde göstermişti. Bu [ayaktakımından] önderler, şunu gayet iyi anlamışlardı: Boerler, gerisin geri vahşi kabileler seviyesine inerek onların tartışılmaz efendileri olarak kalmışlardı. Bir ırk örgütlenmesi düzeyine çekilmek için her tür bedeli ödemeye hazırdılar; yeter ki bunun karşılığı, diğer "ırklar" üzerinde efendilik olsun. Yine dünyanın dört bir köşesinden gelerek Güney Afrika'da toplanmış insanlarla olan deneyimlerinden, Batının uygar dünyasındaki bütün ayaktakımının kendileriyle birlikte olacağını biliyorlardı.[60]

---

58 Barnes, *a.g.e.*, s. 13.

59 Kiewiet, *a.g.e.*, s. 13.

60 "İktisatçılar, yüksek ücretlerin bir tür cömertlik olduğunu ve korunmuş emeğin ekonomik olmadığını ilân ettiklerinde, buna verilen karşılık şu oldu: Kurbanı bulmak kolaydı, yeter ki beyaz nüfus içersindeki talihsiz unsurlar, nihai olarak modern yaşamda ayak basacakları güvenli bir yer bulsunlar." "Fakat, Büyük Savaş'ın bitmesinden sonra geleneksel iktisatçının sesine kulak verilmeyen tek yer Güney Afrika değildi ... İngiltere'nin bir kuşak içerisinde serbest ticaretten vazgeçtiğini gören Amerika, altın standardını bıraktı, Üçüncü Reich otokrasiye kucak açtı, ... Güney Afrika'nın, beyaz ırkın egemen konumunu sağlama almak için ekonomik yaşamını düzenlemek zorunda olduğu yolundaki ısrarıysa hiç yersiz değildir." (Kiewiet, *a.g.e.*, s. 224 ve 245).

III. [EMPERYALİST EFSANE VE] EMPERYALİST KARAKTER

Emperyalist egemenliğin iki ana siyasi aracından biri olan ırk [ideolojisi] Güney Afrika'da, bürokrasiyse Cezayir, Mısır ve Hindistan'da keşfedilmiştir. Birincisi, başlangıçta, Avrupalı insanı korkutan ve insanlığından utandıran kabilelere karşı gösterilmiş neredeyse bilinçsiz bir tepkiydi, oysa ikincisi, Avrupalıların, kendilerini Avrupalılardan umutsuz biçimde aşağı hisseden, aynı zamanda da Avrupalıların özel korumasına ihtiyaç duyan yabancı halkları yönetmek için oluşturdukları idari aygıtın bir sonucuydu. Başka deyişle ırk, artık beşeri hiçbir şeyin varolmadığı yerde sorumsuzluğa kaçıştı; bürokrasiyse, aslında hiçbir insanın hemcinsleri ve hiçbir halkın başka bir halk adına üstün alamayacağı [abartılı] bir sorumluluğun sonucuydu.

Burke'un "yasa bozucular"ının halefleri olan Hindistan'ın İngiliz idarecilerinde varolan abartılı sorumluluk duygusunun maddi temeli, İngiliz İmparatorluğu'nun, "böyle bir niyet yokken" elde edilmiş olmasında yatmaktaydı. O nedenle, [hiçbir tarih ve hiçbir siyaset tarafından öngörülmemiş] bu oldu bittiyle ve kazara kendilerinin olmuş bir şeyi elde tutma işiyle karşı karşıya kalan bu kişilerin, bu rastlantıyı bir tür iradi bir eyleme dönüştürebilecek bir yorum bulmaları gerekiyordu. Fiili durumda bu tarihsel değişiklik, antik dönemden kalma efsaneler aracılığıyla gerçekleştirildi; İngiliz entelijensiyasının uydurduğu efsaneler, bürokrasinin ve İngiliz gizli istihbaratının oluşumunda tayin edici bir rol oynadılar.

Tarihin yapılmasında efsanelerin her zaman güçlü bir rolü olmuştur. Kendisine olanları geriye alma yeteneği bağışlanmamış olan ve her zaman başka insanların kendilerine sor-

madan yaptıkları işlerin mirasçısı durumunda olan, bilinçli eylemlerden çok sonu gelmeyen bir olaylar zincirinin sonucu gibi görünen bir sorumluluğu her zaman üzerinde taşıyan insan, gelecekteki yazgısının gizemli anahtarı ondaymış gibi, geçmişe dair bir yorum ve açıklama ister. Efsaneler, her antik kentin, imparatorluğun, halkın, geleceğin uçsuz bucaksız uzamında güvenli bir rehberlik vaadeden tinsel temelleri olmuşlardır. Olgularla ilişkileri her zaman güvenilir olmayan, ancak her zaman da olguların gerçek anlamlarını ifade eden efsaneler, gerçekliklerin ötesinde bir hakikat, anıların ötesinde bir anımsayış sunmuşlardır.

Tarihin efsanevi açıklamaları, olguların ve gerçek olayların gecikmiş düzeltimleri olarak hizmet görmüştür. Buna kesinlikle ihtiyaç vardır, çünkü tarihin kendisi insanı işlemediği fiillerden ve önceden görmediği sonuçlardan sorumlu tutacaktır. Eski efsanelerin –hizmet ettikleri kentler, imparatorluklar ve halklar toza toprağa karıştıktan yüzyıllar sonra, onlara büyüleyici güncelliklerini kazandıran– hakikati, geçmiş olayları genelde insanlık durumuna, özelde de siyasi emellere uygun hale getiren biçimlerden başka bir şey değildir. İnsan ancak olaylar hakkında uydurulmuş olduğu belli olan bir hikâyede, olaylardaki sorumluluğunu üstlenmeye ve olayları kendi geçmişi olarak görmeye razı olur. Efsaneler onu, yapmadığı şeylerin efendisi kılar ve ona geriye alamayacağı şeylerle uğraşma gücü verir. Bu anlamda efsaneler sadece insanlığın ilk anıları arasında yer almakla kalmazlar, fiilen insanlık tarihinin gerçek başlangıcıdırlar.

Tarihsel ve siyasal efsanelerin gelişimi, Hıristiyanlığın doğuşuyla birlikte ansızın sona erdi. Adem'in günlerinden Son Yargı gününe kadar, kefarete ve kurtuluşa giden tek yol olarak Hıristiyanlığın tarih yorumu, insanın yazgısının en güçlü ve en kapsamlı efsanevi açıklamasını sundu. Ancak Hıristiyan halkların tinsel birliği görüşünün ulusların çok-

luğu karşısında gerilemesinden sonra; kurtuluşa giden yol, bütün olanlar için geçerli evrensel bir kuramdan çok bireysel imanın belirsiz bir parçası haline geldiğinde, yeni tarihsel açıklama tarzları ortaya çıktı. 19. yüzyıl önümüze, hemen hemen aynı anda doğan son derece çeşitli ve birbiriyle çelişen ideolojilerin oluşturduğu garip bir manzara koymuştur. Ama efsaneler ideoloji değildir; evrensel açıklamalar yapmak gibi bir amaçları olmamakla birlikte, her zaman somut olgularla ilgilidirler. Ulusal yapıların gelişmesine hiçbir yerde bir kuruluş efsanesinin eşlik etmemesi ve modern zamanlarda bu tür ilk ve benzersiz girişimin, kesinlikle ulusal bünyenin gerilemesinin açık bir hal aldığı ve emperyalizmin eski moda milliyetçiliğin yerini almaya başladığı bir zamanda yapılmış olması, oldukça anlamlı görünmektedir.

Emperyalist efsanenin [yaratıcısı,] Rudyard Kipling'dir; konusu, İngiliz İmparatorluğu'dur; sonucu da emperyalist karakterdir (emperyalizm, modern siyasette yegâne siyasi [karakter eğitimidir]. İngiliz İmparatorluğu ile ilgili bu efsanenin, İngiliz emperyalizminin gerçekleriyle hemen hiçbir ilgisi bulunmamakla beraber, İngiltere'nin en iyi oğullarını kendine hizmet etmeye zorlamış ya da onları kandırmıştır. Çünkü efsaneler, tıpkı ideolojilerin ortalamaya veya sahnenin gerisinde korkunç gizli güçlerin fısıldadığı masalların en kötülere çekici gelmesi gibi, zamanımızda en iyileri cezbetmektedir. Kuşku yok ki, hiçbir siyasi yapı, efsanevi masallara ve haklılaştırmalara, İngiliz İmparatorluğu'ndan, bilinçli biçimde sömürgeler kurmaktan, yeryüzündeki bütün halklara egemen olmaya ve onlara tahakküm etmeye adeta sürüklenmiş İngilizlerden daha çok başvurmamıştır.

Kipling der ki, kuruluş efsanesi İngiliz Adalar halkının temel gerçekliğinden başlar.[61] Geminin icadıyla, denizle çevri-

61 Rudyard Kipling, "The First Sailor", *Humorous Tales*, 1891.

li bu adaların üç şeye, Suyun, Rüzgârın ve Güneşin yardımına ihtiyaçları vardır ve onları elde ederler. Gemi, varlığın bu temel ögeleriyle her zaman tehlikeli ittifaklar yapmıştır ve İngilizleri dünyanın efendisi haline getirmiştir. "Kimse nasıl yaptığınla ilgilenmezken" diyor Kipling, "sen dünyayı ele geçireceksin: kimse nasıl yaptığını bilmezken, sen dünyayı elinde tutacaksın: ve kimse nasıl yaptığını görmezken sen dünyayı sırtında taşıyacaksın. Fakat ne senin ne de oğullarının, Dört Armağan dışında bu işten en ufak bir kazancı olmayacak: Seni taşıyan Deniz, Rüzgar, Güneş ve Gemi ...Çünkü, dünyayı ele geçiren, elinde tutan, sırtlarında –toprakta ya da denizde ya da havada– taşıyan oğullarını her zaman bu Dört Armağan bekliyor. Uzak görüşlü, ağzı sıkı ve eli ağır –yaman ağır– olacaklar; ve her düşmandan bir parça üstün olacaklar, ki denizlerde seyreden herkesi koruyabilsinler".

"İlk Denizci" *["First Sailor"]* hikâyesini, antik kuruluş efsanelerine az da olsa yaklaştıran şeylerden biri, İngilizleri, dünyayı birarada tutan şeyi ne umursayan ne de bilen barbar kabilelerin ortasında yasaya dair kaygılanan, dünyanın selametinin [sorumluluğunu] yüklenmiş, siyasi bakımdan olgun tek halk olarak sunmasıdır. Ne yazık ki, bu sunum, antik efsanelerin samimi hakikatinden yoksundur; dünya, onların ne yaptığıyla ilgilenmekte ve bilmekte ve görmekteydi ve böyle bir hikâyenin, dünyayı "bu işten en ufak kazançları olmadığı" konusunda ikna etmesi olanaksızdı. Yine de İngiltere'de Kipling'in efsanesine karşılık gelen ve efsaneyi mümkün kılan belli bir gerçeklik vardı; o da, Cecil Rhodes ya da Lord Curzon'un yönettiği bir siyasi gerçeklikte son derece yakışıksız kaçsa bile, şövalyelik, soyluluk, kahramanlık gibi erdemlerin varlığıydı.

"Beyaz adamın yükü"nün ya bir ikiyüzlülük ya da ırkçılık olması, en iyi İngilizlerden birkaçını içtenlikle bu yükü omuzlamaktan ve kendilerini emperyalizmin trajik ve don-

kişotvari aptalları yerine koymaktan alıkoyamadı. İngiltere'de ikiyüzlülük geleneği kadar gerçek ama daha az açık bir başka gelenek daha vardır: Buna, ejderha-öldürenler geleneği adı verilebilir (Ejderha öldürenler, yüzyıllardır onların başlarına musallat olmuş sayısız ejderhayı öldürmek için coşkuyla [ve çocuksu] garip yerli halkların yaşadığı uzak ve tuhaf ülkelere kadar giderler. Kipling'in diğer hikâyesi "Atanın Mezarı"nda[62] hakikat payı daha fazladır. Burada, "yunusbalıklarının açık denizde bir hat boyunca gidip gelmeleri gibi, kuşaklar boyu Hindistan'a hizmet eden Chinn ailesi" anlatılır. Yoksul adamın ekinini çalan bir geyiği vurur, adama en iyi tarım yöntemlerinin gizemini öğretir, onu zararlı hurafelerden kurtarır ve büyük bir debdebeyle aslanları ve kaplanları öldürürler. Yegâne ödülleri, "atalarının bulunduğu bir mezar"dır; bütün Hint kabilesinin inancına göre, "bu muhterem atanın ... canı çektiğinde üzerine binip ülkenin her yanını dolaştığı eyerli bir kaplanı vardır". İşe bakın ki, kaplan sırtında bu ülke turları, "savaşın, vebanın ya da bunun gibi feci bir şeylerin işareti"dir; bu özel durumdaysa aşılamanın işaretidir. O yüzden, Ordu hiyerarşisinde çok önemli bir yeri olmayan, fakat Hint kabilesi için son derece önemli olan Chinn ailesinin en genç ferdi, atasının hayvanını vurmak zorunda kalır; böylece halk, korkmadan "savaş ya da veba veya öyle bir şey"e karşı aşılanabilecektir.

Modern yaşam geldiğinde, Chinn ailesi aslında "çoğu halktan daha şanslıdır". Şansları şudur: Yavaş ve doğal biçimde en iyi gençlik rüyalarını gerçekleştirmelerini sağlayan, doğuştan bir kariyer sahibidirler. Diğer çocukların "soylu rüyalar"ı unutmaları gerekirken, onlar bu rüyaları eyleme geçirebilecek yaşa gelmişlerdir. Otuz hizmet yılından sonra bir köşeye çekildiklerinde, gemileri, doğuya, aile

62 The Day's Work içinde, 1898

görevini yapmaya giden oğullarını taşıyan "sefere çıkmak üzere olan asker gemisi"nin önünden geçecektir; bu sayede, bir sonraki kuşak, devletin görevlendirdiği ve ordudan maaş alan bir ejder-öldüren olarak yaşlı bay Chinn'in varlığının gücünden pay alabilmektedir. İngiliz hükümetinin bu insanlara hizmetleri karşılığında para ödediğine kuşku olmamakla birlikte, karadaki nihai görevlerinin ne olduğu açık değildir. Kuşaklar boyu bu Yerli kabileye gerçekten hizmet etmiş olmaları güçlü bir olasılıktır; en azından kabilenin bunu bilmesi bir tesellidir. Yüksek görevlilerin küçük teğmen Chinn'in garip görevleri ve maceraları hakkında hemen hiçbir şey bilmemeleri; büyükbabasının kendisinde yeniden hayat bulduğunun farkında olmamaları, onun hayali çifte varlığına sağlam bir gerçeklik temeli kazandırmaktadır. Sudan ve dedikodulardan aşılmaz duvarların ayırdığı iki dünyada da evindedir. "Kavruk bir kaplancığa benzeyen bu ülkenin bağrında" doğmuş ve barışın, dengenin, bilginin diyarı İngiltere'de kendi insanları arasında eğitim görmüş teğmen Chinn, iki halk arasında da yaşamaya hazırdır; her iki halkın geleneğine, diline, hurafelerine ve önyargılarına kök salmıştır ve onları yakından bilmektedir. Majestelerinin itaatkar bir askeriyken, bir anda yerli dünyasının heyecan uyandıran soylu bir siması, zayıfların aziz koruyucusu, eski masalların ejder-öldüreni kesilebilir.

Mesele şurdadır: Resmi İngiliz egemenliğinin sahne gerisinde rollerini oynayan bu donkişotvari acayip koruyucular, ilkel bir halkın cılız imgeleminin ürünü olmaktan çok, nafile gençlik hayalleri arasında çoktan çürüyüp gitmiş olduğu zaman bile, en iyi Avrupa ve Hıristiyan geleneklerini içinde barındıran hayallerdi. Yerlilere Batı dünyasının büyüklüğüne dair bir şeyler öğretebilenler, ne Majestelerinin bu askeri ne de yüksek İngiliz memurlar olmuştur. Bu gö-

reve uygun olanlar, sadece, gençlik ülkülerinden hiçbir zaman vazgeçememiş, sömürge görevini bu nedenle gönüllü kabul etmiş kimselerdi. Onlar için emperyalizm, bir insanın, eğer büyümek istiyorsa gençliğini unutmak zorunda olduğu bir toplumdan kaçmak için bulunmaz bir fırsattan başka bir şey değildi. İngiliz toplumu, onların uzak ülkelere gittiklerini görmekten olsa olsa son derece mutluydu; devletin okul sisteminde gençlik ülkülerine hoşgörü gösterilmesine, hatta teşvik görmesine imkan veren bir durumdu bu; sömürge hizmetleri onları İngiltere'den uzaklaştırmakla, deyim yerindeyse gençlik ülkülerini erkeklerin olgun fikirlerine dönüştürmelerini önlemişti. İngiltere'nin en iyi gençleri, 19. yüzyılın sonlarından itibaren garip ve yabancı toprakların çekimine kapıldılar; toplum, en namuslu ve tehlikeli unsurlarından yoksun kaldı ve bu saadetin yanında, Batının ahlaki ölçütlerini koruyan ve çocuklaştıran soylu gençliğin belli ölçülerde baki kalmasını ya da belki de taşlaşmasını sağladı.

Hindistan Genel Valisi'nin sekreteri ve Hindistan'ın emperyalizm öncesi yönetimi sırasında maliye görevlisi olan Lord Cromer, hâlâ İngiliz ejder-öldürücüleri kategorisine aitti. Yalnızca geri halklar için "[kendini] kurban etme duygusu" ile "hem yönetme arzusuna hem de yetisine sahip bir memurlar sınıfı yaratmış olan"[63] Büyük Britanya'nın şanına uygun bir "görev duygusu"yla[64] hareket eden Cromer, 1894'de Genel Vali olmayı reddetti ve on yıl sonra da Dışişleri Bakanı görevini geri çevirdi. Daha küçük bir adamı tatmin edebilecek böylesi onurlar yerine Cromer, 1883 ile 1907 arasında daha az göz önünde bir iş olan, Mısır'da tam

63 Lord Cromer, "The Government of Subject Races", *Edinburgh Review* içinde, Ocak 1908.

64 Lawrence J. Zetland, Lord Cromer, 1932, s. 16.

yetkili Genel Danışman olarak görev yaptı. Burada ilk emperyalist idareci oldu. "Hizmetleriyle İngiliz ırkını yüceltenler arasında eline su dökecek kimse yoktu";[65] belki de dokunulmaz bir gururla ölmüş son kişiydi: "İngiltere için bütün bunlara değer/ daha soylu bir bedeli yoktur özgür bir halkın kutsamasından/ görev bilinciyle yapılanın."[66]

"Sevgili Hindistan'ını sonsuza dek korumak için çırpınan bir İngiliz[in] Nil'in her iki yakasında da ayak basacağı bir yer olması"[67] gerektiğine inandığı için Mısır'a gitmişti. Onun için Mısır sadece esas amaç için bir araçtı; Hindistan'ın güvenliği uğruna zorunlu bir genişleme. Hemen hemen aynı tarihlerde, gerçi tam tersi bir amaç ve nedenle de olsa bir başka İngiliz daha Afrika kıtasına ayak bastı: Cecil Rhodes, Güney Afrika'ya gitti ve İngiliz'in "sevgili Hindistan"ı için bütün önemini yitirmesinden sonra Cape sömürgesine hizmet etti. Rhodes'un genişlemeyle ilgili düşünceleri, kuzeydeki daha saygıdeğer meslektaşlarınınkinden daha ileriydi; onun için genişlemenin, zaten sahip olunan bir şeyin elde tutulması gibi anlaşılabilir saiklerle haklı gösterilmeye ihtiyacı yoktu. "Genişleme her şeydi" ve Hindistan, Güney Afrika ve Mısır, sadece yeryüzünün büyüklüğüyle sınırlanmış bir genişleme süreci içersinde atlama taşı olarak eşit ölçüde önemli ya da önemsizdiler. Vülger bir megalomanyakla, kendini adayan ve görev duygusuyla hareket eden eğitimli biri arasında kesinlikle uçurum vardı; ancak her ikisi de kabaca aynı sonuçlara varmıştı ve ırkın hayalet dünyasından daha az delice ve siyasi yaşam açısından daha az zararlı olmayan "Büyük [gizlilik Oyun[un]"dan eşit oranda sorumluydular.

---

65 Lord Curzon, Cromer'in anısına yazılmış yazıtı bu sözlerle açıyor. Bkz. Zetland, *a.g.e.*, s. 362.

66 Cromer'in yazdığı uzun bir şiirden alınmıştır. Bkz. Zetland, *a.g.e.*, s. 17-18.

67 Lord Cromer'in 1882'de yazdığı bir mektuptan, *a.g.e.*, s. 87.

Rhodes'un Güney Afrika'daki hakimiyetiyle Cromer'in Mısır'da kurduğu tahakküm arasındaki belirgin benzerlik şuydu: Her ikisi de bu ülkeleri kendi başlarına istenir amaçlar olarak değil, daha yüksek olduğu varsayılan bir amaç için araç olarak görmekteydiler. O nedenle soğuk ve mesafeli tavırları, uyruklarına sahici bir ilgiyle yaklaşmamaları bakımından aynıydılar (ki bu, Asya'daki yerli despotların zalim ve keyfi tavırlarından olduğu kadar, fatihlerin fütursuz istismarları ya da bir ırk kabilesinin bir başkası üzerinde kurduğu delice ve anarşik baskıdan da farklı bir tutumdur). Cromer, Hindistan uğruna Mısır'ı yönetmeye başlar başlamaz, "geri halklar"ın koruyucusu rolünü terketti; artık "bağlı ırkların öz çıkarının, İmparatorluğun bütün dokusunun temeli" olduğuna aynı samimiyetle inanamıyordu.[68]

Kayıtsızlık, bütün İngiliz görevlilerin yeni tutumu haline geldi; despot ile uyrukları arasındaki, rüşvet ve armağanların oluşturduğu son bağa bile tahammül gösteremediğinden, despotizm ve keyfilikten çok daha tehlikeli bir yönetim biçimiydi. İngiliz idaresinin o son derece tümleşik yapısı, despotik yönetimi, Asyalı hakimlerden ya da acımasız fatihlerden çok daha gayrı insani ve uyrukları için ulaşılmaz hale getirdi.[69] Tümleşiklik ve kayıtsızlık [ve yalıtım], çıkarlar arasında çatışmalarına bile izin verilmeyen bir noktaya kadar konmuş mutlak bir ayrılığın simgeleriydiler. Bunlarla karşılaştırıldığında, sömürü, baskı ya da çürüme, insan onurunun teminatları gibi görünürler, çünkü sömüren ve sömürülen, ezen ve ezilen, rüşvet veren ve alan hâlâ aynı dünyada yaşamakta, birbirleriyle aynı şeye

68 Lord Cromer, *a.g.e.*

69 Rüşvet, "Rus düzeninin birbirine dolanmış dikenli telleri arasında belki de en insani kurumdu". Moissaye J. Olgin, *The Soul of the Russian Revolution*, New York, 1917.

sahip olmak için savaşmaktadırlar; kayıtsızlığın yok ettiği şey, işte bu *tertium comparationis*tir. Hepsinden de kötüsü, [ortalama] kayıtsız idarecinin yeni bir yönetim biçimi bulduğunun farkında olmaması; [Cromer gibi] bu tutumunun "daha aşağı düzlemde yaşayan bir halkla mecburi bir temas"la koşullandırıldığına inanabilmesiydi. Dolayısıyla, özünde zararsız bir kendini beğenmişlikle birlikte kendi bireysel üstünlüğüne inanmak yerine, bu tip idareci, "daha yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşmış bir ulus"un[70] mensubu olduğuna inanmış, dolayısıyla da konumunu, kişisel başarılarıyla ilgisi olmayan, doğuştan edindiği bir hak olarak görmüştür.

Lord Cromer'in meslek yaşamı, tam da eski sömürge hizmetiyle emperyalist hizmet arasındaki dönüm noktasını cisimleştirdiği için, büyüleyicidir. Mısır'daki görevine verdiği ilk tepki, işlerin mevcut durumu hakkında belirgin bir rahatsızlık ve kaygı oldu; bu bir "ilhâk" değil, adı konulamayacak ve önceden bir benzeri görülmemiş melez bir yönetim biçimiydi".[71] 1885'de, görevde geçirdiği iki yıldan sonra, kendisinin ismen Britanya Başkonsolosu, gerçekteyse Mısır'ın fiili hakimi olduğu bir sistem hakkında hâlâ ciddi kuşkular taşıyordu; şöyle yazmıştı: "Verimli çalışması çok büyük ölçüde birkaç kişinin yeteneğine ve kararlarına bağlı olan son derece hassas bir mekanizma ... ancak tahliye olasılığını gözönünde bulundurabilirsek haklı gösterilebilir ... Eğer bu olasılık pratikte düşünülmeyecek kadar uzak bir olasılıksa ... ülkenin yönetimini açıkça elimize almak, borçlarını garanti etmek vs. üzere diğer devletlerle anlaşmak.. bizim için daha hayırlı olacaktır".[72] Kuşkusuz Cromer haklıydı ve işle-

70 Zetland, *a.g.e.*, s. 89.

71 Lord Cromer'in 1884'de yazdığı bir mektuptan, *a.g.e.*, s. 117.

72 Liberal Parti üyesi Lord Granville'e 1885'de yazılmış bir mektuptan, *a.g.e.*, s. 219.

rin rayına oturmasını ikisinden biri, ya işgal ya da tahliye sağlayabilirdi. Fakat, bu benzeri olmayan "melez yönetim biçimi", emperyalizmin bütün girişimlerinin karakteri haline gelecekti; sonuçta, tıpkı Lord Selbourne'un, bir yaşam tarzı olarak ırk toplumunun tarihte bir örneği olmadığı yolundaki ilk içgörüsünün yitirilmesi gibi, birkaç on yıl sonra, mümkün ve mümkün olmayan yönetim biçimleri konusunda Cromer gibi sağlam yargı gücüne sahip hiç kimse kalmadı. Hiçbir şey, emperyalizmin ilk evresini, bu iki yargının Afrika koşullarında girdiği terkipten daha iyi karakterize edemezdi.

Sonraki yıllarda, Cromer "melez yönetim biçimi"yle uzlaştı; mektuplarında bu yönetimi haklı göstermeye ve [emsalsizliğin teorisini yapmaya] başladı. Yaşamının sonunda, "The Government of Subjects Races" [Bağlı Irkların Yönetilmesi]" üzerine yazdığı denemede, bir bürokratın felsefesi olarak görülebilecek şeyin ana ilkelerini koydu.

Cromer, yasal ya da yazılı bir siyasi anlaşma olmadan, "kişisel nüfuz"un, yabancı ülkelerde "kamu işlerinin etkin biçimde denetlenmesi" için yeterli olabileceğini kabul ederek işe başlamıştı.[73] Bu gayrı resmi nüfuz biçimi, iyi tanımlanmış bir politikaya tercih edilebilirdi, çünkü gerektiğinde hemen değiştirilebilirdi hem de bu sayede anavatan yönetiminin güçlüklerin içine yuvarlanması önlenebilirdi. Bu anlayış, liyâkatlarına ve vatanseverliklerine kişisel emel ya da kibir karışmamış, hatta yaptıklarıyla bir isim sahibi olmak gibi insani bir özlemden feragat edebilecek yüksek eğitimli, güvenilir bir personelin varlığını gerektirmekteydi. En büyük tutkuları, sahne gerisindekinin rolüne uygun bir gizlilik olmalıydı ("en iyi İngiliz görevlisi hakkında en az konuşulandır");[74] [ondan beklenen, bizatihi halkı ve kamusallık adına hareket eden herkesi hor görmesiydi.]

73 Lord Rosebery'e 1886'da yazdığı mektuptan, *a.g.e.*, s. 134.

74 *A.g.e.*, s. 352.

Cromer, bu vasıfları en iyi şekilde kişileştiriyordu; öfkesi uzun sürmüyor, "gizlendiği yerden çıkartıldığında", "önceden sadece sahne gerisindeki birkaç kişinin bildiği gerçeklik, bütün dünyanın önüne serildiği" zamanki şiddetini kısa sürede kaybediyordu.[75] "Az çok gizli kalmak[tan ve] arkadan ipleri oynatmak"tan gerçekten de gurur duyuyordu.[76] İşini mümkün olduğunca iyi yapmak için bir bürokratın, Parlamento olsun, "İngiliz bakanlıkları" olsun ya da basın olsun bütün kamu kurumlarının denetiminden –yani övgüden de sövgüden de– uzak olması gerekir. Demokrasinin kaydettiği her gelişme, hatta mevcut demokratik kurumların basitçe çalışmaları bile tehlikeli olabilir, çünkü "bir halkı bir halkla –Hindistan halkını İngiltere halkıyla"–[77] yönetmek olanaksızdır. Bürokrasi, her zaman uzmanların, "deneyimsiz çoğunluk"tan ne kadar süreyle bir baskı geleceğini bilen ve buna karşı koyması gereken "deneyimli bir azınlık"ın yönetimidir. Her halk, özünde deneyimsiz bir çoğunluktur, o nedenle politika ve devlet işleri gibi son derece uzmanlık gerektiren konularda ona güvenilemez. Öte yandan bürokratların siyasi konularda genel fikirleri olmadığı varsayılır; vatanseverlikleri, onları, ülkelerinde geçerli olan siyasi ilkelerde içkin olarak bir iyilik bulunduğunu inanmaya götürmemelidir; böyle bir şey, olsa olsa "geri halkların yönetimi"ne de bu ilkelerin ucuz taklitlerinin uygulanmasına yol açar. Cromer'e göre, Fransız sisteminin başlıca kusuru buydu.[78]

---

75 Lord Rosebery'e 1893'de yazdığı bir mektuptan, *a.g.e.*, s. 204-205.

76 Lord Rosebery'e 1893'de yazdığı bir mektuptan, *a.g.e.*, s. 192.

77 Cromer'in 1904'den sonra Parlamento'da yaptığı bir konuşmadan, *a.g.e.*, s. 311.

78 Sudan'ın ilhâkının idari biçimi hakkında yapılan görüşmeler sırasında Cromer, buranın Fransa'nın nüfuz alanı dışında tutulmasında ısrar etti; bunu, Afrika'da bir İngiliz tekeli kurmak istediği için değil, daha ziyade "onların idari sistemlerinin bağlı ırklara uygulanmasına derin bir güvensizlik" duyduğu için yaptı (Salisbury'e 1899'da yazdığı bir mektuptan, *a.g.e.*, s. 248).

Hiç kimse Cecil Rhodes'un kibirden yana bir noksanı olduğunu iddia edemez. Jameson'a göre, Rhodes, en az bin yıl hatırlanmak istiyordu. Ne ki, bütün bu kendini yüceltme iştihasına rağmen, tıpkı aşırı mütevazi Lord Cromer gibi, gizlilikle yönetme düşüncesini keşfetti. Yaşadıklarını kaleme alma tutkunu olan Rhodes, (devlet görevinde geçen yirmi yılı kapsayan) bütün yazdıklarında, parasının, "bir şeyler yapma özlemi duyan kimselerin servetleriyle desteklenen Loyola'nınki gibi" örgütlenecek (Loyola'nın gizli cemiyeti, her biri, hayatlarının en hassas evresinde kafalarında yer etmiş bir Kurucu olma hayaline sahip, yine her biri Kurucu'nun amacına göre özellikle –matematik olarak– seçilecek, gençliklerinde dünyanın her köşesine dağıtılacak iki, üç bin insandan oluşacaktı- "planını gerçekleştirecek ... gizli bir cemiyet" kurulması için kullanılmasını istedi".[79] Cromer'den çok daha uzak görüşlü biri olan Rhodes, gizli cemiyetini "Kuzeyli ırk"ın[80] bütün üyelerine açtı; bundan, en az Büyük Britanya'nın büyümesi ve şanı kadar –Büyük Britanya'nın "bütün Afrika kıtasını, Kutsal Toprakları, Fırat vadisini, Kıbrıs ve Kanada adalarını, bütün Güney Amerika'yı, Pasifik'teki adaları ... bütün Malaya yarımadasını, Çin ve Japonya kıyılarını işgali [ve] Birleşik Devletler'in tekrar ele geçirilmesi"–[81] yeryüzündeki bütün halklar üzerinde bürokratik bir yönetim oluşturacak olan "Kuzeyli ırk"ın genişlemesi de amaçlanmaktaydı.

Rhodes'da doğuştan varolan kibrin kırılmasını sağlayan ve onu gizliliğin sihrine erdiren şey, Cromer'de doğuştan

79 Rhodes, hepsinde de "gizli cemiyet"ten söz ettiği altı kitap yazdı (birincisi daha 1877'de hazırlanmıştı). En fazla alıntının yapıldığı kaynak için Bkz. Basil Williams, *Cecil Rhodes*, Londra, 1921 ve Millin, *a.g.e.*, s. 128 ve 331. Alıntılar, W. T. Stead'in izniyle yapılmıştır.

80 Rhodes'un "gizli cemiyet"inin, hatta bugün bile sadece İngiliz değil, Alman, İskandinav ve Amerikalı bütün "Kuzeyli" halklara açık son derece saygı değer Rhodes Bilim Derneği ile neticelendiği herkesin malumudur.

81 Basil Williams, *a.g.e.*, s. 51.

varolan görev duygusunu alteden şeyle aynıydı: Belli bir ülkeye karşı duyulan bir istekle güdülenmemiş, her ülkenin sadece daha fazla genişleyebilmek için bir atlama taşı hizmeti göreceği, sonu olmayan bir süreç olarak kavranmış bir genişleme [biçiminin] keşfedilmesi. Böyle bir anlayıştan bakıldığında, şan arzusu, bir halk uğruna başka bir halka karşı elde edilmiş görkemli bir zaferle tatmin edilemeyeceği gibi, görev duygusu da özel hizmet bilinciyle ve özel görevlerin yerine getirilmesiyle tatmin edilemez. Bir insanın sahip olabileceği bireysel vasıflar ya da kusurlar ne olursa olsun, bir kere sonsuz genişlemenin girdabına girdi mi, deyim yerindeyse ne olduğunu unutacak ve bu sürecin yasalarına boyun eğecek, süreci hareket halinde tutmak için hizmet ettiği varsayılan anonim güçlerle kendini özdeşleştirecektir; kendini salt bir işlev olarak düşünecek ve sonunda bu işlevselleşmeyi, bu dinamik eğilimlerin cisimlemiş hali olmayı, ulaşılabilecek en yüksek başarı olarak görecektir. Daha sonra (Rhodes bunu söyleyecek kadar şirazeden çıkmıştı), gerçekten de "yanlış bir şey yapamazdı, yaptığı her şey doğru olacaktı. Onun görevi, istediğini yapmaktı. Kendini tanrı gibi hissediyordu".[82] Oysa Lord Cromer, bürokratları "Emperyalizmin politikasının icrasında emsalsiz değerde aygıtlar" olarak tanımlarken, aynı görüngüyü, insanların kendilerini gönüllü olarak basit aygıtlar ya da işlevler derekesine indirmesi olarak, çok daha makul bir bağlamda değerlendirmişti.[83]

Genişleme [uğruna genişlemenin] bu gizli ve anonim faillerinin, kendilerini insan eseri yasalara karşı yükümlü hissetmedikleri açıktır. Boyun eğdikleri tek "yasa", genişlemenin "yasası"ydı ve onların "yasallıkları"nın tek delili, başarıydı. Başarısızlıkları kanıtlandığında, herhangi bir neden-

82 Millin, *a.g.e.*, s. 92.

83 Cromer, *a.g.e.*

le "emsalsiz değerde aygıtlar" olmaktan çıktıklarında, tamamen unutulup gitmeye razıydılar. Başarılı oldukları sürece, kendi varlıklarından çok daha büyük güçleri cisimleştiriyor olma duygusu, görevden çekilmelerini, hatta alkışlara ve övgülere tepeden bakmalarını nispeten kolaylaştırmaktaydı. Başarılı oldukları sürece kibir ucubesi, kaybettiklerindeyse tevazu garabetiydiler.

Bir yönetim biçimi olarak bürokrasinin ve onun içkin bir özelliği olarak yasanın yerine geçici ve anlık kararnamelerin geçirilmesinin temelinde, insanın tarihin güçleriyle olası ve sihirli özdeşleşmesiyle ilgili bu hurafe yatmaktadır. Böyle bir siyasi bünyenin ülküsü, daima tarihin iplerini oynatan sahne gerisindeki adam olacaktır. Cromer, son olarak, Mısır ile ilişkileri sırasında, insan eseri bir anlaşmayla yükümlü olmadan, sadece genişlemenin yasasına boyun eğmek üzere özgür olabilmek için "yazılı belgelerden, daha doğrusu elle tutulur her şeyden"[84] –hatta ilhâk ilanı da buna dahildir– uzak durmuştu. Dolayısıyla, bürokrat genel yasalardan uzak durur, her durumu ayrı ayrı kararnamelerle idare eder; çünkü yasalar ve sözleşmeler, herkesin bir yasaya boyun eğmesi gerekeceğinden veya herkes sözleşmeyle bağlı olacağından, kimsenin tanrıyı oynayamayacağı kalıcı cemaatler ve siyasi organlar inşa etme eğilimini içerirler.

Tam da özü gereği amaçsız bir süreç olan bu sistem içersinde iki anahtar sima vardır: Bir yanda bürokrat öte yanda gizli ajan. Sadece İngiliz emperyalizmine hizmet ettikleri sürece her iki tip de, ejder öldürücülerin, zayıfı koruyanların soyundan geldiklerini hiçbir zaman tam anlamıyla reddetmediler, o nedenle de bürokratik rejimleri hiçbir zaman uç noktalarına kadar götürmediler. Cromer'in ölü-

84 Lord Cromer'in Lord Rosebery'e 1886'da yazdığı bir mektuptan. Zetland, *a.g.e.*, s. 134.

münden yaklaşık yimi yıl sonra bir İngiliz bürokratı "idari katliamlar" yaparak Hindistan'ın elde tutulabileceğini bilirdi, fakat aynı zamanda, aksi halde son derece gerçekçi olabilecek bir plan için "İngiliz bakanlıkları"nın, yani anavatan kurumlarının desteğini almaya çalışmanın da ne kadar ütopik olduğunu bilirdi.[85] Hindistan Genel Valisi Lord Curzon'da, Cromer'in soyluluğunun zerresi yoktu ve eğer adabına uygun ve züppece sunulursa ayaktakımının ırk ölçütlerini kabule giderek daha çok eğilimli hale gelen bir toplumun kusursuz bir üyesiydi.[86] Fakat züppelik, fanatiklikle karşılaştırılamaz, dolayısıyla asla gerçek anlamda etkili olmamıştır.

Aynı durum, İngiliz Gizli Servisi üyeleri için de geçerlidir. Onlar da ünlü bir kökenden gelirler –ejderöldüren, bürokrat için neyse, maceracı da gizli ajan için odur– ve onlar da haklı olarak bir kuruluş efsanesi, Rudyard Kipling'in *Kim*'inde anlatılan Büyük Oyun efsanesi üzerinde hak iddia edebilirler.

Kim, maceracıların aklını başından alacaktı, çünkü "oyunu, oyunun kendisi uğruna seviyordu". "Bu büyük ve mü-

85 "Hindistan'ı raporlarla yönetme sistemi ... [İngiltere'de] şüpheyle karşılanmaktaydı. Hindistan'da jürili bir mahkeme yoktu ve yargıçlar, Taç'ın maaşlı memurlarıydı, çoğu keyfi biçimde yerinden alınabilirdi ... Bazı biçimsel hukukçular, Hindistan deneyiminin başarısından oldukça rahatsızdılar. 'Eğer' diyorlardı, 'despotizmle bürokrasi Hindistan'da pürüzsüz çalışırsa, belki bir süre sonra bu sistemin bazı ögelerini buraya da getirmenin gerekçesini teşkil etmez mi?'" Hindistan yönetimi herhalükârda "varlığını ve politikasını, İngiltere'deki kamuoyu önünde haklı göstermek zorunda kalabileceğini ve bu kamuoyunun baskıya asla göz yummayacağını gayet iyi bilmekteydi" (A. Carthill, *a.g.e.*, s. 70 ve 41-42).

86 Harold Nicolson, *Curzon: The Last Phase 1919-1925*'da (Boston-New York, 1934), şu hikâyeyi anlatır: "Flanders'deki sınırların gerisinde, büyük bir bira fabrikasında askerlerin siperden döndüklerinde yıkanabilecekleri bir sarnıç vardı. Curzon bu Dantevari gösteriyi görmeye geldi. Buharın içinde oynaşan yüzlerce kişiyi ilgiyle izledi. 'Yarabbi' dedi, 'aşağı sınıfların böyle beyaz derili olduklarını bilmezdim'. Curzon'un, bu öykünün gerçek olduğunu inkâr edecek olsa da seveceği kesin" (s. 47-48).

kemmel dünya" karşısında hayrete düşme hassasını koruyabilen herkes bilir ki, Büyük Oyun, "misyonerlerin ve hayır cemiyeti kâtiplerinin onun güzelliğini kavrayamayışı" ile nihayete erdirilemez. Hele bu meselede "beyaz bir kızı ağzından öpmenin günah, siyah bir adamın ayağını öpmenin ise erdem olduğunu" söyleyenlerin hiç söz hakkı olamazdı.[87] Ayrıca, çözülmekte olan bir toplumda, sonsuz ve çok taraflı casusluğun Büyük Oyununun aptallaştırdıkları, asla sadece doğuştan maceracılar değildi. Yaşam son kertede kendisi uğruna yaşanmak ve sevilmek zorunda olduğundan, oyunu oyun olarak sevmek ve macera duygusu, yaşamın en yoğun insani simgesi gibi görünür. Gerçek anlamda bir kardeşliğin "üstün ve aşağı kanları" biraraya getirdiği; "bir Sahip ve Sahibin oğlu olan" *Kim*'in, "hepsi bir kılavuz ipine bağlı zincirli insanlar"dan söz ederken haklı olarak "biz" diyebildiği *Kim*'i, emperyalist çağın yegane romanı yapan, altta yatan bu insanî ihtirastır. Emperyalizme inanan birinin ağzına hiç de yakışmayan bu "biz"de, "adı değil sadece numarası ve harfi olmak"la övünen insanların oluşturduğu herkesi kapsayan anonimlikten daha fazla; "kafalarına bir bedel" konmuş olmanın ortak gururundan daha fazla bir şey vardır. Onların bu yoldaşlığının cevheri ve onu diğer bütün arkadaşlıklardan, yoldaşlıklardan ayırdeden, onlara hayatın kendisinin simgesi gibi görünmüş olması gereken müşterek hayat tarzıdır – sürekli tehlike ve her zaman yeniden aşılması gereken korku, yaşamda her türlü rutini imkânsızlaştıran sürprizlere alışmak, sürekli kimlik değiştirmeye hazır olmak, ki bu, en tehlikeli alışkanlık olan kendi kişiliğine alışma alışkanlığını tahrip eder. Bu hayat tarzı onları tüm Hindistan hayatının içerlerine çeker; kasaba yollarında oradan oraya sürüklenen bu hayat, onları "yalnız olmaktan, öteki herkesin ortasında

87 Carthill, *a.g.e.*, s. 88.

bir tek kişi" olmaktan kurtarır, onları sadece milliyetlerinden değil, bireyselliklerinden de sıyırır. Büyük Oyun yaşamaya değer tek hayatmış gibi görünür, zira her türlü fazlalık, her türlü toplumsallık ve alışılmış her şey –aile, meslek, hırs, yaşam hedefleri ve doğuştan ait olunan toplumda güvenceli bir konum– sırttan atılmıştır ve böylece hayatın kendisi muhteşem yoğunlaşmış saflığıyla gün yüzüne çıkmış gibi görünmektedir. "Büyük Oyun, herkes öldüğünde biter. Daha önce değil." Hayata koşutluk daha aşikâr olabilir miydi? Hayat, insan ölünce biter, daha önce değil – her zaman arzulanmış olan bir şeye ulaşıldığında da değil. Oyuna, bizzat hayatı insanın tanrılaşması olarak gösteren o tehlikeli büyülü ışıltısını veren, bir amacının ve görünür bir hedefinin olmamasıdır.

Amaçsızlık, tam da [amaçlara indirgenmiş bir dünyada] *Kim*'in varoluşunun büyüsüdür. Bu garip görevleri İngiltere uğruna kabul etmediği gibi, değerli ya da değersiz herhangi bir dava uğruna da yapmaz. Genişleme için genişleme ya da güç için güç gibi emperyalist nosyonlar ona daha uygun düşmekle birlikte, özellikle kaale aldığı bir şey yoktur ve kesinlikle hiçbir formül ortaya koymayacaktır. "Yapmak ve ölmekten başka hiçbir nedenleri olmadan" yollarında giderler, hatta [bu klişenin cevabı olduğu] soruyu bile sormazlar. Onu çeken, oyunun sonsuzluğu ve gizlilik denen şeydir. Gizlilik de, yaşamın temel gizemliliğinin bir simgesi gibi görünmektedir.

Her nasılsa, emperyalizmde tanımı gereği sonsuz bir siyasi oyun bulmuş olmaları doğuştan maceracıların, yani tam da doğaları gereği toplumun dışında ve bütün siyasi bünyelerin dışında yaşayanların kusuru değildi; siyasette sonsuz bir oyunun sonunun ancak bir felâketle gelebileceğini ve siyasi gizliliğin, bir casusun vülger ikiyüzlülüğünden daha soylu bir biçimde sona erdiğinin pek görülmediğini bil-

dikleri varsayılmıyordu. İşverenlerinin ne istediklerini bilmeleri ve onların tutkularını sıradan casusluğun anonimliği için kullanmaları, Büyük Oyun'un taraflarına şaka gibi geliyordu. Fakat kâra susamış yatırımcıların bu zaferi geçiciydi ve birkaç on yıl sonra totalitarizm oyununun (kâr gibi açığa vurulmamış güdüler olmadan oynanan, o nedenle onu finanse edenleri bile yiyip bitirecek kadar ölümcül bir etkilikle oynanan bir oyun) oyuncularıyla karşılaştıklarında, usulünce aldatıldılar.

Ne var ki, bu olmadan önce emperyalistler (ejderöldürenle güçlü bir karışım oluşturan) bir maceracıyken gizli ajan olmuş en iyi adamlarını, Arabistanlı Lawrence'ı [mahvettiler]. Gizli politika bir daha asla, bundan daha nezih biri tarafından ve daha saf haliyle tecrübe edilmedi. Lawrence, [bu tecrübenin bütün sonuçlarını korkusuzca üstlendi] sonra geri geldi ve ""yitik [bir] kuşak"a ait olduğuna inandı. Böyle düşündü, çünkü "eski efendiler yeniden ortaya çıktılar ve [dünyayı] bildikleri eski dünyaya benzetmek" için "elimizden zaferi aldılar".[88]

Tabiî o zaman kimse, bu yakınmanın ne kadar yersiz olduğunu ve "eski efendilerin"–en azından mağlup ülkelerde– ne kadar çabucak iktidarlarını yaşı itibarıyla Lawrence'ın da dahil olduğu ve genel hayat duygusu itibarıyla da fazla farklılaşmadığı bu "yitik kuşağa" tevdi edeceklerini bilemezdi. Lawrence'ın büyüklüğü, neredeyse inatçı bir dikkafalılıkla burjuva ahlâkının değil de Batı ahlâkının temellerine bağlı oluşuyla o iktidara gelenlerden ayrılmasından geliyordu – bir anlamda da onun özel meselesiydi bu: zira Batı ahlâkı onun bilincinde de nesnel temellerini yitirmişti ve ancak bir çeşit Don Kişotça şövalyelikle ayakta tutulabilirdi.

88 T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*'da, Giriş (birinci baskı, 1926), son baskıda George Bernard Shaw'ın öğüdünü göz ardı etmiştir. Bkz. Daid Garnett'ın yayına hazırladığı T. E. Lawrence, *Letters*, New York, 1939, s. 262 ve devamında.

Lawrence'ın her şeyin hâlâ nizamlı göründüğü ama her şeyin nizamsız olduğu bu dünyanın filistence tertipliğinden Britanya İmparatorluğu'nun Yakın Doğu'daki Büyük Oyununa kaçışı, Savaş öncesi dünya hakkında, elimizdeki en ikna edici değerlendirmelerden birini içerir. Onu Büyük Oyunun bu özel kısmına çeken şey, "yalınlığın müjdesi" dediği şeydi; "yurtlarını koruyan ilâhlardan bile arınmış" bir çöl halkının ahlâki yalınlığı.[89] Uğruna çabaladığı ve sonunda nihayet eriştiği şey, kendi hayatından kurtulmaktı – doğuştan beraberinde taşıdığı bir dünyada, doğuştan sahip olduğu kişilikten kopmaz görünen bir şekilde Ona yolunu çizen bir hayat. Büyük maceranın bitişinden sonra bu dünyaya geri dönmeye mecbur olduğunda, ikinci bir defa, sıradan er olarak katıldığı İngiliz ordusuna kaçtı; çünkü açık ki ordu, bir erkeğin içinde kişiliğini feda etme onuruna erişebileceği yegâne kurumuydu Batı dünyasının.

Lawrence, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Büyük Oyuna, Yakın Doğu'daki Arap kabilelerini Türk efendilerine isyana sevketme göreviyle katıldı. Bu girişim için, başlangıcı, ortası ve sonu İngiliz emperyalizminin çıkarlarınca belirlenen bir Arap ulusal hareketini başlatacak ateşi yakmak gerekiyordu. Lawrence'ın görevi, bir kaçıklık uğruna hayatını yabancı bir halka adayan tahsilli romantik İngiliz'i oynamaktı. Bu rolü, sonunda ona neredeyse tamamen inanacak kadar iyi oynadı; ancak bir yalanla sonuçlanabilecek böyle bir yanlış anlamadan onu alıkoyan belki de tek şey, "kişiliğe" duyduğu esaslı kuşku, kendi eski Ben'ini basitçe bir başkasıyla değiştirmekten tiksinmesiydi – görünüşün aksine "Arapça düşünmeye" ve "Arap karakterine girmeye" ehil olamamasının nedeni de bu görüşüydü. Kendisine yeni bir "Benlik" imal etmediği içindir ki, "İngiliz Benliğinden" o ka-

89 *Seven Pilliars of Wisdom*'un (ilk baskısı 1926) sonradan eklenen Giriş bölümünden.

dar kökten sıyrılabildi. Kendisiyle bile sırdaş olmadığı bir anonimliğin korunaklılığı içinde bütün dünyadan korunmuş ve bütün hadiselerin dışına çıkmış görünüyordu. Emperyalist karakterin aslında erişilmez olan idealini gerçekleştirdiği bu konumdan, Cromer'in o kadar kolayına geldiği o şekliyle, kendini geri halkların iyi niyetli efendisi olarak meşrulaştırmaya sadece uzak bir ilgi göstermeyi bile düşünmemiş olmalıdır. Cromer'den bir kuşak daha yaşlı ve bir kuşak daha hüzünlü olarak Onu cezbeden imkân, Arap kabileleri ona hürmet ederken kendini Arap ulusal hareketinin (Arap halkının değil) insan suretinde tanrılaşması olarak hissedecek kadar Büyük Oyuna dalmasını icap ettiren, kendi benliğini tamamen silme imkânıydı. Şimdi artık, kendisi ne kadar büyük veya ne kadar küçük olursa olsun, zorunlu olarak onu aşan güçlerin sihirli bir bileşimi olarak görünüyordu sahiden. "Başka insanlara değil ama onların yaptıklarına", yani büyüsel bir unsur olmaksızın kendi inisyatifleriyle yaptıklarına karşı ölümcül küçümsemesini, bu oyunda edindi.

Lawrence savaşın sonunda gizli ajanlık sırrını üstünden atıp tekrar "İngiliz Benliğini" giymek zorunda kaldığında, esasında istediği şeye erişmişti: "Avrupa'ya ve teamüllerine yeni bir gözle baktım; bana göre her şeyi tahrip ediyorlardı." Kamuoyunun bilmediği, övmediği ve bu nedenle sınırlayamadığı Büyük Oyunun görünmez uzaklığını, daha otuz yaşına varmadan Onu kralların ve başbakanların üstüne çıkaran bir kariyeri ("onlara istediğimi yapıyor, onlarla oynuyorum")[90] bırakıp İngiltere'ye geri döndü; Onu etkileyen tek bilgisi, artık hayatta hiçbir şeyin onu tatmin edemeyeceği idi, Onu kovalayan tek istek de, anonim kalma ve tekrar bir Benlik haline gelmeme isteği. Onda anlaşılması en zor olan, aslında en basit şeydi: kişisel büyüklüğe inan-

90 1929 yılındaki bir mektubundan. *Letters*, s. 653.

mıyordu, çünkü kendi "büyüklüğünü", ustaca oynadığı oyuna borçlu olduğunu ve bu oyunun Ona, kendi başarısıyla asla erişemeyeceği bir büyüklük fırsatı verdiğini biliyordu. Şimdi "artık büyük olmak istemiyordu", "tekrar seçkin cemiyetin şerefli bir mensubu olmayı" ise hiç istemiyordu, gerçekten de "kendisi için bir şey yapmaya dönük her türlü isteğe karşı tedavi olmuştu".[91] Kendini bir gücün üs kuvveti haline getirmişti ve bu güç elinden alınınca bir hayalete dönüştü. İstediği, yeni bir roldü, her ne olursa olsun bir rol, yeter ki ona anonimlik içinde gizlilik ve korunaklılık sağlasın. Onu Bernard Shaw'dan bir gece bekçiliği işi için tavsiye mektubu istemeye iten de buydu. Shaw cevabı, "hangi oyunu oynuyorsunuz Siz aslında?",[92] gerçi anlayışsızdı; çok eski bir çağdan, büyük başarıların doğrudan büyüklük taahhüdü olduğu ve hiç kimsenin inkâr etmeyeceği kadar bariz biçimde büyük oldukları bir yüzyıldan sorulmuş gibiydi ama yeterince anlaşılırdı. Bunun yanısıra Lawrence'ın "Arabistanlı Lawrence" olmayı reddedişi sadece rolünün çiftanlamlılığına, Araplara faydadan çok zarar verdiğine dair haklı şüphelerine bağlı değildi, verdiği sözlerin hükümetçe tutulmamasından duyduğu hayal kırıklığına bağlı değildi. Uzlaşmaların, Arapların davası açısından, herhangi bir biçimde "Arabistan'da yaptıklarından yarar sağlamayı" Ona yasaklayan bir tutumun yolaçacağı vicdani uzlaşmazlıktan ehven olduğunu herkes kadar O da biliyordu. "Kazandığı bütün şeref, reddedildi. Tam da bu nedenle, ününden ötürü Ona teklif edilen mevkileri kabul etmesi mümkün değildi. Başarısını, ücretini aldığı gazete makalelerinden birine bile Lawrence imzası atarak değerlendirme iznini de as-

---

91 *A.g.y.*, s. 244, 447, 450. Karş. ayrıca 1918 tarihli mektubuyla (s. 244), 1923'te (s. 447) ve 1928'de (s. 616) Shaw'a gönderdiği mektuplar.

92 "Tavsiyelerinin kendisine sağlayabileceği" gece bekçiliği işi için Lawrence'ın gösterdiği çabanın bir oyunculuk jesti olduğunu Shaw tabii ki kestiriyordu.

la kendine veremezdi." Bu ahlâki görünümlü vicdani uzlaşmazlığın ardında, kendi Benliğini yitirmeye dönük onca çabasından sonra toplumun Ona yeni bir Benlik dayatabileceğine dair ciddi korku yatıyordu. T.E. Lawrence'ın hikâyesinin bunca etkileyici bir acılık ve manâlılık taşıması, ciddi bir şekilde kendini bir türev haline getirmeye, insanüstü güçlere sahip bir görev adamı olmaya koyulan bir insanın başına geleceklerin tuhaf saflıktaki hikâyesi olmasındandır. Lawrence, kuşağının başka mensuplarının tantanayla sözünü edip durdukları bir şeyi kendinde ve kendiyle beraber tecrübe edecek kadar olağanüstü bir cesarete sahipti. Tarihsel zorunluluk denen şeyi sahiden üzerine almıştı. Şayet bir "ajan" veya "gizli ajan"sa, olsa olsa dünyanın gidişini belirlediklerine –kendi adına maalesef– inandığı gizli güçler adına yürütülen bir ajanlıktı bu. "Takamı ebedi akıntıya bıraktım, o da akıntıya dik veya akıntıya karşı yönlendirilen diğer teknelerden daha hızlı yol aldı. Nihayetinde Arap hareketine inanmamıştım, fakat o zaman ve o zeminde zaruri sayıyordum."[93] Emperyalizmin politikasının yasası haline getirdiği, ebediyete kadar spekülasyonu, kanıtlanabilir bütün eylemlerin ve elle tutulur bütün olguların belirli bir şekilde ona göre sıralandığı sonsuz arddüşüncelerdizisini, bütün insani sonuçlarıyla sadece Lawrence anlamıştı. Bu gelişmenin başlangıcında, Cromer'in Mısır'daki egemenliğini belirleyen, elle tutulur olduğu için nispeten zararsız şu arddüşünce vardır: Hindistan'ın güvenliği. Bunu, Rhodes'un Güney Afrika'daki politikasını belirleyen, artık genelleştirici olan ama yine de gözle görülür arddüşünce izler: genişleme uğruna genişleme. Lawrence'ın, Arap kabilelerini neredeyse bir ulusa dönüştürmesini sağlayan arddüşüncesinin, az veya çok elle tutulur olan, az veya çok rasyonel nitelikli böyle amaçlarla hiçbir müşterek noktası yok-

93 *A.g.e.*, s. 693.

tu: Onun arddüşüncesi, amaçsız ve hedefsiz bir hareketti, tarihsel oluşun, nereye aktığını kimsenin bilmediği, hiçbir işe yaramayan, ama teknesi akıntı yönünde gideni seller gibi bir canlılık yanılsamasına kaptıran akışı. Bu akışta sarhoşluk olur, ama asla başarıyla tamamlanmış bir işin tatmini olmaz, çünkü her başarı sınırlıdır ve akıntı her türlü sınırlılığı aşar. Akıntının dışında, yani akıntı onun üzerinde yüzen insandan kurtulduğunda, hiçbir şeyin onumu sağlam değildir – ne iyinin ne kötünün; insan, bitkisel hayatın korkunç çoraklığına düşmüş gibidir. Lawrence, Onu kavrayan ve taşıyan Büyük Oyunun ebedi hareketinden koparılıp tekrar yurduna sürüldüğünde, kendine ve hayatına ancak "motosikletiyle delice bir hızla" İngiltere'nin taşra yollarına atılarak tahammül edebilecekti.[94]

Lawrence zamanının hareketlerinin ve ideolojilerinin hiçbiriyle asla ilgilenmedi – herhalde batıllığı bariz olan mazruflardan etkilenmeyecek kadar iyi eğitimli olduğundan. Fakat bu hareketlerin, bütün elle tutulur mazruflarından bağımsız olarak modern insanları büyüleyişlerine vuruldu; çünkü bu hareketler çekiciliklerini propagandalarının batıl içeriklerine –ırk veya sınıf– değil, bir "ebedi akıntı" ve sonsuz bir hareket tasavvuruna borçludurlar nihayetinde. En azından, insani liyakat ve sorumluluğun mümkünlüğüne dair bir ümitsizlikten ibaret olan hakiki içerikleri, kendisini bu tasavvurda dışavurur. Bu nedenledir ki Lawrence, bir birey olarak kendisinden geriye, "doğru yöne itilmiş olma"nın gururundan başka bir şey kalmadığında, belirli bir anlamda hedefine ulaşmıştı; çünkü "birey... ancak doğru yöne itildiğinde hesaba katılabilir artık".[95] Bu gurur türüyle birlikte, Batılı insanın gururunun da sonu gelmiş olmalıydı: kendi başına bir amaç olarak hesaba katılmıyordu artık, kendi yap-

94 *A.g.e.*, s. 456.

95 *A.g.e.*, s. 693.

tığı yasalara da inanmıyordu; "artık kendi kendine hiçbir şey yapamaz ve yapılmış hiçbir şeyi, Kendisinin olarak kalacak saflıkla muhafaza edemez"di;[96] tek şansı, "doğru yöne itilmektir", yani, zaten olanı hızlandırmaktır; sahip olduğu tek güç, onunla birlik olduğunu zannettiği, oluşun gizli kudretinden ödünç alınmış bir güçtür; emin olduğu tek şey, türevi olmayı istediği zorunluluktur ve yegâne hayatiyeti, öylesine işlev görmektir.

Avrupalı ayaktakımı beyaz bir derinin örneğin Güney Afrika'da "sevimli bir erdem" olabileceğini keşfettiğinde; Hindistan'ın İngiliz fatihleri, kendi ana ülkelerinin yasalarının üstünlüğüne değil doğuştan edindikleri efendilik vasıflarına inanan emperyalist idare memurları haline geldiklerinde; ejderha öldürücüler ve maceracılar, sonu gelmeyen sinsi saiklerin hiç bitmeyen Büyük Oyununa katılan "yüksek ırktan beyaz adamlara" ya da bürokratlara ve casuslara dönüştüklerinde; İngiltere'nin en iyi evlâtlarının, kendi ülkelerinin iyiliği için çalışmak yerine İstihbarat Servisinde Büyük Oyunu oynamayı tercih ettikleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yavaş yavaş ortaya çıktığında – bir ırk öğretisi temelinde totaliter bir rejim inşa etmek için sadece biraraya kaynatılmaları gereken bütün unsurlar herkes için elle tutulur hale gelmişti.

Öyle olmadı. İngiltere başarıyla şansı birbirine bağlamayı bildi. Emperyalist egemenliği iki dünya savaşı arasında gitgide kabalaşsa da, bu zaman kesitinde gaddarlık daha önce herhangi bir vakit olduğundan daha az rol oynadı. Hindistan servisindeki bazı bürokratların gördüğü rüyalar da, asgari bir insan hakları ölçüsünün daima dikkate alınmasının önüne geçemedi. Her türlü nesnel etkenden bağımsız olduğu için şaşırtıcı olan bu ılımlılaşma İngiltere'yi, tam gelişmiş bir emperyalizmin kaçınılmaz olarak yolaçacağı, ana ülke-

96 *Seven Pillars of Wisdom*, birinci bölüm.

deki ulus-devletinin tahribinden korumakla kalmadı; hem her şeyden evvel Churchill'in "Majestelerinin İmparatorluğunun tasfiyesi" dediği olaya, hem de, sonradan ortaya çıkacağı üzere yüzyılımızın tek gerçek siyasal yeniden-kuruluşu olan bir olaya, bütün dünyaya dağılmış olarak ülkelerarası bir siyasal organa –İngiliz halklarının *Common- wealth*'ine– ihtiyaç duyan İngiliz ulusunun dönüşümüne giden yolu hazırladı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kıta Emperyalizmi: Pan Hareketleri

Nazizm ve Bolşevizm varlığını, başka herhangi bir ideolojiden ya da siyasi hareketten çok daha fazla (sırasıyla) Pan-Cermenliğe ve Pan-Slavcılığa borçludur. Bu durum, Nazi Almanya'sının ve Sovyet Rusya'nın stratejilerinin, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve Savaş sırasında pan hareketleri tarafından hatları çizilmiş malum fetih programlarını çok yakından izlediği dış politika alanında son derece açıktır. (Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında varolan totaliter amaçlar, çoğu zaman yanlış biçimde Almanya veya Rusya'nın bazı kalıcı çıkarlarının devamı gibi görülmüşlerdir). Hitler de Stalin de, kendi hakimiyet yöntemlerini geliştirirken emperyalizme olan borçlarını hiçbir zaman kabul etmezken, pan-hareketlerinin ideolojilerine olan borçlarını itiraf etmekte ve sloganlarını taklit etmekte herhangi bir tereddüt göstermemişlerdir.[1]

1 Hitler, *Mein Kampf'da [Kavgam]* (New York, 1939) şunları yazıyordu: Viyana'dayken "ileride sadece ayrıntılarını tamamlayacağım ama asla vazgeçmeyeceğim, genel olarak bir dünya anlayışının ve özel olarak da bir siyasi düşünce tarzının temellerini attım" (s. 129). – Stalin ise son savaş sırasında Pan-Slav sloganlara geri dönmüştü. 1945'de Sofya'da muzaffer Ruslar tarafından toplanan Pan-Slav Kongresi'nde, "Rusçanın genel iletişim dili ve bütün Slav ülkelerinin resmi dili olduğunu ilân etme[nin]k sadece uluslararası siyasi bir zorunluluk değil, ay-

Pan hareketlerinin ortaya çıkışı, emperyalizmin doğuşuyla çakışmaz; daha 1870 dolaylarında Pan Slavcılık, Slavseverlerin [Slavofillerin] bulanık ve karışık kuramlarını geride bırakmıştı;[2] Pan Cermen hissiyatsa, 19. yüzyıl ortaları gibi erken bir tarihte Avusturya'da revaçtaydı. Ne var ki, her ikisi de hareketler içersinde kristalize olmuş ve ancak 1880'li yıllarda Batılı ulusların muzaffer bir emperyalist genişleme sürecine girmesiyle geniş tabakaların muhayyilelerini ele geçirmişlerdi. Sömürgeleri olmayan ve denizaşırı bir genişleme gösterebilme konusunda da pek fazla umut taşımayan Orta ve Doğu Avrupa ulusları, şimdi "diğer büyük halklarla aynı genişleme hakkına sahip oldukları"na ve "denizaşırı ülkelerle ilgili olarak kendilerine bu olanak tanınmayacak olursa, bunu Avrupa'da yapmak zorunda kalacakları"na karar verdiler.[3] Pan Cermenler ve Pan Slavlar, "kıta devletleri" arasında yaşadıkları ve "kıta halkı" oldukları için, kıtada sömürgeler aramaları,[4] bir güç merkezinden hareketle coğrafi bir süreklilik içerisinde genişlemeleri, "Denizlere hükmetmek istiyorum diyen[5]... İngiltere ideasına karşı Karalara

nı zamanda ahlâki bir zorunluluk" olduğunu belirten bir karar alındı (Bkz. *Aufbau*, New York, 6 Nisan 1945). Bundan kısa bir süre önce, Bulgar radyosu, Kutsal Bulgar Ruhani Meclisi piskoposu Metropolit Stefan'ın bir mesajını yayınladı. Metropolit mesajında Rus halkına "mesihçi görevini" hatırlatıyor ve "Slav halkının birlik" gününün geldiğini bildiriyordu (Bkz. *Politics*, Ocak, 1945)

2 Slavseverlikle ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için Bkz. Alexande Koyré, *La philosophie et le problème national en Russie au début du 19e siècle* (Institut Français de Leningrad, Bibliothèque, X. cilt (Paris, 1929)

3 Ernst Hasse, *Deutsche Politik*. 4. Heft. *Die Zukunft des deutschen Volkstums*, 1907, s. 132.

4 *A.g.e.*, 3. Heft. *Deutsche Grenzpolitik*, s. 167-168. Bu tür jeopolitik kuramlar, Alldeutschen [Tüm-Almancılar], Pan Cermen Ligi üyeleri arasında revaçtaydı. Lig üyeleri, daima Almanya'nın jeopolitik gereksinimlerini Rusya'nınkilerle karşılaştırmışlardır. Avusturya Pan Cermenleri ise hiçbir zaman böyle bir koşutluk aramamışlardır.

5 *Russia and Europe*'u (1871) Pan Slavcılığın standard eseri haline gelen Slavsever yazar Danilewski, "hâlâ büyümekte olan ve gücü, Avrupalı bir devletinki gibi sömürgeci bir tarzda genişlemeyip her zaman çekirdeği, Moskova etrafında yoğunlaşmış olarak kalan bin yıllık muazzam bir devlete sahip oldukların-

hükmetmek istiyorum diyen bir Rus ideası [çıkarmaları]"[6] ... gerektiğini düşündüler; sonunda "karanın denize olan muazzam üstünlüğü ... kara gücünün deniz gücü karşısında önem bakımından üstünlüğü" tasarımı ortaya çıkacaktı.[7]

Denizaşırı sömürgecilikten farklı olarak, kıta emperyalizminin başlıca önemi, tutunumlu genişleme düşüncesinin, sömürgenin ve ulusun yöntemleri ve kurumları arasında herhangi bir coğrafi uzaklığın varlığına izin vermemesinde, bu yüzden, kendisini bütün sonuçlarıyla birlikte Avrupa'da hissettirmek için bumerang etkisine gerek duymamasında yatmaktadır. Kıta emperyalizmi, gerçekten ana ülkede başlamıştır.[8] Ulus-devleti darlıkla malul bulma konusunda denizaşırı emperyalizmle aynı anlayışı paylaşmakla birlikte, ona (her şeyden önce gerçek ulusal gereksinimleri çok sık dile getiren) ekonomik savlardan çok, tarihlerinden bağımsız ve nerede yaşadıklarına bakılmadan aynı halk [folk] kökenine sahip bütün halkları birleştirmeyi düşünen "genişlemiş bir kabile bilinci"[9] ile karşı çıkmıştır.[10] O nedenle kıta emperya-

---

dan dolayı övünmekteydi". Bakınız. K. Staehlin, *Geschichte Russland von den Anfängen bis zur Gegenwart*, 1923-1939, 5 cilt, IV/1, 274.

6 Alıntı, kırklarda yazmış Polonyalı bir yazar olan J. Slowacki'dendir. Bkz. N. O. Lossky, *Three Chapters from the History of Polish Messianism*, Prag, 1936, Uluslararası Felsefe Kütüphanesi'nde, II, 9.

7 Reismann-Grone, *Ueberseepolitik oder Festlandspolitik?*, 1905, Alldeutsche Flugschriften'de, No 22, s. 17.

8 Pan Cermen Birliği'nden Ernst Hasse, bazı ulusal gruplara (Lehler, Çekler, Yahudiler, İtalyanlar vs.), denizaşırı emperyalizmin Avrupa dışındaki kıtalardaki yerlilere davrandığı gibi davranmayı önermişti. Bkz. *Deutsche Politik*, 1. Heft: *Das Deutsche Reich als Nationalstaat*, 1905, s. 62. Bu, 1886'da kurulan Pan Cermen Ligi ile, (1863'de kurulan) Central-Verein für Handelsgeographie [Merkezi Ticaret Coğrafyası Derneği] gibi daha eski sömürgeci topluluklar arasındaki başlıca farkı oluşturmaktadır. Pan Cermen Ligi'nin etkinliklerine ilişkin son derece güvenilir bir anlatım, Mildred S. Wertheimer'ın *The Pan-German League, 1890-1914* kitabında (1924) yer almaktadır.

9 Emil Deckert, *Panlatinismus, Panslawismus und Panteutonismus in ihrer Bedeutung für die politische Weltlage*, Frankfurt a/M, 1914, s. 4.

10 Pan Cermenler, zaten Birinci Dünya Savaşı'ndan önce *"Staatsfremde"* [devletleri yabancı olanlar], yani başka bir ülkenin otoritesi altında yaşamak durumun-

lizmi, ırk kavramlarına çok daha yakın bir noktadan başlamış, ırk düşüncesi geleneğini coşkuyla benimsemiş[11] ve özel deneyimlere hemen hiç itimat etmemiştir. Irk kavramları, temelde tamamen ideolojikti ve denizaşırı emperyalistlerin ortaya koyduğu, gerçek deneyimde belli bir temeli olduğu her zaman için iddia edebilecek benzer kuramlardan çok daha hızlı biçimde elverişli bir siyasi silâha evrildiler.

Emperyalizm tartışmasında, pan hareketlerine genellikle yeterince dikkat gösterilmemiştir. Kıta imparatorluklarının hayalleri, denizaşırı genişlemenin daha elle tutulur sonuçlarının gölgesinde kalmış; iktisatla ilgilenmemiş olmaları,[12] ilk emperyalizmin elde ettiği devasa kazançlar karşısında tuhaf ve gülünç bir manzara oluşturmuştur. Bunun yanında, neredeyse herkesin, siyaset ile ekonominin az çok aynı şey olduklarına inanmak zorunda oldukları bir dönemde, emperyalizmin bu iki kolu arasındaki önemli farklar kadar benzerlikleri de gözardı etmek ko-

---

da olan Cermen kökenlilerle, *"Volksfremde"* [halka/millete yabancı olanlar], yani Almanya'da yaşamak durumunda olan Cermen kökenli olmayanlar arasında bir ayrımı dillendirmişlerdi. Bkz. Daniel Frymann (Heinrich Class takma ismiyle), *Wenn ich der Kaiser wär. Politische Wahrheiten und Notwendigkeiten*, 1912.

Avusturya, Üçüncü Reich'a dahil edildiğinde, Hitler, Avusturya'nın Alman halkına tipik Pan Cermen sloganlarla seslenmişti. "Nerede doğmuş olursak olalım" demişti, hepimiz "Alman halkının çocuklarıyız". *Hitler's Speeches*, yayına hzırlayan N. H. Baynes, 1942, II, 1408.

11 Th. G. Masaryk, *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie*'de (1913), Danilevski'den itibaren Slavseverlerin "zoolojik milliyetçilik"ini anlatır. Pan Cermen Ligi'nin resmi tarihçisi Otto Bonhard, Ligi'n ideolojisiyle Gobineau'nun ve H. S. Chamberlain'ın ırkçılıkları arasındaki yakın ilişkiyi dile getirmiştir. Bkz. *Geschichte des alldeutschen Verbandes*, 1920, s. 95.

12 Bunun bir istisnası, Friedrich Naumann'ın *Central Europe*'udur (Londra, 1916). Naumann, Orta Avrupa'daki bütün ulusallıkların yerine, Alman önderliği altında birleşmiş tek bir "ekonomik halk" *(Wirtschaftsvolk)* koymak istemişti. Bu kitap, Birinci Dünya Savaşı sırasında çok satan bir kitap olmakla birlikte, yalnızca Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ni etkilemiştir; Bkz. Karl Renner, *Oesterreichs Erneuerung. Politisch-programmatische Aufsätze*, Viyana, 1916, s. 37 ve devamında.

laydı. Pan hareketlerinin elebaşları, Batılı emperyalistlerle birlikte, ulus-devletin eski hakim gruplarının dış politika konularını toptan unuttukları yargısını paylaşırlar.[13] Bu insanların entellektüeller üzerindeyse çok daha belirgin bir etkileri vardı – birkaç istisna dışında Rus entelijensiyası Pan Slavcıydı; Pan Cermenlik ise Avusturya'da neredeyse bir öğrenci hareketi olarak başlamıştır.[14] Pan hareketlerinin Batılı ulusların daha saygıdeğer emperyalizmlerinden başlıca farkları, kapitalist destekten yoksun olmalarıydı; genişleme yönündeki girişimleri, fazla paranın ve lüzumsuz insanların ihracıyla öncelenmemişti, buna olanak da yoktu, çünkü Avrupa her ikisine de sömürgeye giden kapıları açmamıştı. O nedenle önderleri arasında neredeyse hiçbir işadamı görmezken, sadece birkaç maceracıya rastlanırken, saflarında bol miktarda serbest meslek sahibi, öğretmen ve memur bulunmaktaydı.[15]

Ulus karşıtı eğilimlerine karşın, denizaşırı emperyalizm, ulus-devletin modası geçmiş kurumlarına yeni bir soluk vermeyi başarırken, kıta emperyalizmi varolan bütün siyasi bünyelere karşı su götürmez bir düşmanlık [olarak ortaya çıktı] ve öyle de kaldı. O nedenle, genel ruh hali çok daha isyankâr ve önderleri de devrimci belâgatta çok daha us-

13 "En azından savaştan önce, büyük partilerin dış meselelere ilgileri, tamamen iç meselelerin gölgesi altında kalmıştır. Pan Cermen Ligi'nin tutumuysa farklıdır; bunun bir propaganda aktifi olduğuna kuşku yoktur " (Martin Wenck, *Alldeutsche Taktik*, 1917).

14 Bkz. Paul Molisch, *Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Oesterreich*, Jena, 1926, s. 90. Şu bir gerçektir: "Öğrenciler, genel siyasi kümelenmelerin kesinlikle basit bir aynası değildir; tersine, güçlü Pan Cermen görüşler büyük ölçüde öğrencilerin içinden doğmuş ve genel siyasi yaşama buradan girmişlerdir".

15 Pan Cermen Ligi üyelerinin toplumsal bileşimleri, yerel ve idari görevlileri hakkında yararlı bilgiler, Wertheimer'da bulunabilir, *a.g.e.* Yine Bkz. Lothar Werner, *Der alldeutsche Verband. 1890-1918*. Historische Studien. Heft 278, Berlin, 1935, ve Gottfried Nippold, *Der deutsche Chauvinismus*, 1913, s. 179 ve devamında.

taydılar. Denizaşırı emperyalizm, bütün sınıfların döküntülerine yeterince gerçek bir deva sunarken, kıta emperyalizminin bir ideoloji ve bir hareketten başka sunabileceği hiçbir şey yoktu. Ancak, tarihin anahtarının siyasi eyleme tercih edildiği, çözülen topluluk bağlarının ve toplumsal atomlaşmanın ortasında kalmış insanların ne pahasına olursa olsun bir şeylere ait olmak istedikleri bir zamanda bu da yeterli oldu. Aynı şekilde, siyah ya da kahverengi derili insanlarla dolu bir çevrede avantajları [maddeten] anlaşılan beyaz bir derinin yarattığı gözle görülür fark, Doğulu ve Batılı ya da Aryan ve Aryan olmayan ruhlar arasındaki imgesel ayrıma başarıyla uydurulabilirdi. Mesele şuradadır: Dolaysız çıkarının peşinde olmayan oldukça karmaşık bir ideoloji ve bir örgüt, elle tutulur avantajlardan ve beylik kanaatlerden çok daha çekici olabileceğini göstermiştir.

Pan hareketleri ayaktakımına bilinen yönelişleriyle, başarısızlıklarına rağmen başından itibaren deniz aşırı emperyalizme göre çok daha güçlü bir çekim merkezi yaratmışlardır. Programın elle tutulur, somut başarısızlıklarına ve durmadan değiştirilmesine rağmen varlığını sürdüren bu popüler cazibe, ileride, aynı biçimde güncel amaçlar konusunda net olmayan, siyasi çizgisinde günaşırı değişiklikler yapan totaliter grupların habercisiydi. Pan hareketlerinin üyelerini birarada tutan şey, açık biçimde tanımlanmış bir amaçtan çok, genel bir ruh haliydi. Denizaşırı emperyalizmin de genişlemeye her tür fetih programının üzerinde bir yer verdiği ve o nedenle kendini kolay bir fırsat olarak sunan her toprağa sahip olduğu doğrudur. Ne var ki, kaprisli bile olsa fazla paranın ihracı, genişlemenin sonraki seyrinin sınırlandırılmasına hizmet etmişti; pan hareketlerinin amaçlarıysa, bu oldukça anarşik beşeri planlama ve coğrafi sınır ögesinden bile yoksundu. Ne ki, dünyanın fethine yönelik özel programları olmamakla birlikte, her şeyi kuşatan total bir hakimi-

yet ruhu; bütün insani meseleleri kucaklayan, saran, Dostoyevski'nin bir zamanlar dediği gibi bir "pan hümanizm" yarattılar.[16]

Ayaktakımıyla sermaye arasındaki emperyalist ittifakta, inisyatif –kesin bir ayaktakımı politikasının çok erken bir tarihte ortaya çıktığı Güney Afrika dışında– büyük oranda işadamlarının temsilcilerine aitti. Pan hareketlerinde ise bu inisyatif, her zaman ve sadece, başında o zamanlar (bugün olduğu gibi) belli bir entellektüel grubun bulunduğu ayak takımında olmuştur. Yine de dünyaya hakim olmak gibi bir emelleri yoktu, hatta total tahakküm gibi bir olasılığı hayal bile etmemişlerdi. Fakat ayaktakımını nasıl örgütleyeceklerini biliyorlardı ve ırk kavramlarını sadece ideolojik ve propaganda amaçlı değil, örgütsel amaçlarla da kullanabileceklerinin farkındaydılar. Bu kavramların önemi, Nazizmin ve Bolşevizmin dünyayı fetih programları için başlangıç noktası işlevi gören –Almanlaştırılmış bir Orta Avrupa ya da Ruslaştırılmış bir Doğu ve Güney Avrupa gibi– görece ılımlı dış politika kuramlarında ancak yüzeysel olarak kavranabilir.[17] *Reich* [Alman İmparatorluğu] dışındaki "Cermen halklar" ile Kutsal Rusya dışında "küçük Sloven kardeşlerimiz", elverişli bir duman perdesi yarattılar; kendi kaderini belirleme hakkı gibi ulusal hakların, Pan Cermen ve Pan Slav hareketlerin genişlemesi için kolay sıçrama taşları olmalarını sağladılar. Ne var ki, totaliter yönetimlerin bir kutsallık ruhunu miras almış olmaları çok daha temel bir yandı: Slav ve Cermen aydınlarında her tür hurafeyi canlandırmak için sadece "Kutsal Rusya"nın ya da "Kutsal Roma İmparatorluğu"nun geçmişini dillendir-

16 Alıntı Hans Kohn'dan, "The Permanent Mission", *The Review of Politics*, Temmuz 1948.

17 Danilewski, *a.g.e.*, gelecekteki bir Rus imparatorluğuna, bütün Balkan ülkelerini, Türkiye'yi, Macaristan'ı, Çekoslovakya'yı, Galiçya'yı ve Trieste'yle beraber Istria'yı da dahil etmişti.

meleri yetti.[18] Sayısız keyfi tarihsel anıyla zenginleştirilmiş sözde gizemli saçmalık, milliyetçiliğin sınırlarını derinliğine ve genişliğine aşan duygusal bir cazibe yarattı. Bundan, bir biçimde, şiddetin ayak takımını istim üzerinde tutmak için mükemmel bir motor ve eski milliyetçi vatanseverliği duygusal bir merkez olmaktan çıkarmak için son derece elverişli bir araç olduğunu kanıtlayan yeni bir milliyetçi hissiyat gelişti.

Az çok bütün Orta ve Doğu Avrupa ulusları ve milliyetleri açısından karakteristik olan bu yeni *völkisch** milliyetçilik tipi, –şiddet bakımından değilse de– bağlam ve anlam bakımından Batılı milliyetçi aşırılıklardan son derece farklıydı. Yüzyıl sonlarında, geçmişin romantik yüceltimi ve marazi ölüm tapınmasıyla birlikte Maurras ve Barrès'ın *"nationalisme intégral"*iyle [tümleşik milliyetçilik] bağlantılı olarak düşünülmeye başlanan Şovenlik, zıvanadan çıkartacak kadar fantastik dışavurumlarında bile, başka bir ülkede doğmuş, büyümüş, Fransız dili ve kültürü hakkında hiçbir şey bilmeyen Fransız asıllı insanların, beden ve ruhlarındaki belli gizemli niteliklerden ötürü "doğuştan Fransız" olabileceklerini iddia etmemişti. "Genişletilmiş kabile bilinci"nin yaptığı bir tek şu oldu: Milliyet ile kişinin ruhu

18 19. yüzyılın ortalarında yazan Slavsever K. S. Aksakow, daha sonra Pan-Slavların yaptığı gibi "Kutsal Rusya" adını bire bir resmi ad olarak aldı. Bkz. Th. G. Masaryk, *a.g.e.*, s. 234 ve devamında. – Pan Cermenliğin bulanıklığını ve saçmalığını göstermesi açısından Moeller van den Bruck (*Germany's Third Empire*, New York, 1934) son derece örnekleyicidir. Şöyle diyor Moeller: "Nasıl sadece tek bir Kilise varsa, sadece bir tek İmparatorluk vardır. Bunların yanında ünvan talep edebilecek devlet ya da cemaat veya mezhepler olabilir. Ama sadece bir tane İmparatorluk vardır." (s. 263)

(*) *Völkisch*, semantik anlamı kökenselliğe, ilkselliğe dayanan Volk (halk) isminin sıfat halidir. Bu anlamıyla siyasal ulusu etnik toplulukla özdeşleştiren Alman milliyetçiliğinin 'halkçı' yönünün ifadesidir. Öte yandan, Fransız Devriminin tehlikeli bulunan *Nation* (ulus) kavramına alternatif olarak Almanlara/Almanlığa özgü biricik bir milli varoluş halini, Almanlara özgü 'başka' bir milliyetçiliği vurgulamaya yarar. Bu özgül milliyetçilik biçimini ayırdetme kaygısıyla çeviride Almanca terim korundu – e.n.

arasında garip bir özdeşlik; artık sadece kamu meseleleriyle ilişkili olmakla kalmayıp, örneğin "her gerçek Lehin özel yaşamı ... Lehliğin kamusal yaşamı" haline gelinceye kadar özel yaşamın her evresini istilâ eden içe dönük bir gurur ortaya çıktı.[19]

Psikolojik açıdan, en şiddetli şovenizmle bu *völkisch* milliyetçilik arasındaki başlıca fark; biri, dışa dönük, ulusun gözle görülür tinsel ve maddi başarılarıyla ilgiliyken, diğerinin, en hafif biçimiyle bile (örneğin Alman gençlik hareketi) içe dönük olması, genel ulusal niteliklerin cisimleşmesi olarak görülen bireyin ruhu üzerine yoğunlaşmasıdır. Şovenist gizemci, hâlâ (nationalisme intégral'de olduğu gibi) geçmişte gerçekten varolmuş bir şeylere işaret etmekte ve sadece bunu beşeri denetimin dışındaki bir alana yükseltmeye çalışmaktadır; oysa *völkisch* milliyetçilik, tam anlamıyla gelecekte gerçekleştirmeyi vaadettiği varolmayan sözde gizemli ögelerden hareket etmektedir. Bir halkı, geçmişini ve bugününü, yüceltilmiş iç nitelikler ölçütüne göre ölçmeye kalkmak ve onun gözle görülebilir varlığını, geleneğini, kurumlarını ve kültürünü kaçınılmaz olarak reddetmek, ancak kendi içine kapanmada içkin olarak varolan olağanüstü bir kibirle kabul edilebilir.

Siyaseten, *völkisch* milliyetçilik her zaman, kendi halkının "düşman bir dünya" ile kuşatıldığını, "hepsine karşı tek başına" olduğunu, bu halkla diğer tümü arasında temelli bir fark bulunduğunu vurgular. Halkının, benzersiz, tekil, diğer hiçbiriyle karşılaştırılamaz olduğunu iddia eder ve insanın insanlığını ortadan kaldırmaya alışkanlık kesbetmeden çok önce ortak bir insanlığın olanağını teorik olarak inkâr eder.

---

19 George Cleinow, *Die Zukunft Polens*, Leipzig, 1914, II, s. 93 ve devamında.

Kıta emperyalizminin, seksenli yıllarda ansızın ortaya çıkan genişlemeden payını alamamış ülkelerin düş kırıklığına uğramış emellerinden doğmuş olması gibi, *völkisch* milliyetçilik de ulusal kurtuluş [sürecinden] pay alamamış ve bir ulus-devletin egemenliğini gerçekleştirememiş bu halkların milliyetçilikleri olarak ortaya çıkmıştır. Çok uluslu Avusturya-Macaristan'da ve Rusya'da olduğu gibi, bu iki düş kırıklığının biraraya geldiği her yerde, pan hareketleri doğal olarak kendilerine son derece verimli bir toprak buldular. Bunun yanında, Çifte Monarşi, gerek Slav gerekse Cermen irredentist ulusal grupları içinde barındırdığından, Pan Slavcılığın da Pan Cermenliğin de hedefi, başından itibaren Monarşi'yi yıkmaktı. Avusturya-Macaristan, pan hareketlerin gerçek merkezi haline geldi. Rus Pan Slavları, 1870 gibi erken bir tarihte, Avusturya'nın parçalanmasının, Pan Slav bir imparatorluğun kurulabilmesi için en muhtemel başlangıç noktasını oluşturacağını iddia ettiler;[20] Avusturya Pan Cermenleri de kendi yönetimlerine karşı öylesine saldırgan bir tutum içindeydiler ki, Almanya'daki *Alldeutsche Verband* [Tüm-Alman birliği] bile sık sık Avusturyalı bu kardeş hareketin "abartılarından" yakınmaktaydı.[21] Almanya'nın önderliği altında Orta Avrupa'nın ekonomik birliğini amaçla-

20 Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında, bir Rus halkbilimcisi ve dilbilimci olan Michael Pagodin, Çara bir mektup yazdı. Mektupta, Slav halklarını, Rusya'nın yegâne güvenilir güçlü müttefikleri olarak nitelendirdi (Staehlin, *a.g.e.*, s. 35); bundan kısa bir süre sonra, "büyük Rus imparatorluk kurucularından biri" olan Nikolai Muravyev-Amursky, "Slavların Avusturya'dan ve Türkiye'den kurtulma" umudunu dile getirdi (Hans Kohn, *a.g.e.*); ve 1870 gibi erken bir tarihte yayınlanan askeri bir risalede, "bir Pan Slav federasyonun kurulabilmesi için Avusturya'nın yıkılmasının zorunlu bir koşul" olduğu belirtildi (Bkz. Staehlin, *a.g.e.*, s. 282).

21 Bkz. Otto Bonhard, *a.g.e.*, s. 58 ve devamında, ve Hugo Grell, *Der alldeutsche Verband, seine Geschichte, seine Bestrebungen, seine Erfolge*, 1898, Alldeutsche Flugschriften, No 8.

yan Alman kaynaklı tasarı, Alman Pan Cermenlerinin benzer bütün kıtasal imparatorluk tasarılarıyla birlikte Avusturyalı Pan Cermenlerin eline geçtiğinde, bir anda "[Almanya'nın] bütün diğer bütün Cermen devletleriyle birleştiği ve Alman yaşamını bütün yeryüzünün merkezi" haline getiren bir yapıya dönüştü.[22]

Böyle bir şey istenmemişken Avusturyalı Pan Cermenlerin Avusturya'ya değil *Reich*'a bağlı olduklarını bildirmeleri, Bismarck'ı ne denli zor durumda bırakmışsa, Pan Slavcılığın genişlemeci eğilimlerinin de Çar için aynı anlama geldiği son derece açıktır.[23] Çünkü, [temsil ettikleri] yüksek ulusal duygular zaman zaman ne denli kabarsalar da, ya da [savundukları] milliyetçi iddialar olağanüstü zamanlarda ne denli gülünç hale gelse de, Bismack da Çar da, sınırları belirli bir ulusal ülkeye bağlı oldukları ve sınırlı bir ulus-devletten duyulan gurur tarafından denetlendikleri için, pan hareketlerinin *völkisch* milliyetçiliğinin çiğnemekte tereddüt göstermediği sınırlar içerisinde kalmaya devam ettiler.

Pan hareketlerinin modern nitelikleri, en iyi antisemitizm konusundaki tamamıyla yeni görüşlerinden de anlaşılabilir. Avusturya'da Slavlar ve Çarlık Rusya'sında Lehler gibi baskı altındaki azınlıkların, yönetimle çatıştıkları için, Yahudi topluluklarla Avrupa'nın ulus-devletleri arasındaki gizli ilişkileri keşfetmeleri çok daha mümkündü ve bu keşif kolay-

22 1913 tarihli Avusturya Pan Cermen programına göre; alıntı Eduard Pichl (al. Herwig), *Georg Schoenerer*, 1938, 6 cilt, VI, 375.

23 Bismarck'a hayranlık duyan Schoenerer, 1876'da "Avusturya'nın büyük devlet olmaya son vermesi"ni (Pichl, *a.g.e.*, I, 90) söylediğinde, Bismarck biraz düşündükten sonra Avusturyalı hayranına şunları söyledi: "güçlü bir Avusturya, Almanya için yaşamsal bir zorunluluktur". Bkz. F. A. Neuschaefer, *Georg Ritter von Schoenerer* (Yayınlanmamış doktora tezi), Hamburg, 1935. Çarın Pan Slavcılığa karşı tutumu ise çok daha muğlaktı, çünkü Pan Slav devlet anlayışında, despotik yönetime güçlü bir halk desteği bulunmaktaydı. Ne var ki, bu cazip koşullar altında bile Çar, Slavseverlerin ve haleflerinin genişleme yönündeki taleplerini geri çevirdi. Bkz. Staehlin, *a.g.e.*, s. 30 ve devamında.

lıkla daha temelli bir düşmanlığa giden yolu açabilirdi. Çar'a sadakatsizliğin Lehliğe bağlılığın bir belirtisi olduğu Polonya'da ya da Cermenlerin Bismarck'a en büyük ulusal simaları gözüyle baktığı Avusturya'da olduğu gibi, hükümetle çatışmanın [vatana ihanetle] bir tutulmadığı her yerde bu antisemitizm çok daha şiddet yüklü biçimler aldı; çünkü bu durumda Yahudiler, sadece baskıcı bir devlet aygıtının [ya da geçici bir hükümetin] failleri değil, yabancı bir zalim gibi de görülüyorlardı. Fakat antisemitizmin pan hareketleri içindeki temel rolünü, Avusturyalı Pan Cermenlerin elebaşısı Schoenerer'in kariyerinin ilk günlerinde henüz Liberal Parti üyesiyken Habsburg monarşisiyle Avusturya demiryolu sistemini eline geçiren Rothschild'ler arasındaki ilişkilerin farkına vardığı özel deneyimle[24] de, azınlıkların konumuyla da açıklamak pek mümkün değildir. Schoenerer'i, "biz Pan Cermenler antisemitizmi ulusal ideolojimizin başlıca dayanağı olarak kabul ediyoruz"[25] diye açıklama yapmaya götüren neden, bu özel deneyim olamayacağı gibi, Pan Slav Rus yazar Rozanov'u, "Rusların yaşamında bir virgül gibi her problemin içine uzanan şu soru kadar ağır bir başka sorun yok: Yahudilerle nasıl başedilecek"[26] diye yazmaya iten neden de bu olamaz.

Antisemitizmin ansızın, –Dreyfus Meselesi sırasında Fransa'da oynadığı sırf siyasi rolünden de, Alman Stoecker hareketinde bir propaganda aracı olma rolünden de farklı olarak– bütün bir yaşam ve dünya manzarasının merkezine oturmasının ipuçları, siyasi olgular ve koşullardan çok *völkisch* milliyetçiliğin doğasında bulunmaktadır. Pan hareketlerinin antisemitizmlerinin gerçek anlamı, Yahudilere duyu-

24 Bkz. ii. bölüm.

25 Pichl, *a.g.e.*, 1, 26. Bu çeviri, Oscar Karbach'ın mükemmel makalesi "The Founder of Modern Political Antisemitizm: Georg von Schoenerer"den (*Jewish Social Studies*, VII. cilt, 1. sayı, Ocak 1945) alınmıştır.

26 Vassiliff Rozanov, *Fallen Leaves*, 1929, s. 163-164.

lan nefretin, ilk kez, Yahudilerle ilgili siyasi, toplumsal ya da ekonomik bütün gerçek deneyimlerden kopmasında ve yalnızca bir ideolojinin hususi mantığını izlemesinde yatmaktadır.

Kıta emperyalizminin arkasındaki sevkedici güç olan *völkisch* milliyetçiliğin, tam gelişmiş Batılı ulus-devletin milliyetçiliğiyle hemen hiçbir ortak yönü yoktur. Halkın temsili ve ulusal egemenlik iddiasıyla ulus-devlet, Fransız Devrimi ve sonrasındaki bütün bir 19. yüzyıl boyunca süren gelişmesinden de görüleceği gibi, 18. yüzyılda henüz birbirinden ayrı olan ve Rusya ile Avusturya-Macaristan'da ayrı kalmaya devam etmiş iki etkenin bileşiminin bir sonucuydu: Ulusallık [milliyet] ve devlet. Uluslar; halklar kendilerinin kültürel ve tarihsel varlıklar olduklarını bilinçli bir biçimde kavradıklarında, topraklarını, tarihin gözle görülür izlerini taşıyan, atalarının birlikte ekip biçtikleri ve geleceği ortak bir uygarlığın seyrine bağlı kalacak bir yurt olarak gördüklerinde tarih sahnesine girip özgürleştiler. Ulus-devletlerin varlık kazandığı her yerde, göçler de sona erdi; oysa Avrupa'nın Doğu ve Güney bölgelerinde ulus-devletlerin kurulması, toprağa sağlam biçimde kök salmış köylü sınıflara yaslanmadıklarından, başarısızlıkla sonuçlandı.[27] Toplumbilimsel açıdan, ulus-devlet, Avrupa'nın özgürlüğüne kavuşmuş köylü sınıflarının siyasi bünyesiydi ve ulusal orduların, ulus-devletler içerisindeki daimi konumlarını, ancak geçen yüzyılın sonlarına kadar, yani [ulus-devletlerin] ancak kırsal sınıfın gerçek temsilcileri oldukları sürece koruyabilmiş olmalarının nedeni de budur. Marx'ın belirttiği gibi, "ordu, küçük köylülerin nazarında bir 'onur meselesi'ydi: Yeni elde ettikleri mülkiyeti dışarıya karşı koru-

27 Bkz. C. A. Macartney, *National States and National Minorities*, Londra, 1934, s. 432 ve devamında.

yan ordu, efendiye dönüşmüş köylülerin kendisiydi ... Üniforma, onların tören kılıklarıydı, savaşsa şiirleri: [büyük araziden ayrılmış] küçük toprak mülkiyetleri, onların ana yurtlarıydı ve vatanseverlik, mülkiyetin ideal biçimi haline gelmişti".[28] Genel askerlik uygulamasında doruğuna varan Batılı milliyetçilik, toprağa sıkı sıkıya kök salmış ve özgürlüğüne kavuşmuş köylü sınıfların ürünüydü.

Ulusallık bilinci nispeten yakın döneme ait bir gelişmeyken, devletin yapısı, yüzlerce yıllık monarşilerden ve aydınlanmış despotizmden türetilmiştir. İster yeni bir cumhuriyet isterse reform geçirmiş anayasal bir monarşi biçiminde olsun, hangi ulusal gruba mensup olursa olsunlar topraklarında yaşayan bütün sakinlerini koruması ve bir yüce hukuki kurum olarak hareket edeceğine inanılması, devletin en yüce görevi olarak miras aldığı bir özellikti. Ulus-devletin trajedisi, halkın yükselen ulusal bilincinin bu işlevlere engel olmaya, müdahale etmeye başlamasında yatıyordu. Devlet, halkın iradesi adına, sadece 'ulusal gruplar'ı yurttaşları olarak görmeye, bütün toplumsal ve siyasi hakları sadece köken hakkıyla ve doğumla ulusal topluluğun mensubu olan kimselere vermeye zorlandı. Bu, bir ölçüde devletin hukukun aygıtı olmaktan çıkarak ulusun aygıtı olmaya dönüştüğü anlamına geliyordu.

Mutlak monarşinin yıkılması ve ardından yeni sınıfların ortaya çıkması, devletin ulus tarafından fethini[29] büyük oranda kolaylaştırdı. Mutlak monarşinin, ortak çıkar diye şeyin varlığının delili ve gözle görülür simgesi olarak bütün ulusun çıkarlarına hizmet ettiği varsayılmaktaydı. Aydınlanmış despotizm, Rohan'ın "krallar halklara, çıkarlar da kral-

28 Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, İngilizceye çeviren De Leon, 1898.

29 Bkz. J.T. Delos, *La Nation*, Montreal, 1944. Bu kitap, bu konuda seçkin bir eserdir.

lar hükmeder" sözlerine dayanmaktaydı;[30] krallığın kaldırılması ve halk egemenliğinin kurulmasıyla, bu ortak çıkar sürekli olarak, yerini sınıf çıkarları arasında kalıcı bir çatışmaya ve devlet mekanizmasının denetimi için verilen mücadeleye, yani daimi bir iç savaşa bırakma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. [Ortak çıkarın fiili ve simgesel temsilcisi] durumundaki monarşinin ortadan kalkmasıyla, bir ulus-devletin yurttaşları arasında geriye yegâne bağ olarak milliyet, yani ortak köken kalmış görünüyordu. Böylelikle, halk içersindeki her sınıfa ve kesime sınıf ya da grup çıkarlarının hükmettiği bir yüzyılda bir bütün olarak ulusun çıkarı, varsayımsal olarak duygusal ifadesini milliyetçilikte bulan ortak bir köken tarafından garanti edilmekteydi.

Devletle ulus arasında gizli gizli süren çatışma, Fransız Devrimi'nin, İnsan Hakları bildirisiyle ulusal egemenlik talebini birleştirdiği, tam da modern ulus-devletin doğduğu dönemde açığa çıktı. Temel hakların, derhal *hem* bütün insanların devredilemez mirasları hem de özel ulusların özel mirasları olduğu; ulusun, hem İnsan Hakları'ndan *hem de* evrensel hukukla bağlı olmayan ve kendi üstünde hiçbir şey tanımayan ulusal egemenlikten doğduğu varsayılan yasalara tabi olduğu iddia edildi.[31] Bu çelişkinin uygulamada şöyle bir sonucu oldu: O tarihten itibaren insan hakları yalnızca ulusal haklar olarak korunup güçlendirildi ve yüce görevi, insanın insan olarak, yurttaş olarak ve ulus üyesi olarak haklarını korumak ve garanti etmek olan bir devletin kurumsal yapısı, yasal, ussal görünümünü yitirdi; bu sayede [devletin] romantikler tarafından, varlığının bütün ger-

30 Bkz. Dük Rohan, *De l'Intérêt des Princes et Etats de la Chrétienté*, 1638, Kardinal Richelieu'ya ithaf edilmiştir.

31 Jean Bodin'in *Six Livres de la République*'i (1576), egemenlik [hükümranlık] ilkesine ilişkin en aydınlatıcı değerlendirmelerden biri olmaya devam etmektedir. Bodin'in kuramlarının iyi bir sunumu ve değerlendirmesi için Bkz. George H. Sabine, *A History of Political Theory*, 1937.

çekliğiyle hukukun üstünde ve dışında olduğu varsayılan bir "ulusal ruh"un belirsiz temsilcisi olarak yorumlanması mümkün olabildi. Öyle görünüyordu ki, ulusal egemenlik, başlangıçta sahip olduğu "halkın özgürlüğü" yan anlamını yitirmiş, hukuktan yoksun bir keyfiliğin sözde gizemli halesiyle çevrelenmişti.

Milliyetçilik, esasen devletin saptırılarak ulusun bir aygıtına dönüştürülüşünün ve yurttaşın ulus üyeliğiyle özdeşleştirilmesinin ifadesidir. Devlet ile toplum arasındaki ilişki, eski feodal düzenin yerini alan sınıf mücadelesi olgusuyla belirlenmekteydi. Toplum, devletin sınıflar üzerinde hakimiyet kurduğunu yadsıyıp sadece bireyleri yönettiğini ileri süren ve devletin varlığında, diğer herkesin boyun eğmek zorunda olduğu bir tür yüce kişi gören libeal bireyciliğin istilâsına uğradı. [Liberal toplum ve devlet kavrayışında, toplumun devlet tarafından toplumsal atomlaşmanın sonuçlarından korunması ve aynı anda toplumsal koşullarda hiçbir değişiklik yapılmamasının garanti edilmesi doğrulusundaki milli irade ifadesini buluyordu.] Devletin bu göreve eşdeğer bir başka görevi de, merkezileşme yönünde önceden varolan bütün eğilimleri güçlendirmek zorunda olmasıydı; sınıfların hüküm sürdüğü bir toplumda durmadan ortaya çıkan merkezkaç güçleri, ancak bütün şiddet araçlarını ve iktidar olanaklarını şahsında toplayan güçlü bir merkezi idare dengeleyebilirdi. Bu durumda milliyetçilik, merkezi bir devletle atomlaşmış bir toplumu birarada tutan eşsiz bir çimento haline geldi ve gerçekten de ulus-devletin bireyleri arasında işgören yegâne canlı bağ olduğunu gösterdi.

Milliyetçilik her zaman, başlangıcında yeralan siyasi yönetime karşı bu içten bağlılığını ["devlete sadakati"ni] korudu ve bir yandan ulus ile devlet, öte yandan atomlaşmış bir toplumu oluşturan ulusal topluluklar arasındaki kararsız den-

geyi koruma görevini hiçbir zaman yitirmedi. Bir ulus-devletin doğuştan yurttaşları, yurttaşlığa kabul edilmiş, haklarını doğumla değil hukuk yoluyla kazanarak, ulustan değil devletten almış kişileri ekseriyetle küçük görmüştür; fakat hiçbir zaman *"Staatsfremde"* (devletin yabancıları) ile *"Volksfremde"* (ulusun yabancıları) arasındaki, ileride Nazi yasalarına dahil edilecek olan Pan Cermen ayrımı önerecek kadar ileri gitmemişlerdir. En sapkın biçiminde bile devlet hukuki bir kurum olarak kaldığı oranda, milliyetçilik belli ölçülerde hukukun denetiminde olmuş; ulusların toprakla özdeşleştirilmesinden doğduğu oranda da kesin olarak belirlenmiş hudutlarla sınırlanmıştır.

Net ifade edilmemiş bir etnik bilincin ötesinde bir ulusallık bilinci henüz geliştirememiş, edebi amaçlara uygun hale gelmeden önce bütün Avrupa dillerinin geçtiği lehçe evresinden henüz çıkamamış, köylü sınıfları toprağa derin kökler salmamış ve henüz özgürleşmenin eşiğinde bulunan, bunun sonucunda ulusal nitelikleri, bir kamu meselesi ve uygarlık konusu olmaktan çok tam da kişiliklerine içkin taşınabilir belli bir özü andıran halkların ilk ulusal tepkisiyse çok farklı olmuştur.[32] Batılı ulusların ulusal gururlarıyla aşık atmak isteseler, gösterecekleri ne bir ülke ne bir devlet ne de tarihsel başarıları vardı, sadece kendilerini ortaya koyabilirlerdi; bu da, en iyi olasılıkla –sanki dil kendi başına bir başarıymış gibi– dilleri, en kötü olasılıkla da Slav ya da Cermen (ya da Tanrı bilir kim) ruhları olabi-

32 Avusturya'da sosyalist Karl Renner ile Otto Bauer'in, ulusallığı teritoryal [ülkesel] temellerinden ayırma ve onu bir tür kişisel statü haline getirme önerileri bu bağlamda ilgi çekicidir; elbette bu öneri, etnik grupların, ulusal karakterlerinden hiçbir şey yitirmeden imparatorluğun her yanına dağılmış olduğu bir duruma karşılık gelmekteydi. Toprak ilkesine karşı kişisellik ilkesi üzerine Bkz. Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die österreichischte Sozialdemokratie*, Viyana, 1907, s. 332 ve devamında, 353 ve devamında. "Kişisellik ilkesiyle istenen, ulusları teritoryal yapılar olarak değil sırf kişilerden oluşan topluluklar olarak örgütlemektir".

lirdi. Ne var ki, bütün halkların potansiyel ulus olduklarının varsayıldığı bir yüzyılda, Batılı halk-toprak-devlet ulusal üçlüsünü gerçekleştirmenin hiçbir koşulunun bulunmadığı, sınırların yüzyıllardan beri sürekli değişmeye uğradığı ve kavimler göçünün hiçbir zaman nihayete ermediği Avusturya-Macaristan'ın, Çarlık Rusya'sının ya da Balkan ülkelerinin ezilen halklarına neredeyse hiçbir şey kalmıyordu. Bu bölgelerdeki kitlelerin, vatanın ve vatanseverliğin ne anlama geldiği hakkında en ufak bir fikirleri yoktu; ortak, sınırları belli bir topluluk için duyulan sorumluluk anlayışının izi bile bulunmuyordu. [Ulusal fikrin asla başedemeyeceği bu demografik koşullar,] Baltık'tan Adriyatik'e uzanan ve en seçik ifadesini Çifte Monarşi'de bulan "karışık halklar kuşağı"nın (Macartney) [başındaki belânın asli köküydü.]

Völkisch milliyetçilik, bu köksüzlük ikliminin bir sonucuydu. Sadece Avusturya-Macaristan'ın halkları arasında değil, aynı zamanda ve daha yüksek bir düzeyde Çarlık Rusya'sının mutsuz entelijensiyası arasında da geniş bir taraftar kitlesi buldu. Köksüzlük, bu "genişle/til/miş kabile bilinci"nin gerçek kaynağıydı ve "genişle/til/miş kabile bilinci"nin fiilen şöyle bir anlamı vardı: Bu halkların mensuplarının, belli, kesin bir yurtları yoktu, ancak kendi "milli halkları"nın öteki üyelerinin yaşadığı yerlerde kendilerini yurtlarında hissediyorlardı. "Viyana'ya değil, fakat neresi olursa olsun Cermenlerin yaşayabilecekleri yerlere doğru meyletmek... bizim özelliğimizdir" diyordu Schoenerer.[33] Pan hareketlerinin alâmet-i farikası, ulusal kurtuluş elde etmeyi hiçbir zaman denememiş olmaları, fakat aynı anda genişlemeyle ilgili hayallerinde bir ulusal topluluğun dar sınırlarını aşarak, üyeleri dünyanın dört bir yanına dağılmış bile olsa siyasi bir etken olarak kalmaya devam edebilecek bir

33 Pichl, *a.g.e.*, I, 152.

halk topluluğunu özlemeleriydi. Aynı şekilde ve her zaman bir ulusal geçmiş keşfiyle başlamış küçük halkların gerçek ulusal kurtuluş hareketlerinin tersine pan hareketleri tarihi düşünmekten vazgeçmemiş olmakla birlikte, topluluklarının temelini, hareketin kendisine doğru yürüdüğü varsayılan bir geleceğe yansıtmışlardır.

Doğu ve Güney Avrupa'daki baskı altında bulunan bütün milliyetler [ulusal gruplar] arasında yayılan *völkisch* milliyetçilik, ulusal ana ülkelerini (Almanya ve Rusya), geniş ve dağılmış bir *irredenta* (yurt dışındaki Cermenler ve Slavlar) ile birleştirmiş olan bu halklar arasında yeni bir örgütlenme biçimine, pan hareketlerine evrildiler.[34] Göreli bir üstünlük, ulusal bir misyon ya da beyaz adamın [uygarlık götürme] yükümlülüğüyle yetinen denizaşırı emperyalizmin tersine, pan hareketleri, mutlak seçilmişlik iddialarıyla işe başladılar. Milliyetçilik, çoğu zaman dinin duygusal ikamesi olarak tarif edilmiştir, fakat yeni bir din kuramı ve yeni bir kutsallık anlayışı getiren, sadece pan hareketlerinin völkisch milliyetçiliği olmuştur. Rus Pan Slavlarını, Rus halkının Hıristiyan doğasını, Dostoyevski'ye göre, Tanrıyı doğrudan bu dünya işlerine indirerek "uluslar arasında Haçın taşıyıcısı" olmalarını olumlamaya götüren şey, Çarın Yunan Kilisesi içindeki dinsel işlev ve konumu değildi.[35] "Modern za-

---

34 Tam teşekküllü bir pan hareketi, bu koşullar dışında hiçbir yerde gelişmemiştir. Pan Latincilik, Latin uluslarının, Cermen tehlikesine karşı bir tür ittifak yapmak üzere gösterdikleri birkaç prematüre girişime verilen yanlış bir isimdir. Hatta Leh mesihçiliği bile zaman zaman Leh egemenliğinde bir ülke biçiminde anlaşılmış şeyin ötesinde bir iddiada bulunmamıştır. Aynı zamanda Bkz. Deckert, *a.g.e.*, 1914'de şunları söylemişti: "Pan Latincilik, giderek geriledi ve milliyetçilikle devlet bilinci giderek güçlendi ve burada, Avrupa'nın herhangi bir yerinden çok daha büyük bir potansiyel olma özelliğini korudu" (s. 7).

35 Nicolas Berdyaev, *The Origin of Russian Communism*, 1937, s. 102. – K. S. Aksakow, 1855'de Rus halkını "yeryüzündeki yegâne Hıristiyan halk" olarak nitelendirmişti (Bkz. Hans Ehrenberg ve N. V. Bubnoff, *Oestliches Christentum*, Bd. I, s. 92 ve devamında) ve şair Tyutchev de aynı dönemde "Rus halkının

manların gerçek tanrısal halkı"[36] olma iddiası nedeniyle Pan Slavlar önceki liberal eğilimlerini [ve devlet düşmanlıklarını] terkederek, yönetimin karşı koymasına, hatta zaman zaman kendilerine zulmetmesine rağmen, Kutsal Rusya'nın sadık savunucuları haline geldiler.

Avusturya Pan Cermenleri de, benzer bir liberal geçmişten dolayı ruhban karşıtı tutumlarını sürdürmüş ve Hıristiyan karşıtı bir nitelik almış olsalar bile tanrısal seçilmişlik konusunda benzer iddialarda bulundular. Schoenerer'in tilmizi olduğunu bizzat itiraf eden Hitler, son savaşta "Yüce Tanrı ulusumuzu yarattı. Ulusun varlığını savunmakla, Tanrının Eserini savunmuş oluyoruz"[37] derken, diğer taraftan, [Stalin'in yeniden uyandırdığı] Pan Slavcılığın bir takipçisinden gelen karşılık da en az bu ölçüde tipiktir: "Alman canavarlar, sadece bizim değil Tanrının da düşmanlarıdır."[38] Bu son formülasyonlar, dönemin propaganda gereksinimlerinden doğmamıştır ve ayrıca bu tarz bir fanatiklik, dinsel dili basitçe istismar etmekle kalmaz gerisinde, daha önceki pan hareketlerine ivmelerini kazandıran ve modern totaliter hareketlerin gelişimi üzerinde hatırı sayılır nüfuzlarını muhafaza eden gerçek bir ilâhiyat yatmaktadır.

Pan hareketleri, İnsanın tanrısal kökenine ilişkin Yahudi-Hıristiyan inancına karşı, kendi halklarının tanrı tarafından seçildiğini vaz'ettiler. Onlara göre, kaçınılmaz ola-

---

sadece Ortodoks inancı nedeniyle değil, daha içten bir şeyler yüzünden Hıristiyan" olduğunu ileri sürmüştü; "Rus halkı, Hıristiyanlığın ahlâki doğasının temeli olan feragât ve kurban melekesi yüzünden Hıristiyandır", alıntı Hans Kohn'dan, *a.g.e.*

36 *Philosophical Letters*. 1829-1831'i, dünya tarihini merkezinde Rus halkının bulunduğu bir bakış açısından ilk sistemli göre girişimi olan Chaadayev'e göre. Bkz. Ehrenberg, *a.g.e.*, I, s. 5 ve devamında.

37 31 Ocak tarihli *New York Times*'da yer alan, 30 Ocak 1945 tarihli konuşma.

38 Tambov Başpiskoposu Luke'nın sözleri; alıntı, *The Journal of the Moscow Patriarchate*'den 2. sayı, 1944.

rak belli bir halkın mensubu olan insan, tanrısal kökenini ancak dolaylı yoldan, bir halkın mensubu olmakla almıştır. O nedenle birey, ancak tanrısal kökene lâyık görülmüş bir halkın mensubu olduğu ölçüde tanrısal bir değere sahiptir. Kendisine tanrısal kökeni veren bütün bağları koparıp attığında, ulusallığını değiştirme kararı verdiğinde, bu değeri de yitirir ve deyim yerindeyse metafizik bir yurtsuzluğun ortasına düşer. Bu [sahte ilahiyatın] ikili bir siyasi avantajı vardı. [Tarihsel gerçeklikte] başına –göç, fetih, dağılma– ne gelmiş olursa olsun, [tüm halkı, "seçilmişliğine" tesir edebilecek, sorgulanabilir bir tarihselliğin hükmünden azade kılıyordu.] Ancak daha dolaysız etkisi şuydu: Halkın bireysel mensupları arasındaki toplumsal veya ekonomik ya da psikolojik farklar, kişinin kendi halkının tanrısal kökeniyle tanrısal olmayan öteki halklar arasındaki mutlak karşıtlıkta ortadan kalkmakta, silinip gitmekteydi. Tanrısal köken, halkı, tek biçimli, "seçilmiş" mağrur robotlar kitlesine döndürmüştü.[39]

Bu kuramın gerçek dışılığı, siyasi yararlılığı kadar aşikârdır. Tanrı, ne insanları yaratmıştı –çünkü hepsi bir anadan doğmadır– ne de –insan örgütlenmesinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan– halkları. İnsanlar, doğal kökenlerine, farklı örgütlenmelerine ve tarihteki yazgılarına göre eşit değildirler. Eşitlikleri, sadece hakların eşitliğidir, yani beşeri gayenin eşitliğidir; ne ki, beşeri gayenin bu eşitliğinin arkasında, Yahudi-Hıristiyan geleneğine göre, ifadesini beşeri tarih, beşeri doğa ve beşeri amacın ötesinde ortak bir köken düşüncesinde bulan başka bir eşitlik yatmaktadır: Tanrının ya-

39 Rus Cizvit Prens Ivan S. Gagarin, "en eksiksiz dinî, siyasî ve toplumsal tekbiçimliliği gerçekleştirmek istedikleri" için Slavseverlere saldırdığı *La Russie sera-t-elle catholique* (1856) adlı risalesinde bu durumu görmüştü; "Dış politiklarında [Slavseverler] milliyeti ne olursa olsun bütün Ortodoks Hıristiyanları ve dinleri ne olursa olsun bütün Slavları, büyük bir Slav ve Ortodoks imparatorluk içerisinde eritmek istiyorlar" (alıntı Hans Kohn'dan, *a.g.e.*)

rattığı gizemli, tanımlanabilir olmayan ortak bir köken. Bu tanrısal köken, siyasi amaç eşitliğinin, yeryüzünde insanlığı kurma amacının üzerine dayanabileceği metafizik bir düşüncedir. 19. yüzyıl pozitivizmi ve ilericiliği, tanıtlanamayacak olanı, yani insanların doğaları gereği eşit olduklarını ve sadece tarih ve koşullar yüzünden farklı olduklarını tanıtlamaya kalkıştığında, bu beşeri eşitlik amacını saptırmış oldular; öyle ki, insanları haklar değil, koşullar ve eğitim eşit kılacaktı. Milliyetçilik ve onun "ulusal misyon" anlayışı, bir uluslar ailesi olarak ulusal insanlık kavrayışını saptırarak, tarih ve örgütlenmeden kaynaklanan farkların yanlış biçimde insanlar arasında doğal kökende mevcut farklar olarak yorumlandığı hiyerarşik bir yapıya dönüştürdü. İnsanların ortak kökenini ve [insan cinsinden çıkarak] insanlığı kurmak gibi ortak bir amacı reddetti. [Irkçılığa, sahte-dinsel seçilmişlik kavramlarıyla siyasi tartışmaların üzerine gizemli bir sis bulutuyla örten ve kendi halklarının varoluşunu nihai bir varlık olarak, tarihin seyrinin etkileyemeyeceği bir ebediyet olarak sunan pan hareketlerinin *völkisch* milliyetçi telakkileri de karıştı.]

Pan hareketlerinin felsefesiyle ırk kavramları arasında bir ortak payda gibi işleyen ve teorik bakımdan varolan, içkin yakınlıklarını açıklayan şey, bu nihailiktir. Siyasi bakımdan, bir halkın kökeni olarak Tanrının mı yoksa doğanın mı düşünüldüğü önemli değildir; her iki halde de, bir halkla ilgili ne kadar yüce bir iddiada bulunulursa bulunulsun, halklar, bir Rus ile bir Alman'ın bir kurtla bir tilki kadar birbirlerinden farklı göründüğü hayvan türlerine dönüştürülür. "Tanrısal bir halk", diğer bütün zayıf türlerin koruyucusu ya da diğer bütün güçlü türlerin kurbanı olmak üzere doğduğu bir dünyada yaşamaktadır. Onun siyasi yazgısı için sadece hayvan krallığının kuralları geçerli olabilir.

Bir halkın "Tanrısal köken"i düşüncesiyle birlikte pan hareketlerinin völkisch milliyetçiliği, sahip olduğu büyük çekiciliğin bir bölümünü, liberal bireyciliği,[40] insanlık ülküsünü ve beşeri onuru hor görmesine borçluydu. Eğer birey, kendi değerini yalnızca Alman ya da Rus olarak doğmuş olmasına borçluysa, beşeri onur diye bir şey yok demektir. Fakat onun yerine yeni bir tutunum vardır; halkın bütün üyeleri arasında, atomlaşmış bir toplumda yaşayan yalıtık bireyler şayet sırf [kitlesel birliktelikleriyle] ve mecburi tekbiçimlileştirmeyle korunmazlarsa, modern insanın başına neler gelebileceğiyle ilgili haklı korkularını yatıştırmaya gerçekten çok uygun karşılıklı bir güvenilirlik duygusu vardır. Aynı şekilde, Avrupa'nın diğer bölgelerine nazaran tarihin fırtınalarına çok daha açık ve Batı geleneği içindeki kökleri daha zayıf olan "karışık halklar kuşağı", insanlık ülküsünün ve insanın ortak kökenine ilişkin Yahudi-Hıristiyan inancının [içerdiği taassup unsurunu] öteki Avrupa halklarından daha önce hissettiler. Hakkında araştırma yapmadan da yamyamlık adetlerini bildiklerinden, "soylu vahşiler"le ilgili hiçbir yanılsama taşımıyorlardı. Halklar birbirlerini daha yakından tanıdıkça, öteki halkları eşitleri olarak görmeyi o kadar daha az ister, insanlık ülküsünden o denli uzaklaşırlar.

Kabile yalıtıklığının ve efendi ırk emellerinin yarattığı çekicilik, kısmen şu içgüdüsel duygudan kaynaklanmaktaydı: İster dinsel ister hümanist [isterse mutaasıp kozmopolit] bir ülkü olsun, insanlık kavramında, ortak bir sorumluluğun paylaşıldığı düşüncesi vardır.[41] Coğrafi mesa-

40 "Halk, insanın bu dünyada, kişiliğini yok etmek ve yerine toplumsal ve gayrı şahsi bir varlık koymak için çalışmaktan başka bir hedefi olmadığını kabul edecektir". Chaadayev *a.g.e.* Alıntı Ehrenberg'den, *a.g.e.*, s. 60.

41 Frymann'dan (*a.g.e.*, s. 186) alınan aşağıdaki satırlar, karakteristiktir: "Kendi halkımızı, niteliklerini ve kusurlarını biliyoruz – bilmediğimiz insanlıktır ve onun için endişelenmeyi ya da coşkulanmayı reddediyoruz. İnsanlık nerede

felerin azalması, bunu birinci dereceden siyasi bir gerçeklik haline getirdi.[42] Aynı zamanda da, eski saygın gelenekleriyle birlikte bütün bu zarif ve hayal ürünü nosyonlar ansızın korkutucu bir güncellik kazandıkları için, insanlık ve insanın onuru hakkında idealist sözleri geçmişe ait bir meseleye dönüştürdü. Hatta, kuşkusuz liberal "insanlık" savunucusu ağzıyla konuşmaksızın bütün insanların günahkârlığı üzerine yapılan vurgu bile, bütün duygusallığından arınmış insanlık ülküsünün, başka insanların şu ya da bu biçim altında işlenen bütün suçların sorumluluğunu üstlenmeleri gerektiği gibi son derece ciddi bir sonucu olduğunu ve nihayetinde bütün ulusların, diğerlerinin işlediği kötülüğün hesabını vermek zorunda kalacaklarını –insanların gayet iyi anladıkları bu gerçeği– anlamaya hiçbir surette yetmez.

Völkisch milliyetçilik ve ırkçılık, son derece yıkıcı oldukları kadar, bu ortak sorumluluk açmazından kaçmanın da en gerçekçi yollarını sunarlar. İlk ele geçirdikleri milliyetlerin teritoryal köksüzlüklerine son derece uygun düşen metafizik köksüzlükleri, aynı oranda, modern kentlerdeki köksüzleşmiş kitlelerin [sıkıntılarına da] son derece uygundu. O nedenle de bu özellikleri totalitarizm tarafından derhal farkedildi; hatta Bolşeviklerin fanatik biçimde benimsedikleri en büyük ulus karşıtı öğreti olan Marksizm bile etkisiz-

başlar, nerede biter; insanlığa ait olduğu için sevmemiz gereken şey nedir ... ? Çürümüş ve yarı hayvan Rus köylüsü mü, Doğu Afrika'nın zencisi mi, Alman Güney-Batı Afrika'sının melezi mi, yoksa Galiçya ve Romanya'nın katlanılmaz Yahudisi mi insanlığın üyesi? ... Cermen halkların dayanışmasına inanılabilir; gerisi bizi ilgilendirmez".

42 Coğrafi uzaklıkların azalması, Friedrich Naumann'ın *Central Europe*'unda dile getirilmiştir: "'Bir çobanın ve bir sürünün' olacağı gün hâlâ uzakta, fakat büyüklü küçüklü sayısız çobanın sürülerini Avrupa'nın çayırlarında keyiflerince otlatmaya çıkardığı günler geride kaldı. Büyük ölçekli endüstrinin ve ulus üstü örgütlenmenin ruhu siyasi yaşamı ele geçirdi. Cecil Rhodes'un bir zamanlar söylediği gibi, halk 'kıtalar bağlamında' düşünüyor". Bu birkaç cümle, o dönemde yayınlanan sayısız makaleden ve risaleden alınmıştır.

leştirildi ve Pan Slav propaganda, bu kuramların kendi başlarına sahip oldukları muazzam yalıtıcı değerlerinden ötürü Sovyet Rusya'ya yeniden girdi.[43]

Avusturya-Macaristan'daki ve Çarlık Rusya'sındaki milliyetlerin ezilmesine dayanan hakimiyet sisteminin, gerçek bir *völkisch* milliyetçilik eğitimi için bire bir olduğu doğrudur Rusya'da bu baskı, aynı zamanda Rus halkını da ezen (bu yüzden sadece Rus entelijensiyası Pan Slav olmuştu) bürokrasinin tekelindeydi. Çifte Monarşi ise tersine, sorun çıkaran milliyetlere, her birine bir diğer milliyeti bastırmak için yeterince serbestiyet tanıyarak hükmetmekteydi; bunun sonucunda da bu milliyetler pan hareketlerinin ideolojisinin gerçek kitle temelini oluşturdular. Habsburg Hanedanı'nın 19. yüzyılda da varlığını sürdürebilmesinin sırrı, [milliyetler arasında] karşılıklı antagonizmayla, Çeklerin Almanlar, Slovakların Macarlar, Rutenyalıların Lehler tarafından vs. istismarı yoluyla dikkatle korunan bir dengede ve ulus üstü bir aygıtın desteğinde yatmaktadır. Ulus olmanın, ancak öteki [halklar] pahasına kazanılabileceğini ve eğer baskı kendi ulusal yönetiminden gelecekse özgürlükten yoksun kalınabileceğini, [bütün ezilen halklar böylelikle öğrendiler.]

Rus ya da Alman hükümetlerinden hiçbir yardım almayan iki pan hareketi ortaya çıktı. Bu durum, söz konusu pan hareketlerinin Avusturyalı destekçilerinin, Avusturya hükümetine ihanet etme alışkanlığına mani olmadı. Kitleleri bu necip ihanet ruhuyla eğitme olanağı, Avusturya pan ha-

43 Sovyet Rusya genetikçilerinin [Stalin tarafından şiddet yoluyla propagandası yapılan ve artık "aşılmış" da olan] yeni kuramları bu bakımdan son derece ilgi çekicidir. [Buna göre, kazanılmış kişilik özellikleri kalıtsaldır; örneğin kötü koşullarda yaşayan bir nüfustan, Sovyetler Birliği halklarınınkine kıyasla daha kötü vasıflı bir kalıtım çıkar.] Bkz. H. S. Muller, "The Soviet Master Race Theory", *New Leader*, 30 Temmuz 1949.

reketlerine, Almanya ve Rusya'da hiçbir zaman gerektiği ölçüde sahip olamadıkları hatırı sayılır bir halk desteği sağladı. Rusya'da "köylüleri Çar'dan ziyade toprak eşrafına karşı harekete geçirme"nin[44] daha kolay olması gibi, Alman işçilerini de hükümetten ziyade burjuvaziye karşı seferber etmek çok daha kolaydı. Tabii ki Alman işçileriyle Rus köylülerinin tutumları arasında muazzam bir fark vardı; Alman işçileri için monarşi, ulusal birliğin simgesi aziz monarşi değildi, oysa Rus köylüsü, yönetimlerinin başını, Tanrının yeryüzündeki gerçek temsilcisi olarak görüyordu. Ancak aralarındaki farklar, şu gerçekten daha önemli değildi: Ne Rusya'da ne de Almanya'da yönetim Avusturya'daki kadar zayıf olmadığı gibi, otoriteleri de, pan hareketlerinin devrimci rahatsızlıktan siyasi nema çıkartabileceği ölçüde itibar yitirmişti. Devrimci saik, bir tek Avusturya'da, pan hareketleri içerisinde kendine doğal bir çıkış buldu. Çok da maharetle uygulandığı söylenemeyecek olan *divide et impera* [böl ve yönet] aracı, ulusal duyguların merkezkaç eğilimlerini hemen hiç azaltamadı, fakat üstünlük komplekslerine ve [yönetime karşı] genel sadakatsizliğe yol açmayı gayet güzel başardı.

Bir kurum olarak devlete düşmanlık, bütün pan hareketlerinin kuramlarında tekrarlanan bir ögedir. Slavseverlerin devlete muhalefeti, haklı olarak "resmi milliyetçilik sisteminin içeriğinden tamamen farklı" bir şey olarak tarif edilmiştir;[45] devletin, tam da doğası gereği halka yabancı olduğu ileri sürülmüştür. Slav üstünlüğünün, Rus halkının devlete olan kayıtsızlığında, varlıklarını kendi yönetimlerinden ayrı bir *corpus separatum* olarak sürdürmele-

44 G. Fedotov'un "Russia ad Freedom" yazısı (*The Review of Politics*, VIII. cilt, 1. sayı, Ocak 1946), gerçek bir tarihsel yazım şahaseridir; burada bütün bir Rus tarihinin özeti verilmektedir.

45 N. Berdyaev, *a.g.e.*, s. 29.

rinde yattığı düşünülüyordu. Rusları "devletsiz bir halk" olarak nitelendirirken Slavseverlerin kastettiği budur ve "liberaller"in despotizmle uzlaşmalarını mümkün kılan da bu olmuştur; halkın "devlet iktidarına", yani bu iktidarın mutlaklığına "karışmaması", despotizmin talebiyle de uyum halindedir.[46] Siyasi bakımdan daha gelişkin olan Pan Cermenler, ulusun çıkarının devletin çıkarından önce geldiğini her zaman vurgulamışlar[47] ve "dünya politikasının devletin çerçevesini aştı"ğını, tarihin akışı içindeki yegâne kalıcı etkenin devletler değil halk olduğunu, dolayısıyla koşullara göre değişen ulusal gereksinimlerin her zaman devletin siyasi eylemlerini belirlemesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.[48] Fakat Almanya ve Rusya'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sadece şatafatlı ifadelerden ibaret kalan şey, gerilemesi, yönetime karşı kalıcı kindar bir aşağılamaya yol açmış olan Çifte Monarşi'de yeterince gerçek bir görünüme sahipti.

Pan hareketlerinin önderlerini, reaksiyoner ya da "karşı devrimci" olarak görmek ciddi bir hata olur. Kural olarak toplumsal sorunlarla fazla ilgilenmemiş olsalar da, asla kapitalist sömürüden yana olmak gibi bir hataya düşmediler ve çoğu, liberal, ilerici partilerin üyesiydiler, çok azı daha sonra da bu partilerin üyesi olarak kaldı. Bir anlamda, Pan Cermen Ligi'nin "dış meselelerde gerçek bir halk denetimi kurmak yönünde bir çabayı cisimleştirdikleri" doğrudur; "Lig,

---

46 K. S. Aksakov, Ehrenberg içinde, *a.g.e.*, s. 97.

47 Örneğin Schoenerer'in, Avusturyalı *"Verfassungspartie"* [Anayasa Partisi] hâlâ ulusal çıkarları devletin çıkarlarına tabi kıldığı için dile getirdiği yakınmalara Bkz. Pichl, *a.g.e.*, I, 151. Yine, Pan Cermen Graf E. Reventlow'un *Judas Kampf und Niederlage in Deutschland*, 1937, s. 39 ve devamında yer alan satırlarına bakınız. Reventlof, folk yaşamının işlevlerinden sadece biri olan devleti "putlaştırmayı" reddettiği için Nasyonal Sosyalizmi, Pan Cermenliğin gerçekleşmesi olarak görmekteydi.

48 Ernst Hasse, *Deutsche Weltpolitik*, 1897, Alldeutcshe Flugschriften içinde, 5. sayı, ve *Deutsche Politik*, 1. Heft: *Das deutsche Reich als Nationalstaat*, 1905, s. 50.

ulusal bilinci yüksek bir kamuoyunun ehliyetine ... ve ulusal politikaların halktan gelen talebin gücüyle başlatılmasına var gücüyle inanmaktaydı".[49] Mamafih, pan hareketleri içerisinde örgütlenmiş ve esinini ırk ideolojilerinden alan ayaktakımının, devrimci eylemleriyle anayasal yönetimlere giden yolu açan ve o dönemde gerçek temsilcilerini sadece işçi hareketinde bulabilmiş insanlarla hiçbir alâkası yoktu; "genişlemiş kabile bilinci" ve vatanseverlikten dikkat çekecek kadar uzak oluşlarıyla, bir halktan çok bir "ırk"ı andırıyorlardı.

Pan Cermenliğin aksine Pan Slavcılık, bütün Rus entelijensiyasına nüfuz etmiş ve onun tarafından biçimlendirilmiştir. Örgütsel yapısı çok daha zayıf, siyasi programları çok daha tutarsız olan bu hareket, hayli uzun süre çok yüksek bir edebi düzey tuttururken, acaip felsefelerle bol vakit kaybetmiştir. Rozanov, Yahudilerin ve Hıristiyanların cinsel güçleri arasındaki gizemli farklar üzerine spekülasyonlar bulunur ve Yahudilerin "cinsel güçle birleşmiş, Hıristiyanlarınsa ayrılmış"[50] oldukları gibi şaşırtıcı bir sonuca ulaşırken, Avusturyalı Pan Cermenlerin önderi de, "propaganda şarkıları, posta kartları, Schoenerer bira bardakları, bastonlar ve kibrit kutularıyla küçük insanın ilgisini çekmek" için gayrete gömülmüştü.[51] Ancak sonunda Pan Slavlar da "Schelling ile Hegel'i ıskartaya çıkartıp, teorik donanım edinmek üzere doğa bilime başvurdular".[52]

Tek bir adamın, Georg von Schoenerer'in kurduğu ve esas olarak Alman-Avusturyalı öğrencilerin desteklediği Pan

49 Wertheimer, *a.g.e.*, s. 209.

50 Rozanov, *a.g.e.*, s. 56-57.

51 Oscar Karbach, *a.g.e.*

52 Louis Levine, *Pan-Slavism and European Politics*'de (New York, 1914), eski Slavsever kuşaktan yeni Pan Slav harekete geçekleşen bu değişikliği anlatmaktadır.

Cermenlik, başından itibaren çarpıcı biçimde çok geniş ve faklı toplumsal tabakalara çekici gelmeyi hedefleyen vülger bir dil kullanmıştır. Bu yüzden Schoenerer, aynı zamanda "dış politikaya yön vermenin ve ... devletin iç yapısını karıştırmanın bir aracı olarak antisemitizmin olanaklarını ilk kavramış" kişidir.[53] Yahudilerin bu amaca uygun olma nedenlerinden bazıları bellidir: Yurttaşları en azından teorik olarak türdeş bir soydan gelen-ulus devletlere göre çok uluslu bir ülkede ayrı bir milliyet olarak çok kolay farkedilmelerinin yanında, Hapsburg monarşisinin nazarında son derece önemli bir konumları vardı. Bu özellikleri, antisemitizmin Avusturya kanadının şiddete yatkınlığını tam olarak açıklamakla ve konuyu istismar eden Schoenerer'in ne kadar açıkgöz bir politikacı olduğunu göstermekle birlikte, ansemitizmin her iki pan hareketinde de işgal ettiği merkezi ideolojik rolü anlamamıza yardımcı olmaz.

Pan hareketlerinin duygusal motoru olan "genişlemiş kabile bilinci" tam gelişmesine, antisemitizm bu hareketlerin ana ve merkezi meselesi haline gelmeden önce ulaşmıştı. Daha uzun ve daha saygın bir felsefi düşünce tarihine sahip ve siyasi etkisizliği daha aşikâr olan Pan Slavcılık, ancak 19. yüzyılın son on yıllarında antisemitik politikaya meyletmiştir; Pan Cermen Schoenerer ise, partisinde hâlâ çok sayıda Yahudi'nin bulunduğu bir sırada devlet kurumlarına olan düşmanlığını çoktan açıkça dile getirmişti.[54] Stoecker hareketinin, bir siyasi propaganda silâhı olarak antisemitizmin yararını gösterdiği Almanya'da, Pan Cermen Ligi işe belli bir antisemitik eğilimle başladı, fakat 1918'e dek Yahudileri

53 Oscar Karbach, *a.g.e.*

54 "Avusturya'da Pan Cermenlerin programı olmayı sürdüren Linz Programı'nın ilk halinde Yahudilerle ilgili söz konusu paragraf bulunmuyordu; hatta 1882'deki programı hazırlayan komitede üç de Yahudi vardı. Yahudilerle ilgili paragraf, 1885'de Program'a eklendi. Bkz. Oscar Karbach, *a.g.e.*

üyelikten dışlayacak kadar ileri gitmedi.[55] Slavseverlerin zaman zaman Yahudilere duydukları soğukluk, ancak 1881'de Çarın bir suikastle öldürülmesinden sonradır ki, hükümetin düzenlediği bir pogrom dalgası Yahudi sorununu halkın ilgi odağı haline getirdiği dönemde bir antisemitizm biçimine dönüştü.

Aynı sıralarda antisemitizmi keşfeden Schoenerer'in, antisemitizmin sunduğu olanakların neredeyse kazara farkına varmış olması gayet mümkündür; çünkü her şeyden önce Habsburg İmparatorluğu'nu yıkmak istediğinden, çok sayıda milliyetin varlığına dayanan bir devlet yapısından bir milliyetin dışlanmasının nasıl bir etki yaratacağını hesaplamak zor değildir. Eğer bütün milliyetlerin, altında belli bir miktar eşitliğe sahip olduğu bu ılımlı baskının temeli halk hareketleriyle oyulacak olursa, bu özgül yapının bütün dokusu, bürokrasisinin hassas dengesi bir anda parçalanabilirdi. Ne ki, Pan Cermenlerin Slav milliyetlerine duyduğu gözü dönmüş nefret de (hareket antisemitik olmadan ve Yahudi üyelerince de onaylanmadan çok önceleri yerleşmiş bir nefret) eşit oranda bu amaca hizmet edebilirdi.

Pan hareketlerinin antisemitik niteliklerini, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından önceki aldatıcı sessizlik döneminde antisemitik propagandanın yaşadığı genel gerilemeden etkilenmeyecek kadar güçlü kılan şey, Doğu Avrupa'nın *völkisch* milliyetçilikle içiçe geçmiş olmasıydı. Çünkü, pan hareketlerinin halklarla ilgili kuramlarıyla Yahudi halkının köksüz varlığı arasında içkin olarak bir yakınlık bulunmaktaydı. Yahudiler, kabile anlamında bir halkın mükemmel bir örneği gibi görünüyordu; pan hareketleri Yahudilerin örgütlenmelerine öykündüler; Yahudilerin bekaları ve varsayılan güçleri, ırk kuramlarının doğruluğunun en iyi deliliydi.

55 Otto Bonhard, *a.g.e.*, s. 45.

Çifte Monarşi içindeki diğer milliyetlerin toprakla olan bağları zayıftı ve ortak bir toprağın anlamından bihaberdiler; aynı biçimde Yahudiler de, bir anayurtları olmadan kimliklerini asırlardır sürdürebilmiş, o nedenle bir milliyet oluşturmak için toprağın gerekmediğinin kanıtı olarak zikredilebilecek bir halk örneği sunuyorlardı.[56] Pan hareketleri, ille gözle görülür kurumlar olmadan da asırlar boyu örgütlü kalabilmiş halkın üstün bir öneme sahip olduğunu devletin öneminin ikincil olduğunu, ısrarla vurgulamışlardır; aynı biçimde Yahudiler de devletsiz ve gözle görülür kurumları olmayan mükemmel bir ulus örneği oluşturmaktaydı.[57] Kabile milliyetler, tarihsel başarılarına ve tarihe geçmiş olaylardaki paylarına bakmadan kendilerini ulusal gururlarının merkezine koyuyor ve nasıl ifade edeceklerini bilmeseler bile, içkin olarak varolan bazı psikolojik ya da fiziksel niteliklerin Almanya'nın değil Cermenliğin, Rusya'nın değil Rus ruhunun kendilerinde vücut bulmasına neden olduğuna inanıyorlardı; aynı biçimde asimile olmuş Yahudilerin Yahudilikleri de, Yahudiliğin bir tür kişisel bireysel tecessümüydü ve seçilmişlik iddiasından vazgeçmeden laikleşmiş [asimile] Yahudilerin o özgül gururları da, aslında, başarıları ve gelenekleri bir yana, Yahudilerin sadece Yahudi olarak doğmuş olduklarından ötürü farklı ve daha iyi olduklarına inanmaları anlamına geliyordu.

Bu Yahudi tutumunun, deyim yerindeyse *völkisch* milliyetçiliğin bu Yahudi kolunun, Yahudilerin modern devlet-

56 Kesinlikle antisemitik olmayan sosyalist Otto Bauer de için de bu böyleydi, *a.g.e.*, s. 373.

57 A. S. Steinberg'in, *Dubnow Festschrift*'deki (1930) "Die weltanschaulichen Voraussettzungen der jüdischen Geschichtsschreibung" adlı denemesi Yahudilerin kendileriyle ilgili yorumları konusunda son derece öğreticidir: "Eğer Yahudi tarihinde ifadesini bulduğu biçimiyle yaşam anlayışına ikna olunursa ... bu durumda devlet sorunu, yanıtı ne olursa olsun önemini yitirir".

lerdeki normal dışı konumlarının, toplum ve ulus tarafından istenmemiş olmalarının bir sonucu olduğu, oldukça doğru bir savdır. Fakat kendi ulusallıklarının bilincine diğer –Batılı– ulusların oluşturduğu örnek aracılığıyla varan, sürekli yer değiştiren bu etnik grupların durumuyla, ileride ırkçılığın son derece etkin biçimde seferber edeceği büyük kentlerdeki köksüz kitlelerin durumu pek çok bakımdan birbirine benzemekteydi. Onlar da toplumca istenmemişlerdi ve onlar da, halklar için yegâne tatminkâr siyasi örgütlenme şekli gibi görünen ulus-devletin siyasi bünyesi dışına atılmışlardı. Aynı zamanda Yahudilere baktıklarında, daha mutlu ve daha şanslı rakipler gördüler; çünkü onların bakışıyla Yahudiler, gözle görülebilir bir temsil yapıları ve normal bir siyasi ifade biçimleri olmadığından, ulusun yerini tutabilecek kendilerine ait bir toplum oluşturmanın yolunu bulmuşlardı.

Fakat Yahudileri bu ırk ideolojilerinin merkezine sürükleyen, başka her şeyden çok şuydu: Pan hareketlerinin seçilmişlik iddiaları, bir tek Yahudilerin seçilmişlik iddiasından ciddi karşılık görebilirdi. Yahudi seçilmişlik düşüncesinin, kişinin kendi halkının tanrısal kökeniyle ilgili kabile kuramlarıyla ortak hiçbir yanının bulunmaması önemli değildi. Ayaktakımı, bu tür tarihsel inceliklerle pek fazla ilgilenmiyordu ve Yahudilerin tarihteki misyonuyla (insanlığı kurmak), kendi yeryüzündeki bütün öteki halklara hükmetme "misyon"u arasındaki farkın da hemen hiç ayırdında değildi. Fakat pan hareketlerinin önderleri, kendilerinin de kesin olarak yaptığı gibi, Yahudilerin dünyayı, kendileri ve diğer herkes gibi iki kısma böldüklerini gayet iyi biliyorlardı.[58] Bu ikilikte Yahudiler yine, bir miras devralmış

58 Bu kavramların birbirlerine yakınlıkları, başka pek çok örneğin de eklenebileceği şu aşağıdaki çakışmada görülebilir: Steinberg, *a.g.e.*'de Yahudiler hakkında şunları söylüyor: Onların tarihi, malum bütün tarihsel yasaların dışında meydana gelmiştir; Chaadayev de, Rusları ayrıksı bir halk olarak niteliyor.

ve Yahudi olmayanların sıfırdan başlayarak kurmak zorunda oldukları bir [talebi çok daha eskiden ve daha sağlam bir meşruiyetle ortaya koymuş] şanslı rakipler olarak görünmüşlerdir.[59]

Antisemitizmin sadece bir gıpta biçimi olduğunu sonsuza dek yinelemekle, bu bayağı iddiayı fazla gerçek kılmış olmayız. Fakat Yahudi seçilmişlik düşüncesi bağlamında bu oldukça doğrudur. Eylemden ve başarılı işlerden ayrıldıklarında, ortak dünyayla doğal bağları koptuğunda ya da şu veya bu nedenle bu tür bağlar hiç var olmadığında, halklar kendilerini çıplak doğal halleriyle görme ve bir tanrısallığa dayanarak bütün dünyayı kurtarma misyonu iddiasında bulunma eğilimi göstermişlerdir. Bu durum Batı uygarlığında ortaya çıktığında, bu tür [iddiaları ileri süren] halklar önlerinde kaçınılmaz olarak eski Yahudi iddiasının dikildiğini göreceklerdir. Pan hareketlerinin sözcülerinin hissettikleri de budur ve bu yüzdendir ki bu insanlar, sayı ve güç bağlamında Yahudi sorununun, Yahudi nefretini ideolojilerinin omurgası yapmak için yeterince önemli olup olmadığı gibi gerçekçi bir sorunu kendilerine hiç dert etmediler. Ulusal gururları, her tür başarıdan bağımsız olduğu için, Yahudilerden duydukları nefret de, Yahudilerin yaptığı belirli, somut iyi ve kötü işlerden azadeydi. Bu ideolojik omurgadan siyasi örgütlenme amacıyla nasıl yararlanılacağını bilmemekle beraber, bu noktada pan hareketleri tamamen hemfikirdiler.

II. Nikola'nın siyasi danışmanı ve her zaman nüfuzunu korumuş yegâne Pan Slav olan Pobyedonostzev'in telkiniy-

---

Berdyayev (*a.g.e.*, s. 135) dobra dobra, "Rus mesihçiliği, Yahudi Mesihçiliğiyle akrabadır" diyor.

59 Bkz. Antisemitik E. Reventlow (*a.g.e.*), fakat aynı zamanda Somi-Sever Rus filozofu Vladimir Solovyov, *Sudoism and the Christion Question* (1884); iki dinsel ulus olan Ruslarla Polonyalılar orasına tarih bir üçüncü dinsel halkı sokmuştu. Yine bakınız Cleinow, *a.g.e*, s. 44 ve devamında.

le Rus gizli polisinin Paris'te 1900 civarında tezgâhladığı "Siyon Bilgeleri Protokolü"nün, bütün Avrupa ülkelerinde ve dillerinde kaçınılmaz muzaffer gösterisine başladığı 1919'a kadar yarı yarıya unutulmuş bir risale olarak kalmış olması da, pan hareketlerinin ideolojisinin formüle edilmesiyle, bunun siyasi olarak ciddi biçimde yaşama geçirilmesi arasında bir zaman aralığının bulunduğunu göstermektedir;[60] tam otuz yıl boyunca elden ele dolaşan bu metinle sadece Hitler'in *Kavgam*'ı yarışabilir. Bu Protokolü ne tezgâhlayanlar ne de kullananlar, polisin bir toplumun başlıca kurumu haline geleceği ve bir ülkenin bütün gücünün söz konusu Protokolde belirlenen sözde Yahudi ilkelerine göre örgütleneceği bir dönemin geleceğini biliyorlardı. Polisin [siyasi] hakimiyet açısından sahip olduğu olanakları belki de ilk keşfeden kişi Stalin'di. Ama, ırkçılığın hiyerarşik ilkesinin nasıl uygulanacağını; bir "en kötü" halkın varlığına ilişkin antisemitik savın, "en iyi" [halkla] bütün fethedilmiş ve baskı altına alınmış halkları [daima değişken olan bir düzende] örgütlemek için layıkıyla nasıl kullanılacağını, pan hareketlerinin üstünlük kompleksinin, her halkı (elbette Yahudiler istisna) altındakini kendisinden daha kötü görüp küçümseyecek biçimde nasıl genelleştirileceğini bilen, manevi babası Schonerer'den çok daha kurnaz biri olan Hitler'di, orası kesin.

Anlaşılan, geniş halk tabakalarının, şimdiye kadar sadece doğuştan şeytanilikleriyle Yahudilerin başarabildiğine inandıkları şeyi başaracaklarını sevinçle kabul etmelerinden önce, gizli kaos ve açık umutsuzlukla dolu birkaç on yılın geçmesi gerekiyordu. Çoktandır [içteki] toplumsal sorunun belirsiz biçimde farkında olsalar da, pan hareketlerinin önderleri, her nasılsa tamamen tek yanlı biçimde dış politikayla ilgilenmeyi sürdürdüler. O nedenle, antisemitizmin, ülkenin

60 Bkz. John S. Curtis, The Protocols of Zion, New York, 1942.

iç işleriyle dış politika yöntemleri arasında gerek olan bağı oluşturabileceğini göremediler; kendi "folk toplulukları"nı, yani köklerinden tamamen kopartılmış, ideolojik olarak fanatikleştirilmiş ırk sürüsünü nasıl kuracaklarını hâlâ bilmiyorlardı.

Pan hareketlerinin fanatikliğinin raslantı eseri Yahudileri ideolojik merkez olarak keşfetmeleri (ki, Avrupa Yahudiliğinin sonunun başlangıcıdır), tarihin şimdiye dek aldığı en mantıklı ve en acımasız öçlerden birini oluşturmaktadır. Çünkü, Voltaire'den Renan'a ve Taine'a, Yahudilerin seçilmişlik düşüncesinin, din ile milliyet arasındaki özdeşliğin, tarihte mutlak bir görevleri ve Tanrıyla müstesna bir ilişkileri olduğu iddialarının, bir yandan [Antiklerin bilmediği] (Hakikat'a sadece kendisinin sahip olduğu iddiasıyla Hıristiyanlıktan miras kalmış) bir fanatiklik ögesini, diğer yandan onun ırksal sapmasıyla tehlikeli bir yakınlık içerisinde olan bir gurur ögesini Batı uygarlığına soktuğu yolundaki "Aydınlanma" savlarında belli bir hakikat payı elbette vardır.[61] Yahudiliğin ve salim Yahudi takvasının her zaman özellikle sapkın batınilikten uzak, hatta ona düşman olması, siyasi bakımdan herhangi bir sonuç yaratmamıştır.

Çünkü *völkisch* milliyetçilik, [soyut ama bu bakımdan da mantıki anlamda, bir halkın Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu ve bu halkın da kendi halkı olduğunu vaz'eden her ulusal dinin içerdiği bir sapkınlık ihtimalidir;] sadece bu antik mit, antikiteden günümüze kadar gelen tek halkla birlikte, Batı uygarlığına derin kökler saldığı için, ayaktakımının modern önderi, belli ölçüde akla yatkın bir biçimde Tanrıyı halklar arasındaki küçük çatışmaların içine sürükleme ve

61 Bkz. Berdyaev, *a.g.e.*, s. 5: "Antik İbrani halkın bilincinde olduğu gibi, Moskova Prensliğinde de din ile milliyet birlikte geliştiler; ve aynı şekilde, Mesih bilinci Yahudiliğin bir niteliği olduğu kadar, Rus Ortodoksluğu'nun da bir niteliğiydi".

önderin zaten memnuniyetle işlediği bir seçim için Tanrının rızasını isteme küstahlığında bulunabilmiştir.[62] Irkçıların Yahudilere duydukları nefret, kendilerinin değil de Yahudilerin Tanrının seçilmiş kulları olabileceği, Tanrının inayetiyle [diğer halklar üzerinde] zaferin onlara bağışlanmış olabileceği [doğrultusundaki hazin Hıristiyan] hurafesinin [kalıntılarının] yol açtığı vehimden doğmuştur. Burada, sonunda görünenin aksine, dünya tarihinden nihai galipler olarak çıkmalarının ussal olarak anlaşılamaz biçimde garantilendiğinden, korkulan bir halka karşı duyulan eblehçe bir küskünlük ögesi vardı.

Bu anlamda, Tanrının krallığını kurma misyonu taasavvuruyla ilgili Yahudi düşüncesi, ayaktakımının zihniyeti açısından ancak vülger başarı ve başarısızlık terimleriyle görülebilir. Korkuyu ve nefreti besleyen ve bir ölçüde de ussallaştıran şey, Batılı insanlığın çoktan Yahudi kökenli bir din olan Hıristiyanlık tarafından fethedilmiş olmasıydı. Kendi gülünç boş inançlarını izleyen pan hareketlerinin önderleri, Yahudi takvasının mekaniğinde, tam bir ters çevirmeyi ve saptırmayı olanaklı kılan küçük bir gizli dişli bulmuşlardır; böylelikle, seçilmişlik, artık ortak bir insanlık ülküsünün nihai olarak gerçekleşmesinin değil, sonul olarak yok olmasının mitiydi.

62 Léon Bloy'dan alınan şu aşağıdaki satırlar –Allahtan ki Fransız milliyetçiliğini tanımlayan bir özellikleri yoktur–, bu fantastik deliliğin nerelere varabileceğinin bir örneğidir: "Fransa, uluslar arasında öyle ilk ulustur ki, diğerleri, kim olursa olsunlar, Fransa onlara köpeğine verdiklerini yemeleri için izin vermişse, bundan onur duymaları gerekir. Fransa mutluysa, dünya, Fransa'nın mutluluğunun bedelini kölelikle ya da yıkımla ödemek zorunda kalsa bile bundan memnun olmalıdır. Ama Fransa acı çekerse Tanrı da acı çeker, o dehşetli Tanrı ... Bu, takdiri ilâhinin gizi kadar mutlak ve kaçınılmazdır". Alıntı, R. Nadolny'den, *Germanisierung oder Slavisierung?* 1928, s. 55.

II. KANUNSUZLUK MİRASI [BÜROKRASİ: DESPOTİZMİN MİRASI]

Hukuku ve yasal kurumları açıkça önemsememe ve kanunsuzluğun ideolojik olarak haklılaştırılması, denizaşırı emperyalizmden çok kıta emperyalizminin bir özelliğidir. Bunun nedeni, kısmen, kıta emperyalistlerinin, yabancı kıtalardaki hakimiyetlerinin yasadışı niteliğini, ana yurtlarındaki kurumların yasallığından ayıracak coğrafi mesafeden yoksun olmalarıydı. Aynı derecede önemli bir başka olgu da, pan hareketlerinin, anayasal yönetimi hiçbir zaman tanımamış ülkelerde ortaya çıkmış olması, dolayısıyla bu hareketlerin önderlerinin, yönetim ve iktidar olgusunu doğal olarak yukarıdan alınan keyfi kararlar bağlamında idrak etmiş olmalarıydı.

Hukuku küçümseme, [tam da bu nitelikleriyle kendilerini ulus-devlet partilerinden ayırdeden] bütün hareketlerin bir niteliği haline gelmiştir. Pan Slavcılıkta bu nitelik, Pan Cermenlikten daha tam bir biçimde dile gelmiş olmakla birlikte, gerek Rusya'daki gerekse Avusturya-Macaristan'daki [siyasi] hakimiyetin fiili koşullarını yansıtmaktaydı. Bu iki despotizmi (Birinci Dünya Savaşı çıktığında Avrupa'da sadece onlar kalmıştı), çok uluslu devletler açısından ele almak, manzaranın sadece bir bölümünü gösterir. Çokuluslu topraklara egemen olmaları bakımından, halkları [başka ve bürokratik işlevleri olan, yönetime doğrudan katılan memurlarla] yöneten diğer yönetimlerden ayrılmaktaydılar; partilerin önemli bir rolleri bulunmuyordu, parlamentoların da yasama işlevi yoktu; devlet egemenliğini, kararnameleri uygulayan bir idari aygıt aracılığıyla kullanıyordu. Çifte Monarşi için Parlamento, çok da parlak olmayan bir tartışma kulübü kadar bile bir anlam taşımıyordu. Savaş öncesi Avusturya'da olduğu gibi Rusya'da da ciddi bir muhalefe-

te rastlamak zordu, fakat burada muhalefet, parlamenter sisteme girmeleri halinde halkın ilgisini yitireceklerini ve desteğinden mahrum kalacaklarını bilen parlamento dışı gruplar tarafından yapılıyordu.

Hukuki açıdan bürokrasiyle yönetim, kararnameyle yönetimdir ve bu da anayasal bir yönetimde, sadece yasaları ve hukuku uygulayan iktidarın, bütün yasamanın doğrudan kaynağı haline gelmesi demektir. Üstelik kararnameler anonimdirler (oysa yasalar özel insanlar ya da özel topluluklar dikkate alınarak her zaman ayrıntılandırılabilirler), dolayısıyla hiçbir şeyi gerekçelendirme gereği duymayan kapsayıcı bir iktidardan gelirler. [Hukukun egemenliğine dayanan rejimde bizatihi gerekçe konumunda olan olağanüstü hal bir istisna iken; despotlukta, teba üzerindeki iktidarı yoğunlaştıran ve sınırsızlaştıran olağanüstü hal, kuraldır.] Pobyedonostzev'in hukukun 'tuzakları'ndan küçümseyerek söz etmesi, idarecinin, ilkelerle kuşatılmış yasa koyucunun varsayılan özgürlüksüzlüğü ve yasaları uygulayanların yasanın yorumuyla kısıtlanmış eylemsizlikleri karşısında takındığı o ebedi küçümsemenin bir örneğiydi. [Kararnamelerin zamanla kayıtlı olmayan bir olağanüstü hali varsaydığı despotlukta,] sırf kararnameleri uygulamakla sürekli bir eylem halinde olduğu yanılsaması yaşayan bürokrat, sonsuza dek "yasal incelikler"in içine gömülmüş, dolayısıyla bürokrat için her şeyin kaynağı olan iktidar alanının dışında kalmış, "pratik olmayan" bu insanlara karşı devasa bir üstünlük duygusu taşır.

İdareci, tanımı gereği uygulamasından ayrı olduğundan yasayı güçten ve iktidardan yoksun görür. Oysa, kararname uygulanırsa ve uygulandığında vardır, aksi halde böyle bir şey mevcut değildir; uygulanması dışında gerekçelendirilmeye ihtiyacı yoktur. Kararnamelerin hükümetler tarafından acil durumlarda [olağanüstü hallerde] kullanıldıkları

doğrudur, fakat o zaman aciliyetin [olağanüstü halin] kendisi bir haklılaştırma ve otomatik bir sınırlama sağlar. Bürokrasinin olduğu yönetimlerde kararnameler, yalın saflıklarıyla sanki artık iktidar sahibi kişiler tarafından çıkartılmıyormuş gibi görünür; sanki bizzat iktidarın vücut bulmuş halidirler, idareci sadece onun arızi amilidir. Kararnamenin arkasında basit aklın anlayabileceği genel ilkeler yoktur; sadece durmadan değişen koşullar vardır ve bu koşulları ancak bir uzman ayrıntılarıyla anlayabilir. Çünkü kendi başlarına kararnameleri anlamanın olanaksızlığı yüzünden ve özel durumlar ile bunların pratik anlamları konusunda bütün idarecilerin uyruklarını içinde tuttukları özenle düzenlenmiş bilgisizlik hali nedeniyle, kararnameyle yönetilen insanlar, kendilerine hangi kuralların hükmettiğini bilmezler. O da kararnamelerle yönetilen ve hatta zaman zaman *"régime des décrets"*[63] [kararnameler rejimi] olarak da tanımlanan sömürgeci emperyalizm, yeterince tehlikeliydi; ancak tam da yerli halkın idarecilerinin dışarıdan ithal edilmeleri ve birer gaspçı olarak hissedilmeleri, bağlı halklar üzerindeki etkisini azaltmıştı. Sadece Rusya ve [daha az ölçüde de olsa] Avusturya gibi, yerli egemenlerin ve yerli bir burjuvazinin meşru yönetim olarak kabul edildikleri yerlerde, kararnameyle yönetmenin [meşruiyeti, bütün bürokratik rejimlerin keyfiliğinin arkasında yatan ilkesel oportünizmi, her türlü gizlilikten de önemli havası yaratmaktan daha iyi gizleyebilmiştir.]

Kararnameyle hükmetmenin, türdeş olmayan halkların yaşadığı çok geniş toprakları yönetmek ve bir baskı politikası uygulamak bakımından bariz üstünlükleri vardır. Salt yayınlanmasıyla uygulanması arasında yer alan bütün ara evreleri görmezden geldiği ve bilgi vermemekle halkın siyasi

63 Bkz. M. Larcher, *Traité Elémentaire de Législation Algérienne*, 1903, II. cilt, s. 150-152: "*Régime des decrets*, bütün Fransız sömürgelerinin yönetimidir."

muhakemede bulunmasını önlediği için, olağanüstü verimlidir. Yerel adetlerin sunduğu çeşitliliğin kolaylıkla üstesinden gelebilir ve ille de genel yasanın tedrici gelişme sürecini beklemesi gerekmez. Yerel özerklikle ilgili tüm konuları çiğneyip geçtiği için merkezi bir idarenin kurulmasına çok uygundur. İyi yasaların yönetimine zaman zaman bilgeliğin yönetimi dendiği gibi, uygun kararnamelerle yönetmeye de haklı olarak kurnazlığın yönetimi denebilir. Çünkü, açığa vurulmamış güdüleri ve amaçları hesaplamak kurnazlıktır; genel olarak kabul edilmiş ilkelerden çıkarımda bulunarak anlamak ve yaratmaksa bilgeliktir.

Bürokrasi eliyle yönetimi, çoğu zaman –özellikle Fransa'da olduğu gibi– ulus-devletin gerilemesine eşlik eden, devlet görevlerinin aşırı büyümesi ve bozulması olayından ayırdetmek gerekir. Fransa'da idare, siyasi bünyeye bir asalak gibi yerleşen Devrim kendi sınıf çıkarlarını geliştirdiği ve yegâne amacı hile yapmak ve olağan ekonomik ve siyasi gelişmeyi önlemek gibi görünen yararsız bir organizma haline geldiği için, rejimde ortaya çıkan bütün değişikliklere rağmen varlığını korumuştu. Elbette, özellikle küçük memurların çarpıcı psikolojik benzerliklerine çok fazla dikkat gösterilirse, bu iki tip bürokrasi arasında çok sayıda yüzeysel benzerlik bulunduğu görülecektir. Fakat Fransız halkı, idarelerini zorunlu bir kötülük olarak kabul etmek gibi çok ciddi bir hata yapmış olsa bile, –sonuç kimsenin ülkeyi yönetmemesi de olsa– ülkeye egemen olmasına izin vermemekle ölümcül bir hatadan dönmüş oldu. Fransa'nın yönetimine, etkisiz ve aksiliklerle dolu bir iklim hakim oldu; fakat bu durum sözde gizemli bir havanın doğmasına yol açmadı.

Ancak, bir yönetim biçimi haline geldiğinde, bu sözde gizemlilik bürokrasinin alâmetidir. Bürokrasinin hakimiyeti altında halk, gerçekten hiçbir zaman bir şeyin ne-

den öyle olduğunu bilemediğinden ve yasaların ussal yorumu da söz konusu olmadığından geriye hesaba katılacak tek bir şey kalmaktadır: yalın, üryan ve vahşi haliyle olayın kendisi. Bu durumda birinin başına gelen bir şey, sınırları akıl tarafından belirlenmemiş, bilgiyle dizginlenmemiş, sonsuz olasılıklı bir yorumun konusudur. Devrim öncesi Rus edebiyatının bütün kolları için karakteristik olan bu sonu gelmeyen yorum spekülasyonlarının oluşturduğu çerçevede yaşamın ve dünyanın bütün dokusu, gizemli bir gizlilik ve derinlik kazanır. Tüketilmesi olanaksız bir zenginlik sunduğu için bu havada tehlikeli bir cazibe vardır; acının yorumu, eylemin yorumundan çok daha büyük bir yer tutar; çünkü birincisi ruhun içlerine iner ve insan imgeleminin bütün olanaklarını serbest bırakır, oysa ikincisi, sürekli olarak dışsal sonuçların ve denetlenebilir deneyimin kontrolü altındadır.

Eski moda bürokrasi yönetimi ile bunun çağdaş totaliter çeşidi arasındaki en göze batan farklardan biri, Savaş öncesi dönemde Rusya'nın ve Avusturya'nın egemenlerinin, boş bir iktidar şaşaasıyla yetinmeleri ve ruhun iç yaşamını dokunulmadan bırakıp, dışa dönük tecellilerini denetlemeyi yeterli bulmalarıydı. Mutlak iktidarın anlamını daha fazla müdrik olan totaliter bürokrasi, özel bireye ve onun iç yaşamına aynı vahşilikle girmiştir. Bu radikal verimliliğin sonucu, totaliter bürokrasinin egemenliği altında halkın siyasi kendiliğindenliğinin ölmesi oldu; öyle ki, eski bürokrasilerde sırf siyasi olan sterilliğin yerini totaliter egemenlik altında total bir sterillik almıştır.

Ancak pan hareketlerinin ortaya çıktığı çağda, ne mutlu ki henüz total sterilleştirme bilinmiyordu. Tersine, Doğulu denen ruh, masum bir gözlemciye (yani Batılıların çoğuna) Batının "sığ" demokrasilerinden tartışmasız daha zengin, psikolojisi daha derin, edebiyatı daha anlamlı görünüyordu.

Acının "derinlikleri"ne yapılan bu psikolojik ve edebi yolculuk, Avusturya-Macaristan'da gerçekleşmedi, çünkü burada edebiyat, her şeyden önce genelde Alman edebiyatının bir parçası olan ve öyle de kalan, esas olarak Almanca bir edebiyattı. [Ayrıca Avusturya'nın siyasi yapısı çok fazla kırılgandı; eski egemenlik biçimiyle şu veya bu biçimde sona ereceği, yaşlı imparatorun ölümünden sonra ayakta kalamayacağı bilinci de, gizemli bir her şeye kadirlik halesini ikna edici tarzda yayamayacak kadar geneldi. Avusturya'da bürokrasinin nasıl acı ve nasıl da çaresiz ve mizahi bir şekilde takallüs ettiğini en iyi gösteren, Avusturya'nın 20. yüzyılda çıkardığı en büyük nesir yazarı Franz Kafka'dır -ve onun hem Rus romancılığı babında değerlendirilmesi de boş değildir.] Franz Kafka, durmadan raslantıların egemenliği altında yaşayan insanlara hükmeden boş kader inancından; bu kişilerin kaçınılmaz olarak bilgi ve idraklerinin ötesinde bir ussal anlama sahip olaylardan [, onlara insani olarak katlanabilmek için] özel insanüstü anlamlar çıkarma eğiliminden tamamen haberdardı. Yine, bu insanların esrarlı çekiciliklerini; talihi daha yaver gitmiş halkların aydınlık ve parlak edebiyatlarından daha üstünmüş gibi görünen hüzünlü ve güzel halk masallarını da yakından biliyordu. [Kafka'nın romanlarının ana izleklerinden biri, bu kader inancının ve o inançla bağlantılı olan, içinde hayatın anlamının saklı olduğu korkunç bir zarurete tabi olma halinden türetilen gururun hicvidir.] Mucize, Kafka'nın bunu, bu iklimin belli başlı unsurlarının henüz tam olarak kendini ifade etmediği bir dünyada yapabilmiş olmasındadır; bütün zorunlu sonuçları çıkarmak ve deyim yerindeyse gerçekliğin tam merkeze getirmeden yüzüstü bıraktığı şeyi tamamlamak için olağanüstü imgelem gücüne güvendi.[64]

64 Rus edebiyatını hicveden tekinsiz bir parça gibi de okunabilecek *Şato*'daki (1930) Barnabases'in mükemmel öyküsüne özellikle bakınız. Ailenin üzerin-

O dönemde sadece Rus İmparatorluğu tam bir bürokrasi yönetimi manzarası ortaya koymaktaydı. Ülkenin içinde bulunduğu kaotik koşullar –Rus bürokrasisinin havasalaya sığmayan tahakkümü altında ot gibi yaşayan, hiçbir siyasi örgütlenme deneyimi bulunmayan ilkel halklarla dolu, yönetilmeyi bekleyen çok geniş bir ülke–, küçük memurların birbiriyle çatışan kaprislerinin, ehliyetsizlik ve tutarsızlıklardan kaynaklanan günlük kazaların, Yaşamın Gerçek Tanrısı'nı Raslantı'da bulan (Takdiri İlâhi'nin hayaleti gibi bir şey) bir felsefeyi esinleyen, anarşiyle ve rizikolarla dolu bir iklimi anımsatıyordu.[65] Uygar ülkelerin sığ can sıkıcılıklarına karşı Rusya'daki bu türden çok daha "ilginç" koşulları sürekli olarak vurgulayan bir Pan Slav'a bu durum, sanki Tanrı, dünyanın hiçbir yerinde bir eşi daha olmayan mutsuz Rus halkının ruhunda bir mahrem içreklik bulmuş gibi görünmekteydi. Adeta sel gibi akan çeşitli edebiyat ürünlerinde Pan Slavlar, acı çekmeyi ya da fedakârlığın anlamını bilmeyen ve steril uygar cilâsının ardında hoppalık ve adilik barındıran Batı'nın sığlığının ve bayalığının karşısına, Rusya'nın derinliğini ve şiddetini çıkardılar.[66] Totali-

de bir lânet vardı: Sırf küçük kızlarından biri önemli bir memurun uygunsuz tekliflerini geri çevirme cüreti gösterdi diye kendilerini neredeyse cüzzamlı gibi hissediyorlardı. En ince ayrıntısına kadar bürokrasi tarafından denetlenen, hatta düşüncelerinde bile gücü her şeye kadir memurların kaprislerinin kölesi ova köylüleri, uzun süredir, kendileri için haklı ya da haksız olmanın değiştiremeyecekleri saf bir "kader" meselesi olduğunu düşünmekteydiler. Bay K. tam bir bönlükle şöyle sanmaktadır: Damgalanan ve lekelenen, o iğrenç mektubu alandır, kim olduğu bilinen gönderici değil. 'Kader' derken köylülerin kastettikleri budur. Bay K.'nın görüşünce "bu, hiç adil olmayan, canavarca bir şey, fakat köyde böyle düşünen tek kişi o".

65 Raslantıların yüceltilmesi, elbette kendi kaderinin efendisi olmayan her halk için ussallaştırmaya hizmet eder. Örneğin Bkz. Steinberg, *a.g.e.*: "Çünkü, Yahudi tarihinin yapısında tayin edici hale gelen etken Raslantı'dır. Ve Raslantı ...dinin dilinde Takdiri ilâhidir" (s. 34).

66 Bir Rus yazar bir zamanlar şöyle demişti: Pan Slavcılık, "her Rusun marazi kültü olan ... Batıya karşı amansız bir nefret yaratır; ... evrenin kurtulması hâlâ mümkündür, fakat bu ancak Rusya sayesinde gerçekleşebilir ... İdealarındaki düşmanlarını her yerde gören Pan Slavcılar, kendileri gibi düşünmeyenle-

ter hareketler de çekiciliğinin büyük bölümünü hâlâ, özellikle Hitler öncesi Almanya'da ve Avusturya'da moda olan, fakat genelde [bin dokuz yüz] yirmilerin Avrupa entelijensiyasını da ele geçiren bu belirsiz ve küskün Batı karşıtı hissiyata borçluydu. İktidarı fiilen ele geçirdikleri ana kadar, totliter hareketler, derin ve zengin "us dışılığa" duyulan bu tutkuyu kullandılar ve sürgündeki Rus entelijensiyasının tamamen altüst olmuş Avrupa'nın bu ruh hali üzerinde hiç de ihmale gelmeyen bir etkide bulunduğu o hayati yıllar süresince sırf edebi olan bu tutum, totalitarizme uygun bir zeminin hazırlanmasında güçlü bir duygusal etken olduğunu gösterdi.[67]

Partilerin tam tersine hareketler, bozularak bürokratik aygıtlara dönüşmezler,[68] ancak [partilerin aksine] bürokratik rejimleri [baştan itibaren] örgütlenme modeli olarak almışlardır. Pan Slav Pogodin'in Çarlık Rusya'sının bürokratik aygıtını betimleyiş tarzına esin kaynağı olmuş şu hayranlık hepsi tarafından paylaşılmış olmalıydı: "tek bir adamın eliyle idare edilen ... tek bir adamın tek bir hareketiyle istenilen her an, her yöne istenen hızda harekete geçirilen ... tek bir adamın eliyle idare edilen, en basit ilkelere göre kurulmuş muaazzam bir aygıt. Üstelik bu sadece mekanik bir hareket

---

re eziyet ederler ..." (Victor Bérard, *L'Empire russe et le tsarisme*, 1905). Yine Bkz. N. V. Bubnoff, *Kultur und Geschichte im russischen Denken der Gegenwart*, 1927, Osteuropa: Quellen und Studien içinde. Heft 2, v. bölüm.

67 Ehrenberg, *a.g.e.*'deki sonsözünde şunu ileri sürmektedir: Bir Kirejewski'nin, Chomjakow'un, Leontjew'in fikirleri, "Devrimden sonra Rusya'da unutulmuş olabilir. Fakat bugün bu fikirler bütün Avrupa'ya yayıldılar; Sofya'da, İstanbul'da, Berlin'de, Paris'te ve Londra'da yaşıyorlar ve bu yazarların tilmizleri oldukları kesin bir takım yazarlar ... bütün Avrupa ülkelerinde okunan kitaplar yazıyor ve dergiler çıkartıyorlar; bu fikirler –manevi babalarının fikirleri–, onlar aracılığıyla temsil ediliyor. Rus ruhu, Avrupalı oldu" (s. 334).

68 Parti aygıtlarının bürokratikleşmesi konusunda Robert Michels'in *Political Parties; a sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy*'si (1911 tarihli Almanca baskısından İngilizce çeviri, Glencoe, 1949), hâlâ standart bir eserdir.

de değil; yeryüzündeki Tanrısı olan Çara boyun eğmek, sınırsız güven duymak ve adanmak gibi kalıtsal duyguların can verdiği bir makina. Kim bize saldırmaya cüret edebilir ve boyun eğdiremeyeceğimiz kim var?"[69]

Pan Slavcılar devlete, Pan Cermen meslektaşlarından daha az karşı çıkmaktaydı. Hatta zaman zaman Çarı hareketin başına geçmeye ikna etmeye çalıştılar. Bu eğilimin nedeni kuşkusuz, Çarın konumunun, Avusturya-Macaristan İmparatoru da dahil, herhangi bir Avrupalı monarktan hayli farklı olması ve Rus despotizminin hiçbir zaman Batılı anlamda ussal bir devlete evrilmeyerek akışkan, anarşik ve örgütsüz kalmayı sürdürmesiydi. O nedenle Çarcılık Pan Slavlara bazen, benzersiz bir kutsallık halesiyle çevrili devasa bir harekete geçirici gücün simgesi gibi görünmüştür.[70] Pan Cermenliğin tersine, Pan Slavcılığın, Slav ruhunun ve Slav hareketinin gereksinimlerine uygun yeni bir ideoloji icat etmesi gerekmedi; Çarcılığı, hareketin Batı karşıtı, anayasa karşıtı, devlet karşıtı ifadesi olarak yorumlaması –ve gizemleştirmesi– yetti. Anarşik gücün bu gizemleştirilmesi, Pan Slavcılığa, bütün iktidarın aşkın doğasıyla ve içkin iyiliğiyle ilgili en habis kuramlarını ilham etti. İktidar, doğanın ve insanın bütün etkinliğini istilâ eden tanrısal bir fışkırma olarak anlaşıldı. Artık o, bir şey elde etmenin aracı değildi; sadece vardı ve insanlar Tanrı aşkıyla ona hizmet etmeye adanmışlardı; onun "sınırsız ve korkunç kudreti"ni düzenlemeye ya da kısıtlamaya kalkan herhangi bir yasa açıkça küfür demekti. Bütün keyfili-

69 K. Staehlin, "Die Entstehung des Panslawismus", *Germano-Slavica* içinde, 1936, Heft 4.

70 M. N. Katkov: "Bütün gücünü Tanrıdan alır; ancak Rus Çarına, dünyanın öteki hakimlerinden kendisini ayırdeden özel bir anlam bahşedilmiştir ... O, tam da İsa'ya İman etme akidesinin kurucusu ... Doğu İmparatorlarının Sezarlarının halefidir ... Rusya ile dünyanın diğer bütün uluslarının arasındaki derin ayrım burada yatmaktadır". Alıntı Salo W. Baron'dan, *Modern Nationalism and Religion*, 1947.

ğiyle böyle bir iktidarın, ister Çarın ister cinsiyetin iktidarı olsun, kutsal olduğu öne sürüldü. Yasalar sadece onunla uyuşmaz değildiler; "tanrısal olan"ın tam gelişimini engelleyen, günahkâr, insan yapımı "tuzaklar"dı.[71] Yönetim, ne yaparsa yapsın yine de "eylem halindeki Yüce Güç"tü[72] ve Pan Slav hareketin sadece bu iktidara bağlı kalması ve ona halk desteği sağlaması gerekiyordu. Bu halk desteği girişimi sonunda –tek bir adamın iradesine boyun eğmiş, ne hukukun ne de çıkarın yönettiği, sadece sayılarının birleştirici gücüyle ve kutsallıklarına besledikleri inançla birarada duran muazzam bir sürü olan– bütün halka nüfuz edecek ve onu kutsallaştıracaktı.

Başından itibaren, "kalıtsal duyguların kudreti"nden yoksun bu hareketler, Rus despotizminin zaten varolan modelinden iki bakımdan farklı olmak zorundaydılar. Propaganda yapmaları gerekiyordu (yerleşik bir bürokrasinin hemen hiç ihtiyaç duymadığı bir şeydi bu) ve bunu işin içine şiddet

71 *Reflections of a Russian Statesman* (Londra, 1898) adlı kitabında Pobyedonostzev, "İktidar sadece kendisi için değil, Tanrı sevgisi için vardır. O, insanların kendilerine adadıkları bir hizmettir. İktidarın sınırsız ve korkunç kudreti ve aynı zamanda sınırsız, korkunç yükü de buradan gelir" (s. 254) diyor. Ya da şu satırlar: "Yasa, sadece halk için değil ... hatta yasanın idaresiyle uğraşan yetkililer ... için de bir tuzak haline gelmektedir ... eğer attığı her adımda yasanın uygulayıcısı yasanın kendisinde kısıtlayıcı talimatlarla karşılaşırsa ... bu durumda bütün otorite kuşkudan kurtulamaz, yasa karşısında zayıflar ... ve sorumluluk korkusuyla ezilir" (s. 88).

72 Katkov'a göre, "Rusya'daki yönetim, başka ülkelerde bu terimden anlaşılan şeyden tamamen farklı bir şeydir ... Rusya'da sözcüğün en yüksek anlamıyla yönetim, eylem halindeki Yüce Güç'tür ..." Moissaye J. Olgin, *The Soul of the Russian Revolution*, New York, 1917, s. 57. – Bunun daha ussallaştırılmış biçimini şu kuramda buluyoruz: "Fetihle kurulmuş ve sınıflar ve ırklar arası çatışmaların tehdidiyle karşı karşıya olan devletlerde yasal garantilere ihtiyaç vardı; Sınıfların uyum içinde yaşadığı ve ırkların kardeş olduğu bir Rusya'daysa bunlar gereksiz şeylerdir" (Hans Kohn, *a.g.e.*).

İktidar putlaştırmasının Pan Cermenlik'te rolü daha az belirgin olmakla birlikte, örneğin, 1912 gibi erken bir tarihte "koruyucu nezaret", yani ileride Nazilerin toplama kamplarını doldurmak için kullanacakları, hiçbir yasal neden olmaksızın tutuklama önerisinde bulunan Frymann'da kendini en açık biçimde gösteren kesin bir hukuk karşıtı eğilim her zaman vardı.

unsuru sokarak yaptılar;[73] ve kıta Avrupası partilerinin zaten hayli geliştirdiği ideolojilerde, "kalıtsal duygular"ın rolünü üstlenecek bir ikâme buldular. Sadece çıkar temsiline ideolojik gerekçeler eklemekle kalmadılar, ideolojilerden örgütsel ilkeler olarak da yararlandılar. Nasıl partiler sınıf çıkarlarının örgütlendiği yapılarsa, hareketler de ideolojileri cisimleştirdiler. Başka bir deyişle, hareketler "felsefeyle doldurulduldar" ve "ahlâki evrenin bir kollektif [varlıkta] bireyselleşme süreci"ni harekete geçirdiklerini iddia ettiler.[74]

Fikirlerin somutlaşması düşüncesinin, ilk kez Hegel'in devlet ve tarih kuramında ele alındığı doğrudur; sonra, Marx'ın insanlığın öncüsü olarak proletarya kuramında daha da geliştirilmiştir. Rus Pan Slavlarının, Bolşeviklerin Marx'tan etkilendikleri kadar Hegel'den etkilenmiş olmaları kuşkusuz raslantı değildir. Ne ki, ne Marx ne de Hegel, gerçek insanları ve gerçek partileri ya da ülkeleri yaşayan, canlı fikirler olarak görmüşlerdir; her ikisi de, fikirlerin ancak karmaşık bir diyalektik hareket içersinde somutlaştırılabildiği tarih sürecine inanmaktaydı. Bu somutlaşmanın kitlelerin örgütlenmesi açısından sunduğu muazzam olanakları raslantıyla keşfetmek için ayaktakımının önderlerinin vülgerliği gerekiyordu. Bu insanlar ayaktakımına, harekete katılacak her üyenin, bir ülkünün yürüyen ulvi tecessümü gibi bir şey olacağını anlattılar. Bundan böyle artık onun sadık, cömert ya da cesur olması gerekmeyecek-

73 Kuşkusuz, Dreyfus Davası sırasındaki Fransız ayaktakımının örgütlenmesiyle, "eski Rusya'nın en vahşi ve en az eğitim görmüş aşağı tabakalarının [bir araya geldiği ve] Ortodoks piskoposların çoğunluğuyla ilişkiye geçtiği" (Fedotow, *a.g.e.*) "Kara Yüzler", ya da maaşını devletten alan alt tabaka polis ajanlarından devşirilen ve başında aydınların bulunduğu gizli Savaş Birlikleri'yle "Rus Halk Birliği" gibi Rus pogrom grupları arasında bariz bir benzerlik vardı. Bkz. E. Cherikover, "New Materials on the Pogroms in Russia at the Begining of the Eighties", *Historishe Shrifn* (Vilna), II, 463; ve N. M. Gelber, "The Russian Pogroms in the Early Eighties in the Light of the Austrian Diplomatic Correspondence", *a.g.e.*

74 Delos, *a.g.e.*

ti; otomatik olarak Sadakat'in, Cömertlik'in, Cesaret'in cisimleşmesi olabilecekti. Büyük kurnazlık örneği göstererek harekete katılmayan Almanları bu harika niteliklerden şahsen yoksun bırakma (böylelikle, ileride Nazizmin, Parti üyesi olmayan Alman halkına yönelteceği kindar horlamanın bir habercisi niteliğindeki) taktiğini düşünürsek, örgüt kuramı açısından Pan Cermenlik biraz daha üstündü; oysa Slav ruhu üzerine derin spekülasyonlara dalmış olan Pan Slavcılık, bilinçli ya da bilinçsiz her Slav'ın, örgütlü olsun olmasın böyle bir ruha sahip olduğunu varsaymaktaydı. Rus halkı bakımından, Nazilerin Almanlara karşı gösterdiği horgörüyü Bolşevikliğe sokmak için yine Stalin'in acımasızlığı gerekiyordu.

Onları, parti yapılarından ve partilerin tarafgir olma niteliklerinden ayıran ve kişisel vicdanın bütün itirazlarını geçersiz kılmayı kendilerine hak görmelerini meşrulaştırmaya hizmet eden, hareketlerin bu mutlaklıklarından başka bir şey değildir. Bir kişinin özgül gerçekliği, genel ve evrensel olanın düzmece gerçekliğinin oluşturduğu bir fonda görünür; büzülerek, ihmal edilebilir bir özelliğe inmiş ya da kendisini evrensel olanın dinamik hareketinin akışına bırakmıştır. Bu akışta, amaçlarla araçlar arasındaki farklılık, kişilikle birlikle buharlaşmaktadır; sonuç, ideolojik politikaların gayrı ahlâki canavarlığıdır. Bütün her şey, hareket halindeki harekette somutlaşır; her fikir, her değer, boş sözde-bilimsel içkinlik inancının bulamacında yok olur.

III. PARTİ VE HAREKET

Kıta emperyalizmiyle denizaşırı emperyalizm arasındaki çarpıcı ve kaderlerini tayin edici fark, başlardaki başarı ve

başarısızlıklarının birbirlerinin tam tersi olmasıydı. En başında bile kıta emperyalizmi, parti sisteminin dışında kalan geniş halk tabakalarını örgütleyerek ulus-devlete karşı emperyalist düşmanlığı yaşama geçirmeyi başarır, oysa elle tutulur bir genişleme yaratmayı hiçbir zaman başaramazken, giderek artan miktarlarda toprağı ilhâk etmek için çılgın ve başarılı hamlelerde bulunan deniz aşırı emperyalizm, ana ülkedeki siyasi yapıyı değiştirmeye kalktığında, hiçbir zaman tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Ulus-devlet sisteminin yıkılışına giden yolu bu sistemin denizaşırı emperyalizmi hazırladı ve nihai darbeyi, ulus-devlet alanı dışında ortaya çıkmış bu hareketler vurdu. Ve hareketler, ulus-devletin parti sistemiyle başarıyla rekabet etmeye başladığında, aynı zamanda, yalnızca çok partili sisteme sahip ülkelerin altını oyabilecekleri; kitleye çekici gelebilmek için sırf emperyalist geleneğin yeterli olmadığı; ve iki parti sisteminin klâsik ülkesi Büyük Britanya'nın, kendi parti sistemi dışında kaale alınabilecek ne Faşist ne de Komünist yönelime sahip bir hareket çıkarmadığı görüldü.

"Her partiden insan"ı cezbeden "partiler üstülük" şiarıyla, "parti çekişmelerinden uzak kaldıkları ve sadece ulusal bir amacı temsil ettikleri" için duydukları övünç bütün emperyalist grupların eşit ölçüde bir özelliğiydi[75] ve bu özellik, ilgilerini ulusun herhangi bir olayda sınıflardan ve par-

75 Alman Kolonialverein'in Başkanı'nın 1884'de dediği gibi. Bkz. Mary E. Townsend, *Origin of Modern German Colonialism: 1871-1885*, New York, 1921. Pan Cermen Ligi, her zaman "partiler üstü [olduğunu]; bunun, Lig için geçmişte de bugün de hayati bir koşul" olduğunu vurgulamıştır (Otto Bonhard, *a.g.e.*). Bir partiden daha fazla bir şey olduğunu, yani "emperyal bir parti" olduğunu iddia eden ilk gerçek parti, Almanya'daki, Ernst Bassermann'ın önderliğindeki Ulusal-Liberal Parti idi (Frymann, *a.g.e.*).

Rusya'da Pan Slavların, partilerle rekabeti tümden bırakmak için, halkın yönetime destek vermesini sağlamak dışında başka bir iddiada bulunmaları gerekmedi; çünkü "eylem halinde Yüce Güç" olarak yönetim, "... partilerle ilişkili olarak anlaşılamaz". Yine, Pobyedonostzev'in yakın gazeteci arkadaşı M. N. Katkov. Bkz. Olgin, *a.g.e.*, s. 57.

tilerden bağımsız bir bütün olarak hareket ettiğine inanılan dış politika alanına hasretmelerinin doğal sonucu gibi görünmekteydi.[76] Öte yandan, Kıta Avrupa'sı parti sistemlerinde ulusun bir bütün olarak temsili devletin "tekel"inde olduğundan,[77] emperyalistler devletin çıkarlarını her şeyin üzerine koymuş, ya da bir bütün olarak ulusun çıkarı uzun zamandır aradığı halk desteğini onlarda bulmuş gibi de görünebilir. Ne ki, bütün bu gerçek popülarite iddialarına rağmen, "partiler üstü partiler", Pan Cermen Ligi gibi, ancak olağanüstü dönemlerde daha büyük bir çekim merkezi olmayı umabilecek küçük aydınlar ve hali vakti yerinde insanlar topluluğu olarak kaldılar.[78]

Dolayısıyla pan hareketlerinin tayin edici buluşları, parti sisteminin dışında ve üzerinde oldukları iddiası değil, kendilerini "hareket" olarak tanımlamalarıydı;, tam da bu adla, daha yüzyılın sonunda Avrupa'da yaygın bir görünüm almış ve sonunda örneğin Weimar Cumhuriyeti döneminde "her yeni grubu, kitlelerin gözünde bir 'parti' değil bir 'hareket' olduklarını açıkça belirtmekten daha iyi bir meşrulaştırma yolu ve daha iyi bir çekicilik ögesi bulamayacaklarına inandıracak" kadar belirleyici hale gelmiş olan bü-

76 Bu hâlâ, 1918'e kadar Pan Cermen Ligi'nin de aralarında sayılması gerektiği ilk "parti üstü" grupların amacıydı. "Bizler sırf ulusal olan yolumuzda, bütün örgütlü siyasi partilerin dışında kalarak gidebiliriz. Muhafazakâr mısınız yoksa liberal mi diye sormuyoruz ... Alman ulusu, bütün partilerin ortak dava edinebilecekleri kesişme noktasıdır". Lehr, *Zwecke und Ziele des all-deutschen Verbandes*. Flugschriften. 4. sayı. Çeviri, Wertheimer'dan, *a.g.e.*, s. 110.

77 Carl Schmitt, *Staat, Bewegung*, Volk'da (1934), "devletin 17. ve 18. yüzyıllarda elde ettiği siyaset tekeli"nden söz etmektedir.

78 Wertheimer, *a.g.e.*'de, şunları söylerken durumu çok doğru biçimde ortaya koymaktadır: "Savaştan önce Pan Cermen Ligi ile emperyal yönetim arasında hayati bir bağ bulunması tamamen abestir". Öte yandan, yüksek erkanın Pan Cermen olması nedeniyle, Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman politikasının belirgin biçimde Pan Cermenlerin etkisi altında olduğu kesinlikle doğrudur. Bkz. Hans Delbrück, *Ludendorffs Selbstportrait*, Berlin, 1922. Yine karşılaştırın: konuyla ilgili daha önceki şu makalesi: "Die Alldeutschen", Preussische Jahrbücher içinde, 154, Aralık, 1913.

tün partilere karşı derin güvensizliğe bir anıştırma yapılmaktaydı.[79]

Avrupa parti sisteminin fiilen parçalanmasına, pan hareketlerinin değil totaliter hareketlerin sebep olduğu doğrudur. Ne var ki, kendilerine küçük ve nispeten zararsız emperyalist cemiyetler ile totaliter hareketler arasında bir yer bulan pan hareketleri, ister İngiltere'deki gibi doğum ve servet züppeliği ister Almanya'daki gibi eğitim züppeliği olsun, bütün emperyalist birliklerde son derece dikkat çekici bir nitelik arzeden züppelik ögesini rafa kaldırdıkları, dolayısıyla halkı temsil ettiği varsayılan bu kurumlara halkın duyduğu derin nefretten yararlanabildikleri ölçüde, totaliterlerin selefleriydiler.[80] Nazilerin yenilgisinin ve giderek büyüyen Bolşeviklik korkusunun, hareketlerin Avrupa'da sahip olduğu çekiciliğe çok fazla zarar vermemiş olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Meselelerin bugün de gösterdiği gibi, Avrupa'da Parlamento'nun küçümsenmediği ve parti sisteminin zarar görmediği tek ülke, Büyük Britanya idi.[81]

İngiliz Adaları'nda siyasi kurumların istikrarlı yapısına ve Kıta Avrupa'sındaki bütün ulus-devletlerin aynı anda gerileyişine bakan birinin, ister istemez Anglo-Sakson parti sistemiyle Kıta Avrupası parti sistemi arasındaki farkın önemli bir etken olduğu sonucunu çıkarması kaçınılmazdır. Çünkü, bu savaşın ardından, büyük ölçüde güçten düşmüş İngiltere ile yok olmaktan son anda kurtulmuş Fransa arasın-

79 Sigmund Neumann, *Die deutschen Parteien*, 1932, s. 99.

80 Moeller van den Bruck, *Das dritte Reich*, 1923,. s. vii-viii'de durumu şöyle tarif ediyor: "Dünya Savaşı yenilgiyle sona erdiğinde... her yerde, bütün partilerin dışında olduklarını söyleyen, 'partilerden kurtulmak'tan söz eden, 'partiler üstü' bir bakış açısı bulmaya çalışan Almanlarla karşılaştık ... hiçbir zaman ülkede gerçekten neler olduğu hakkında en küçük bir fikri bile olmamış ... Parlamento'ya saygısızlık ... halk arasında son derece yaygındı".

81 Front Bench sisteminin İngilizleri tatmin etmemesinin, bu Parlamento karşıtı hissiyatla ilgisi yoktur; bu örnekte İngilizler, Parlamento'nun layıkıyla işlemesini engelleyen şeylere karşı çıkmışlardır.

da çok büyük maddi fark yoktu; hatta savaş öncesi Avrupa'daki en büyük devrimcileştirici etken konumundaki işsizlik, İngiltere'yi, pek çok Kıta ülkesinden daha sert vurmuştu; ve savaştan sonra İşçi Hükümeti'nin Hindistan'daki emperyalist yönetimi tasfiye etmesi ve emperyalist olmayan bir çizgide yeniden bir dünya politikası oluşturma yönünde attığı tecrübe adımları karşısında İngiltere'nin siyasi istikrarının uğradığı şok muazzam olsa gerekti. Toplumsal yapıdaki farklılık da tek başına Büyük Britanya'nın nispi gücünü açıklayamaz; çünkü İngiltere'nin toplumsal sisteminin ekonomik temeli, sosyalist hükümet tarafından, siyasi kurumlarda tayin edici bir dönüşüme gidilmeden, ciddi boyutta değiştirilmişti.

Anglo-Sakson iki parti sistemiyle Kıta Avrupasının çok parti sistemi arasında varolan dışsal farklılığın arkasında, partinin siyasi bünye içerisinde yerine getirdiği işlev (ki, partinin iktidara bakışı açısından büyük sonuçları olmuştur) ile yurttaşın devlet içindeki konumu arasında temelli bir ayrım bulunmaktadır. İki partili sistemde partilerinden biri daima yönetimi temsil eder ve ülkeyi sahiden idare eder; öyle ki, iktidardaki parti geçici olarak devletle özdeş hale gelir. Ülkenin birliğinin kalıcı garantisi olan devlet, sadece Krallık makamının kalıcılığında [Amerika'da Kralın yerini Anayasa almıştır.] temsil olunur[82] (çünkü Dışişleri Bakanlığı Daimi Müsteşarlığı sadece bir devamlılık meselesidir). Dönüşümlü yönetmek üzere iki parti tasarlandığı ve örgütlendiği için,[83] idarenin bütün kolları da dönüşüm-

82 En eski parti sistemi olan İngiliz parti sistemi, "ancak devlet işleri münhasıran tacın ayrıcalığı olmaktan çıktığında ... biçimlenmeye başladı", yani 1688'den sonra. "Kralın rolü, tarihsel olarak, partiler arasındaki hizip çekişmelerine karşı bir bütün olarak ulusu temsil etmekti". Bkz. W. A. Rudlin'in *Encylopedia of the Social Sciences*'a yazdığı "Political Parties" 3, "Great Britain" maddeleri.

83 "Parti" tarihi üzerine yazılmış en eski kitapmış gibi görünen *The History of Party*'de (Londra, 1836) W. Cooke, önsözde, konuyu, "iki devlet adamları sı-

lü olarak planlanıp örgütlenmiştir. Her partinin yönetimde kaldığı süre sınırlı olduğundan, muhalefetteki parti, kesinlikle yarının yöneticisi olacağından, etkili bir denetim uygular. Gerçekte, tek parti diktatörlüğüne karşı bütünün tümleşik yapısını garanti eden, Kral'ın simgesel konumundan çok bu muhalefettir. Bu sistemin şöyle apaçık üstünlükleri vardır: Yönetimle devlet arasında özsel bir fark yoktur; devletin yanısıra iktidar da, ya bugün ya da yarın iktidarı temsil eden ya da edecek olan parti içersinde örgütlenmiş yurttaşların erişimi içerisinde kalır; ve bunun sonucu olarak, sanki insanın ulaşamayacağı, yurttaşların iradelerinden ve eylemlerinden bağımsız metafizik varlıklarmış gibi İktidar ve Devlet hakkında yüksek spekülasyonlarda bulunma iptilâsına müsait bir zemin yoktur.

Kıta Avrupası parti sistemindeyse, her partinin kendini bilinçli olarak, kendisi de partilerin üzerinde bulunan bir devlet tarafından temsil edilen bütünün bir parçası olarak tanımladığı varsayılır.[84] O nedenle tek parti egemenliği, sadece bir partinin diğerleri üzerinde diktatoryal tahakkümünü ifade edebilir. Parti önderleri arasında ittifaklarla oluşturulan hükümetler, her zaman, partilerin yukarısında ve dışında yer alan devletten kesinlikle ayrılan parti hükümetleridir. Bu sistemin [koalisyon hükümetlerinin] küçük kusurlarından biri, kabine üyelerinin ehliyete göre seçilememesinde yatmak-

---

nıfının ... güçlü bir imparatorluğu dönüşümlü olarak yönettiği" bir sistem olarak tanımlamaktadır.

84 Kıta Avrupa'sı parti sistemiyle ilgili en iyi açıklamayı, İsviçreli yargıç Johann Caspar Bluntschli (*Charakter und Geist der politischen Parteien*, 1869) vermektedir. Bluntschli şöyle diyor: "Bir partinin, daha büyük bir bütünün yalnızca bir parçası olduğu, asla bu bütünün kendisi olmadığı doğrudur ... Kendini hiçbir zaman bütünle, halkla ya da devletle özdeşleştirmemelidir ...; o nedenle bir parti öteki partilerle mücadele edebilir, fakat asla onları görmezden gelmemeli ve onları yok etmeyi istememelidir" (s. 3). Siyasi partiler üzerine kitabı, Almanya'da henüz partiler yokken çıkan Hegelci Alman filozof Karl Rosenkranz'da da aynı düşünce vardır: *Ueber den Begriff der politischen Partei* (1843): "Parti, bilinçli taraftgirliktir" (s. 9).

tadır, çünkü çok fazla parti temsil olunmaktadır ve bakanlar zorunlu olarak parti ittifaklarına göre seçilmektedir;[85] İngiliz sistemi ise, bir partinin saflarından en iyilerin seçilmesine olanak verir. Ancak, çok partili sistemin, herhangi bir kişinin veya partinin bütün sorumluluğu üstlenmesine hiçbir zaman izin vermemesi çok daha önemlidir; bunun doğal sonucu olarak partiler arası ittifaklarla kurulan hükümet, kendini tamamıyla sorumlu hissedemez. [Muhtemel görünmeyen şey gerçekleşip de] mutlak çoğunluğu kazanan bir parti Parlamento'ya egemen olur ve bunun sonucunda tek parti egemenliği ortaya çıkarsa, sistem bu tür bir yönetime hazır olmadığından bu ancak ya bir diktatörlükle ya da kendini sadece bütünün bir parçası olarak düşünmeye alıştığından, doğal olarak iktidarı kullanmaktan korkacak, gerçekten hâlâ demokratik olan liderliğin vicdani rahatsızlığıyla neticelenir. Bu vicdani rahatsızlık, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Alman ve Avusturya Sosyal Demokrat partilerinin bir an için mutlak çoğunluğa eriştikleri, fakat bu durumun beraberinde getirdiği iktidar olma olanağını reddettikleri o kısa dönemde neredeyse örnek bir tarzda işlemiştir.[86]

Parti sistemlerinin ortaya çıkmasından itibaren, partileri ekonomik ya da başka özgül çıkarlarla özdeşleştirmek do-

---

85 Bkz. John Gilbert Heinberg, *Comparative Major European Governments*, New York, 1937, vii. ve viii. bölümler. "İngiltere'de siyasi partilerden biri, genellikle Avam Kamarası'nda çoğunluğa sahiptir ve partinin liderleri Kabine üyeleridir ... Fransa'daysa uygulamada hiçbir siyasi parti hiçbir zaman Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğa sahip değildir, bunun sonucunda Bakanlar Konseyi, çok sayıda parti grubunun liderlerinden meydana gelir" (s. 158).

86 Bkz. *Demokratie und Partie*, yayına hazırlayan Peter Rohden, Viyana, 1932, Giriş: "Alman partilerinin ayırdedici özelliği ... parlamentodaki bütün grupların *volonté générale*'yi [genel irade] temsil etmekten çekilmeleridir ... Kasım Devrimi onları iktidara taşıdığında partilerin bunca sıkıntıya düşmelerinin nedeni budur. Her biri, sadece göreli bir iddiada bulunabilecek biçimde, yani öteki kısmi çıkarları temsil eden diğer partilerin varlığını her zaman hesaba katacak, dolayısıyla kendi emellerini doğal olarak sınırlayacak biçimde örgütlenmişti" (s. 13-14).

ğal bir şeydir[87] ve sadece işçi grupları değil bütün Kıta partileri, partiler üstü bir devletin iktidarını az çok herkesin çıkarına kullandığından emin olabildikleri sürece bunu açıkça itiraf etmişlerdir. Tersine, "ulusal çıkara" hizmet eden belli bir "özgül ilke"[88] üzerine kurulmuş olan Anglo-Sakson partisi, ülkenin o günkü ya da gelecekteki devletidir; özgül çıkarlar, parti içersinde sağ ve sol kanat olarak temsil edilir ve yönetimin zaruretleri tarafından sınırlanır. İki parti sisteminde bir parti eğer iktidarı alacak gücü elde edemezse uzun süre varlığını sürdüremeyeceğinden hiçbir teorik gerekçelendirme gerekmez, hiçbir ideoloji ortaya çıkmaz ve çıkar çatışmalarından çok antagonistik ideolojilerden doğan Kıta partileri arasındaki mücadelelere özgü garip fanatikliğin izi bile olmaz.[89]

Yönetim ve iktidardan ilke düzeyinde ayrı olan Kıta partilerinin yol açtığı sorun, özgül çıkarların darlığından kurtulamamaktan çok, bu çıkarlardaki ["materyalizmden"] hicap

---

87 Kıta Avrupası parti sistemi, oldukça yakın bir zamana aittir. Fransız Devrimi'ne uzanan Fransız partilerini bir yana koyarsak, hiçbir Avrupa ülkesinde 1848'den önce parti aracılığıyla temsiliyet diye bir şey bilinmiyordu. Partiler, Parlamento'da hiziplerin oluşmasıyla ortaya çıktılar. İsveç'te Sosyal Demokrat Parti, tam anlamıyla formüle edilmiş bir programa sahip ilk partiydi (*Encylopedia of the Social Sciences*, loc.cit.). Almanya için Bkz. Ludwig Bergstraesser, *Geschichte der politischen Parteien*, 1921. Bütün partiler, açıkça çıkarın korunmasına dayanmaktaydı; örneğin Alman Muhafazakâr Parti'si, 1848'de kurulan "Büyük Toprak Mülkiyetinin Çıkarlarını Koruma Birliği"nden doğmuştu. Ancak çıkarların mutlaka ekonomik olması gerekmiyordu. Örneğin Hollanda partileri, "Hollanda'nın politikasını büyük oranda belirleyen iki sorun üzerine" –oy hakkının genelleştirilmesiyle özel [esas olarak mezhep] eğitimi sübvanse etmek– kurulmuşlardı (*Encylopedia of the Social Sciences*, loc. cit.).

88 Edmund Burke'un parti tanımı: "Parti, ortak çabayla, ulusal çıkarı ilerletmek için, üzerinde anlaştıkları belli bir özgül ilke üzerinde biraraya gelmiş insanların oluşturduğu bir yapıdır" (*Upon Party*, 2. baskı, Londra 1850)

89 Arthur N. Holcombe (*Encylopedia of the Social Sciences*, loc.cit), haklı olarak iki partili sistemde iki partinin ilkelerinin "aynı olma eğilimi" gösterdiklerini ileri sürmüştür. "Eğer özünde aynı değilseler, [seçimlerde] başarılı olana teslim olmak, yenilen için katlanılmaz bir şey olurdu".

duymalarıydı; dolayısıyla birbirlerini, kendi özgül çıkarlarının insanlığın en genel çıkarlarıyla çakıştığını iddia eden bir ideolojiye sürükleyen haklılaştırmalar geliştirmişlerdir. Muhafazakâr parti, toprak mülkiyetinin çıkarlarını savunmakla yetinmedi; Tanrının insanı alnının teriyle toprağı işlemek için yarattığını söyleyen bir felsefeye gerek duydu. Aynı durum, orta sınıf partilerin ilerici ideolojisi ve işçi partilerinin, proletaryanın insanlığın önderi olduğu iddiası için de doğrudur. Yüksek bir felsefeyle gerçekçi çıkarların bu garip bileşimi, sadece ilk bakışta paradoksaldır. Bu partiler üyelerini devlet işlerini görmek üzere değil, sadece özel çıkarlara sahip özel bireyleri temsil etmek üzere örgütledikleri (ya da liderlerini eğittikleri) için, maddi olduğu kadar tinsel bütün özel ihtiyaçları karşılamak zorundaydılar. Başka bir deyişle, Anglo-Sakson partiyle Kıta partisi arasındaki başlıca fark, birincisi birlikte eylemek için "uyum halinde eyleme"leri gereken yurttaşların siyasi örgütlenmesiyken,[90] ikincisinin, çıkarlarının devlet işlerinin müdahalesinden korunmasını isteyen özel bireylerin örgütlenmesi olmasında yatmaktadır.

Kıta Avrupasındaki devlet felsefesinin, insanları, ancak parti üyesi olmadıkları ölçüde, yani devletle olan bireysel örgütsüz ilişkileri içinde *(Staatsbürger)* ya da olağanüstü dönemlerde vatansever coşkuculukları içinde yurttaş *(citoyens)* olarak görmesi bu sistemle tutarlıdır.[91] Bu, bir yandan

90 Burke, *a.g.e.*: "İnsanların, uyum içinde eylememişlerse etkin biçimde eyleyemeyeceklerine; güvenle eylememişlerse uyum içinde eyleyemeyeceklerine; aralarında ortak görüş, ortak duygulanım ve ortak çıkar yoksa güvenle eyleyemeyeceklerine inanmaktaydılar".

91 Orta Avrupa'daki parti üyesinin karşıtı olarak yurttaş *(Staatsbürger)* kavramı için Bkz. Bluntschli, *a.g.e.*, "Partiler, devlet kurumları ... devlet organizmasının uzuvları değil, oluşumları, kesin bir kanaatle, ortak bir siyasi eylem için biraraya gelmiş değişen bir üyelik yapısına bağlı özgür toplumsal birliklerdir". Devlet ile parti çıkarı arasındaki farklılık, yeniden vurgulanmaktadır: "Parti, kendini asla devletin üstüne, parti çıkarını devletin çıkarı üstüne koyamaz" (s. 9 ve 10).

Fransız Devrimi'nin *citoyen*inin 19. yüzyılın burjuvasına dönüşmesinin, öte yandan devlet ile toplum arasındaki antagonizmanın talihsiz bir sonucuydu. Almanlar, vatanseverliği otoriteler karşısında kendini unutacak ölçüde bir boyun eğme, Fransızlarsa "ebedi Fransa" hayaletine coşkulu bir bağlılık olarak görme eğilimindeydiler. Her iki durumda da vatanseverlik, yönetim ve ulusal çıkar lehine partiden ve kısmi çıkarlardan vazgeçilmesi anlamına gelmekteydi. Mesele şuradadır: Siyasi partilerin salt özel çıkarların ifadesi olarak bilindiği, dolayısıyla kamusal iyinin yukarıdan gelen bir güce ve ancak milliyetçi duyguları canlandırmakla elde edilebilecek aşağıdan gelen belirsiz bir cömert kendinden-vazgeçmeye bağlı olmak zorunda kaldığı bir sistemde böylesi bir milliyetçi deformasyon neredeyse kaçınılmaz bir şeydi. İngiltere'deyse tersine özel ve ulusal çıkar arasındaki antagonizm, siyasi yaşamda hiçbir zaman tayin edici bir rol oynamamıştır. O nedenle Kıta'daki parti sistemi sınıf çıkarlarına karşılık düştükçe, ulusun milliyetçiliğe, ulusal çıkarların popüler ifadelerine ve halk desteğine (parti ve muhalefet eliyle dolaysız bir yönetime sahip İngiltere'nin hiçbir zaman çok fazla ihtiyaç duymadığı bir desteğe) olan ihtiyacı da daha acil bir hal almaktaydı.

Kıtanın çok parti sistemiyle İngiliz iki parti sistemi arasındaki farklılığı hareketlerin doğmasına yatkınlıkları açısından ele alırsak, "uyum içinde", yani parti örgütlenmesi aracılığıyla hareket eden yurttaşların iktidarı yasal olarak elde edebildiği ve kendilerini bugün ya da yarın devletin sahiple-

---

Burke ise tersine, parti çıkarlarının ya da parti üyeliğinin bir insanı daha kötü bir yurttaş yaptığı görüşüne karşı savlar geliştirmektedir: "Devletler *[Commonwealth]*, ailelerden, özgür devletler de partilerden oluşur; ve doğal kaygılarımızın ve kan bağlarımızın, kaçınılmaz olarak bizi kötü yurttaşlar haline getirdiğini de söylemeliyiz" (*a.g.e.*). Lord John Russell, *On Party*'de (1850), bir adım daha atarak, partilerin iyi etkilerinin en başta geleni, "politikacıların bulanık görüşlerine bir öz kazandırmaları ve onları şaşmaz ve kalıcı ilkelere bağlamalarıdır" demektedir.

ri olarak hissettikleri ülkelere nazaran, devletin partiler, dolayısıyla yurttaşlar üstü olduğu ülkelerde, bir tek parti diktatörlüğünün devlet aygıtını ele geçirmesinin çok daha kolay olacağı anlaşılır görünmektedir. Hatta, yurttaşlar iktidarın kaynaklarından iyice uzaklaştırılmış olduklarından hareketlerde içkin olarak bulunan iktidarı gizemleştirme eğiliminin –hukukun iktidarın üzerinde olduğu ve iktidarın da sadece yasaları uygulamanın bir yolu olduğu anayasayla yönetilen ülkelere nazaran, iktidarın, yönetilenlerin anlama yetilerini pozitif olarak aştığı bürokratik yolla yönetilen ülkelerde ve yine, devlet iktidarının partilerin menzili dışında bulunduğu, dolayısıyla yurttaşların kavrayış yetilerinin menzili içersinde kalsa bile pratik deneyimlerinin ve eylemlerinin dışına çıktığı ülkelerde– çok daha kolay gerçekleşme olanağı bulacağı, çok akla yatkın görünmektedir.

Kitlelerin yönetimden yabancılaşması (ki, sonunda Parlamentoya karşı besleyecekleri nefret ve bıkkınlık duygularının başlangıcını oluşturur), bir yandan Fransa ve diğer Batı demokrasilerinde öte yandan Orta Avrupa ülkelerinde, özellikle Almanya'da farklıydı. Devletin tanımı gereği partilerin üzerinde olduğu Almanya'da parti liderleri kural olarak, bakan oldukları ve resmi görevler üstlendikleri anda partilerine bağlılıklarını bırakıyorlardı. Kendi partisine sadakatsizlik, kamu görevi yapan herkesin göreviydi.[92] Hızla değişen parti ittifaklarıyla yönetilen Fransa'daysa, Üçüncü Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren ve rekor sayıda hayali kabineden dolayı gerçek bir yönetim oluştur-

92 Bu tutumu, İngiltere'de Ramsay MacDonald'ın, İşçi Partisi'ne "ihanet etmeyi" hiçbir zaman içine sindirememiş olmasıyla karşılaştırın. Almanya'da devlet görevi ruhu, kamu görevi yapanlardan "partiler üstü" olmalarını istemiştir. Naziler, diktatörlük istediklerinden Parti'nin önceliğini bu Prusya devlet görevi ruhuna karşı çıkarmışlardır. Goebbels açıkça şunu talep etmekteydi: "Devlet memuru olan her parti üyesi, önce bir Nasyonal Sosyalist olarak kalmaya devam etmeli ... ve parti idaresiyle yakın işbirliğini sürdürmelidir" (alıntı Gottfried Neesse'den, *Partei und Staat*, 1939, s. 28)

mak mümkün olamadı. Fransa'da yönetimin zayıflığı, Almanya'dakinin tam tersiydi; partilerin ve Parlamento'nun üzerinde olan devlet, parti sistemini yönetmeye ehil bir yapı olarak yeniden düzenlemeden tasfiye edilmişti. Yönetim, kaçınılmaz olarak, Parlamento'nun ve kamuoyunun durmadan değişen ruh halinin gülünç bir timsali haline gelmişti. Öte yandan Alman sistemi Parlamento'yu, ana işlevi yönetimi etkilemek olan, fakat devlet işlerini çekip çevirmek gibi pratik bir zorunluluğu yerine getirmesi kuşkulu görüşlerin ve çıkarların çatıştığı bir ["zevzeklik yeri"] haline getirdi; [devlet ise esas iktidar organı olarak kaldı.] Fransa'da partiler yönetimi boğdular, Almanya'da ise devlet partileri hadım etti.

Geçen yüzyılın sonundan itibaren bu Anayasal parlamentoların ve partilerin itibarı sürekli gerilemeye uğradı; halkın gözünde büyük oranda masraflı ve gereksiz kurumlardı. Sırf bu nedenle, partinin ve sınıf çıkarlarının üstünde bir şeyleri temsil ettiğini iddia eden ve Parlamentonun dışından yola çıkan her grubun halktan destek bulma şansı çok büyüktü. Bu tür gruplar daha ehil, daha samimi ve devlet işleriyle daha ilgili gibi görünüyorlardı. Ancak bu yalnızca görünüşte böyleydi, çünkü her "partiler üstü parti"nin gerçek gayesi, bütün diğerlerini yok edinceye kadar tek bir özgül çıkarı ilerletmek ve belirli bir grubu devlet aygıtının efendisi yapmaktı. 1938'e kadar totaliter değil, çok partili bir demokrasiden mantıksal olarak evrilen sıradan bir milliyetçi diktatörlük olan Mussolini'nin Faşizmi döneminde sonunda bu olmuştu. Çünkü, çoğunluk egemenliğiyle diktatörlük arasında yakınlık bulunduğuyla ilgili eski malum hakikatte gerçekten belli bir doğruluk payı olmakla birlikte, bu yakınlığın hangi türde olursa olsun totalitarizmle hiçbir ilgisi yoktur. Etkisiz ve beceriksiz bir çok parti egemenliğiyle geçen on yollardan sonra tek bir partinin devleti ele geçirme avan-

tajını yakalaması, bir ferahlama sağlayabilir, çünkü sınırlı bir süre için bile olsa, en azından belli bir tutarlılık, devamlılık sağlayacak ve neredeyse hiçbir çelişkinin ortaya çıkmasına izin vermeyecektir.

Nazilerin iktidarı ele geçirmesinin, çoğu kez tek parti diktatörlüğüyle özdeşleştirilmesi, siyasetin büyük oranda hâlâ eski yerleşik kalıplarla düşünüldüğünü ve halkın gerçekte olacaklar karşısında ne kadar hazırlıksız olduğunu göstermiştir. Faşist parti diktatörlüğünün yegâne tipik modern yanı, yine burada da partinin bir hareket olduğunu vurgulamasıydı; aslında hareketle bir ilgisinin olmadığı, sadece kitlelere çekici gelebilmek için bu sloganı gaspettiği, devlet aygıtını ele geçirir geçirmez belli oldu: Ülkenin iktidar yapısında köklü bir değişiklik yapmadı, bütün yönetim mevkilerini parti mensuplarıyla doldurmakla yetindi. Partinin bir "hareket" olmaya son vermesi ve devletin temelde istikrarlı olan yapısına bağlanması, kesinlikle gerek Nazilerin gerekse Bolşeviklerin her zaman özenle kaçındığı parti-devlet özdeşleşmesi sayesinde olmuştu.

Totaliter hareketler ve selefleri olan pan hareketleri, devlet aygıtını ele geçirme özlemi duyan "partiler üstü partiler" değil, devleti yıkmayı amaçlayan hareketler olsalar bile, Naziler böyle görünmeyi, yani Faşizmin İtalyan örneğini izler gibi yapmayı çok daha uygun buldular. Bu sayede, Nazileri hatalı bir biçimde çoğu zaman kendilerinin başını çektiği ve devlet aygıtını tek bir parti adına fethetmek üzere daha makul bahaneler bulmuş eski [emperyalist] gruplardan biri gibi gören üst sınıfların ve seçkin işadamlarının desteğini kazanabildiler.[93]

93 Ancak Kolonialverein [Sömürge Derneği], Centralverein für Handelsgeographie [Ticaret Coğrafyası Merkez Derneği], Flottenverein [Donanma Derneği], hatta Pan Cermen Ligi gibi grupların Birinci Dünya Savaşı'ndan önce büyük iş dünyasıyla bir ilişkisi yoktu. Bkz. Wertheimer, *a.g.e.*, s. 73. Elbette ulusal liberaller olmaları, burjuvazinin bu "partiler üstü" [grupları] için tipik bir durumdur; 74. nota bakınız.

Hitler'in iktidara gelmesine yardımcı olan işadamları, sadece bir diktatörü ve doğal olarak kendi sınıf çıkarları lehine diğerlerinin aleyhine yönetecek kendi eserleri olan birini desteklediklerine bönce inanmaktaydılar.

Emperyalist esinli "partiler üstü partiler", halkın parti sistemi denen şeye duyduğu nefretten nasıl nemalanacaklarını hiçbir zaman bilemediler; ulus-devletin demokratik kurumlarını yerden yere vurmalarına ve kıtada yayılma hayalleri kurmalarına rağmen, Almanya'nın düş kırıklığına uğramış savaş öncesi emperyalizmi, bir hareketin [çekim gücüne] hiçbir zaman ulaşamamıştır. Ulusun parti sisteminin tam da temelini oluşturan sınıf çıkarlarını mağrur bir edayla bir yana itmek yeterli olmadı, çünkü bu onları, hâlâ tutulmakta olan sıradan partilerden bile daha az çekici hale getirdi. Bütün tumturaklı milliyetçi ifadelere rağmen en çok yoksun oldukları şey, gerçek bir milliyetçilik ya da başka tür bir ideolojiydi. Alman Pan Cermenlerinin, özellikle Ludendorff ve karısının bu yanlışı görerek gidermeye çalıştıkları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kitlelerin en boş inançlarına seslenmekte gösterdikleri dikkate değer yeteneğe rağmen, totaliter olmayan modası geçmiş bir devlete taparlığa sıkı sıkıya sarıldıkları ve kitlelerin, sözde "devlet üstü güçler"e *(überstaatliche Mächte)* –yani Cizvitlere, Yahudilere ve Farmasonlara– gösterdiği öfkeli ilginin ulusa ya da devlete tapmaktan değil, tam tersine [onlara duyulan] gıptadan ve bir "devlet üstü güç" olma arzusundan kaynaklandığını anlayamadıkları için, başarısız oldular.[94]

Devlete taparlığın ve ulusa taparlığın henüz bütün görünümleriyle demode olmadığı ve "devlet üstü" güçlere karşı milliyetçi sloganların halkın ilgisini çekmeye devam ettiği yegâne ülkeler, İtalya gibi, daha az ölçüde İspanya ve Por-

94 Erich Ludendorff, *Die überstaatlichen Mächteim letzten Jahre des Weltkrieges*, Leipzig, 1927. Yine Bkz. *Feldherrnworte*, 1938, 2 cilt; I, 43, 55; II, 80.

tekiz gibi, tam ulusal gelişmeleri Kilise'nin kesin fiili engellemesiyle karşılaşmış Latin Avrupa ülkeleriydi. Bu durum, kısmen sahiden ulusal gelişmenin gecikmesi ögesinden, kısmen de Faşizmin ilke olarak ne Hıristiyan karşıtı ne de totaliter olduğunu, sadece başka ülkelerde çoktandır zaten varolan Kilise-Devlet ayrılığını getirdiğini, başlarda Faşist milliyetçilikte varolan ruhban karşıtlığı çeşnisinin süratle dibe çökeldiğini ve yerini İtalya'da olduğu gibi bir *modus vivendiye* ya da İspanya ve Portekiz'de olduğu gibi pozitif bir ittifaka bıraktığını dirayetle görmüş olan Kilise'nin bilgeliğinden kaynaklanmıştı.

Mussolini'nin korporatif devlete getirdiği yorum, sınıflara bölünmüş bir toplumda malum ulusal tehlikelerin yeni bir bütünleşmiş toplumsal örgütlenmeyle üstesinden gelme[95] ve ulus-devletin üzerinde dayandığı devlet-toplum antagonizmasını toplumu devlete dahil etmek suretiyle çözme yönünde bir girişimdi.[96] "Partiler üstü bir parti" olan faşist hareket, bir bütün olarak ulusun çıkarlarını temsil ettiğini iddia ettiğinden, devlet aygıtını eline geçirdi, kendini en yüksek ulusal otoriteyle özdeşleştirdi ve bütün halkı "devletin bir parçası" yapmaya çalıştı. Ancak, kendi-

95 Korporatif devletin ana hedefi, "endüstride, bir yanda kapitalist bir işveren sınıfı öte yanda büyük bir mülksüzler sınıfı, endüstri proletaryası yaratarak sermayeyle emeği birbirinden ayıran 19. yüzyılın endüstri devriminin neden olduğu bir durumu düzeltmek ve nötralize etmektir. Bu sınıfların yan yana durmaları kaçınılmaz olarak karşıt çıkarlarının çarpışmasına neden olmuştur" (Faşist Sanayiciler Konfederasyonu'nun yayınladığı *The Fascist Era*, 1939, iii. bölüm).

96 "Eğer devlet gerçekten ulusu temsil ediyorsa, o zaman ulusu oluşturan halk da Devlet'in bir parçası olmalıdır.

"Bu nasıl sağlanacak?

"Faşizmin buna yanıtı, halkı, her biri kendi etkinliklerine göre olmak üzere, önderleri aracılığıyla ... en temelde kitleler ve en tepede Devlet yer alacak biçimde bir piramidin basamakları gibi yükselen gruplar halinde örgütlemektir.

"Hiçbir grup Devletin dışında kalmayacak, hiçbir grup Devlete karşı olmayacak ... ulusun kendisi olan ... Devlet içinde bütün gruplar birbirine bağlanacak" (*a.g.e.*)

ni "devletin üstünde" olarak düşünmedi; önderleri de kendilerini "ulusun üstünde" görmediler.[97] Faşistlere gelince, onların hareketi iktidarın ele geçirilmesiyle, en azından iç politika açısından sona ermişti; hareket, hareketini şimdi, ancak emperyalist genişleme ve tipik emperyalist macera anlamında dış politika alanında sürdürebilirdi. Hatta iktidar ele geçirilmeden önce bile Naziler, "hareket"in sadece partiyi iktidara taşımaya hizmet ettiği bu Faşist diktatörlük biçiminden kesin olarak uzak durdular ve bunun sonucu olarak, partinin tersine hiçbir "kesin, sıkı sıkıya belirlenmiş amaçları" olmaması gereken "hareketi yürütmek için" partiyi kullandılar.[98]

Faşist ve totaliter hareketler arasındaki farkı en iyi, orduya karşı, yani *par excellence* ulusal olan bir kuruma takındıkları tutumda görmek mümkündür. Onu siyasi komiserlere ya da totaliter seçkin birliklere tabi kılarak ordunun ruhunu yok eden Nazilerin ve Bolşeviklerin tersine, Faşistler, kendilerini devletle özdeşleştirdikleri gibi onunla da özdeşleştirdikleri ordu gibi, tamamen ulusal olan kurumları kullanabilmişlerdir. Faşist bir devlet ve faşist bir ordu istiyorlardı, fakat yine de ordu ordu, devlet devletti; sadece Nazi Almanya'sında ve Sovyet Rusya'da ordu ile devlet, harekete bağlı birimler haline gelmişlerdir. Ne bir Hitler ne de bir Stalin olan faşist diktatör, klâsik siyaset kuramı bağlamında tek gerçek gaspçıdır ve onun tek parti egemenliği bir anlamda çok parti sistemiyle hâlâ sıkı sıkıya bağlı yegâne egemenlik biçimiydi. Faşist diktatör, emperyalist kafalı liglerin, birliklerin ve "partiler

97 Totaliter ülkelerde partiyle devlet arasındaki ilişki, özellikle de Faşist partinin İtalyan devletine dahil olması konularında Bkz. Franz Neumann, *Behemoth*, 1942, 1. bölüm.

98 "Dienstvorschrift für die Parteiorganisation der NSDAP" içinde (1932, II. sayfa ve devamında), partiyle hareket arasındaki ilişkilere dair son derece ilgili çekici bir sunum yer almaktadır; yine Werner Best'in *Die deutsche Polizei*'deki (1941, 107. sayfa) aynı yönelime sahip şu ifadesine Bkz. "Partinin görevi ... hareketi birarada tutmak, ona destek ve yön vermektir".

üstü partiler"in hedefledikleri şeyi başardı; o yüzden özellikle İtalyan faşizmi, ilhamını sadece aşırı milliyetçilikten alan mevcut bir devletin çatısı altında örgütlenmiş ve halkı kalıcı biçimde (oysa ulus-devlet onları ancak olağanüstü hallerde ve *union sacrée* [kutsal ittifak] dönemlerinde seferber etmişti) *Staatsbürger* ya da *patriotes* haline dönüştürmüş modern bir kitle hareketinin tek örneğiydi.[99]

Devletten nefret etmeyen 'hareket' yoktur; bu, savaş öncesi Almanya'sının görece istikrarlı ortamında Alman Pan Cermenlerinin hiç bilmedikleri bir şeydi. Bu tür hareketler, devletten nefretin, ezilen ulusal gruplar için vatanseverliğin bir ifadesi olduğu ve –(Avusturya'ya samimiyetle bağlı yegâne parti olan Hıristiyan Sosyal Parti'den sonra) Sosyal Demokrat Parti dışında– partilerin sınıfsal hatlara değil ulusal hatlara göre kurulduğu Avusturya-Macaristan'da ortaya çıktılar. Bu olanaklıydı, çünkü ekonomik ve ulusal çıkarlar bu ülkede neredeyse özdeşti ve toplumsal statü büyük ölçüde ulusal kimliğe bağlıydı; o nedenle, ulus-devletlerde birleştirici bir güç olan milliyetçilik burada derhal, sonuçta ulus-devletlerdekilerle karşılaştırıldığında partilerin yapısında tayin edici bir farklılığa yol açacak olan ulusal bir bölünme ilkesi haline geldi. Çok uluslu Avusturya-Macaristan'da parti üyelerini birarada tutan şey, diğer Kıta Avrupa'sı parti sistemlerinde olduğu gibi özgül bir çıkar ya da Anglo-Sakson parti sisteminde olduğu gibi özgül bir örgütlü eylem ilkesi değil, esas olarak aynı ulusal gruba mensup olma duygusuydu. Bu, Avusturyalı partilerin büyük bir zayıflığıydı, daha doğrusu öyle olsa gerekti, çünkü, bir kabileye ait olma duygusundan kesin bir amaç ya da program çı-

99 14 Kasım 1933 tarihli konuşmasında Mussolini, kendi tek parti egemenliğini, bir savaş sırasında bütün ulus-devletlerde revaçta olacak savlarla savunmaktadır: "Siyasi disiplinin varolabilmesi ... ve ortak yazgı bağının, herkesi çatışan çıkarların ötesinde birleştirmesi" için tek bir siyasi parti gerekmektedir (Benito Mussolini, *Four Speeches on the Corporate State*, Roma, 1935)

kartılamaz. Pan hareketlere, partileri hareketlere dönüştürmek ve bütün öteki partilerin tersine hiçbir zaman bir amaca ya da programa gerek duymayacak, fakat üyelerini kaybetmeden politikasını günden güne değiştirebilecek bu örgütlenme biçimini keşfetmek suretiyle bu kusuru bir erdem haline getirdiler. Nazizmin, bir programa sahip olmakla birlikte böyle bir şeye ihtiyacı olmadığını gururla ilân etmesinden çok önce Pan Cermenlik, kitlelere seslenmek için genel bir ruh halinin, ilkeleri belirlenmiş taslaklardan ve platformlardan çok daha önemli olduğunu keşfetmişti. Çünkü bir harekette hesaba katılan tek şey, kendisini sürekli hareket halinde tutabilmesidir.[100] O nedenle Naziler, ondört yıllık Weimar Cumhuriyeti'nden "Sistem dönemi" – *Systemzeit*– diye söz etmişlerdir; bu kavramda, bu dönemin steril olduğu, dinamiklikten yoksun olduğu, "hareket" olmadığı ve kendi [temsil ettikleri] "hareket çağı"nın öncesini teşkil ettiği gibi bir anlam vardı.

Tek parti diktatörlüğü bile olsa, Devletin, durmadan büyüyen bir hareketin durmadan değişen ihtiyaçlarının ortasında olduğu düşünülüyordu. Almanya'daki Pan Cermen Ligi'nin emperyalist "üst parti grubu" ile Avusturya'daki Pan Cermen hareket arasında, devlete karşı tutumlarından daha karakteristik bir fark yoktur:[101] "Partiler üstü parti" sadece devlet aygıtını ele geçirmeyi isterken, gerçek anlamda bir hareket bu aygıtı parçalamak istiyordu; birincisi, (Mussolini'nin İtalya'sında olduğu) temsil özelliği

100 Berdyaev'in aşağıdaki anekdotu kayda değerdir: "Bir Sovyet genci Fransa'ya gitti ... [ve] kendisine Fransa'yı nasıl bulduğu soruldu. Şu yanıtı verdi: 'bu ülkede özgürlük yok' ... Genç adamın özgürlükten anladığı şuydu: ... [Fransa'daki] özgürlük denen şey, bir tür her şeyi olduğu gibi bırakmak; her gün bir öncekine benziyor; ... dolayısıyla Rusya'dan Fransa'ya giden bu gencin Fransa'da canı sıkılmıştı" (*a.g.e.*, s. 182-183).

101 Avusturya'daki devlet düşmanlığı, zaman zaman Alman Pan Cermenleri arasında da, özellikle Moeller van den Bruck gibi *Auslandsdeutsche*'lerde [dış Almanlar] de kendini göstermiştir.

tek bir partinin üyelerinin eline geçtiğinde bile devleti hâlâ en yüksek otorite olarak görürken, ikincisi, hareketi, devlet otoritesinden bağımsız ve onun üzerinde bir şey olarak görmüştür.

Pan hareketlerinin parti sistemine düşmanlıkları, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, parti sistemi işleyen bir aygıt olmaktan çıktığı ve Avrupa toplumunun sınıf sistemi, gelişmelerin tamamen sınıfsız bıraktığı, sayıları sürekli artan kitlelerin yarattığı ağırlık altında parçalandığı zaman pratik bir önem kazandı. O zamanlar öne çıkan, artık pan hareketleri değil, onların totaliter halefleri oldu ve birkaç yıl içersinde diğer bütün partileri ya anti-Faşist ya anti-Bolşevik ya da aynı anda her ikisi haline getirecek ölçüde belirlediler.[102] Görünüşte onlara dışarıdan dayatılan bu olumsuz yaklaşımla eski partiler, artık özel sınıf çıkarlarının temsilcileri olarak değil sırf statükonun savunucuları olarak işlev görebileceklerini açık biçime gösterdiler. Alman ve Avusturyalı Pan Cermenlerin süratle Nazizmin etrafında saf tutmaları, Rusya'da buna koşut ama çok daha yavaş ve daha karmaşık bir seyir izledi; bu seyir sırasında Pan Slavlar nihayet, Lenin'in Rus Devrimi'ni tasfiye etmenin, Stalin'i bütün kalpleriyle desteklemelerini mümkün kılmaya mükemmelen yeteceğini keşfettiler. Bolşevikliğin ve Nazizmin güçlerinin doruğundayken yalın *völkisch* milliyetçiliği bırakmaları ve sırf bir propaganda malzemesi olarak değil de, buna hâlâ ilke olarak inanmakta olanlar için çok az kullanmış olmaları, Pan Cermenlerin de Pan Slavların da kusuru olmadığı gibi coşkularını da dizginlememiştir.

Kıta Avrupa'sı parti sisteminin gerilemesi, ulus-devletin

102 Hitler, 1932'deki seçimlerde aşağıdaki sözleri söylerken bu durumu doğru bir biçimde tarif etmişti: "Almanya'da Nasyonal Sosyalizme karşı sadece olumsuz [negatif] çoğunluklar vardır" (alıntı Konrad Heiden'dan, *Der Führer*, 1944, s. 564).

saygınlık kaybıyla el ele gitmiştir. Ulusal türdeşlik, göçler nedeniyle ciddi biçimde alt üst olmuştu ve *nation par excellence* [başlıca ulus, mükemmelen ulus] Fransa, sadece birkaç yıl içersinde tamamen yabancı emeğe bağımlı hale gelmişti; yeni gereksinimler karşısında yetersiz kalan kısıtlayıcı bir göç politikası, hâlâ gerçekten "ulusal" bir politika olmakla birlikte, ulus-devletin artık zamanın büyük siyasi mevzularını göğüsleyebilecek yetenekte olmadığını çok açık biçimde ortaya sermişti.[103] Bundan çok daha vahimi şuydu: 1919 tarihli barış anlaşmaları, ulus-devlet düzenlemesini, devletin halkının ancak göreli bir çoğunluğa sahip olduğu veya "azınlıklar"ın toplam sayısının gerisinde kaldığı Doğu ve Güney Avrupa'ya sokmak için gösterilmiş talihsiz bir girişim olmuştu. Tek başına bu yeni durum bile parti sisteminin sınıf temelinin altını ciddi biçimde oymaya yeterdi; sanki Çifte Monarşi'nin tasfiyesi, sadece yığınla benzer deneyimin küçük bir ölçekte yeniden yaşanmasına hizmet edebilirmiş gibi, her yerde partiler ulusal çizgiler etrafında örgütlendiler.[104] Ulus-devletlerin ve partilerinin sınıf temellerinin göçlerden ve türdeş olmayan nüfustan etkilenmediği diğer ülkelerde de enflasyon ve işsizlik benzer bir çöküntüye neden oldu; ülkenin sınıf sistemi ne kadar katı, halkın sınıf bilinci ne kadar yüksek olursa bu çöküntünün de o ölçüde dramatik ve tehlikeli olacağı açıktır.

Devletin kurumlarına saldırdığı ve sınıflara seslenmediği için her hareketin herhangi bir partiden çok daha fazla şansa sahip olduğu iki savaş arasında durum buydu. Faşizm ve

103 İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği sırada, Fransa nüfusunun en azından yüzde onu yabancıydı ve uyrukluğa kabul edilmemişlerdi. Kuzeydeki madenlerde Lehler ve Belçikalılar, güneyde tarımda İspanyollar ve İtalyanlar çalışmaktaydı. Bkz. Carr-Saunders, *World Population*, Oxford, 1936, s. 145-158.

104 "1918'den sonra [ard arda kurulan devletlerin] hiçbirinde ... birden çok ırkı, dini, toplumsal sınıfı ya da bölgeyi kucaklayabilecek bir parti kurulmadı. Bunun yegâne istisnası Çekoslovak Komünist Partisi idi (*Encylopedia of the Social Sciences*, loc,cit).

Nazizm, tek tek sınıflardan değil, Marksizmin icadı saydıkları sınıf sisteminden nefret ettiklerini her zaman böbürlenerek ifade etmişlerdir. Hatta, Marksist ideolojilerine rağmen Komünistlerin de, 1935'den sonra sadece sınıfa seslenmekten vazgeçerek kitle temellerini genişletme bahanesiyle her yerde Halk Cepheleri kurmuş ve o zamana dek faşist hareketlerin doğal avı durumundaki bütün sınıf tabakalarının dışında kalan ve sayıları giderek artan kitlelere seslenmeye başlamış olmaları çok daha önemliydi. Eski partilerden hiçbiri bu kitleleri taşımaya hazır olmadığı gibi, sayılarının artan önemini ve önderlerinin artan siyasi etkisini de doğru biçimde hesap edemedi. Eski partilerin bu değerlendirme hataları şu olguyla açıklanabilir: Parlamentoda ve devletin kurumlarında temsil ediliyor olmalarının verdiği güven ve rahatlık duygusu, onları kitlelerden çok iktidar kaynaklarına yaklaştırmıştı; devletin sonsuza dek bütün şiddet aygıtlarının efendisi olarak kalacağını ve ulus-devletin en üst kurumu olan ordunun ülke içindeki bütün bunalımlarda tayin edici etken olmaya devam edeceğini düşünüyorlardı. O nedenle, resmen kabul edilmiş bir yardım ve destek olmadan mantar gibi türeyerek [gündelik hayatı emniyetsizleştiren, polisin de ilişemediği] çeşitli para-militer oluşumlara alaycı edalarla baktılar. Böylelikle parti sistemi, Parlamento ve sınıflar dışında boy atan hareketlerin baskısı altında zayıfladıkça, partilerin devletle olan bütün eski antagonizmaları da süratle ortadan kalktı. "Partiler üstü devlet" yanılsamasıyla hareket eden partiler, bu uyumu, hatalı bir biçimde bir güç kaynağı, daha yüksek düzeyde yer alan bir şeyle kurulan harika bir ilişki olarak yorumladılar. Fakat en az parti sistemi kadar devlet de devrimci hareketlerin yarattığı baskının tehdidi altındaydı ve ülke içindeki mücadeleler üzerinde âli ve mecburen halktan uzak bir konumu sürdürmesi artık olanaksızdı. Ordu da uzun zamandır, dev-

rime yakınlık duyduğu için değil, belirleyici konumunu yitirmiş olduğundan, devrimci rahatsızlığa karşı güvenilir bir siper olmaktan çıkmıştı. Her ikisi de *nation par excellence* Fransa'da olmak üzere modern çağda iki kez, ordu, zaten iktidardakilere yardımcı olmak ya da kendisi iktidara el koymak konusunda özünde gönülsüz ya da güçsüz olduğunu göstermişti: "10 Aralık Cemiyeti"nin ayaktakımının III. Napolyon'u iktidara taşımasına izin verdiği 1850 yılında;[105] ve bir kez de, hiçbir şeyin bir askeri diktatörlük kurmaktan daha kolay olmadığı 19. yüzyılın sonunda Dreyfus Davası sırasında. Ordunun tarafsızlığı, her efendiye hizmet etmeye gönüllü olması, sonunda devleti "örgütlü parti çıkarları arasında bir aracılık" konumuna sürükledi; "artık toplumdaki sınıfların *üstünde* değil *arasında*ydı".[106] Başka bir deyişle, devletle partiler beraberce böyle bir ittifakın başka her şeyden daha fazla statükoyu değiştirmeye hizmet edeceğini düşünmeden, statükoyu savunmaya giriştiler.

Avrupa parti sisteminin çöküşü, Hitler'in iktidara gelmesiyle gösterişli bir tarzda gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada, Avrupa'daki ülkelerin çoğunluğunun çoktan diktatörlüğün belli bir biçimini benimsemiş oldukları ve parti sistemini rafa kaldırdıkları; yönetimde meydana gelen bu devrimci değişikliğin çoğu ülkeyi devrimci kargaşalar yaşanmadan etkisi altına aldığı, bugün kolayca unutulmaktadır. Devrimci eylem, gerçek bir iktidar savaşı olmaktan çok, şiddetle hoşnutsuz kitlelerin isteklerinin teatral bir biçimde kabul edilmesinden başka bir şey değildi. Her şeyden önce, birkaç bin silahsız denebilecek insanın Roma'da yürüyüş yapması ve İtalya'da yönetimi eline geçirmesi veya Polonya'da (1934'de) yarı-faşist bir hükümeti destekleyen bir programı olan ve üyelerini soyluluk-

105 Bkz. Karl Marx, *a.g.e.*

106 Carl Schmitt, *a.g.e.*, s. 31.

la en yoksul köylülerin, işçilerin, işadamlarının, Katolik ve Ortodoks Yahudilerin saflarından devşiren sözde "tarafsız/ partisiz bir blok"un, yasal yollardan Parlamento'daki sandalyelerin üçte ikisini kazanması, çok büyük bir fark yaratmamıştır.[107] Fransa'da, Komünizmle Faşizmin yükselişinin de eşlik ettiği süreçte Hitler'in iktidara gelişi, diğer partilerin birbirleriyle olan ilişkilerini süratle geçersizleştirdi ve bir gecede kadim parti çizgilerini değiştirdi. O zamana kadar Alman karşıtı ve savaş yanlısı olan Fransız Sağı, 1933'den sonra pasifizmin ve Almanya karşısında anlayışlılığın öncüsü haline geldi. Sol da aynı hızla makas değiştirerek pasifizmden, ne pahasına olursa olsun sıkı bir Alman karşıtı tutuma yöneldi ve çok geçmeden, sadece birkaç yıl öncesine kadar solun pasifliğini ulusa ihanet olarak gören partiler tarafından savaş kışkırtıcısı olmakla suçlandı.[108] Hitler'in iktidara gelişini izleyen yıllar, Fransız parti sisteminin bütünleşikiği açısından daha da feci sonuçlar yarattı. Münih bunalımında Sağdan Sola kadar her parti, sadece söz konusu siyasi meseleye bağlı olarak, kim Almanya ile savaştan yana, kim değil diye içerden bölünmeye uğradı.[109] Her partinin içinde bir barış bir de savaş hizbi vardı; hiçbiri de büyük siyasi kararlar üzerinde birleşemiyor, bir yanda anti-faşistler öte yandan Nazilerin yoldaşları diye ikiye ayrılmadan Faşizmi ve Nazizmi bir tahlilden geçiremiyorlardı. Hitler'in kukla rejimler kurarken her partiden rahatlıkla adam toplayabilmesi, sadece Nazilerin kurnaz manevralarının değil, savaş öncesi bu durumun sonu-

107 Vaclav Fiala, "Les Partis politiques polonais", *Monde Slave* içinde, Férier, 1935.

108 Bkz. Charles A. Micaud'un özenli çözümlemesi *The French Right and Nazi Germany*, 1933-1939, 1943.

109 En ünlü örnek, partinin Seine Bölgesi Kongresi sırasında Blum hizbinin Münih grubu yanlısı Déat hizbi karşısında azınlıkta kaldığı 1938 yılında Fransız sosyalist partisinde ortaya çıkan bölünmeydi.

cuydu. Avrupa'da, üyeleri Nazilerle işbirliği yapmamış tek bir parti bile yoktu.

Eski partilerin parçalanmasının karşısında, Faşist ve Komünist hareketler her yerde kendi içlerinde tek vücuttular; Almanya ve İtalya dışında faşist hareketler, yabancı egemenliği pahasına bile olsa sadakatle barışı savunuyorlardı, ikincilerse, ulusun yıkılması pahasına bile olsa uzun süre savaşın sözcülüğünü yaptılar. Ancak mesele, aşırı sağın her yerde Hitler'in Avrupası lehine geleneksel milliyetçilikten vazgeçmesinden ve aşırı solun da eski milliyetçi sloganlar lehine geleneksel pasifizmden vazgeçmesinden çok, her iki hareketin de politikada meydana gelen ani değişiklikler karşısında üyelerinin ve önderlerinin bağlılıklarını yitirmeyeceklerinden emin olabilmelerindeydi. Bu durum en dramatik biçimiyle kendini Alman-Rus Saldırmazlık Anlaşmasında gösterdi: Naziler Bolşeviklik aleyhine olan belli başlı sloganlarını bıraktılar, Komünistler de, küçük burjuva bir tutum olarak suçlayageldikleri pasifizme geri dönüş yapmak zorunda kaldılar. Bu ani dönüşlerden en ufak bir zarar görmediler. [Hatta, dünyanın yeni devrimci düzenini aynı biçimiyle, sadece başka başka yollardan kurmayı amaçladıklarını düşündüler.]

Hitler öncesi Almanya'sında parti sisteminin çökmesi, gerçeklikte, görünüşte olduğundan çok daha farklıydı. Bu durum, tamamen yeni ve karmaşık kitle propaganda biçimlerinin bütün partilerce benimsendiği 1932'deki son başkanlık seçimlerinde kendini gösterdi.

Adayların seçimi bile başlı başına garipti. Parlamenter sistemin zıt taraflarında duran ve birbirleriyle savaşan iki hareketin kendi adaylarını (Naziler Hitler'i, Komünistlerse Thälmann'ı) ortaya sürmesi doğal bir şey olsa da, diğer bütün partilerin ansızın tek bir aday üzerinde anlaşabilmiş olmaları çok şaşırtıcıydı. Bu adayın, MacMahon'un zamanın-

dan beri memleketinde onu bekleyen mağlup generali emsalsiz bir halk desteğine sahip "ihtiyar feldmareşal" [Hindenburg] olması, sadece bir şaka değildi; eski partilerin kendilerini ne denli sadece ahir zaman devletiyle, en güçlü simgesini ulusal orduda bulan partiler üstü devletle özdeşleştirmek istediklerini, başka bir deyişle parti sisteminden ne ölçüde ümidi kestiklerini göstermekteydi. Çünkü hareketlerin karşısında, partiler arasındaki farklılıklar gerçekten tamamen anlamsızlaşmıştı; hepsinin varlığı tehlikedeydi ve bunun sonucu olarak biraraya gelip varlıklarının garantisi olan statükoyu sürdürmeyi umdular. Hindenburg, ulusdevletin ve parti sisteminin simgesi haline geldi, oysa Hitler ile Thälmann, halkın gerçek simgesi olabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı.

Adayların seçilmesi kadar, seçim afişleri de manidardı. Hiçbir afişte adayların meziyetlerine övgüler yoktu; Hindenburg'un afişlerinde sadece "Thälmann'a verilecek oy Hitler'e verilmiş demektir" yazıyordu – işçiler, yenileceği kesin gözüyle bakılan bir aday (Thälmann) için oylarını heba etmemeleri, dolayısıyla Hitler'i iktidara taşımamaları için uyarılıyordu. Bu, Sosyal Demokratların, afişlerde adını bile anmadıkları Hindenburg ile ne ölçüde uzlaştıklarını göstermekteydi. Sağ partiler de aynı oyunu oynayarak "Hitler'e verilecek oy Thälmann'a verilmiş demektir" dediler. Bunun yanında her iki taraf da, ister sağ ister sol olsun bütün sadık parti üyelerini statükoyu korumak için Hindenburg'un gerekli olduğuna ikna etmek üzere Nazilerle Komünistlerin ortak bir dava güttüklerini gösteren örneklere işaret ettiler.

Ne pahasına olursa olsun statükoyu korumak isteyenlere –ki bu 1932 yılında hemen hemen Almanların yarısı için işsizlik demekti– seslenen Hindenburg yanlısı propagandanın tersine, iki hareketin adaylarının, ne pahasına olursa olsun

(hatta bütün yasal kurumların yıkılması pahasına) değişiklik isteyenleri hesaba katmaları gerekiyordu ve bu en azından, sayıları milyonlara varan ve artmaya da devam eden işsizlerle aileleri demekti. O nedenle Naziler, "Thälmann'a verilen oy Hindenburg'a verilmiş demektir" gibi saçma bir iddiada bulunmaktan çekinmediler; Komünistler de buna, "Hitler'e verilen oy Hindenburg'a verilmiştir" diyerek karşılık vermekte tereddüt etmediler; her iki hareket de seçmenleri, muarızlarının üyelerini devrim hayaletiyle korkutması gibi, tamamen aynı biçimde statükonun sürmesiyle tehdit ediyordu.

Bütün adayların taraftarlarının başvurduğu bu garip tekbiçimliliğin ardında şöyle örtük bir varsayım yatmaktaydı: Seçmen sandığa korktuğu –Komünistlerden, Nazilerden ya da statükodan korktuğu– için gidecektir. Bu genel korkuda bütün sınıf ayrımları siyaset sahnesinden silinmişti; partilerin statükoyu savunmak üzere aralarında yaptıkları ittifak, ayrı partiler içerisinde sürdürülen eski sınıf yapısını bulanıklaştırırken, hareketlerin alt tabakaları çok çeşitli ve işsizliğin kendisi kadar dinamik ve değişkendi.[110] Ulusal kurumlar çerçevesinde, parlamenter sol parlamenter sağla birleşmişti, iki hareket ise birlikte, harıl harıl 1932 Kasım'ında Berlin sokaklarında ünlü nakliye grevini düzenlemek için uğraşıyorlardı.

Kıta Avrupası parti sisteminin olağandışı bir hızla gerilemesi üzerine düşünürken, bu kurumun çok kısa bir yaşam süresi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. 19. yüzyıldan önce hiçbir yerde böyle bir kurum yoktu ve Avrupa'nın çoğu ülke-

110 Alman sosyalist partisi, yüzyılın başından 1933 yılına kadar tipik bir değişim geçirmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce üyelerinin sadece yüzde onu işçi sınıfı kökenliydi, ancak aldığı oyların yaklaşık yüzde yirmibeşi orta sınıflardan geliyordu. Oysa 1930'da üyelerinin sadece yüzde altmışı işçiydi ve aldığı oyların en az yüzde kırkı orta sınıf oylarıydı. Bkz. Sigmund Neumann, *a.g.e.*, s. 28 ve devamında.

sinde siyasi partiler ancak 1848'den sonra ortaya çıkmışlardır; dolayısıyla ulusun siyasi yaşamında rakipsiz bir kurum olarak saltanatları ancak kırk yıl sürmüştür. 19. yüzyılın son yirmi yılında, Avusturya-Macaristan'da olduğu gibi Fransa'daki bütün önemli siyasi gelişmeler, parlamenter partilerin dışında ve onlara karşı meydana gelmiştir; bu arada daha küçük emperyalist "partiler üstü partiler" de saldırgan ve yayılmacı bir dış politika için halktan destek alma pahasına bu kuruma meydan okumuşlardır.

Emperyalist ligler kendilerini, ulus-devletle özdeşleşme pahasına partilerin üzerine yerleştirirken, pan hareketleri bu aynı partilere, ulus-devleti de içeren genel bir sistemin parçası sıfatıyla saldırdılar; halkla doğrudan özdeşleşme uğruna, "partiler üstü" olmaktan çok "devlet üstü" idiler. Totaliter hareketler, sonunda, pan hareketlerinin ayak izlerinden giderek propaganda amacıyla kullandıktan sonra halkı da bir yana attılar. "Totaliter devlet", sadece görünüşte bir devlettir; hareket de artık kendini halkın gereksinimleriyle gerçek anlamda bir görmez. Hareket bundan böyle devletin ve halkın üstündedir, her ikisini de ideolojisine kurban etmeye hazırdır: "Hareket ...Halk olduğu kadar Devlettir ve ne mevcut devlet ... ne de bugünkü Alman halkı, Hareket olmadan anlaşılabilir".[111]

Parti sisteminin geri döndürülmez biçimde yıkılışını, hiçbir şey, bu savaştan önce Kıta Avrupa'sında onu yeniden canlandırma yönündeki büyük çabalardan, bu çabaların acınacak sonuçlarından, Nazizmin yenilgisinden sonra hareketlerin çekiciliğini arttırmasından ve Bolşevikliğin ulusal bağımsızlık önünde bariz bir tehdit haline gelmesinden daha iyi gösteremez. Statükoyu ihya etmeye yönelik bütün çabaların sonucu, sadece layıkıyla işleyen tek "partiler"in yıkıcı hareketler olduğu bir siyasi durumu ihya etmek oldu. Li-

111 Schmitt, *a.g.e.*

derleri, en bıktırıcı koşullar altında bile ve sürekli değişen parti çizgisine rağmen otoritelerini korudular. Avrupa ulus-devletinin beka şansını doğru değerlendirmek için, hareketlerin kendi gerçek niyetlerini gizlemek için zaman zaman benimsedikleri milliyetçi sloganlara çok fazla dikkat göstermemek, fakat şimdilerde herkesin bildiği gibi uluslararası örgütlenmelerin bölgesel kolları olduklarını ve politikaları başka hatta düşman bir devletin/gücün dış politika çıkarlarına hizmet ettiği aşikar hale gediğinde bile hareketin alt tabakalarının bundan en ufak bir rahatsız bile duymadığını ve liderlerinin beşinci kolculukla, vatana ihanetle suçlanmalarının hareketin üyelerini hatırı sayılır boyutta etkilemediğini gözönünde bulundurmak akıllıca olacaktır. Eski partilerin tersine bu hareketler son savaştan sağ salim çıktılar ve bugün hayatiyetini sürdüren ve taraftarlarına anlamlı gelen yegâne "partiler" durumundadırlar.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ulus-Devletin Yıkılışı ve İnsan Haklarının Sonu

4 Ağustos 1914 tarihinde Avrupa'da gerçekten neler olduğunu betimlemek bugün bile neredeyse olanaksız bir iştir. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrası, eski bir dönemin sona erip yeni bir dönemin başlaması gibi değil, bir patlamanın öncesi ve sonrası gibi birbirinden ayrılır. Ne ki, bütün diğerleri gibi bu teşbih de eksiktir, çünkü bu felâketin ardından çöken kederli sessizlik asla geçip gitmedi. Öyle görünüyor ki ilk patlama, o zamandan sonra hiçbir zaman kurtulamadığımız, durdurmaya kimsenin gücünün yetmediği zincirleme bir tepkime başlatmıştı. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa uluslar topluluğunu tamir edilemez biçimde parçaladı; bundan önce hiçbir savaşın yapamadığı bir şeydi bu. Enflasyon, bütün küçük mülk sahipleri sınıfını, yeniden toparlanma ya da bu tür yeni bir sınıfın oluşması umuduna yer vermeyecek biçimde yok etti; daha önce hiçbir parasal bunalımın bu denli köklü etkileri olmamıştı. İşsizlik, inanılmaz oranlara ulaşarak, artık işçi sınıfıyla sınırlı olmaktan çıktı, önemsiz istisnalar dışında bütün ülkeyi sardı. Tedirgin bir barışın hakim olduğu [bin dokuz yüz] yirmili yıllarda başla-

yan ve yayılan iç savaşlar bütün öncekilerden daha kanlı ve vahşi olmakla kalmadı, din savaşlarındaki daha mutlu seleflerinden farklı olarak, hiçbir yere kabul edilmeyen ve hiçbir yerde asimile olamayan göçmen gruplar yarattı. Anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular; devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler; insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdılar, yeryüzünün posasıydılar. Ne kadar aptalca olursa olsun, ne kadar çok insan sonuçlarını bilmiş ve önceden anlatmış olursa olsun, hiçbir şey geriye döndürülemez ya da engellenemezdi. Her olayda, son yargının (ne Tanrının ne de şeytanın hükmettiği, daha çok kefaretinin ödenmesi olanaksız aptalca bir kaderin ifadesi gibi görünen bir yargının) kesinliği vardı.

Totaliter politikalar, bilinçli olarak tam da Avrupa uygarlığının yapısına saldırmadan ve bir bölümünü yok etmeden önce, 1914'deki patlama ve yarattığı ciddi istikrarsızlık, Avrupa'nın siyasi sisteminin yüzeyini kazıyarak gizli yanlarını ortaya serdi. Çevrelerindeki dünyanın kurallarının ansızın artık geçerli olmadığını hisseden giderek artan sayıda insan, bu teşhirden acı duydu. [Gerçi sistem sadece, totaliter hareketlerin iktidara hakim olabildikleri yerlerde çöktü, ama bu gelişmeden bağımsız olarak heryerde, görünüşte istikrarlı olan bir çevreye nazaran istisna bir konumda bulunan gruplar gitgide büyüdü.] Gözlemciler de kurbanlar da, [artan anormallikleri normal yöntemlerle normalleştirmenin imkansızlığındaki] bu sinikliği, yanlış biçimde dünya işlerinde artan bir bilgelik olarak değerlendirdiler; oysa gerçekte her zamankinden çok daha şaşkın, her zamankinden çok daha aptaldılar. Savaş öncesinin dünyasında da eksik olmayan nefret, her yerde devlet işlerinde merkezi bir rol oynamaya başladı; öyle ki, aldatıcı bir sükunetin hüküm sürdüğü yirmili yıllarda siyaset sahnesi, Strindberg'in aile trajedilerinin sefil ve tuhaf havasına bürünmüştü. Siyasi yaşamın uğ-

radığı genel parçalanmayı belki de hiçbir şey, kimsenin –ne hükümetin ne burjuvazinin ne de harici bir gücün– mevcut durumun sorumluluğunu üstlenmediği, belirli hiçbir hedef gözetmeden herkese ve her şeye karşı beslenen bu bulanık ve yaygın nefretten daha iyi tanımlayamaz. Sonuçta, güneşin altındaki hiçbir şeye karşı sağlıklı bir kayıtsızlık havasıyla bakamayan [bu ruh hali], rastgele ve öngörülemez bir biçimde her yöne yayılmaya başladı.

Bu parçalanma iklimi, iki savaş arası dönemde Avrupa'nın her yerine özgü bir durum olmakla birlikte, galip ülkelerden çok mağlup ülkelerde daha gözle görülür nitelikteydi ve tam gelişimine, Çifte Monarşi ile Çarlık İmparatorluğu'nun tasfiyesinden sonra kurulan yeni devletlerde ulaşmıştı. Aynı anda onları hem yaygın nefret halinden ve çatışan ulusal iddialardan uzak tutan hem de birarada yaşamalarını sağlayan merkezi bir despotik bürokrasinin ortadan kalkmasıyla birlikte, "karışık halklar kuşağı"ndaki bulunan özgürlüğüne kavuşamamış milliyetler arasında dayanışmanın son kırıntıları da buharlaşarak yok oldu. Artık herkes herkese, en çok da en yakın komşularına –Slovaklar Çeklere, Hırvatlar Sırplara, Ukraynalılar Lehlere– karşıydı. Öte yandan, bu durum milliyetlerle devletli halklar (ya da azınlıklar ve çoğunluklar) arasındaki çatışmanın sonucu değildi; Slovaklar, sadece Prag'daki demokratik Çek yönetimini durmadan sabote etmekle kalmaz, aynı zamanda kendi topraklarındaki Macar azınlığa da zulmederken, Polonya'daki hoşnutsuz azınlıklar arasında bir yandan devletli halka karşı öte yandan kendi aralarında bir düşmanlık sürüp gitmekteydi.

İlk bakışta, Avrupa'nın bu sorunlu bölgesinde varolan söz konusu güçlükler, Avrupa'nın siyasi yazgısı açısından herhangi bir sonuç yaratmayan ufak milliyetçi didişmeler olarak görülmekteydi. Ne var ki, bu bölgelerde ve savaş öncesi Avrupa'sının çok uluslu iki devletinin, Rusya ile Avusturya-

Macaristan'ın tasfiyesiyle birlikte, iki savaş arasındaki çağda çekilen acılardan tamamen farklı acıları olan iki mazlum grup ortaya çıktı; bu grupların durumu, olaylar karşısında toplumsal statülerini, çalışma olanaklarını ve mülk sahibi olma haklarını yitiren mülksüzleştirilmiş orta sınıflardan, işsizlerden, küçük rantiyelerden, emeklilerden de kötüydü: Devredilemez diye düşünülen, hatta öyle tanımlanan hakları, yani İnsan Hakları'nı yitirmişlerdi. Bu devletsiz halkların ve azınlıkların, doğru bir deyişle "kuzenler"in,[1] kendilerini temsil edecek ve koruyacak bir yönetimleri yoktu, dolayısıyla ya (Çekoslovakya dışında) bütün hükümetlerin itiraz ederek ve asla bir yasa olarak tanımadan imzaladıkları Azınlık Anlaşmaları'nın istisnai düzenlemesi altında ya da mutlak kanunsuzluk koşullarında, [tabi oldukları devletlerin himmetine muhtaç vaziyette] yaşamak zorundaydılar.

Doğu ve Güney Avrupa'da azınlıkların ortaya çıkması ve devletsiz halkların Orta ve Batı Avrupa'ya sürülmesiyle, savaş sonrası Avrupa'sına tümüyle yeni bir parçalanma ögesi de sokulmuş oldu. Ulusal haklardan yoksun bırakma, totaliter politikaların güçlü bir silâhı haline geldi ve Avrupalı ulus devletlerin, ulusal olarak temin edilmiş hakları yitirmiş olan kimselerin insan haklarını garanti etmekte anayasal açıdan gösterdikleri kifayetsizlik, zalim yönetimlerin kendi değer ölçütlerini muarızlarına bile dayatmalarını mümkün kıldı. Zalimin, yeryüzünün posası olarak tayin ettiği kimseler –Yahudiler, Troçkistler vs.–, her yerde fiilen yeryüzünün posası muamelesi görmeye başladılar; zalimin, "istenmeyen" dedikleri, Avrupa'nın *istenmeyenleri* haline geldi. SS'lerin resmi gazetesi *Schwarze Korps*, 1938'e açıkça şunu yazdı: Dünya hâlâ Yahudilerin dünyanın posası olduğunu anlayamadıysa eğer, çok

1 S. Lawford Childs, *War is not Inevitable. Problems of Face* içinde, "Refugees – a Permanent Problem in International Organization". 13. dizi, Londra, 1938, Uluslararası İş Bürosu tarafından yayınlanmıştır.

geçmeden milliyetsiz, parasız ve pasaportsuz ne idüğü belirsiz dilenciler sınırlarına dayandığında anlayacaktır.[2] Bu fiili propaganda tarzı sadece Yahudilerin dünyanın posası olduğu kanısını yerleştirmesi nedeniyle değil, aynı zamanda sayıları durmadan artan masum insanların içinde bulunduğu inanılmaz kötü durum, totaliter hareketlerin ("devredilemez insan hakları diye bir şey yoktur ve demokrasilerin tersini iddia etmeleri sırf önyargı, ikiyüzlülük ve yeni bir dünyanın acımasız haşmeti karşısında duyulan ödlekliktir" biçimindeki) sinik savlarını pratikte tanıtladığı için de, Goebbels'in retoriğinden daha çok işe yaradı. Tam da "insan hakları" ibaresi, bütün ilgili taraflar –mazlumlar, zalimler ve onları seyredenler– için, umutsuz bir idealizmin ya da eblehce beceriksiz bir ikiyüzlülüğün kanıtı haline geldi.

I. "AZINLIKLAR ULUSU" VE DEVLETSİZ HALK

Dev güçler dışında ulusal egemenliği bir maskaralığa dönüştüren modern güç ilişkileri, emperyalizmin ortaya çıkışı ve pan hareketleri, Avrupa ulus-devlet sisteminin istikrarının temellerini dışarıdan oydular. Ancak bu etkenlerden hiçbiri, doğrudan bizzat ulus-devletlerin gelenek ve kurumların-

2 Nazilerin Alman Yahudilerine yönelik ilk zulmü, Yahudilerden kurtulma girişiminden çok, antisemitizmi, "Yahudilere, her şeyden önce de Batılı demokrasilere dostça duygular besleyen insanlar" arasında yaygınlaştırmaya yönelik bir girişim olarak görülmelidir. 1938 Kasım pogromundan kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanlığı'ndan yurtdışındaki bütün Alman yetkililerine gönderilen bir genelgede şöyle deniyordu: "Sadece 10.000 kadar Yahudinin göçü, pek çok ülkenin Yahudi tehlikesine uyanmasına yetti ... Almanya, Yahudilerin dağılmasıyla yakından ilgilenmektedir ... Yahudilerin dünyanın her yanına akması, yerli halkın muhalefetini çeker ve bu sayede Almanya'nın Yahudi politikası için en iyi propagandayı oluşturur ... Göç eden Yahudi, ne kadar yoksul ve onu alan ülke için külfetli olursa, o ülkenin tepkisi de o kadar güçlü olacaktır". Bkz. *Nazi Conspiracy and Aggression*, Washington, 1946, ABD Hükümeti tarafından yayınlanmıştır, VI, 87 ve devamında.

dan doğmamıştır. Ulus devletlerin içerden parçalanmaları, ancak Barış Anlaşmalarıyla birlikte azınlıkların ve durmadan büyüyen bir mülteci akınının ortaya çıktığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladı.

Barış Anlaşmalarının yetersizliği, arabulucuların savaş öncesi dönemin deneyimlerinin şekillendirdiği bir kuşaktan gelmelerine, dolayısıyla barışla sonuçlandırmak zorunda oldukları bir savaşın bütün etkilerini tam olarak idrak edememelerine bağlanmıştır çoğu zaman. Doğu ve Güney Avrupa'daki milliyet sorununu, ulus-devletler kurmak ve azınlık haklarını garantiye alan anlaşmalar yapmak suretiyle düzenlemeye çalışmaları bunun en iyi kanıtıdır. Eski ve yerleşik bir ulusal geleneğe sahip ülkelerde bile dünya politikasının yeni sorunlarıyla baş etmesi mümkün olmayan bir yönetim biçimini yaygınlaştırmak hiç akıl kârı olmadığı gibi, bunun, tam da halkın türdeşliği ve toprağa kök salmak gibi ulus-devleti ortaya çıkartan koşullardan yoksun bir bölgeye ithal edilip edilemeyeceği çok daha şüpheli bir durumdu. Fakat, Barış Anlaşmaları yöntemiyle ulus-devletlerin kurulabileceğini varsaymak, tamamen akıl almaz bir işti. Gerçekten de: "Avrupa'nın nüfus haritasına şöyle bir bakmak bile ulus-devlet ilkesinin Doğu Avrupa'ya sokulamayacağını görmeye yeter".[3] Barış Anlaşmaları ile çok sayıda halk, tek tek devletler halinde biraraya getirildi; bunlardan bazılarına "devletli halk" dendi ve siyasi yönetimler kurmakla görevlendirildiler; bütün bu süreçte derinden derine şöyle bir şey varsayılmaktaydı: diğerleri (örneğin Çekoslovakya'da Slovaklar ya da Yugoslavya'da Hırvatlar ve Slovenler), kendilerinin olmayan[4] bir yönetimin eşit

3 Kurt Tramples, "Völkerbund und Völkerfreiheit", *Süddeutsche Monatshefte*, 26. Jahrgang, Juli 1929.

4 Slovakların Prag'daki "Çek" yönetimine karşı mücadeleleri, Hitler'in desteğiyle Slovakya'nın bağımsızlık elde etmesiyle sona erdi; 1921 tarihli Yugoslavya Anayasası, Parlamento'da, bütün Hırvat ve Sloven temsilcilerinin aleyhte oyla-

ortaklarıydılar ve aynı keyfilikle, arta kalanlardan, "azınlıklar" denen üçüncü bir milliyetler grubu yaratıldı, böylelikle yeni devletlerin zaten çok fazla olan yükleri arasına bir de halkın bu bölümüyle ilgili özel düzenlemeler yapma sorunu eklendi.[5] Sonuç şu oldu: İster resmi azınlık olsunlar ister sadece milliyet, kendilerine devlet kurma hakkı tanınmamış bu halklar, söz konusu Barış Anlaşmalarını, bazılarına kölelik bazılarına efendilik dağıtan keyfi bir oyun olarak görmeye başladılar. Öte yandan, kendilerine ulusal egemenlik açısından Batılı uluslarla eşit statüde olacakları vaadedilmiş yeni kurulan devletler de, Azınlık Anlaşmalarını, vaadden dönme ve ayrımcılık olarak değerlendirdiler; çünkü mağlup Almanya bile değil, bir tek onlar bu anlaşmalara mecbur edilmişlerdi. [Ülke sınırları, hiçbir zaman olmadığı kadar keyfi ve tesadüfi hale gelmişti ve bunların hiçbir halkı ve milliyeti sınırlaması mümkün değildi. Avrupa'nın bu köşesinde, herkesi herkese karşı kışkırtmak için Hitler'e sahiden ihtiyaç yoktu.]

Devlet adamlarını bu feci deneye iten şey, Çifte Monarşi'nin dağılmasından ve Polonya ile Baltık ülkelerinin Çarcı despotluktan kurtulmalarından sonra ortaya çıkan zihin karıştırıcı iktidar boşluğu değildi sadece. Sömürge halklarının çoktandır talep ettikleri ve onlara vaad de edilmiş olan ulusal özgürlük ve kendi kaderini belirleme haklarını, bunlara hiçbir zaman ulaşamamış 100 milyondan fazla Avrupalıyı [kıta nüfusunun yaklaşık dörtte biri] hesaba katmadan düşünmenin olanaksızlığı, çok daha güçlü bir etkendi. Ger-

rına karşı "kabul edildi". İki savaş arasında Yugoslavya tarihine ilişkin iyi bir özet için Bkz. *Propylän Weltgeschichte. Das Zeitalter des Imperialismus*, 1933, Band 10, 471 ve devamında.

5 Münih bunalımından sonra şu sözleri ederken Mussolini tamamen haklıydı: "Eğer bugün Çekoslovakya kendini 'nazik' denilebilecek bir durum içerisinde buluyorsa, bunun nedeni sadece bir Çekoslovakya değil, Çek-Cermen-Leh-Macar-Rutenya-Romen-Slovakya olmasındandır ..." (alıntı Hubert Ripka'dan, *Munich: Before and After*, Londra, 1939, s. 117).

çekten de Doğu'daki "tarihsiz halklar"ın, özgürleşmeleri bütün Avupa'nın toplumsal sistemi için bir ölüm kalım meselesi olan, tarihi acılarla dolu mazlum bir grubun, Batı ve Orta Avrupa proletaryasının rolünü oynadığı doğruydu.[6] Doğu'nun ulusal kurtuluş hareketleri, Batı'daki işçi hareketlerine çok benzer bir tarzda devrimciydi; her ikisi de, Avrupa nüfusunun "tarihsiz" tabakalarını temsil etmekteydi ve her ikisi de kamu işlerine katılmaya ve tanınmaya çalışıyordu. Hedef, Avrupa'daki statükoyu korumak olduğu için, Avrupa'nın bütün halklarına ulusal kendi kaderini tayin ve egemenlik hakkı verilmesi de kaçınılmazdı; bunun tek seçeneği, Avrupalı halkları acımasızca sömürge halklarının durumuna mahkûm etmek (ki pan hareketlerin daima önerdiği şeydi bu) ve Avrupa'nın işlerine sömürge yöntemlerini sokmaktı.[7]

Kuşkusuz mesele şudur: Avrupa'daki statükoyu muhafaza etmek olanaksızdı ve bu durum ancak, Avrupa'yı, nüfusun en azından yüzde 25'inin gereksinimlerini hesaba kat-

---

6 Bu terim ilk kez Otto Bauer tarafından kullanılmıştır: *Die Nationalitätenfrage und die österreichische Sozialdemokratie*, Viyana, 1907.

Onun değerlendirmesinin dayandığı gerekçeye göre tarih bilinci, ulus bilincinin oluşumunda büyük bir rol oynamıştır. Ulusların, hanedan egemenliğinden ve uluslararası bir aristokrasinin tahakkümünden kurtulmaları, edebiyatın, eğitimlilerin (önce Latince sonra Fransızca olan) "uluslararası" dillerinden kurtulması ve halk lehçelerinden ulusal dillerin ortaya çıkmasıyla elele gitmiştir. Öyle görünüyor ki, dilleri edebiyata uygun olan halklar *per definitionem* [tanım gereği] ulusal olgunluğa ulaşmışlardır. O nedenle Doğu Avrupalı milliyetlerin kurtuluş hareketleri, (bazen grotesk bazen de son derece verimli sonuçları olmuş) bir tür filolojik canlanmayla başlamıştır ve kendilerine özgü bir edebiyata ve bir tarihe sahip halkların ulusal egemenliğe de hakları olduğunu kanıtlamak gibi bir siyasi işlev görmüştür.

7 Elbette bu her zaman net bir seçenek değildi. Şimdiye kadar hiç kimse sömürgelerin ve azınlıkların istismarı arasındaki karakteristik benzerlikleri ortaya çıkarma zahmetine girmemiştir. Bir tek Jacob Robinson, *Süddeutsche Monatshefte*, 26: Jahrgang, July, 1929'da, geçerken şu saptamada bulunmaktadır: "Başka ülkelere karşı değil, nüfusun belli gruplarına karşı garip bir ekonomik korumacılık boy gösterdi. Şaşırtıcı olan, sömürgelerdeki sömürü biçimlerinden bazılarına, Orta Avrupa'da da rastlanabilmesidir".

mamış ya da bu gereksinimlere karşılık vermemiş bir sistemle yönetmiş Avrupa otokrasisinin son izlerinin de silinmesiyle açığa çıkmıştı. Ancak ardarda devletler kurmak, çare olmadı, çünkü buralarda yaşayan kaba bir tahminle 100 milyon insanın yaklaşık yüzde 30'u, resmen azınlık anlaşmalarıyla özel olarak korunmuş istisnalar olarak kabul edildi. Öte yandan bu rakam, hiçbir şekilde hikâyenin tümünü anlatmaz; olsa olsa kendi siyasi yönetimlerine sahip halklarla tam bir ulusallığa ulaşmayacak kadar çok küçük ve dağınık olduğu varsayılan halklar arasındaki farkı gösterir. Azınlıklarla ilgili anlaşmalar sadece yeni kurulan en az iki devlette hatırı sayılır miktarda varolan milliyetleri kapsamış, fakat kendilerine ait bir siyasi yönetimleri bulunmayan diğer milliyetleri gözönüne almamıştı; dolayısıyla peşisıra kurulan devletlerin bazılarında ulusal açıdan düş kırıklığına uğramış halklar, toplam nüfusun yüzde 50'sine ulaşmaktaydı.[8] Bu durumdaki en kötü etken, söz konusu milliyetler açısından bakıldığında kendilerine dayatılan yönetime karşı sadakatsizliklerinin, yönetimler açısından bakıldığındaysa milliyetlerine karşı mümkün olduğunca etkili bir biçimde baskı uygulamalarının doğal bir şey olması değil; –başka herkeste olduğu gibi– ulusal açıdan düş kırıklığına uğramış halklarda [da], gerçek özgürlüğe, gerçek kurtuluşa ve gerçek halk egemenliğine, ancak tam ulusal özgürleşmeyle ulaşılabileceği, kendi ulusal yönetiminden yoksun bir halkın insan

8 1914'den önce ulusal emellerini gerçekleştirememiş yaklaşık 100 milyon insan olduğu tahmin edilmekteydi. (Bkz. Charles Kingsey Webster, "Minorities: History", *Encyclopedia Britannica*, 1929 içinde). Azınlıkların nüfusunun yaklaşık olarak 25 ilâ 30 milyon olduğu kestiriliyordu. (P. de Azcarate, "Minorities: League of Nations, *a.g.e.*). Çekoslovakya ve Yugoslavya'daki fiili durum çok daha kötüydü. Birincisinde, Çek "devletli halkı" 7.200.000 kişiyle nüfusun yüzde 50'sini, ikincisindeyse Sırplar toplam nüfusun sadece yüzde 42'sini oluşturmaktaydı. Bkz. W. Winkler, *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*, Viyana, 1931; Otto Junghann, *National Minorties in Europe*, 1932. Tramples'in (*a.g.e.*) verdiği rakamlar biraz farklıdır.

haklarından da yoksun kalacağı yolunda bir kanının sağlam bir biçimde yer etmiş olmasıydı. Fransız Devrimi'nin, İnsan Hakları Bildirisi ile ulusal egemenliği birleştirmiş olması gerçeğinde dayanağını bulabilecek bu kanıya göre, ulusal açıdan düş kırıklığına uğramış halklar, yönetimlere farklı milliyetleri koruma görevi vermeyen, fakat teritoryal [ülkesel] yerleşim özelliklerinden dolayı kendi ulusal devletlerine sahip olamamış halkların haklarını koruma işini Milletler Cemiyeti'ne bırakan Azınlık Anlaşmalarından destek görmekteydiler.

Azınlıklar, Milletler Cemiyeti'ne, devletli halklara güvendiklerinden daha fazla güvenecek değildiler. Cemiyet her şeyden önce, sakinlerinden yüzde 25 ilâ 50'sinin ilke düzeyinde engel olduğu ya da karşı çıktığı mutsuz yeni yönetimler dışında kimseye yakınlık duyması mümkün olmayan ulusal devlet adamlarından oluşmaktaydı. O nedenle Azınlık Anlaşmalarının yaratıcıları, çok geçmeden gerçek niyetlerini daha açık biçimde yorumlamak ve azınlıkların yeni devletlere karşı "görevleri"ni belirtmek durumunda kaldılar;[9] böylelikle, Anlaşmaların sadece acısız ve insani bir asimilasyon yöntemi olarak kavrandığı ortaya çıktı. Bu yorum, doğal olarak azınlıkları çileden çıkardı.[10] Fakat egemen ulus-devletlerden oluşan bir sistemde bundan başkası da beklenemezdi; eğer azınlıklarla ilgili anlaşmalardan, karmakarışık bir duruma geçici bir çare bulmaktan daha fazla-

9 P. de Azcarate, *a.g.e.*: "Anlaşmalarda, azınlıkların, parçası oldukları Devletlere karşı "görevler"iyle ilgili hiçbir madde bulunmamaktadır. Ancak, Cemiyet'in 1922'de yapılan Üçüncü Olağan Toplantısı'nda ... 'azınlıkların görevleri hakkında kararlar ... alınmıştır ...".

10 Bu konuda en sakınmasız olanlar Fransız ve İngiliz delegelerdi. Şöyle diyordu Briand: "Hedeflememiz gereken süreç azınlıkların ortadan kaldırılması değil, bir tür asimilasyondur ...". Hatta İngiltere'nin temsilcisi Sir Austen Chamberlain şunu bile iddia etmişti: "Azınlıklarla ilgili Anlaşmaların amacı ... azınlıkları yavaş yavaş mensubu oldukları ulusal toplulukla birleşmeye hazır hale getirecek bir koruma ve adalet boyutunu teminat altına almaktır" (C. A. Macartney, *National States and National Minorities*, Londra, 1934, s. 276, 277).

sı amaçlanmış olsaydı, bu durumda ulusal egemenlik konusuna örtük olarak getirilen kısıtlama, eski büyük Avrupalı devletlerin ulusal egemenliklerini de etkileyebilirdi. Büyük ulusların temsilcilerinin çok iyi bildikleri bir şey varsa, o da şuydu: Ulus-devletler içersindeki azınlıkların er geç ya asimile olmaları ya da tasfiye edilmeleri gerekiyordu. Ayrı milliyetleri zulümden korumak gibi insani bir görüşle mi hareket ettikleri, yoksa siyasi görüşlerden dolayı mı söz konusu devletlerle azınlıkların çoğunlukta olduğu ülkeler (her şeyden önce, resmen kabul edilmiş azınlıklar arasında gerek sayı gerekse ekonomik durum olarak en güçlü olanlar Almanlardı) arasında ikili anlaşmalar yapılmasına karşı çıktıkları önemli değildi; ulus-devletlerin mevcudiyetini sağlayan yasaları alaşağı etmeyi istemedikleri gibi buna güçleri de yoktu.[11]

Milletler Cemiyeti de azınlıklarla ilgili anlaşmalar da, yeni kurulmuş olan bu devletlerin, azınlıklarını öyle ya da böyle zor kullanarak asimile etmelerini önleyemezdi. Asimilasyona karşı en güçlü etken, sözde devletli halkların sayısal ve kültürel bakımdan zayıf olmalarıydı. Polonya'daki Rus ya da Yahudi azınlık, Leh kültürünün kendi kültürlerinden daha üstün olduğunu düşünmedikleri gibi, Lehlerin Polonya nüfusunun kabaca yüzde 60'lık bölümünü oluşturmasından da özel bir rahatsızlık duymuyorlardı.

Milletler Cemiyeti'ne hiç itibar etmeyen bu küskün ve

11 Ulusal hareketlerin en liberal ve demokrat önderleri olan bazı Çek devlet adamlarının, bir zamanlar Çekoslovakya'yı İsviçre tarzı bir cumhuriyet yapmak istedikleri doğrudur. Benes'nin bile, kendisini bezdiren milliyet sorunlarına hiçbir zaman böyle bir çözüm getirmeyi ciddi biçimde düşünmemiş olmasının nedeni, İsviçre'nin taklit edilebilecek bir model olmaması, tersine, başka türlü yerleşik bir egemenlik biçimi olduğunu göstermiş talihli bir istisna oluşturmasıydı. Yeni kurulan devletler, merkezi bir devlet aygıtından vazgeçecek kadar kendilerini güvenlikte hissetmiyorlardı ve son derece yaygın iktidar yapısıyla İsviçre federasyon sisteminin üzerine dayandığı, kendi kendini yöneten küçük komünlerden ve kantonlardan oluşma bir yapıyı bir gecede kurmaları olanaksızdı.

gücenik milliyetler, bir süre sonra işleri ellerine almaya karar verdiler. Birkaç bakımdan dikkate değer olan bir azınlık kongresi topladılar. Bu kongre kendine resmen "Avrupa Devletlerindeki Örgütlü Ulusal Gruplar Kongresi" adını vermekle, böylelikle barış görüşmeleri sırasında şu uğursuz "ulusal" kelimesinden uzak durmak için harcanmış onca emeği battal etmekle, tam da Milletler Cemiyeti anlaşmalarının ardındaki fikirle çelişmekteydi.[12] Bunun şöyle önemli bir sonucu oldu: Sadece "azınlıklar" değil, bütün "milliyetler" kongreye katıldılar ve "azınlıklar ulusu"nun sayısı öylesine büyüdü ki, yeni kurulan devletlerde yaşayan milliyetlerin toplamı, devletli halkın nüfusunu geride bıraktı. Fakat "Ulusal Gruplar Kongresi", Cemiyet'in anlaşmalarına tayin edici darbeyi başka bir yerden vurdu. Doğu Avrupa'daki milliyet sorununun en şaşırtıcı (irili ufaklı çok sayıda halkın söz konusu olmasından ya da "karışık halklar kuşağı"ndan[13] daha da şaşırtıcı) yanlarından biri, söz konusu milliyetlerin bölgeler arası bir karaktere sahip olmalarıydı; dolayısıyla kendi ulusal çıkarlarını mensubu oldukları siyasi yönetimlerin çıkarları üzerine yerleştirdikleri takdirde, ülkelerinin güvenliği açısından apaçık bir tehlike haline gelmekteydiler.[14] Cemiyet anlaşmaları, sanki söz konusu devletlerin sınırlarının dışında Yahudi

12 "Azınlıklara ırk, din ve dille ilgili haklar" tanımanın ateşli bir savunucusu olan ünlü Wilson, " 'ulusal haklar'ın zararlı olabileceğinden, çünkü bu yüzden üzerine ayrı korporatif yapıların damgası vurulmuş azınlık grupların 'kıskançlığa ve saldırganlığa yatkın' hale gelmelerinden korkmuştur" (Oscar J. Janowsky, *The Jews and Minority Rights*, New York, 1933, s. 351). Macartney (*a.g.e.*, s. 4), durumu ve "Birleşik Dışişleri Komitesi"nin, 'ulusal' terimini kullanmamak için gösterdiği basiretli çabayı" anlatmaktadır.

13 Terim, Macartney'in sözü edilen kitabının çeşitli yerlerinde geçmektedir.

14 "Barışın sonucu şu oldu: Bu karışık halklar kuşağında yer alan her Devlet ... şimdi kendini bir ulusal devlet olarak görüyordu. Fakat gerçek böyle değildi ... Bu devletlerden hiçbiri gerçekte tek uluslu değildi; tıpkı üyelerinin tümü tek bir devlet içersinde yaşayan tek bir ulus var olmadığı gibi" (Macartney, *a.g.e.*, s. 210).

ya da Alman azınlık yokmuş gibi, her ülkeyle ayrı bir anlaşma akdederek, azınlıkların bu bölgelerarası karakterini gözardı etmeye çalıştı. "Ulusal Gruplar Kongresi", Cemiyet'in toprak esası ilkesinden sapmakla kalmadı; Kongre, yeni kurulan bütün devletlerde temsil edilen iki milliyetin egemenliği altına girdi, dolayısıyla bu ulusal gruplar isterlerse bütün Doğu ve Güney Avrupa'da ağırlıklarını hissettirebilecek durumdaydılar. Bu iki grup, Almanlarla Yahudilerdi. Romanya ve Çekoslovakya'daki Alman azınlıklar, kuşkusuz Polonya ve Macaristan'daki Alman azınlıklarla birlikte oy kullandılar; ayrıca hiç kimse, örneğin Polonyalı Yahudilerden, örneğin Romanya hükümetinin ayrımcı uygulamalarına kayıtsız kalmalarını bekleyemezdi. Başka bir deyişle, Kongre üyeliğinin gerçek dayanağı azınlıkların ortak çıkarları değil, ulusal çıkarlardı[15] ve Kongre'yi birarada tutan şey, sadece Yahudilerle Almanlar arasındaki uyumlu ilişkiydi (Weimar Cumhuriyeti, azınlıkların özel hamisi rolünü başarıyla yerine getirmişti). O nedenle, Kongre'deki Yahudi heyetinin, Üçüncü Reich'da Yahudilerin gördüğü muamelenin protesto edilmesini istediği, Almanlarınsa Almanya ile dayanıştıklarını ilân ettikleri ve çoğunluğun desteğini aldıkları 1933 yılında, Yahudi heyetinin ebediyen terketmesinden sonra, Kongre boğazına kadar manasızlığa battı.

Azınlıklarla ilgili anlaşmaların gerçek önemi, bu anlaşmaların pratikte nasıl uygulandıklarında değil, garantörünün, bir uluslararası kuruluş, Milletler Cemiyeti olmasın-

15 1933'de Kongre Başkanı şunu açıkça ifade etmişti: "Bir şey kesindir: Bizler bu Kongre'de sadece soyut azınlıkların üyeleri olarak bulunmuyoruz; her birimiz, ruhuyla bedeniyle belli bir halkın, kendi halkının bir üyesidir ve kendini iyi ya da kötü o halkın yazgısına bağlı hissetmektedir. Bunun sonucu olarak, şunu söyleyebilirim ki burada bulunan her birimiz saf kan Alman ya da saf kan Yahudi, saf kan Macar ya da saf kan Ukraynalıyız". Bkz. *Sitzungsberich des Kongresses der organisierten nationalen Gruppen in den Staaten Europas*, 1933, s. 8.

da yatmaktadır. Azınlıklar daha önce de vardı,[16] fakat kalıcı bir kurum olarak azınlık [statüsü], milyonlarca insanın normal yasal korumanın dışında yaşadığının ve temel hakları için söz konusu ülkenin dışındaki bir yapıdan gelecek ek garantiye ihtiyaç duyduklarının kabul edilmesi ile, bu halin geçici değil, kalıcı bir *modus vivendi* sağlamak için anlaşmalar gerektirecek [kadar daimi olduğu] varsayımı, Avrupa tarihi için, bu ölçekte, tamamen yeni şeylerdi. O zamana kadar ulus-devletler sisteminin normal işleyişi içersinde sadece örtük olarak varsayılmış olan şey, yani sadece ulusun üyelerinin yurttaş olabileceği, sadece aynı ulusal kökenden gelen insanların yasal kurumların tam korumasından yararlanabilecekleri, farklı milliyetlerden insanların kökenlerinden kopup tamamen asimile olmalarına kadar ya da asimile olmamışlarsa ayrıca istisnai bir yasaya ihtiyaçlarının olduğu Azınlıklarla İlgili Anlaşmalarda açık bir dille ifade edildi. Azınlıklarla ilgili yükümlülükleri bulunmayan ülkelerin devlet adamları, Cemiyet anlaşmalarını yorumlarken daha da dobra bir dil kullanarak, bir ülkenin yasalarının, farklı bir milliyete mensubiyette ayak direyen [asimile edilemez nitelikteki] kişilerden sorumlu olamayacağını iddia ettiler.[17] Böylelikle, devletin yasaların bir aygıtı olmaktan çıkıp ulu-

16 İlk azınlıklar, Protestan vicdan özgürlüğü ilkesi, *cuius regio eius religio* ilkesini bastırmayı başardığında ortaya çıkmıştır. Daha, 1815'deki Viyana Kongresi'nde, Rusya, Prusya ve Avusturya'daki Lehlere belli haklar sağlanması yönünde adımlar atılmıştır (bu haklar, hiçbir suretle sadece "dinsel" değildi; ancak sonraki bütün anlaşmalarda–1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını garanti eden protokol; 1856'da Moldavya ve Eflak'ın bağımsızlığını garanti eden protokol ile 1878'de Romanya ile ilgili Berlin Kongresi–, kendilerine 'toplumsal' değil "siyasi" haklar verilen "ulusal" değil "dinî" azınlıklardan söz edilmesi karakteristiktir.

17 Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Brezilya'nın temsilcisi olan De Mello Franco, sorunu son derece açık biçimde ortaya koymuştur: "Bana şu çok açık geliyor; bu koruma sistemini tasarlayanlar, belli devletler içerisinde, ülkenin genel düzenlenişi karşısında kendisini sürekli yabancı görecek bir grup insan yaratacaklarını rüyalarında bile görmemişlerdir" (Macatney, *a.g.e.*, s. 277).

sun aygıtına dönüşmesi sürecinin tamamlandığını itiraf etmiş oldular –ve devletsiz halkın ortaya çıkması, bunu pratikte de kanıtlayacak bir fırsatı vermiş oldu–; ulus, devleti fethetti; ulusal çıkar yasalar karşısında önceliği, Hitler'in "hak, Alman halkı için iyi olan şeydir" demesinden uzun zaman önce elde etmişti. Yine burada da kamuoyunun ikiyüzlülükten ve çekingenlikten arınmış yegâne dili, ayaktakımının diliydi.

Böyle bir tehlikeli gelişme, ulus-devletin yapısında daha en başından itibaren içkin olarak bulunmaktaydı. Fakat ulus-devletlerin kurulması, anayasal yönetimin kurulmasıyla çakıştığı ölçüde, ulus-devletler her zaman, keyfi yönetime ve despotizme karşı hukukun egemenliğini temsil etmiş ve ona dayanmışlardı. Öyle ki, ulus ile devlet arasındaki, ulusal çıkar ile yasal kurumlar arasındaki kararsız denge [demagojiyle tahrik edilebilecek bir halk iradesi ve giderek şovenistleşen, üstelik gerçek anlamda milletin çıkarına da olmayan bir milli çıkar lehine] ortadan kalktığında, halkların bu yönetim ve örgütlenme biçimi de kısa sürede parçalanmaya uğradı. Bu parçalanmanın, tam da ulusların kaderlerini tayin haklarının Avrupa'nın tümü için tanındığı ve bu hakkın temelindeki inancın, yani ulusun iradesinin bütün yasal ve "soyut" kurumların üstünde olduğu inancının evrensel olarak kabul edildiği bir sırada başlamış olması oldukça gariptir.

Azınlıklarla ilgili anlaşmaların yapıldığı dönemde, bu anlaşmaların lehine, deyim yerindeyse bahane olarak şu ileri sürülebilirdi (zaten öyle de olmuştur): Eski uluslar (*nation par excellence* Fransa öneğinde olduğu gibi), açık ya da örtük olarak İnsan Hakları üzerine kurulmuş anayasalara sahipti; bu ülkelerde başka milliyetler varolsa bile, onlar için ek yasalar yapılmasına gerek yoktu, sadece yeni kurulmuş olan devletlerde insan haklarının geçici olarak güçlendirilmesi, bir

uzlaşma ve istisna olarak zorunluydu.[18] [Ancak] Devletsiz halkların ortaya çıkması bu yanılsamaya son verdi.

Azınlıklar, aslında devletsiz değildiler; özel anlaşmalar ve garantiler biçiminde ek korumaya ihtiyaçları olmakla birlikte, *de jure* olarak belli bir siyasi bünyeye mensuptular; kendi dilini konuşmak ve kendi kültürel toplumsal muhitinde oturmak gibi bazı ikincil haklarsa tehlikedeydi ve harici bir yapı tarafından isteksizce korunmaktaydı; fakat, ikamet ve çalışma gibi daha temel haklara hiçbir zaman dokunulmadı. Azınlıklarla ilgili anlaşmaları hazırlayanlar, toptan bir nüfus nakli olasılığını ya da dünyada barınma hakkına sahip olabilecekleri hiçbir ülke kalmadığından "sınır dışı edilemez" hale gelen insanların yarattığı sorunu öngöremediler. Azınlıklar hâlâ genel normun dışına düşmüş, belli ülkelere özgü ayrıksı bir görüngü olarak görülebilmekteydi. Sistemin kendisine dokunmadığından bu sav her zaman çekiciliğini muhafaza etmiş ve bir biçimde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da varlığını sürdürmüştür; azınlıklarla ilgili anlaşmaların uygulanabilirliğinin bulunmadığı kanısını taşıyan İkinci Dünya Savaşı arabulucuları, "karışık halklar kuşağı"nı düzene sokmak amacıyla milliyetleri mümkün olduğunca ülkelerine geri göndermeye başlamışlardı.[19]

---

18 "Azınlıkları koruma rejimi, teritoryal çözümün, milliyet açısından kaçınılmaz olarak noksan olduğu durumlarda bir çare olarak düşünülmüştü" (Joseph Roucek, *The Minority Principle as a Problem of Political Science*, Prag, 1928, s. 29). Sorun şuydu: Teritoryal çözüm, sadece azınlıkların yerleştirilmesi açısından değil, bizzat yeni devletlerin kuruluşu açısından da kusurluydu, çünkü bu bölgede çok sayıda milliyetin üzerinde hak iddia etmeyeceği tek bir toprak parçası bulunmuyordu.

19 Bu zihniyet değişiminin simgesel bir kanıtı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıklarla ilgili anlaşmaların yükümlülüklerine severek uymuş yegâne ülke olan Çekoslovakya'nın Devlet Başkanı Eduard Benes'nin beyanatlarında bulunabilir. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra Benes, nüfus nakli ilkesine destek vermeye başladı ve bu durum sonunda Alman azınlığın sürülmesine ve sayıları durmadan artan savaş nedeniyle anavatanlarından uzaklaştırılanlar kitlesine yeni bir kategorinin eklenmesine yol açmıştır.

Öte yandan, bu geniş ölçekli iade girişimi, azınlıklarla ilgili anlaşmaların ardından yaşanan felaketli deneyimlerin doğrudan sonucu değildi, tersine sonraki on yıllarda çok daha büyük boyutlar almış olan ve uluslararası planda tanınmış ve kabul edilmiş bir prosedürü bulunmayan bir sorunun – devletsiz halklar sorununun– böyle bir adımla çözülebileceği umuluyordu.

Olgusal bakımdan çok daha direngen ve sonuçları açısından çok daha uzun erimli olan devletsizlik, çağdaş tarihin en yeni kitlesel görüngüsü ve devletsiz kişilerin oluşturduğu durmadan büyüyen yeni bir halkın varlığıyla çağdaş siyasi yaşamdaki en semptomatik grubu oluşturmaktaydı.[20] Onların varlığını sadece tek bir etkene bağlamak hemen hiç mümkün olmamakla birlikte, eğer devletsizler arasındaki farklı grupları gözönüne alırsak, Birinci Dünya Savaşı'ndan

20 "Devletsizler sorunu, Büyük Savaş'tan sonra öne çıktı. Savaştan önce, bazı ülkelerde, bilhassa Birleşik Devletler'de bazı şartlar vardı; buna göre, uyrukluğa kabul edilen kişinin, uyruğuna girdiği ülkeye samimi bir bağlılık göstermekten vazgeçtiği durumlarda uyrukluk işlemi feshedilebiliyordu. Böyle uyrukluktan çıkartılan kişi devletsiz oluyordu. Savaş sırasında önde gelen Avrupalı devletler, uyrukluğa alma işlemini iptal etme yetkisine sahip olacak şekilde milliyetle ilgili yasalarında değişiklikler yaptılar" (John Hope Simpson, *The Refugee Problem*, Uluslararası İşler Enstitüsü, Oxford, 1939, s. 231). Uyrukluğa kabul işleminin feshiyle ortaya çıkan devletsiz kişiler sınıfı, çok küçüktü; ancak, kolay bir emsal teşkil ediyorlardı, öyle ki iki savaş arası dönemde uyrukluğa alınmış kimseler, kural olarak devletsiz hale gelen halkın ilk kesimini oluşturmaktaydı. 1933'de Nazi Almanya'sı, sonradan uyrukluğa kabul edilmiş Yahudi kökenli Almanlara yönelik kitlesel uyrukluktan çıkarma politikası uygulamıştı (ki genellikle bundan önce, aynı kategorideki doğuştan yurttaşlar ulusal haklardan yoksun bırakılırdı); otuzlu yıllarda Belçika'da ve diğer Batılı demokrasilerde olduğu gibi, genellikle fiili bir kitlesel ulusal haklardan yoksun bırakma uygulamasından sonra belli düzeyde ulusal haklardan yoksun etmeyi mümkün kılan yasalar çıkartıldı; Yunan hükümetinin Ermeni mülteciler konusundaki uygulamaları iyi bir örnektir: 1923 ile 1928 arasında 45.000 Ermeni mülteciden 1000'i Yunan uyruğuna alındı. 1928'den sonra yirmi iki yaşını doldurmamış bütün mültecilerin Yunan uyruğuna geçmesine izin veren yasa iptal edildi ve 1936'da bütün uyrukluğa kabul işlemleri hükümet tarafından geçersiz ilân edildi. (Bkz. Simpson, *a.g.e.*, s. 41).

sonra meydana gelen her siyasi olayın, yasaların dışında yaşayan insanlara kaçınılmaz olarak yeni bir kategori eklerken, başlangıçtaki kümeleniş ne denli değişmiş olursa olsun bu kategorilerden hiçbirinin yeniden normale döndürülmesi mümkün değilmiş gibi görünmektedir.[21]

Bunlar arasında, Avusturya-Macaristan'ın çözülmesiyle ve Baltık devletlerinin kurulmasıyla birlikte 1919 Barış Anlaşması'nın yarattığı *Heimatlosen*'in [vatansızlar] hâlâ en eski devletsiz halk olduğunu görüyoruz. Bazen, özellikle de savaşın sonunda doğdukları kentten ayrılmışlarsa, *Heimatlosen*'in gerçek kökenini saptamak olanaksızdı;[22] bazen de köklerinin bulunduğu yerler (bir Fransız subayının bir zamanlar *la capitale des apatrides* [vatansızların başkenti] adını verdiği Vilna'da olduğu gibi) sakinlerinin milliyetinin yıldan yıla değiştiği savaş sonrası ihtilâfların kargaşası içerisinde pek çok kereler el değiştirmişti. Hayal etmesi bile güç ama, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlar oldukları yerde kalabilmek ve (konsolosluklarının antisemitik tutumunun şef-

---

21 Sovyet rejiminin bir buçuk milyon Rus'u reddetmesinden yirmi beş yıl sonra, en az 350.000 ilâ 450.000 Rus'un hâlâ devletsiz olduğu tahmin edilmekteydi; eğer ilk göçten itibaren tam bir kuşak geçtiği, bunun önemli bir bölümünün denizaşırı ülkelere gittiği ve yine büyücek bir kısmının da evlenmeler yoluyla değişik ülkelerin vatandaşı oldukları düşünülürse, bu muazzam bir rakamdır. (Bkz. Simpson, *a.g.e.*, s. 559; Eugene M. Kulischer, *The Displacement of Population in Europe*, Montreal, 1943; Winifred N. Hadsel, "Can Europe's Refugees Find New Homes?", *Foreign Policy Reports* içinde, Ağustos, 1943, X. cilt, 10. sayı).

Birleşik Devletler'in, devletsiz göçmenlere, diğer yabancılarla tamamen eşit bir statü verdiği doğrudur. Fakat bu ancak, par excellence bir göçmen ülkesi olan Birleşik Devletler'in yeni gelenleri her zaman, eski ulusal bağlılıkları ne olursa olsun kendi müstakbel vatandaşları olarak görmüş olmasından dolayı mümkün olmuştur.

22 *American Friends Service Bulletin* (General Relief Bulletin, Mart 1943), "Berlin/Almanya'da doğmuş fakat ana babası Leh olduğu için Leh kökenli olan ve o yüzden ...Apatride [vatansız] olan, fakat Ukrayna milliyetinden olduğunu iddia eden, öte yandan Rus hükümetinin yeniden vatandaşlığa alarak Kızıl Ordu'da görevlendirme talebinde bulunduğu biri"nin yarattığı sorunla yüz yüze kalan İspanya'daki bir vakayla ilgili, içinden çıkılmaz bir rapor yayınlamıştır.

kâtli yardımıyla, Fransa ve Almanya'daki Leh ve Romen Yahudilerin çoğunun durumunda olduğu gibi) yabancı konumuna düşecekleri bir "anavatan"a gönderilmemek için devletsizliğe sığındılar.

Kendi başına ehemmiyetsiz, görünüşe göre yasal açıdan tam bir garabet olan *apatride* [vatansız], devrimler yüzünden ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmış ve muzaffer yönetimlerce ulusal hakları derhal ellerinden alınmış savaş sonrası mültecilerle aynı yasal statüde buluştuğunda, gecikmiş bir ilgi ve önem kazandı. Kronolojik olarak, –sadece önemli kategorileri sayarsak– milyonlarca Rus, yüzbinlerce Ermeni, binlerce Macar, yüzbinlerce Alman ve bir milyondan fazla İspanyol bu gruptaydılar. Bu yönetimlerin tutumu bugün bize iç savaşın doğal sonucu gibi görünebilir, ancak o dönemde kitlesel ölçekte ulusal haklardan yoksun bırakma politikası, tamamen yeni ve daha önce görülmemiş bir şeydi. Henüz tam anlamıyla totaliter değilse de, en azından hiçbir muhalefete hoşgörü göstermeyecek ve farklı görüşlere sahip insanlara barınak olmaktansa yurttaşlarını yitirmeyi yeğleyebilecek bir devlet yapısını varsaymaktaydı. Öte yandan bu politika, ulusal egemenlik tarihi boyunca gizli kalmış olan şeyi, egemen komşu ülkelerin sadece savaş gibi uç bir durumda değil, barışta da aralarında ölümcül çatışmalara girebileceklerini ortaya koymuştur. Şimdi, tam ulusal egemenliğin ancak Avrupa uluslar topluluğu varolduğu sürece mümkün olduğu açığa çıkmıştı; çünkü herhangi bir yönetimin tam egemenlik yetkisini kullanmasını önleyen şey, bu örgütsüz dayanışma ve mutabakat ruhuydu. Teorik olarak, uluslararası hukuk alanında şu her zaman doğru olmuştur: egemenlik hiçbir yerde, "göç, uyrukluğa geçme, milliyet ve sürülme"[23] konularında olduğu kadar mutlak değildi; ancak

23 Lawrence Preuss, "La Dénationalisation imposée pour des motifs politiques", *Revue Internationale Française du Droit des Gens* içinde, 1937, IV cilt, 1., 2., 5. sayılar.

mesele şudur: Pratik mülâhazalarla ortak çıkarlar üzerinde varılan sessiz anlaşma, totaliter rejimler ortaya çıkıncaya kadar ulusal egemenliği sınırlamıştı. Totaliter bulaşmayı, neredeyse söz konusu yönetimlerin egemenlik hakkını [kişilerin] ulusal haklarını ellerinden almada kullanma derecelerine göre ölçmek gibi bir iğvaya kapılınmaktadır (bu durumda, Mussolini'nin İtalya'sının mültecilerine bu biçimde davranmakta oldukça isteksiz olduğunu gözlemlemek, son derece ilginç olacaktır).[24] Fakat aynı zamanda iki savaş arası dönemde Kıta Avrupa'sında bu hakkını yaygın olarak kullanmasa bile, uygun bir anda sakinlerinden kurtulmasına izin veren ifadeler taşıyan yeni bir yasa çıkarmamış tek bir ülkenin bile olmadığını unutmamak gerekir.[25]

Çağdaş siyasi yaşamda, sadece en müreffeh ve uygar ülkelerin yurttaşlarının sahip olduğu "devredilmez" insan hak-

24 Öyle görünüyor ki, anti-faşist mültecilere karşı alınan ulusal haklardan yoksun bırakma önleminin habercisi, "göçün suistimali"ne karşı 1926 tarihinde çıkartılmış bir İtalyan yasasıdır; ne var ki, 1929'dan sonra ulusal haklardan yoksun etme politikası terkedildi ve en azından 10.000 gerçek anti-faşist mültecinin bulunduğu Fransa'daki Halk Cephesi'nin 40.000 üyesinden sadece 3000'i pasaportsuzdu. Bkz. Simpson, *a.g.e.*, s. 122 ve devamında.

25 Bu türden ilk yasa, Fransa'nın 1915'de çıkardığı ve sadece milli kökenlerini muhafaza eden, düşman ülke kökenli fakat Fransız uyruğuna geçmiş yurttaşlarla ilgili bir savaş yasasıydı; Portekiz, 1916 tarihli bir kararnameyle daha da ileri gitmiş ve Alman babadan doğma bütün kişileri otomatik olarak ulusal haklarından yoksun bırakmıştı. Belçika 1922'de, savaş sırasında ulus karşıtı faaliyetlerde bulunmuş kişilerin ulusal haklarını feshedeп ve 1934 tarihinde dönemin karakteristik bulanık üslubuyla *"manquant gravement à leurs devoirs de citoyen belge"* kişilerden söz eden yeni bir kararnameyle yeniden teyit edilen bir yasa çıkarmıştır. İtalya'da 1926'dan sonra "İtalyan yurttaşlığına değer görülmeyen" ya da kamu düzeni açısından tehlike arzeden herkesin ulusal hakları ellerinden alınabilmekteydi. Fransa ise (1927), Fransa'nın çıkarlarına aykırı faaliyetlerde bulunmuş yeni yurttaşlarını ulusal haklardan yoksun bırakmakla tehdit etti. Avusturya 1933'de, yurtdışında Avusturya'ya düşman faaliyetlerde bulunmuş ya da bu tür faaliyetlere katılmış her yurttaşını Avusturya milliyetinden çıkartabilmekteydi. Son olarak Almanya, 1921'den sonra, "yurt dışında oturan" herkesin istenildiğinde Alman milliyetinden çıkartılabileceğini belirtmek suretiyle Rusya'nın milliyet konusunda çıkardığı bütün kararnameleri yakından izledi.

ları konusunda ısrarlı olan iyi niyetli idealistlerin gayretleriyle bizzat hak-sız durumda olanlar arasında varolan uyuşmazlığın yarattığı acıklı ironiyle dolu bir başka paradoks daha yoktur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce devletsizlerin yönetilmesinde kuraldan çok istisna olan gözaltı kampı, "anavatanlarından uzaklaştırılanlar"ın ikâmet sorununa nihai bir çözüm getirinceye kadar, onların durumu da aynı kararlılıkla kötüleşti.

Hatta devletsizlere uygulanan terminoloji bile kötüleşti. "Devletsiz" teriminde en azından bu kişilerin yönetimlerinin korumasını yitirdikleri ve yasal durumlarının garanti edilebilmesi için uluslararası anlaşmaların gerekli olduğu gerçeği kabul edilmekteydi. Savaş sonrasının "anavatanlarından uzaklaştırılmış olanlar" terimiyse, savaş sırasında, kesin bir amaç olarak varlıkları görmezden gelinerek bir kerede ve sonsuza dek devletsizlerden kurtulma amacıyla uydurulmuştu. Devletsizlerin tanınmaması, her zaman gerisin geri ülkelerine iade edilmeleri, yani anvatanlarına geri dönenleri müstakbel yurttaş olarak tanımayı reddeden ya da tersine cezalandırmak için derhal iadesini isteyen doğdukları ülkeye gönderilmeleri anlamına gelmektedir. Savaş ikliminden esinlenen kötü niyetlerine rağmen totaliter olmayan ülkeler, kitlesel yeniden iadelere genel olarak çekinceyle yaklaştıklarından, devletsiz insanların sayısı –savaştan sonraki oniki yılda– her zamankinden daha fazladır. Ayrıca konu hakkında güvenilir istatistiklerin olmaması da, devlet adamlarının, devletsizlerle ilgili sorunu onu görmezden gelerek çözme kararlılıklarını açıkça göstermektedir. Yine de bu konuda bilinenler hiç az değildir: Bir milyon "kabul edilmiş" devletsiz insanın varlığına karşılık, on milyonu aşkın *"de facto"* devletsiz bulunmaktadır; ve görece zararsız *"de jure"* devletsizler sorununun zaman zaman uluslararası konferanslarda görüşülmesine karşın, mülteci sorunuyla özdeş

olan devletsizler kitlesinin çekirdeğinin esamesi okunmamaktadır. Daha da kötüsü, potansiyel devletsizlerin sayısı sürekli olarak artmaktadır. Son savaştan önce sadece totaliter ya da yarı totaliter diktatörlükler, ulusal haklardan yoksun bırakma silâhını doğuştan yurttaşlarına karşı kullandılar; oysa şimdi örneğin Birleşik Devletler gibi özgür demokrasilerin bile, komünist olan doğma büyüme Amerikalıları yurttaşlıktan mahrum etmeyi düşündüğü bir noktaya geldik. Tamamen masum görünmeleri, bu önlemlerin en uğursuz yanını oluşturmaktadır. Fakat devletsizliğin gerçek içerimlerini anlamak için, milliyeti Alman olmayan bütün Yahudilerin "ülkeden sürülmeden önce ya da aynı gün yurttaşlıklarının ellerinden alınması gerektiği"nde ısrarlı olan Nazilerin gösterdiği aşırı titizlenmeyi (zira, Üçüncü Reich'da ülkeden ayrılan –şüphesiz Polonya'daki bir kampa gönderilenler de dahil– bütün Yahudilerin otomatik olarak yurttaşlıklarını kaybedeceklerini öngören bir yasa bulunduğundan, bu tür bir kararname çıkarılması gerekmiyordu) hatırlamak yeter.

Yüzbinlerce devletsiz insanın ortaya çıkmasının ulus-devletlere verdiği ilk büyük zarar, uluslararası ilişkiler alanında İnsan Hakları'nın her zaman simgesi sayılmış yegâne hak olan barınma hakkının lağvedilmesi oldu. Bu hakkın uzun ve kutsal tarihi, düzenli siyasi yaşamın başlangıcına kadar uzanır; eski zamanlardan beri hem mülteciyi hem de barınılan ülkeyi, insanların kontrolleri dışındaki koşullardan ötürü yasadışı olmaya zorlandıkları durumlardan korumuştur. Bu hak, ortaçağın *quid quid est in territorio est de territorio* ilkesinin modern bakiyesidir sadece; çünkü bütün diğer durumlarda modern devlet yurttaşını kendi sınırlarının dışında [da] korumak ve karşılıklı anlaşmalar yoluyla [dışarıdaki] yurttaşlarının kendi ülkelerinin yasalarına tabi kalmaya devam etmelerini sağlamak eğilimindeydi. Fakat, ulus-devlet-

ler biçiminde örgütlenmiş bir dünyada işlev görmeyi sürdürmekle, hatta tek tek örneklerde iki Dünya Savaşı'ndan sonra da varlığını devam ettirmekle birlikte, barınma [iltica] hakkının devletin uluslararası haklarıyla çeliştiği ve bir anakroniklik olduğu düşünülmekteydi. O nedenle yazılı yasalarda yeri yoktu –ne bir anayasada ne uluslararası bir anlaşmada; Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nde bile fazla sözü edilmemektedir.[26] Bu bakımdan [iltica hakkı] İnsan Hakları'nın yazgısını paylaşmaktadır; İnsan Hakları da, hiçbir zaman bir yasa haline gelememiş, ancak normal yasal kurumların yeterli olmadığı tekil ayrıksı durumlarda bir başvuru [mercii] olarak oldukça muğlak bir varlık kazanmıştır.[27]

Avrupa dünyası mültecilerin ortaya çıkmasıyla gelen ikinci büyük şoku,[28] onlardan kurtulmanın ya da onları sı-

26 S. Lawford Childs (*a.g.e.*), Cemiyet'in Sözleşmesi'nde "siyasi mülteciler için bir ayrıcalık, sürgünler için bir teselli" bulunmamasından dolayı müteessirdir. Son zamanlarda Birleşmiş Milletler'in, en azından küçük bir devletsiz grubun –"*de jure* devletsiz" denenlerin– yasal durumlarını iyileştirme yönünde gösterdiği girişim, yani en az yirmi devletin temsilcilerini, böyle bir konferansa katılmanın hiçbir biçimde bir yükümlülük getirmeyeceği garantisiyle, bir araya toplama girişimi sadece bir jesten ibaretti. Bu koşullar altında bile konferansın toplanıp toplanamayacağı son derece kuşkuluydu. 17 Ekim 1954 tarihli *New York Times*'ın 9. sayfasındaki haber yazısına bakınız.

27 "Barınma [iltica] hakkının yegâne bekçileri, insan haklarını korumayı özel amaç edinmiş birkaç cemiyet oldu. Bu cemiyetlerden en önemlisi olan, bütün demokratik Avrupa ülkelerinde şubeleri bulunan, Fransa'nın mali yönden desteklediği İnsan Hakları Birliği, sorun hâlâ sanki sadece bireyleri siyasi görüşlerinden ve faaliyetlerinden dolayı zulüm görmekten korumakmış gibi hareket etmekteydi. Milyonlarca Rus mülteci karşısında çoktan manasızlaşan bu varsayım, Yahudilerin ve Ermenilerin durumunda tamamen saçma bir görünüm aldı. Birlik, yeni sorunlarla baş etmek açısından ideolojik olarak da idari olarak da donanımlı değildi. Yeni durumla yüzleşmek istemediğinden, mültecilerin yurttaşlarının yardımlarıyla kurdukları sayısız yardım kuruluşlarından herhangi birinin çok daha iyi yerine getirdiği işlere gömüldü. İnsan Hakları, özel bir etkisi olmayan bir hayır cemiyetinin amacı haline geldiğinde, insan hakları kavramının itibarı da yok denecek kadar azaldı.

28 Hukuk zanaatının, –"devletsiz birinin durumunu, ulusal bir kimliğinin bulunmaması tanımlarken; bir mültecinin durumu, diplomatik korumasını yitirmiş olmasıyla belirlenir" (Simpson, *a.g.e.*, s. 232) diyerek– devletsiz kişiyle mülteci arasında fark gözeterek sorunu basitleştirmeye yönelik sayısız girişimi, "bü-

ğındıkları ülkenin milliyetine geçirmenin olanaksızlığının anlaşılmasıyla yaşadı. Başından itibaren herkes, sorunu çözmenin sadece iki yolu olduğu konusunda hemfikirdi: mültecilerin yeniden ülkelerine iade edilmeleri ya da sığındıkları ülkenin uyruğuna geçirilmeleri.[29] İlk Rus ve Ermeni göçmen dalgası örneği, iki yolun da elle tutulur sonuçlar vermediğini gösterdiğinde, mültecilerin sığındığı ülkeler, sonraki bütün göç dalgalarında devletsizlik statüsünü tanımayı reddettiler, böylelikle mültecilerin durumunu daha da dayanılmaz hale getirdiler.[30] Söz konusu yönetimlerin bakış açısından şu yeterince anlaşılabilir bir durumdu: Milletler Cemiyeti'nin, "çok çabuk bir hızla Mültecilerle ilgili çalışmalarına son vermek zorunda olduğunu" hatırda tutmaları gerekiyordu;[31] yönetimlerin, hâlâ siyasî uygarlığın ve Avrupa örgütlenmesinin temelini oluşturan eski dev-

---

tün mültecilerin pratik olarak devletsiz" (Simpson, *a.g.e.*, s. 4) oldukları gerçeği karşısında daima yenilgiye uğramıştır.

29 Bu genel beklentinin en ironik formülasyonu, R. Yewdall Jermings'den geldi (*British Yearbook of International Law* –1939– içinde, "Some International Aspects of the Refugee Question"): "Elbette bir mültecinin durumu, kalıcı bir durum değildir. Amaç, ya yeniden ülkesine iade edilmesi ya da sığındığı ülkenin uyruğuna geçirilmesi yoluyla bu durumdan kendini mümkün olduğunca kurtarmasıdır".

30 Sadece, her açıdan devletsiz halkın aristokrasisi olan Ruslarla, Rus statüsüne asimile edilmiş Ermeniler, resmen "devletsiz" kabul edilerek Milletler Cemiyeti Mülteciler Komisyonu'nun [Nansen Bürosu] korumasına alındı ve kendilerine yolculuk kağıtları verildi.

31 Childs, *a.g.e.* Tam vaktinde yapılan bu umutsuz girişimin nedeni, bütün yönetimlerin, en küçük bir olumlu jestin bile "ülkeleri, istemedikleri insanlardan kurtulmaları için cesaretlendirebileceğinden ve pek çoklarını, aksi halde en ciddi maluliyet koşullarında bile ülkelerinde kalacak olanları göçe zorlayabileceklerinden" korkmalarıydı (Louise W. Holborn, "The Legal Status of Political Refugees, 1920-38", *American Journal of International Law*, 1938).

Yine Bkz. Georges Mauco (*Esprit*'de, 7e année, sayı 82, 1939, s. 590): "Alman mültecilerin, Mülteciler Komisyonu'nun gözkulak olduğu diğer mültecilerin statüsüne asimile edilmesi, Alman mülteciler için doğal olarak en basit ve iyi çözüm olurdu. Fakat yönetimler, zaten (sayıları durmadan artma tehlikesi gösteren) yeni bir mülteci kategorisine tanınmış olan ayrıcalıkları genişletmek istemediler".

let-halk-toprak/ülke üçlüsünden ihraç edilmiş olanların, yükselen bir hareketin sadece başlangıcını teşkil etmesinden, sürekli büyüyen bir havuzun ilk sızıntıları olmasından korkmaları için yeteri kadar nedenleri vardı. Bütün Alman ve Avusturyalı Yahudilerin potansiyel olarak devletsiz oldukları açıktı, hatta 1938'deki Evian Konferansı da bu durumu kabul etmişti; ve içlerinde azınlık grupları barındıran ülkelerin, Almanya örneğinden cesaret bularak kendi azınlıklarından kurtulmak için aynı yöntemleri kullanmaya yeltenmeleri son derece doğaldı.[32] Azınlıklar arasında en fazla tehlikede olanlar Yahudilerle Ermenilerdi ve çok geçmeden en yüksek devletsizlik oranını onlar arzetmeye başladılar; üstelik, azınlık anlaşmalarının mutlaka bir koruma anlamına gelmediğini, hatta belli grupların nihai sürgün için ayıklanmasına hizmet eden bir araç görevi gördüğünü yine onlar gösterdiler.

Bütün Avrupalı ulusların "ideolojik" mücadelede sergiledikleri tamamen yeni davranış tarzı, en az Avrupa'nın eski sorunlu bölgelerinden doğan bu yeni tehlikeler kadar ürkütücüydü. Sadece ülkelerinden sürülen ve yurttaşlıktan çıkartılan insanlar değil, Batılı demokrasiler dahil her ülkeden giderek artan sayıda insan, (o zamana dek sadece birkaç ülkücüyle maceracının gittiği) yurt dışındaki iç savaşlara gönüllü olarak katılmaktaydı; hatta bazen bu, kendi ulusal topluluklarıyla bağlarının kopması anlamına geliyordu. İspanya İç Savaşı'nın verdiği derslerden ve hükümetlerin Uluslararası Tugay'dan bu denli korkmalarının nedenlerinden biri buydu. Eğer bu, insanların artık kendi milli kimlik-

32 1938'de Almanya'da ve Avusturya'da potansiyel olarak devletsiz 600.000 Yahudiye, Romanyalı (Romanya Federal Azınlıklar Komisyonu Başkanı profösör Dragomir, bütün Romanyalı Yahudilerin yurttaşlıklarının yakında yeniden düzenleneceğini ilân etmişti) ve Polonyalı (dışişleri bakanı Beck, Polonya'da bir milyondan fazla Yahudi bulunduğunu resmen belirtmişti) Yahudilerin eklenmesi gerekir. Bkz. Simpson, *a.g.e.*, s. 235.

lerine sıkı sıkıya yapışmadıkları, başka bir ulusal topluluğun içinde erimeye hazır oldukları anlamına gelseydi, işler bu kadar kötü olmayabilirdi. Fakat durum kesinlikle böyle değildi. Devletsizler, zaten milli kimliklerinden vazgeçmemek konusunda şaşırtıcı bir sebat göstermişlerdi; mülteciler her anlamda, sığındıkları ülkenin uyruğuna geçmeyi çoğu zaman önemsemeyen ayrı yabancı azınlık gruplarını temsil etmekteydiler ve azınlıkların geçici olarak yaptığının tersine, ortak çıkarlarını savunmak için asla birarayа gelmediler.[33] Uluslararası Tugay, ulusal taburlar halinde örgütlenmişti; tıpkı birkaç yıl sonra İspanyol mültecilerin Direniş'te Vichy'e karşı Fransa'nın yardımına koştukla-

33 Hangisinin önce geldiğini belirlemek güçtür: Ulus-devletler mi mülteciler uyrukluğa almakta gönülsüzdü (uyruğa alma uygulaması giderek sınırlandı, uyrukluktan çıkarmak ise mültecilerin ortaya çıkışıyla birlikte daha yaygın bir uygulama haline geldi), yoksa mülteciler mi başka bir ülkenin yurttaşlığını kabul etmekte isteksizdiler? Polonya gibi azınlık nüfusu olan ülkelerde (Rus ve Ukraynalı) mültecilerin, her ne kadar Polonya yurttaşı olmalarını gerektirmese de azınlıklara asimile olmak gibi bir eğilimleri vardı. (Bkz. Simpson, *a.g.e.*, s. 364).

Rus mültecilerin davranışı son derece karakteristiktir. Mülteciler Komisyonu'nun pasaportunda, bu pasaportu taşıyan kişi "personne d'origine russe" [Rus kökenli kişi] olarak tanımlanmaktaydı, çünkü "bir Rus göçmene, milliyetsiz olduğunu ya da milliyetinin kuşkulu olduğunu söylemeye kimse cesaret edemezdi." (Bkz. Marc Vichniac, "Le Statut International des Apatrides", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, cilt XXXIII, 1933). Bütün devletsiz kişilere tek biçimli kimlik kartları verme girişimi, Mülteciler Komisyonu'nun pasaportuna sahip olanların sert muhalefetiyle karşılaşmıştı, çünkü onların iddiasına göre devletsizlerin pasaportları "özel durumlarının yasal olarak tanınmasının bir işareti"ydi. (Bkz. Jermings, *a.g.e.*). Savaşın patlak vermesinden önce Almanya'dan ayrılan mülteciler bile, devletsizler kitlesine katılmak konusunda hiç istekli olmamakla beraber, milli kimliklerinin bir bakiyesi olarak *"refugié provenant d'Allemagne"* [Almanya mahreçli mülteci] olarak betimlenmeyi yeğlediler.

Avrupalı bütün göçmen sınıfları arasında asimile edilmeleri en güç olanların Güney, Doğu ve Orta Avrupalılar olduğu noktasında Avrupalı ülkelerle aynı fikirde olan deniz aşırı ülkelerden yapılan açıklamalar, mültecilerin asimile edilmesi konusunda Avrupalı ülkelerin şikayetlerinden çok daha ikna edicidir. Bkz. "Canada and the Doctrine of Peaceful Changes", H. F. Angus'un yayına hazırladığı *International Studies Conference: Demographic Questions: Peaceful Changes* (1937) içinde (s. 75-76).

rında Franko'ya karşı savaştıklarını hissediyor olmaları gibi, Almanlar Hitler'e ve İtalyanlar da Mussolini'ye karşı dövüştüklerini düşünüyorlardı. Avrupalı hükümetlerin bu süreçte en çok korktukları şey, yeni devletsizlerin milli kimliklerine artık belirsiz ya da kuşkulu *(de nationalité indéterminée)* denemeyecek olmasıydı. Yurttaşlıklarını reddetseler de, köklerinin ait olduğu ülkeyle artık hiçbir ilişkileri ya da bağlılıkları kalmamış olsa da ve milliyetlerini [uluslararası camia tarafından] her bakımdan tanınmış gözle görülür bir siyasi yönetimle özdeşleştirmeseler de, milliyetleriyle olan güçlü bağlarını muhafaza etmekteydiler. Üzerinde yaşadıkları topraklara derin kökler salmamış ve devletle hiçbir ilişkileri ya da sadakat bağları olmayan ayrı ulusal gruplar ve azınlıklar, sadece Doğu'nun bir özelliği olmaktan çıkmış, mülteciler ve devletsiz kişiler olarak çoktan Batı'nın eski ulus-devletlerine sızmışlardı.

Kabul edilmiş iki çare, ülkelerine iade ve uyruğa geçirme, uygulamaya konur konmaz gerçek sorun kendini gösterdi. Mültecilerin ülkelerine iadeleriyle ilgili önlemler, bu insanların gönderilebilecekleri hiçbir ülke kalmadığında doğal olarak iflâs etti. Bu önlemlerin başarısız olmasının nedeni, (Sovyet Rusya'nın eski yurttaşlarına sahip çıktığı ve demokratik ülkelerin, mültecilerin istemedikleri ülkelere iadelerini önlemek zorunda olduğu günümüzde görülebileceği gibi) devletsiz kişinin önem kazanması ya da boğazına kadar mültecilerle dolmuş ülkelerin gösterdiği insancıl hassasiyet değil, ne bu insanların köklerinin bulunduğu ülkelerin ne de bir başka ülkenin devletsiz kişiyi kabule razı olmasıydı. Öyle görünüyordu ki, bir hükümetin devletsiz kişiyi sürmesini önleyen, tam da o kişinin sınır dışı edilemez olmasıydı; fakat devleti olmayan biri, "genel hukuk çerçevesi içerisinde uygun bir yer ayrılmamış bir anomali"[34] –tanımı gere-

34 Jermings, *a.g.e.*

ği yasa dışı– olduğundan, tamamen, *istenmeyenlerin* ülkeye getirdiği yükü azaltmak için birkaç yasa dışı eylemde bulunulmasını kendisine dert etmeyen polisin merhametine kalmıştı.[35] Başka bir deyişle, [yurttaşını] ihraç etme hakkının egemenlik hakkı demek olduğunu ileri süren devlet, devletsizlerin yasa dışı doğalarından ötürü, itiraf edildiği üzere yasa dışı eylemlerde bulunmaya zorlanmaktaydı.[36] Devlet, ülkeden çıkardığı devletsizleri gizlice komşu ülkelere sızdırdı, buna karşılık bu ülkeler de devletsizleri gerisin geri iade etti. İadede ideal çözüm, yani mültecilerin gizlice yeniden ülkelerine gönderilmeleri, kısmen, totaliter olmayan bir polisin elini kolunu bağlayan bir iki güdük etik düşünce hâlâ varolabildiğinden, kısmen de devletsiz kişi muhtemelen bir başka ülkeden olduğu gibi kendi ülkesinden de gizlice geri gönderileceği için; ve son ama önemsiz olmayan bir nedenle bütün bu trafik sadece komşu ülkeler arasında cereyan edebileceği için ancak birkaç belirgin örnekte başarılı olmuştur. Gizlice yapılan bu mülteci kaçakçılığı, sınırlardaki polisler arasında, uluslararası ilişkilerin iyileşmesine kesinlikle kat-

35 Hollandalı yetkililerin 7 Mayıs 1938 tarihli bir genelgesinde, her mülteci açıkça "istenmeyen yabancı" olarak görülmekte ve "koşulların baskısı altında ülkesini terk etmiş bir yabancı" olarak tanımlanmaktaydı. Bkz. "L'Emigration, Problème Révolutionnaire", *Esprit* içinde, 7e année, sayı 82, Temmuz, 1939, s. 602.

36 Lawrence Preuss (*a.g.e.*), bu yasadışılığın yayılmasını şöyle anlatmaktadır: "İlk olarak bir siyasi yönetimin [yurttaşlarını] ulusal haklardan yoksun bırakması ... sürgüncü devleti uluslararası hukukun savunucusu konumuna sokmaktadır, çünkü bu yolla devletsiz kişinin sürgün edildiği ülkenin yasalarını çiğnemektedir. Buna karşılık sürgüncü ülkenin ... üçüncü bir ülkenin yasalarını ... çiğnemeden ... bu devletsiz kişiden kurtulması olanaksızdır ... [Devletsiz kişi şöyle bir seçenekle karşı karşıya kalmaktadır:] Ya oturduğu ülkenin yasalarını çiğneyecektir ... ya da sürüldüğü ülkenin yasalarını".

Sir John Fischer Williams ("Denationalisation", *British Year Book of International Law*, VII, 1927), bu durumdan şu sonuca varmaktadır: [insanların] Ulusal haklarını ellerinden almak, uluslararası hukuka aykırıdır; ancak 1930'da Lahey'de yapılan Uluslararası Hukuk Konferansı'nda sadece Fin hükümeti, "milli kimliğin kaybının ... asla bir ceza olmaması ... ayrıca istenmeyen kişiden sürgün etme yoluyla kurtulmak için vaz'edilmemesi gerektiğini" savunmuştur.

kısı olmayan küçük savaşlara yol açtı ve bir ülkenin polisinin yardımıyla "yasa dışı" yollardan başka bir ülkenin toprağına geçen devletsizlere verilen hapis cezalarının artmasına neden oldu.

Uluslararası konferansların devletsizlere belli bir yasal statü sağlamaya yönelik her girişimi, hiçbir anlaşma [istenmeyen] bir yabancının mevcut yasalar çerçevesinde gönderildiği toprağın yerini tutmayacağı için, başarısızlıkla sonuçlandı. Mülteci sorunuyla ilgili bütün tartışmalar tek sorun etrafında dönmekteydi: Mülteciler nasıl yeniden sınır dışı edilebilirler? Varolmayan bir anayurdun tek pratik ikamesinin bir gözaltı kampı olduğunu göstermek için İkinci Dünya Savaşı ile göçmen kampları gerekli değildi. Aslında daha otuzlu yılların başlarında dünyanın devletsizlere sunduğu yegâne "ülke" buydu.[37]

Öte yandan uyruğa geçirme uygulamasının da başarısızlığı ortaya çıktı. Avrupa ülkelerinin uyruğa geçirme sistemi, devletsiz insanlar karşısında bütünüyle dağılıverdi; barınma [iltica] hakkı da aynı nedenden dolayı feshedildi. Uyruğa alma, özünde sadece 'ulusun üyeleri'ni, o ülkede doğmuş ve doğuştan o ülkenin yurttaşı olan insanları göz önüne alan ulus-devletin yasama sisteminin bir eklentisiydi. Bu uygulamaya, koşullardan dolayı yabancı bir ülkeye gitmek zorunda kalabilecek tek tek kişiler için ve istisnai durumlarda gerek duyulmuştu. Uyrukluk başvurusu kitlesel bir görünüm aldığında, bütün bu süreç de yerle bir oldu:[38] hat-

37 [Devletsizlerin ve kaçakların "uluslararası örgütlerin kalıcı bir sorunu" olduğunu vurgulamış olan Childs (*a.g.e.*) bile], "bir mülteciyi kabul etmenin gerçek güçlüğünün, kötü biri çıktığında ... ondan kurtulmanın bir yolunun" olmayışı gibi üzücü bir sonuca vardıktan sonra, "mültecinin daha yurtdışından geri gönderilebileceği, başka deyişle sınır dışı etme amacıyla anayurdun yerini alacak "geçici merkezler" kurulmasını önermiştir.

38 Yakın Doğu'daki iki kitlesel uyruk başvurusu örneğinin, müstesna örnekler olduğu açıktı: Birinde, fiilen bir Rum azınlığın yeniden ülkelerine iadesiyle ilgili bir mesele olduğundan Yunan hükümetinin 1922'de topluca uyruğa aldığı

ta salt idari açıdan bile Avrupa'daki hiçbir devlet hizmetinin bu sorunu halletmesi olanaklı değildi. Hiç olmazsa bu yeni ortaya çıkan insan kitlesinin küçük bir bölümünü uyruklarına almak yerine ülkeler, kısmen genel bir panik yüzünden kısmen de bu yeni kitlelerin gelişi, onlarla aynı kökene sahip fakat başka ülkelerin uyruğuna geçmiş, yurttaşı olmuş kişilerin her zaman kararsız olagelmiş durumlarını da değiştirdiğinden, önceden uyruklarına aldıkları kişileri de uyrukluktan çıkarmaya başladılar.[39] Uyruğa alınmış olanların uyrukluklarının iptali ya da kitleler halinde ulusal haklardan yoksun etme uygulamasına giden yolu hazırlayan yeni yasaların çıkartılması,[40] mültecilerin, yeni bir normal yaşama pekala ayak uydurabileceklerine duydukları o azıcık güveni de yok etti; yeni bir ülkeye uyum sağlamak bir zamanlar hemen hiç adilik ve sadakatsizlik gibi görünmezken, şimdi en basitinden alay konusu olmuştu. Uyruk

---

Türkiye'den gelen Rum mülteciler söz konusuydu; diğerindeyse bu uygulamadan yararlandırılanlar, Türkiye'den gelen, Suriye, Lübnan ve diğer eski Türk ülkelerindeki Ermeniler, yani Yakın Doğu'nun sadece birkaç yıl öncesine kadar ortak yurttaşlığı kendileriyle paylaştığı bir halktı.

39 Bir mülteci dalgasının, –örneğin Ermenilerle İtalyanların Fransa'da ve Yahudilerin her yerde başına geldiği gibi– göç ettikleri ülkeye çoktan yerleşmiş kendi milliyetinden kimselerle karşılaştığı yerde, uzun zamandır orada bulunanların asimilasyonunda belli bir gerilemeye yol açmıştır. Çünkü onların yardım ve dayanışması, ancak bu yeni gelenlerle sahip oldukları ilk milli kimliğe başvurmak suretiyle harekete geçirilebilirdi. Bu nokta, mültecilerin akınına uğramış, fakat onlara doğrudan yardım etmek ya da çalışma hakkı vermek konusunda isteksiz olan ya da buna gücü olmayan ülkeleri yakından ilgilendirmekteydi. Bütün bu örneklerde, eski grubun ulusal duyguları, "mültecilerin başarıyla yerleşmelerinde ana etkenlerden biri" olduğunu kanıtlamıştır (Simpson, *a.g.e.*, s. 45-46), fakat ulusal vicdana ve dayanışmaya başvurulması/seslenilmesi, mültecileri kabul eden ülkelerde asimile olmamış yabancıların sayısını doğal olarak arttırmıştır. Özellikle ilgi çekici bir örnek alırsak, Fransa'daki yaklaşık bir milyon İtalyan göçmenin asimilasyonunun belirsiz bir süre ertelenmesi için 10.000 İtalyan mülteci yetmiştir.

40 Diğer Batılı ülkelerin de izinden gittiği Fransa yönetimi, otuzlu yıllarda, uyruğuna aldığı yurttaşlarına sayıları durmadan artan kısıtlamalar getirmiştir: on yıldan daha az süredir yurttaş olanlar belli mesleklerden çıkartıldılar, siyasi haklardan yoksun bırakıldılar vs.

değiştirmiş yurttaş ile devletsiz bir sakin arasındaki fark, zahmete değecek kadar büyük değildi; birincisi, ekseriyetle önemli toplumsal haklardan yoksundu ve her an ikincisinin yazgısını paylaşma tehlikesi altında yaşamaktaydı. Uyruğa geçmiş kişiler, büyük oranda sıradan yabancılar statüsünde asimile olmuşlardı ve zaten önceki yurttaşlıklarını yitirdikleri için, bu önlemler bir başka önemli grubu [daha] devletsizlikle tehdit etmekteydi.

Devletsizliğin kendi yerleşik yasal ve siyasi kurumları açısından yarattığı tehlikenin bilincinde olmalarına ve akışı durdurmak için gösterdikleri bütün çabalara rağmen, Avrupalı yönetimlerin ne denli çaresiz kaldıklarını görmek oldukça dokunaklıydı. Yığınla devletsiz insan, aksi halde normal durumda olacak bir ülkeye kabul edildiğinde, devletsizlik de bulaşıcı bir hastalık gibi yayıldı. Tek tehlike, uyruğa geçmiş kişilerin yeniden devletsiz duruma düşmeleri değildi, bütün yabancıların yaşam koşulları belirgin biçimde bozulmuştu. Otuzlu yıllarda, devletsiz mültecilerle ülkenin normal yabancı sakinlerini birbirinden net biçimde ayırdetmek giderek zorlaşmaktaydı. Bir hükümet, hakkını kullanmaya ve ülkesinde oturan yabancıyı iradesi hilâfına ülkesine geri göndermeye kalktığında, bütün yapabileceği devletsizliğe sığınmak olacaktı. Birinci Dünya Savaşı sırasında düşman ülke kökenli yabancılar çoktan devletsizliğin sağladığı büyük avantajları keşfetmişlerdi. Fakat o zamanlar yasalarda boşluk arayan bireysel kurnazlıklar, şimdi kitlelerin içgüdüsel tepkisi haline gelmişti. Avrupa'nın en fazla göç alan bölgesi olan Fransa,[41] kaotik emek pazarını, ihtiyaç duyduğunda yabancı işçileri çağırarak, işsizlik ve bunalım dönemlerinde de sınır dışı ederek düzenlediği için, yabancılarına devletsizliğin avantajları hakkında, seve seve unutmayacakları bir ders vermişti. Laval hükümetinin yabancıları kit-

41 Simpson, *a.g.e.*, s. 289.

leler halinde ülkelerine iade ettiği –ve sadece devletsizlerin kendini kurtulabildiği– 1935'den sonra, "ekonomik" diye nitelenen "göçmenler"le daha eski kökenli öteki [göçmen] gruplar –Balkanlılık, İtalyanlar, Lehler ve İspanyollar–, dalgalar halinde gelen mültecilerle birlikte, bir daha asla çözülemeyecek bir sarmaşık oluşturdular.

Giderek artan sayıda yabancı sakin, bu yasaların yetki alanı dışında ve başka herhangi bir yasanın koruması da olmadan yaşamak zorunda kaldığında yasal ulusal kurumların yapısının aldığı yara, devletsizliğin, ulus üyeleri ve yabancılar arasındaki eski ve zorunlu ayrımlara ve devletlerin milliyet ve sürgün konularında sahip olduğu egemenlik hakkına verdiği zarardan çok daha kötüydü. Oturma ve çalışma hakkı bulunmayan devletsiz kişi, kuşkusuz yasaları devamlı çiğnemiştir. Bir suç işlemese bile, hapis cezasına maruz kalmaktaydı. Dahası, uygar ülkelere özgü bütün değerler hiyerarşisi, onun durumunda tersyüz olmuştu. [Devletsiz kişi "yasanın durumunu düzenlemediği bir anomali teşkil ettiğinden" (Jermings), ancak yasada öngörülmüş bir normu çiğneme yoluyla kendini normalleştirebiliyordu -yani suç işleyerek.]

Bir kimsenin, yasaların dışında bırakılmış olup olmadığına karar vermenin en iyi ölçütü, işlediği herhangi bir suçtan yarar sağlayıp sağlamayacağına bakmaktır. Küçük bir hırsızlığın o kişinin yasal durumunu en azından geçici olarak iyileştirme olasılığı varsa, o insanın insan haklarından yoksun bırakılmış olduğundan emin olunabilir. Çünkü bu durumda bir suç edimi, normun kabul edilmiş bir istisnası biçiminde de olsa, belli bir tür insanî eşitliği yeniden elde etmek için çok iyi bir fırsat haline gelir. Bir önemli olgu da şudur: Bu istisnayı yasalar vermiştir. Bir suçlu dahi olsa, devletsiz bir kişi bir başka suçludan daha kötü muamele görmeyecektir, yani kendisine başka herkes gibi davranılacaktır. Yasalardan, an-

cak yasalara karşı gelmiş biri olarak koruma görebilir. Mahkemesi ve cezası devam ettiği sürece, avukatlara ve temyize yer olmayan keyfi bir polis yönetimine karşı güvende olacaktır. Dün, sırf bu dünyadaki varlığından ötürü cezaevinde olan, ne türden olursa olsun hiçbir hakkı bulunmayan ve sınır dışı edilme tehlikesiyle yaşayan ya da çalışmaya ve geçimini sağlamaya yeltendiği için yargılanmadan bir tür toplama kampına gönderilen adam, küçücük bir hırsızlık sayesinde neredeyse tam teşekküllü bir yurttaş haline gelebilir. Meteliksiz bile olsa, şimdi bir avukat tutabilir, gardiyanlarından şikayetçi olabilir; bu kez saygıyla dinlenecektir. Artık yeryüzünün posası değildir; yargılanacağı yasanın bütün ayrıntıları hakkında bilgilendirilecek kadar önemli biridir. Saygı değer biri haline gelmiştir.[42]

Kabul edilmemiş bir anomali olmaktan kabul edilmiş bir istisna konumuna yükselmenin daha az güvenli ve daha çetin yolu, bir dahi olmaktan geçmekteydi. [Yasanın, sadece suç işleyene bir istisna tanıyarak onu normlarına katması gibi, burjuva toplumu da daima sadece dahiye istisnai bir mevki bahşetmiştir.] Avrupa burjuva toplumu, dahinin, başlıca toplumsal işlevi heyecan yaratmak olan bir tür ucube olarak beşeri yasaların dışında kalmasını istedi; gerçekten yasadışı olup olmaması önemli değildi. Öte yandan, yurttaşlığın yitirilmesi insanları sadece [yasaların] korumasından değil, aynı zamanda tamamen açık biçimde yerleşmiş, res-

42 Pratik terimlerle ifade edildiğinde, bir sürgün emriyle, çalışma izninin iptaliyle ya da onu bir toplama kampına gönderen bir kararnameyle karşılaştırıldığında, hakkında verilen hiçbir mahkümiyet kararının pek fazla bir önemi olmayacaktır. Ordu, Japon soyundan gele bütün Amerikalıların toplama kamplarına yerleştirilmelerini emrettiğinde cezaevinde bulunan Batı Sahili'ndeki Japon asıllı bir Amerikalı, mallarını çok düşük bir bedelle elden çıkarmak zorunda kalmayacak; çıkarlarını korumak üzere bir avukat görevlendirerek bulunduğu yerden hakkını koruyabilecekti; ve uzun bir hapis cezası alacak kadar şanslıysa, profesyonel bir hırsız bile olsa eski işine ve mesleğine huzur içinde ve dürüst bir biçimde geri dönebilirdi. Hapis cezası yurttaşlığı kuşkulu bir hal aldığında başka hiçbir şeyin ona sağlayamayacağı anayasal hakları garanti etmişti.

men tanınmış bir kimlikten de yoksun bırakmıştı. Ulusal haklarını ellerinden alan ülkeden hiç olmazsa bir doğum kağıdı almak için gösterdikleri bitip tükenmek bilmeyen hummalı çabalar, bu gerçeğin en kesin belirtisiydi; bir insanı, devasa ve adsız bir kitleden kurtaracak bir paye elde ettiklerinde, sorunlarından biri de çözülmüş oldu. Bütün toplumsal tabakalardan mültecilerin sürekli yineledikleri "beni burada kimse tanımıyor" sızlanması, nihai karşılığını sadece ün sahibi olmakta bulacaktı; ve tıpkı adı olan bir köpeğin yaşama şansının, sadece genel anlamda köpek olan bir sokak köpeğinden daha fazla olması gibi, ünlü mültecilerin şansının da daha yüksek olduğu doğrudur.[43]

Ulusal bir yönetimin korumasını kaybetmiş kişilere bir yasa temin etmekten aciz olan ulus-devlet, bütün meseleyi polis havale etti. Böylelikle Batı Avrupa'da polis ilk kez kendi bildiği gibi hareket etme, insanlar üzerinde doğrudan hakimiyet kurma yetkisine sahip oluyordu; kamu yaşamının bir alanında polis artık yasaları uygulamanın bir aracı olmaktan çıkmış ve siyasi yönetimden ve bakanlıklardan bağımsız hakim bir otorite haline gelmişti.[44] Polisin yasalardan ve siyasi yönetimden elde ettiği bağımsızlık ve sahip olduğu güç, mülteci akımıyla doğru orantılı olarak artmaktaydı. Devletsizlerin ve potansiyel devletsizlerin nüfusa oranı arttıkça –savaş öncesi Fransa'sında bu oran toplam nüfusun yüzde 10'una varmıştı– devletin yavaş yavaş bir polis devletine dönüşme tehlikesi de artmaktaydı.

---

43 Bir seçkin grubunun oluşumuyla ilgili aynı ilkenin, "aristokrasi"nin çoğunlukla suçlulardan ve birkaç da "dahi"den, yani gösterici ve sanatçıdan oluştuğu totaliter toplama kamplarında da etkin olması, bu grupların toplumsal konumlarının birbiriyle ne denli yakın olduğunu göstermektedir.

44 Örneğin Fransa'da, polisin verdiği bir sürgün emrinin, İçişleri Bakanlığı'nın "sadece" yayımladığı bir karardan çok daha ciddi olduğu ve İçişleri Bakanı'nın sadece ender durumlarda polisin sürgün etme kararını iptal edebileceği, oysa tersi bir işlemin çoğu zaman bir rüşvet sorunundan ibaret olduğu iyi bilinen bir şeydir. Oysa anayasal olarak polis, İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır.

Polisin iktidarın en tepesine çıktığı totaliter rejimlerin, bu iktidarı, bireyler tarafından işlenen suçlar ne olursa olsun kendilerini bir biçimde yasaların dışında buluveren halkın geniş kesimleri üzerinde kurulan bir tahakküm pekiştirmeye özellikle istekli olduğunu söylemeye gerek yoktur. Nazi Almanya'sında, Reich'ın yurttaşlarıyla (tam yurttaşlar) ulusun üyeleri (siyasi haklardan yoksun ikinci sınıf yurttaşlar) arasında ayrım yapmakla Nürnberg Yasaları, nihai olarak "yabancı kan"dan gelen bütün ulus üyelerinin resmi bir kararnameyle milliyetlerini yitirebildikleri bir gelişmeye giden yolu hazırlamıştır; ayrıntılı biçimde hazırlanmış mütekabil bir yasanın çıkartılmasını ancak savaşın patlak vermesi önlemiştir.[45] Öte yandan, totaliter olmayan ülkelerde devletsiz grupların artması, polis tarafından düzenlenen bir kanunsuzluk biçiminin doğmasına yol açmış ve bu da uygulamada, özgür dünyanın totaliter ülkelerin yasamasıyla eşgüdüme girmesiyle sonuçlanmıştır. Kamplara kapatılanlara yapılan muamelelerde hayli farklar

45 Şubat 1938'de Reich'ın ve Prusya'nın İçişleri Bakanı, Nürnberg yasalarının çok ötesine geçen, "Alman milliyetinin kazanılması ve kaybedilmesiyle ilgili bir yasa tasarısı" sundu. Bu tasarıda bütün (asla herhangi bir biçimde Reich yurttaşı olamayacak) "Yahudi, Yahudi melezi ya da başka türde yabancı kandan kişiler"in çocukları, "baba, doğuştan Alman milliyetinden olsa da" artık milliyete de hak kazanamayacaklardı. Bu önlemlerin artık sadece sırf Yahudi karşıtı yasalarla sınırlı kalmadığı, 19 Temmuz 1939'da Adalet Bakanı'nın dile getirdiği bir görüşten de belliydi: "Mümkünse yasalarda Yahudi ve Yahudi melezi sözcüklerine yer verilmemeli, yerine 'yabancı kanlı kişiler' ya da 'Alman olmayan veya Alman kanından olmayan *[nicht artverwandt]* kişiler' sözcükleri kullanılmalıdır". Nazi Almanya'sında devletsizler kesiminin bu olağanüstü genişletilmesi planında, terkedilmiş çocuklarla ilgili dikkate değer bir özellik vardır. Bu çocuklar, "ırk özellikleri araştırılıncaya" kadar açıkça devletsiz olarak kabul edilmektedir. Burada, her bireyin milliyetinin ona sağladığı devredilemez haklarla doğduğu ilkesi bilinçli olarak ters çevrilmektedir: Her birey haktan yoksun olarak, yani devletsiz olarak doğar -velev ki ileride hakkında başka bir hükme varılsın.

Bütün bakanlıkların ve *Wehrmacht* [Genelkurmay] Yüksek Komutası'nın görüşleri dahil, bu yasa taslağıyla ilgili orjinal evrak dosyası, New York'daki Yiddish Scientific Institute arşivlerinde (G-75) bulunabilir.

olmakla birlikte, sonuçta bütün ülkelerde aynı gruplar için toplama kampları yapılması, grupların seçilmesi işi sadece totaliter rejimlerin inisyatifine bırakıldığından, hepsinden daha karakteristikti: Eğer Naziler bir kişiyi toplama kampına kapatmış ve o kişi de sözgelimi Hollanda'ya kaçmayı başarmışsa, Hollandalılar bu kişiyi gözaltı kampına kapatabilecektir. Örneğin savaşın patlak vermesinden uzun süre önce pek çok Batılı ülkede 'ulusal güvenlik' bahanesiyle polis, kendi inisyatifiyle Gestapo ve GPU* ile yakın ilişkiler kurmuştur, öyle ki bağımsız bir polis dış politikasının varlığından bile söz etmek mümkündür. Polisin yönlendirdiği bu dış politika, resmi hükümetlerden tamamen bağımsız bir biçimde işlev görmüştür; Gestapo ile Fransız polisi arasındaki ilişkiler hiçbir zaman, kararlı bir Alman karşıtı politikanın yön verdiği Leon Blum'un Halk Cephesi hükümeti döneminde olduğundan daha samimi olmamıştır. Siyasi yönetimlerin tersine çeşitli polis örgütleri, hiçbir totaliter rejime karşı kendilerini asla "önyargılar"la bağlamamışlardı; GPU ajanlarından elde edilen bilgi ve ihbarlar, onlar için Faşist ya da Gestapo ajanlarından elde edilenler kadar makbuldü. Polis aygıtının bütün totaliter rejimlerdeki güzide rolünün farkındaydılar; polisin toplumsal statüsünün ve siyasi öneminin yüksekliğini biliyorlardı, sempatilerini gizleme ihtiyacı da hiç duymadılar. Nazilerin, nihayetinde işgal ettikleri ülkelerin polislerinden yüz karası bir biçimde neredeyse hiç direniş görmemeleri ve yerel polis güçlerinden yardım gördükleri ölçüde terör uygulayabilmeleri, en azından kısmen, polisin yıllar boyu devletsizler ve mülteciler üzerinde uyguladığı sınırsız ve keyfi tahakküm neticesinde elde ettiği güçlü konumdan kaynaklanmaktaydı.

(*) "Devlet Siyasi İdaresi" -Sovyetler Birliği'nde siyasi polis – e.n.

Gerek "azınlıklar ulusu"nun tarihinde gerekse devletsiz bir halkın oluşumunda Yahudilerin önemli bir rolü olmuştur. [Siyasi] korumaya duydukları büyük ihtiyaçtan ve mükemmel uluslararası ilişkilerinden ötürü, fakat her şeyden evvel hiçbir ülkede çoğunluğu oluşturmadıkları için, dolayısıyla *minorité par excellence*, yani çıkarları ancak uluslararası olarak kabul edilmiş bir korumayla savunulabilecek yegâne azınlık olarak kabul edildiklerinden, azınlık hareketi denen şeyin başını çekiyorlardı.[46]

Azınlıklarla İlgili Anlaşmaların, yeni ulusların yabancıları zorla asimile etme eğilimleri ile, mecburi bir ulusal hak olan kendi kaderini tayin hakkının tanınması mümkün olmayan milliyetler arasında bir uzlaşma olduğunun reddedilmesi için olabilecek en iyi bahane, Yahudilerin özel ihtiyaçları idi..

Benzer bir hadise, mülteciler ve devletsizlik sorununun tartışılmasında yine Yahudileri öne çıkardı. Barış Anlaşmalarının yarattığı biçimiyle ilk *Heimatlose* ya da *apatrides*'ın büyük bölümü, yeni kurulan devletlerden gelen Yahudilerdi ve anavatanlarında azınlıklara sağlanan koruma kapsamına girmek istemeyen ya da girememiş kimselerdi. Almanya, Alman Yahudilerini göç etmek ve devletsiz kalmak zorunda bırakıncaya kadar, devletsizlerin önemli bir kısmını onlar oluşturmamıştı. Fakat Hitler'in Alman Yahudilerine başarıyla zulmetmesini izleyen yıllarda azınlıkların yaşadığı bütün ülkeler azınlıklarını göç ettirmenin yollarını düşünmeye başladılar; işe *minorité par excellence* ile, yani çoktan bir maskaralık haline gelmiş olan bir azınlık sistemi dışında fiilen hiçbir koruması olmayan yegâne ulusal gruptan başlamaları son derece doğaldı.

46 Yahudilerin, Azınlıklarla İlgili Anlaşmaların formüle edilmesindeki rolleri üzerine Bkz. Macartney, *a.g.e.*, s. 4, 213, 281 ve çeşitli yerlerde; David Erdstein, *Le Statut juridique des Minorités en Europe*, Paris, 1932, s. 11 ve devamında; Oscar J. Janowsky, *a.g.e.*

Devletsizliğin öncelikle bir Yahudi sorunu olduğu görüşü,[47] sorunu görmezden gelerek çözmeyi deneyen bütün siyasi yönetimlerin başvurduğu bir bahaneydi. Hiçbir devlet adamı, Hitler'in Yahudi sorununa bulduğu çözümün (önce Alman Yahudilerinin Almanya'da kabul edilmemiş bir azınlık durumuna indirgenmesi, sonra devletsizler olarak sınır dışına sürülmeleri ve son olarak imha kamplarına gönderilmek üzere her yerden gerisin geri toplanmaları), azınlıklar ve devletsizlerle ilgili bütün sorunların gerçekte nasıl "bertaraf" edileceğini dünyaya çok güzel gösterdiğini farketmedi. Savaştan sonra, çözülemez yegâne sorun olarak görülen Yahudi sorununun sömürgeleştirilmiş ve daha sonra da fethedilmiş bir ülke [toprak] aracılığıyla aslında çözüldüğü anlaşıldı; fakat bu çözüm, ne azınlıklar ne de devletsizler sorununu halletti. Tersine, yüzyılımızın neredeyse bütün olayları gibi Yahudi sorununun çözümü de sadece yeni bir mülteci kategorisini, Arapları ortaya çıkardı; böylelikle devletsizlerin ve hak-sızların üzerine 700.000 ilâ 800.000 kişi daha eklenmiş oldu. Filistin'de, küçük bir toprak parçasında meydana gelen ve yüzbinlerle ifade edilebilecek bu olay, Hindistan'da milyonlarca insanı kapsayacak biçimde çok daha geniş bir ölçekte yinelendi. 1919 ve 1920 Barış Anlaşmalarından sonra mülteciler ve devletsizler, ulus-devlet imgesine göre yaratılan bütün yeni kurulmuş devletlere bir belâ gibi yapıştılar.

Bu yeni devletler için bu belâ, ölümcül bir hastalığın tohumlarını taşımaktadır. Çünkü yasalar karşısında eşitlik ilkesi bir kere bozulduğunda, ulus-devletin varlığını sürdür-

47 Gerçi sadece bir Nazi yetkilisi ifade etmeye cüret etmişse de, hiçbir şekilde sadece Nazi Almanya'sına özgü görüşü değildi: "Bir mülteci sorununun, artık bir Yahudi sorunu olmadığında bile varolmaya devam edeceği doğrudur: fakat, Yahudiler mülteciler arasında yüksek bir oran oluşturduğundan mülteci sorunu o zaman çok daha basitleşecektir" (Kabermann, "Das internationale Flüchtlingsproblem", *Zeitschrift für Politik*, Bd. 29, Heft 3, 1939).

mesi artık olanaksızdır. Başlangıçta feodal toplumun eski yasa ve nizamlarının yerine konmak üzere tasarlanmış bu yasal eşitlik olmazsa, ulus çözülerek ayrıcalıklı ve ayrıcalıksız bireylerden oluşan anarşik bir kitle haline gelir. Herkes için eşit olmayan yasalar, ulus-devletlerin tam da doğasıyla çelişen bir şey olarak haklara ve ayrıcalıklara döner. Devletsizlere yasal kişiler olarak muamele etmeye yeteneksiz olduğu ortaya çıktıkça ve polis kararnameleriyle keyfi yönetimin boyutları genişledikçe, bütün yurttaşlarını yasal statülerinden yoksun bırakma ve onları kadir-i mutlak bir polisle yönetme iğvasına direnmek de devletler için giderek güçleşir.

II. İNSAN HAKLARININ ÇIKMAZLARI

18. yüzyılın sonundaki İnsan Hakları Bildirgesi, tarihte bir dönüm noktasıydı. Bildirgenin önünde sonunda tek bir anlamı vardı: O andan sonra Yasa'nın kaynağı, Tanrının buyruğu ya da tarihin töreleri değil, İnsan olacaktı. Bildirgeyle, tarihin toplumun belli tabakalarına ya da belli uluslarına bahşettiği ayrıcalıklardan bağımsız olarak, ["eğitimini" tamamlayan] insanın her türlü vesayetten özgürleştiği imlendi ve reşit olduğu ilân edildi.

Bunun ötesinde, Bildirgenin, onu kaleme alanların ancak yarı yarıya farkında oldukları bir içerimi daha vardı. İnsan haklarının ilânı, aynı zamanda bireylerin içine doğdukları tabakalarda artık güvenlikte olmadıkları ya da Tanrı karşısında Hıristiyanlar olarak eşitliklerinden emin olmadıkları yeni bir çağda çok fazla korumaya ihtiyaç duyulduğunu da göstermekteydi. Başka bir deyişle, bu yeni lâikleşmiş ve özgürleşmiş toplumda, insanlar artık, o zamana dek siyasi düzenin dışında olmuş ve siyasi yönetim ile anayasa tarafından

değil, toplumsal, tinsel ve dinsel güçlerce garanti edilmiş toplumsal ve beşeri haklardan artık emin değillerdi. O nedenle 19. yüzyıl boyunca şu görüş üzerinde mutabakata varılmıştı: Bireylerin, devletin [büyüyen gücüne] ve [toplumsal adaletsizliklere] karşı korunması gerektiği her zaman, insan haklarına çağrı çıkarmak gerekecekti.

İnsan Haklarının "devredilemez", başka yasalara ya da haklara indirgenemez ve onlardan çıkarsanamaz olduğu vaz'edildiğinden, onların yerleşmesinde hiçbir otoriteye başvurulmadı; nihai amacı kadar kaynağı da İnsanın kendisiydi. Öte yandan, bütün yasaların ona dayandığı varsayıldığından, insan haklarını korumak için özel bir yasanın gerekmediğine hükmedildi. Siyasi yönetimle ilgili konularda tek hükümranın halk olması gibi, insan da yasalarla ilgili konularda tek hükümran olarak boy gösterdi. Hükümdarın egemenliğinden farklı olarak halkın hükümranlığı, Tanrının bir lütfu olarak değil, İnsan adına vazedildi, o nedenle insanın "devredilemez" haklarının garantisini kendi başına bulacağı ve halkın egemen öz yönetim hakkının devredilemez bir parçası haline geleceği son derece doğal olarak bekleniyordu.

[Halk egemenliğiyle insan haklarının birbirinin içinde erimesindeki kuşkulu yan, insanın, ona özgü bir onur olan yeni insan onurunu, daha yüksek ve kapsamlı bir düzene atıfta bulunmaksızın sadece bizzat kendisinde bulmasını sağlayan her türlü otoriteden ve her türlü bağdan kurtulmuş, tamamen yalıtılmış bir varlık olma konumunu, aynı anda bu yalıtılmış durumdan uzaklaşarak bir halkın unsuruna dönüşmesiyle birlikte kaybetmesiydi.] Devredilmez insan hakları bildirisine başından itibaren girmiş olan paradoks, hiçbir yerde varolmayan (vahşiler bile belli bir toplumsal düzen içersinde yaşamaktaydı) "soyut" bir insanı göz önüne almış olmasındaydı. Eğer bir kabilenin ya da

"geri kalmış" başka bir topluluğun insan hakları yoksa, bunun nedeni henüz bir bütün olarak bu uygarlık evresine, halkın ve ulusun hükümran olduğu evreye ulaşmamış olmalarından, yabancı ya da yerli bir despotun baskısı altında yaşamalarındandı. O nedenle bütün insan hakları sorunu, ulusal özgürleşme sorunuyla süratle ve çözülmez bir biçimde iç içe geçti; sadece halkın, yani kişinin kendi halkının özgürleşmiş hükümranlığı, insan haklarını temin edebilecek gibi görünüyordu. Fransız Devrimi'nden sonra insanlık bir uluslar ailesi imgesi içerisinde kavrandığından, insanın imgesinin birey değil halk olduğu da yavaş yavaş açık hale geldi.

Avrupa ulus-devlet sisteminde insan haklarının halkların haklarıyla özdeşliğinin bütün içerimi ancak, Avrupa'nın ortasındaki ulus-devletlerin olağan işleyişiyle temel hakları olsa olsa Afrika'nın göbeğinde olabileceği kadar korunabilen giderek artan sayıda insanın ve halkın ansızın belirmesiyle gün yüzüne çıktı. İnsan hakları, her şeyden önce bütün siyasi yönetimlerden bağımsız olduğu varsayıldığı için "devredilemez" olarak tanımlanmıştı; fakat insanlar siyasi yönetimlerinden yoksun kaldıklarında ve asgari haklarına geri çekilmeleri gerektiğinde, onları koruyacak hiçbir otoritenin ve onları garanti altına alacak hiçbir kurumun kalmadığı görüldü. Ya da azınlıkların durumunda olduğu gibi, uluslararası bir yapı kendine siyasi olmayan bir yönetim otoritesi verdiğinde, aldığı önlemlerin daha henüz tam anlamıyla hayata geçirilmeden başarısız olduğu ortaya çıktı. Kendi egemenliklerine yönelik bu tecavüze sadece siyasi yönetimler açıktan muhalefet etmekle kalmadı; (sırf "dilsel, dinsel ve etnik" hakları değil) "ulusal" haklarını açık ve seçik olarak desteklemeyen her şeye güvensizlikle bakan ve Almanlarla Macarlar gibi, yüzünü "ulusal" ana ülkenin korumasına veya Yahudiler gibi bir tür uluslararası dayanışmaya dön-

meyi yeğleyen ilgili ulusal gruplar da ulusal olmayan bir garantiyi tanımadılar.[48]

Azınlıklar gibi devletsizler de, ulusal hakları yitirmenin insan haklarını yitirmekle özdeş olduğuna, birincisinin kaçınılmaz olarak ikincisini gerektirdiğine kaniydiler. Herhangi bir biçimiyle haklardan dışlandıkça, o denli kendi ulusal topluluklarıyla yeniden bütünleşmenin yollarını arama eğilimindeydiler. Rus mülteciler, milli kimliklerinde ayak direyen ve diğer devletsizlerle aynı kefeye konulma girişimlerine karşı kendilerini şiddetle savunan ilk gruptu sadece. Onlardan sonra tek başına bir mülteci ya da sınırdışı edilmişler grubu, ateşli, şiddetli bir grup bilinci geliştirmeyi ve Lehler ya da Yahudiler veya Almanlar gibi –sadece onların verebildiği gibi– hak mücadelesi vermeyi başaramadı.

Daha da kötüsü, İnsan Haklarını korumak üzere kurulmuş bütün dernekler, yeni bir insan hakları bildirisine ulaşmaya yönelik bütün gayretler, marjinal simalardan –siyasi deneyimden yoksun birkaç uluslararası hukukçudan ya da meslekten idealistlerin belirsiz duygularından cesaret alan meslekten hayırseverlerden– mali destek görmekteydiler. Bunların kurduğu gruplar, yayınladığı bildiriler, [duygusal insancıl dilleriyle] hayvan koruma dernekleriyle tekinsiz bir benzerlik göstermekteydi. Hiçbir devlet adamı-

48 İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İtalya'nın Tirol bölgesindeki Alman azınlıkların yaklaşık yüzde 75'inin oy birliğiyle evlerini terkederek yeniden Almanya'ya yerleşmeleri ve 14. yüzyıldan beri [Slovenya'da Sloven halkı arasında yaşayan Almanların birdenbire "buraya" ait olmadıklarını keşfetmeleri]; ya da savaşın bitmesinden hemen sonra İtalyan hükümetinin kitlesel uyurukluk önerisini reddeden bir İtalyan temerküz kampındaki Yahudi mülteciler, ulusal haklara duyulan dışlayıcı güvenin patetik örnekleridir. Avrupalı halkların iki savaş arasında yaşadığı deneyim karşısında, bu davranışı basitçe fanatik ulusal duyguların bir başka örneği olarak yorumlamak ciddi bir hata olurdu; bu insanlar, eğer doğuştan üyesi oldukları bir siyasi yönetim tarafından korunmayacaklarsa temel haklarından emin olma duygularını yitirmişlerdi. Bkz. Eugene M. Kulisher, *a.g.e.*

nın, önemli hiçbir siyasi simanın onları ciddiye alması olası değildi; ve Avrupa'daki liberal ve radikal partilerden hiçbiri, programlarına yeni bir insan hakları bildirisini katmaya gerek duymadı. Kurbanların kendileri, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce de sonra da, olayların kendilerini sürüklediği dikenli tellerin ortasından bir çıkış yolu bulmaya çalışırken, esirgendikleri son derece açık olan bu temel haklara başvurmadılar. Tersine, kurbanlar da tıpkı devletler gibi, marjinal derneklerin temel veya genel anlamda insan haklarını uygulatmaya yönelik girişimlerine kayıtsızlıkla baktılar ve onları hor gördüler.

Sorumlu kişilerin, yeni bir haklar bildirgesinin ilânına rağmen bütün elle tutulur yasaların etkinlik alanı dışında yaşamak zorunda bırakılmış durmadan büyüyen bir insan kitlesinin yol açtığı felâketi karşılamayı başaramaması, kesinlikle kötü niyetten kaynaklanmamıştır. Fransız ve Amerikan Devrimleri tarafından uygar toplumlar için yeni bir temel olarak ciddiyetle ilân edilen İnsan Hakları, daha önce hiçbir zaman pratik önemi haiz siyasi bir mesele olmamıştı. 19. yüzyılda bu haklara, bireyleri devletin artan gücüne karşı savunmak ve Sanayi Devriminin neden olduğu toplumsal güvenlikten yoksun yeni durumu yatıştırmak üzere oldukça üstünkörü biçimde başvurulmuştu. O dönemde insan hakları yeni bir yan anlam kazandı: ayrıcalıksızların koruyucularının standart sloganı, bir tür ilâve yasa olarak, ellerinden güvenilir bir yere başvurmaktan fazlası gelmeyen kimseler için zorunlu bir ayrıksılık hakkı haline geldi.

İnsan hakları kavramının, 19. yüzyıl siyasi düşüncesi tarafından bir tür üvey çocuk muamelesi görmesinin ve insan haklarının uygulanmasının acil bir ihtiyaç haline geldiği 20. yüzyılda bile hiçbir liberal ya da radikal partinin onu programlarına almayı uygun bulmamalarının nedeni aşikâr gö-

rünmektedir: toplumsal hakların –yani farklı ülkelerde yurttaşların değişen haklarının–, kendi başlarına alındığında yurttaşlıktan ve milliyetten bağımsız olduğu varsayılan ebedi İnsan Haklarını, elle tutulur somut yasalar biçiminde cisimleştirdiği ve ayrıntılandırdığı varsayılmaktaydı. Bütün insanlar, bir tür siyasi topluluğun yurttaşlarıydı; eğer ülkelerinin yasaları İnsan Hakları'nın gereklerini yerine getirmiyorsa, demokratik ülkelerde yasama yoluyla ya da despotizmlerde devrimci eylem yoluyla yurttaşların ülkelerinin yasalarını değiştirmeleri beklenebilir bir şeydi.

Artık hiçbir hükümran devletin yurttaşı olmayan insanlar ortaya çıktığında, devredilemez olduğu varsayılan İnsan Hakları'nın –anayasaları İnsan Hakları'na dayanan ülkelerde bile– uygulanabilir olmadığı görüldü. Kendi başına yeterince rahatsız edici bu olguya bir de, son zamanlarda görülen, yeni bir insan hakları bildirisi yazmaya yönelik pek çok girişimin yarattığı ve yurttaşlık haklarından ayırdedilen bu genel insan haklarının gerçekten neler olduğunu güvenle tanımlayabilecek kimsenin bulunmadığını kanıtlayan zihin bulanıklığını eklemek gerekir. Bu insanların içinde bulunduğu kötü durumun kesinlikle İnsan Hakları'nı yitirmiş olmalarından ibaret olduğu konusunda herkes hemfikir gibi görünse de, kimse, insan haklarını yitirdiklerinde aslında hangi hakları yitirmiş olduklarını bilir gibi görünmüyor.

Hak-sızların ilk yitirdikleri şey, yurtları oldu; bunun anlamı, içine doğdukları ve dünya yüzünde kendileri için belli ve ayrı bir yer oluşturdukları bütün bir toplumsal dokunun yitirilmesi demekti. Böyle bir felâket, daha önce yaşananlara hiç benzemiyordu. Tarihin uzun belleğinde, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı bireyler ya da halk grupları halinde yapılan zorunlu göçler vakayı adiyedendir; daha önce görülmemiş olan, yurdun yitirilmesi değil yeni

bir yurt bulmanın olanaksızlığıydı. Birdenbire, yeryüzünde göçmenlerin çok ciddi kısıtlamalarla karşılaşmadan gidebilecekleri tek bir yer, insanların arasına karışabilecekleri tek bir ülke, kendilerine ait yeni bir topluluk kurabilecekleri tek bir toprak parçası kalmadı. Üstelik bunun aşırı nüfus artışı gibi herhangi bir maddi sorunla da ilgisi yoktu; bu bir mekân değil siyasi örgütlenme sorunuydu. Kimse şunun farkında değildi: uzun zamandır bir uluslar ailesi imgesi altında görülen insanlık öyle bir evreye varmıştı ki, bu sıkı sıkıya örgütlenmiş kapalı cemaatlerin birinden atılmış olan, kendini bütün uluslar ailesinden dışlanmış bir durumda buluyordu.[49]

Hak-sızların uğradığı ikinci kayıp, siyasi bir yönetimin korumasını yitirmeleri oldu; bu da, sadece kendi ülkelerinde değil bütün ülkelerde yasal konumlarını yitirmeleri anlamına geliyordu. İkili anlaşmalar ve uluslararası mutabakatlar dünyanın her yanında, her ülkenin yurttaşının nereye giderse gitsin yasal statüsünü de beraberinde götürmesini olanaklı kılan bir ağ örmüştü (öyle ki, örneğin Nazi rejimi döneminde bir Alman yurttaşı, Nürnberg Yasaları nedeniyle Alman olmayan biriyle evlenemeyebiliyordu). Ne var ki, artık bu ağın içinde olmayanlar, kendilerini tamamen yasa dışı bir durumda bulmaktaydı (örneğin son savaş sırasında devletsizler, hâlâ uluslararası anlaşmalar sayesinde kendi hükümetlerinin dolaylı koruması altında bulunan düşman ülkenin yabancılarından istisnasız çok daha kötü durumdaydılar).

Kendi başına alındığında siyasi bir yönetimin koruması-

49 Yeni göçmenlere açık birkaç yeniden bütünleşme şansı, büyük ölçüde milli kimliklerine dayanmaktaydı: örneğin İspanyol mülteciler, Meksika'da belli ölçülerde hoş karşılanmışlardı. Yirmili yılların başında Birleşik Devletler bir kota sistemi benimsemişti, buna göre zaten bu ülkede temsil edilmekte olan her ulusal grubun, toplam nüfus içersindeki sayısal durumuna orantılı olarak eski memleketlilerinden göçmen almaya hakkı vardı.

nı yitirmek de en az yurdu yitirmek kadar, daha önce görülmemiş bir şeydi. Uygar ülkeler, siyasi nedenlerle kendi siyasi yönetimlerinin gazabına uğramış kişilere barınma hakkı vermiştir ve bu uygulama, her ne kadar hiçbir anayasada resmen yer bulamamış olsa da, 19. yüzyılda hatta 20. yüzyılımızda bile gayet iyi işlemiştir. Sorun, yeni zulüm görenler kategorisinin, istisnai durumlar için tasarlanmış resmi olmayan bir uygulamanın başedemeyeceği kadar büyümesiyle ortaya çıktı. Bunun yanında, çoğunluğun, sığınılan ülkede yasadışı sayılmayan siyasi ya da dini inançları örtük olarak varsayan barınma hakkını kısıtlaması da olanaksızdı. Yeni mülteciler, yaptıkları ya da düşündükleri şeyden dolayı değil değiştirilemez bir özelliklerinden dolayı –yani, yanlış bir ırktan ya da yanlış bir sınıftan doğmuş oldukları ya da (İspanyol Cumhuriyet Ordusu örneğinde olduğu gibi) yanlış bir siyasi yönetim tarafından görevlendirildikleri için– zulüm görmüşlerdi.[50]

Hak-sızların sayısı arttıkça, zalim yönetimlerin onların meselelerine ezilenlerin durumundan daha az ilgi göstermesi yönündeki iğva da büyüdü. Ve ilk göze çarpan olgu şuydu: siyasi bir bahaneyle zulüm görseler bile bu insanlar, bütün tarih boyunca ezilenlerin başına geldiği gibi, ezen için artık bir sorumluluk ve utanç konusu değildiler; etkin düşmanlar olarak görülmüyor, kendileri de öyleymiş gibi davranmıyorlardı (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya'yı kendi istekleriyle terkeden ve demokratik ülkelere sığınan birkaç bin Sovyet yurttaşı, Sovyetler Bir-

50 Zulmeden bir siyasi yönetimin bakış açısından masum olmanın ne kadar tehlikeli bir şey olabileceği, son savaş sırasında Amerikan yönetimi, Alman-Fransız mütareke anlaşmasında yer alan suçluların iadesiyle ilgili bir paragraf yüzünden zor durumda kalan bütün Alman mültecilere barınma olanağı verdiğinde çok açık biçimde ortaya çıktı. Barınma olanağından yararlanacak kişinin Nazi rejimine karşı bir şey yaptığını kanıtlaması gibi bir şart aranmaktaydı. Bu şartı yerine getirebilecek Alman mültecilerin oranı çok azdı; bu insanların, fazla tehlikede olmayan kimseler olmaları da yeterince gariptir.

liği'ne, yirmili yıllardaki yanlış sınıfa mensup milyonlarca mülteciden daha büyük zarar vermiştir); en büyük talihsizlikleri –her bakımdan, ama özellikle zalim yönetimin nazarında– masum olmak olan insanlardan başka bir şey değildiler ve bu sıfatla boy gösterdiler. Hiçbir biçimde sorumluluğun bulunmaması anlamında masumiyet, siyasi statülerini yitirmiş olmalarının damgası olduğu gibi, hak-sızlıklarının da belirtisiydi.

O nedenle salt görünüm olarak insan haklarının uygulanması gereği, gerçek siyasi mültecilerin kaderini ilgilendiren bir şeydi. Sayısal bakımdan bir avuç olan siyasi mülteciler hâlâ pek çok ülkede barınma hakkına sahiptirler ve bu hak gayrı resmi biçimde ulusal yasaların gerçek bir ikâmesi gibi işlev görmektedir.

Suç işlemekten yasal olarak yarar sağlayan devletsizlerle ilgili deneyimlerimizin şaşırtıcı yanlarından biri, tamamen masum olan birini yasal statüsünden mahrum etmenin suç işlemiş birine nazaran daha kolay görünmesiydi. Anatole France'ın şu nüktedan sözü "Ancak Notre Dame'ın kulelerini çalmakla suçlanırsam bu ülkeden kaçabilirim", korkunç bir gerçeklik halini almıştı. Yargıçlar, yasaları, bizi gerçekten her zaman belli haklardan yoksun bırakan ceza bağlamına göre yorumlamaya öylesine alışkındırlar ki, yasallıktan yani haklardan mahrum etmenin artık belli suçlarla ilgili bir şey olmaktan çıktığını kabul etmek bile, onlar için meslekten olmayan biri için olduğundan daha zor olabilir.

Bu durum, insan hakları kavramında içkin olarak varolan çok sayıda çıkmazı açıklamaktadır. Bir zamanlar nasıl tanımlanmış olursa olsunlar (ister Amerikan formülüne göre yaşamak, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı olarak, ister Fransız formülüne göre yasalar karşısında eşit olmak, özgürlük, mülkiyetin korunması ve ulusal egemenlik

biçiminde); mutluluğu aramak gibi belirsiz bir formülasyonu ya da şartsız mülkiyet hakkı gibi eskitilmiş bir formülasyonu geliştirmek için ne yapılmış olursa olsun; 20. yüzyılın yasaların dışına sürdüğü kişilerin gerçek durumu, bunların, yitirilmeleri mutlak hak-sızlık durumuna yol açması gerekmeyen yurttaş hakları olduklarını göstermektedir. Savaş sırasında asker yaşama hakkından yoksundur, kendi özgür olma hakkına karşı suç işleyen biridir, bütün yurttaşlar olağanüstü bir durumda mutluluklarını arama hakkından yoksundurlar; fakat kimse, bu durumlardan birinde insan haklarının yitirilmesi gibi bir halin ortaya çıktığını iddia etmeyecektir. Öte yandan bu haklar temel hak-sızlık koşullarında bile (her ne kadar sahip olunması çok zor olsa da) tanınabilirler.

Hak-sızların içinde bulunduğu felâket, yaşamak, özgür olmak ve mutluluğu aramak hakkından ya da yasalar karşısında eşit olmak ve düşünce özgürlüğü haklarından yoksun olduklarından değil –bütün bunlar belli verili topluluklar içerisinde sorunları çözmek üzere tasarlanmış formüllerdir–, her ne türden olursa olsun artık herhangi bir topluluğun üyesi olmamalarından kaynaklanmaktadır. Kötü durumda olmalarının nedeni, yasalar karşısında eşit olmamaları değil, onlar için bir yasanın varolmamasıdır; ezilmeleri değil, kimsenin onları ezmek istememesidir. Onların yaşama hakkı, oldukça uzun bir sürecin ancak son evresinde tehlike altındadır; yaşamları, ancak tam anlamıyla "lüzumsuz" olmaya devam ederlerse, kimse onlara "sahip çıkamazsa" tehlikede olabilir. Naziler bile Yahudileri yok etmeye, ilkin onları bütün yasal durumlarından (ikinci sınıf yurttaşlık statüsünden) arındırıp ve onları gettolara ve toplama kamplarına kapatarak dünyayla bağlarını kesmek suretiyle yok etmeye başladılar; gaz odalarını çalıştırmadan önce zemini dikkatle yoklayarak, hiçbir ülkenin bu insan-

lara sahip çıkmayacağından emin olduktan sonra harekete geçtiler. Mesele şuradadır: haklardan tamamen yoksunluk durumu, yaşama hakkına meydan okunduktan sonra yaratılmıştır.

Aynı durum, zaman zaman insan haklarının tam da özü olarak görülen özgürlük hakkı konusunda da, üstelik oldukça ironik bir ölçüde geçerlidir. Yasaların dışında bırakılmış olanların, yasalarca mahkûm edilen bir suçludan daha fazla hareket özgürlüğüne sahip olabileceği ya da demokratik ülkelerin gözaltı kamplarında, geçelim totaliter bir ülkeyi sıradan bir despotizmde olduğundan daha fazla düşünce özgürlüğünün olduğu tartışmasızdır.[51] Fakat –devletin ya da özel yardım kuruluşlarının yemek içmek anlamında sağladığı– fiziksel güvenlik de düşünce özgürlüğü de en azından hak-sızların temel durumlarında bir değişiklik yaratmaktadır. Yaşamları, haktan ötürü değil, merhametten dolayı uzamaktadır; çünkü ulusları onları beslemeye mecbur edebilecek hiçbir yasa yoktur. Eğer böyle bir şeyden söz edilebilirse, hareket özgürlükleri onlara, mahkûm edilmiş suçluların bile doğal olarak sahip oldukları ikamet hakkını vermez; öte yandan düşünce özgürlüğü de, her ne suretle olursa olsun düşünecek konuları olmadığından, aptalların özgürlüğüdür.

Bu son noktalar hayatidir. İnsan Haklarından kökten yoksun edilmiş olmak, her şeyden önce görüşleri anlamlı, eylemleri etkin kılan dünya üzerinde bir yerden mahrum edilmiş olmakla kendini gösterir. İçine doğulan bir topluluğun üyesi olmak artık doğal bir şey olmaktan ve hiçbir toplulu-

51 Hatta totaliter terör koşulları altında bile toplama kampları bazen, düşünce ve tartışma özgürlüğünün belli kırıntılarının hâlâ varolduğu tek yer olmuştur. Bkz. David Rousset, *Les Jours de Notre Mort*, Paris, 1947, çeşitli yerlerde; tartışma özgürlüğü için Buchenwald ile Anton Ciliga'nın *The Russian Enigma*'sına (Londra, 1940, s. 200) bakın; burada, bazı Sovyet tutuklu kamplarında hakim olan "zihin özgürlüğü"nden ve "özgürlük adaları"ndan söz edilmektedir.

ğun üyesi olmamak bir seçim konusu olmaktan çıktığında, ya da biri, eğer bir suç işlemediyse, başkalarından gördüğü muamelenin ne yapıp yapmadığına bağlı olmadığı bir duruma sokulduğunda, tehlikede olan, yurttaşlık hakları olan özgürlük ve adalet hakkından çok daha köklü bir şeydir. İnsanların, insan haklarından yoksun bırakıldığı durum, bu aşırılık durumundan başka bir şey değildir. İnsanlar, özgürlük haklarından değil, eyleme haklarından; istedikleri bir şeyi düşünme hakkından değil, kanaat oluşturma hakkından yoksun bırakılmaktadır. Kısmetlerine bazı durumlarda ayrıcalığın, çoğu durumda adaletsizliğin, birinde lütfun diğerinde kör talihin düşmesinin, ne türden olursa olsun yaptıkları, yapmakta oldukları ya da yapabilecekleri şeylerle bir ilgisi yoktur, sadece raslantıdır.

Giderek, haklara sahip olmak diye bir hakkın (ve bu, kişinin, eylemlerine ve görüşlerine göre yargılandığı bir çerçevede yaşaması anlamına gelmektedir) ve bir tür örgütlü topluluğun üyesi olmak gibi bir hakkın varlığının, ancak yeni bir küresel siyasi durum nedeniyle bu hakları yitirmiş ve yeniden kazanması da olanaksız milyonlarca insan ortaya çıktığında farkına vardık. Sorun şuradadır: Bu felâket, bir uygarlık yokluğundan, geri kalmışlıktan ya da sırf tiranlıktan dolayı ortaya çıkmış değildir, tersine onarılması olanaksızdır, çünkü istesek de istemesek de gerçek anlamda Tek Bir Dünya'da yaşamaya başladık, yeryüzünde artık "uygar olmayan" tek bir nokta bile kalmadı. Yurdun/evin ve siyasi statünün yitirilmesi, ancak tam örgütlü bir insanlık eliyle, beşeriyetten tamamen çıkartılmakla özdeş hale gelebilirdi.

Bundan önce, bugün "insan hakkı" demek durumunda olduğumuz şeyin, hiçbir tiranın alamayacağı insanlık durumunun genel bir özelliği olduğuna inanılırdı. Bu özelliğin yitirilmesi, konuşmanın ilgisinin/bağlamının yitirilme-

sine (ve Aristoteles'den bu yana insan, konuşma ve düşünme yetisine sahip bir varlık olarak tanımlanmıştır) ve bütün beşeri ilişkinin yitirilmesine (ve yine Aristoteles'den beri insanın "siyasi bir hayvan", yani tanımı gereği bir topluluk içersinde yaşayan bir varlık olduğu düşünülmüştür), başka bir deyişle beşeri yaşamın en temel özelliklerinden bazılarının yitirilmesine neden olur. Belli ölçülerde kölelerin durumu buydu, o nedenle Aristoteles onları insanlar arasında saymazdı. Köleliğin insan haklarına karşı temel kusuru, özgürlüğü yoketmesi değil (çünkü bu, başka pek çok durumda da olabilir), insanların belli bir kategorisini, –hatta modern terörün yarattığı ümitsiz koşullar altında (ama asla toplama kamplarındaki yaşam koşulları altında değil) tirana karşı– özgürlük için mücadele etme olasılığından dışlamasıydı. Köleliğin insanlığa karşı işlediği suç, (gerçi bu da yeterince kötüdür ama) bir halk düşmanlarını yenip onları köleleştirdiği zaman değil, kölelik, bazı insanların özgür bazılarının "köle" doğduğu bir kurum haline geldiğinde, kendi hemcinslerini özgürlükten yoksun bırakanın insan olduğu unutulduğunda ve suçun yaptırımı doğaya atfedildiğinde başlamıştır. Ne var ki, son olayların ışığında, yine de kölelerin bile belli bir beşeri topluluğun üyesi olduklarını söylemek mümkündür; çalışmalarına ihtiyaç duyulmakta, emekleri kullanılmakta ve sömürülmekteydi; bu durum, onları insanlık alemi içinde tutmaktaydı. Bir köle olmak, her şeyden önce ayırdedici bir karaktere, toplum içinde bir yere –insan olmanın ve insandan başka bir şey olmamanın soyut çıplaklığından daha fazla bir yere– sahip olmaktı. O zamanlar giderek artan sayıda insanın başına gelen felaket, belli hakların değil, her türden hakkı garanti etme iradesine ve gücüne sahip bir topluluğun kaybıydı. Buradan da anlaşılmaktadır ki, insan, insan olarak temel niteliğini, insanlık onurunu yitirmeden de İn-

san Hakları denen hakları yitirebilir. Sadece siyasi topluluğu yitirmek, insanı beşeriyetin dışına sürer.

Bu kayıba karşılık gelen ve hiçbir zaman insan hakları arasında adı dahi anılmamış hakkın, 18. yüzyılın kategorileri içersinde dile getirilmesi olanaksızdır, çünkü bu kategoriler, hakların doğrudan insanın "doğa"sından doğduğunu varsaymaktadırlar; o yüzden bu doğanın, doğa yasalarına göre mi yoksa Tanrı'nın görüntüsü olarak yaratılmış bir varlığa göre mi tahayyül edildiği, "doğal" haklarla mı yoksa tanrısal buyruklarla mı ilgili olduğu hemen hiçbir fark yaratmaz. Belirleyici etken şudur: Bu haklar ve onların kazandırdığı insanlık onuru, dünyada tek bir insan bile kalsa geçerli ve gerçek olarak kalmaya devam etmelidir; beşeri çoğulluktan bağımsızdırlar ve bir insan, beşeri topluluğun dışına atıldığında da geçerliliklerini sürdürmeleri gerekir.

İnsan Hakları ilk kez ilân edildiğinde, tarihten ve tarihin toplumun belli tabakalarına tanıdığı ayrıcalıklardan bağımsız oldukları kabul edilmişti. Bu yeni bağımsızlık, yeni keşfedilmiş olan insan onurunu oluşturmuştu. Bu yeni onurun, başından beri oldukça belirsiz bir doğası vardı. Tarihsel hakların yerini doğal haklar almış, "doğa" tarihin yerine geçmiş ve örtük olarak doğanın insanın özüne tarihten daha az yabancı olduğu varsayılmıştı. Tam da İnsan Hakları Bildirgesi'ninki gibi [Amerikan] Bağımsızlık Bildirgesinin dili de –"devredilemez", "doğumla verilmiş", "apaçık hakikatler"–, bireyinkiyle aynı gelişme yasalarına konu olan ve haklarla yasaların kendisinden çıkarsanabileceği bir tür beşeri "doğa"ya inancın varolduğunu göstermektedir. Belki de bugün, bu beşeri "doğa"nın tam olarak ne anlama geldiğini yargılamak için daha donanımlıyız; bu doğa bize, nereden bakılsa üç bin yılı aşkın bir zamandır bu "doğa"yı tanımlamış ve yeniden tanımlamış Ba-

tı felsefesi ve dininin ne tanıdığı ne de hatta [varlığına dair] kuşku beslediği potansiyelleri göstermiştir. Fakat o, bizim için şüpheli hale gelmiş deyim yerindeyse doğanın beşeri yanı değildir sadece. İnsan, yeryüzündeki bütün organik yaşamı insan yapısı araçlarla yok etmeyi, kavranabilir ve teknik açıdan mümkün bir şey haline getirecek ölçüde doğaya egemen olmayı öğrendiğinden beri, ondan yabancılaşmıştır. Doğal süreçler hakkında edinilen daha derinlemesine bilgiler, kafaları doğal yasaların varlığı konusunda ciddi kuşkularla doldurduğundan beri, doğa uğursuz bir görünüm edinmiştir. Görüldüğü kadarıyla ne o ne bu kategoriyi bilen bir evrenden yasalar ve haklar çıkarsamak nasıl mümkün olacaktır?

18. yüzyıl insanının tarihten özgürleşmesi gibi, 20. yüzyıl insanı da doğadan özgürleşmiştir. Tarih ve doğa, bize eşit ölçüde, yani insanın özünün artık her iki kategoriye göre de kavranamayacağı anlamında yabancı hale gelmiştir. Öte yandan, 18. yüzyılda Kantçı terminolojiye göre düzenleyici bir fikirden başka bir şey olmayan insanlık, bugün kendisinden kaçılması olanaksız bir olgu haline gelmiştir. Eskiden doğaya ya da tarihe atfedilen rolü şimdi "insanlık"a veren bu yeni durum, bu bağlamda, haklara sahip olma hakkının ya da her bireyin insanlığın bir üyesi olma hakkının bizzat insanlık tarafından garanti edilmesi anlamına gelebilmektedir. Bunun olanaklı olup olmadığı hiçbir biçimde kesin değildir. Çünkü, uluslararası kuruluşlardan insan haklarıyla ilgili yeni bildirgeler almaya çalışan iyi niyetli hümanist girişimlerin tersine, şunun anlaşılması gerekmektedir: Bu düşünce, hâlâ egemen devletler arasında varolan anlaşmalara göre işleyen uluslararası hukukun mevcut sahasını aşmaktadır; ayrıca, ulusların ötesinde varolan bir alan şimdilik mevcut değildir. Üstelik, bir "dünya hükümeti"nin kurulması da, bu ikilemi hiçbir biçimde or-

tadan kaldıramayacaktır. Aslında böyle bir dünya hükümeti olasılık dahilinde olmakla birlikte, gerçeklikte, idealist düşünceli örgütlerin geliştirecekleri yorumdan ne kadar farklı olabilecektir, orası da kuşkulu. Totaliter rejimlerin bir özelliği haline gelmiş olan insan haklarına karşı işlenen suçlar, hakkın, parçalarından farklı olarak bütün için iyi ya da yararlı olmakla eş olduğu bahanesiyle her zaman haklı çıkartılabilir. (Hitler'in, "Hak, Almanlar için iyi olandır" düsturu, olsa olsa her yerde karşılaşılabilecek ve anayasalarda hâlâ yürürlükte olan eski gelenekler bunu engellediği sürece uygulamada etkisiz kalmaya devam edecek bir hukuk anlayışının vülgarize edilmiş biçimidir.) Dinin mutlak ve aşkın ölçüleri ya da doğanın yasası otoritelerini yitirir yitirmez, hakkı, "için" –birey ya da aile veya halk ya da en geniş sayı için– "iyi" ile özdeşleyen bir yasa anlayışı da kaçınılmaz hale gelir; ve eğer "için iyi"nin uygulandığı birim insanlık kadar geniş olursa, bu karmaşa asla çözülmez. Çünkü, son derece örgütlü ve donanımlı bir insanlığın günün birinde, bazı parçalarını tasfiye etmenin bir bütün olarak insanlık için hayırlı bir iş olacağına tamamen demokratik bir biçimde –yani çoğunluk yoluyla– karar verecek olması, pratik siyasi ihtimaller alanında bile son derece anlaşılabilir bir şeydir. Burada, olgusal gerçekliğin yol açtığı sorunlar alanında, uzun zaman önce Platon'a "her şeyin ölçüsü insan değil tanrı olmalıdır" dedirtse de, ancak bütün siyasi ve felsefi sorunların çerçevesini sarsılmaz bir Hıristiyan tanrıbilim oluşturduğu sürece farkedilmeden kalabilecek siyaset felsefesinin en eski çıkmazlarından biriyle karşı karşıyayızdır.

Bu olgular ve düşünceler, sanki Fransız Devriminin İnsan Hakları Bildirgesi'ne karşı çıkarken Edmund Burke'un ileri sürdüğü ünlü savların ironik, acı ve gecikmiş bir olumla-

ması gibidir. Burke'un, insan haklarının bir "soyutlama" olduğu; insan haklarını, çocuğuna can verir gibi verdiği bir "devredilemez miras"a dayandırmanın ve kişinin haklarının "devredilemez insan hakları"ndan ziyade "İngilizin hakları" olduğunu iddia etmenin daha akıllıca olduğu savını destekler gibi görünmektedirler.[52] Burke'a göre sahip olduğumuz haklar, "ulusun için"den doğarlar, öyle ki hukukun kaynağı olarak, ne doğal hukuka ne ilahi buyruğa ne de Robespierre'in "insan ırkı", "dünya egemenliği"[53] gibi insanlıkla ilgili herhangi bir tür kavramlaştırmaya ihtiyaç vardır.

Burke'un düşüncesi, kendi türlü deneyimlerimizin ışığında bakıldığında, şüphe götürmez bir pragmatik sağlamlığa sahip görünmektedir. Bütün örneklerde ulusal hakların yitirilmesi sadece insan haklarının da yitirilmesini gerektirmekle kalmamış, son İsrail Devleti örneğinin de gösterdiği gibi, insan haklarının ihyası, şimdiye kadar ancak ulusal hakların ihyasıyla ya da tesisiyle, çok sonra gerçekleştirilmiştir. Bir insanın bu sıfatla varsayımsal varlığına dayandırılan insan hakları kavramlaştırması, ona inandıklarını itiraf ve ilan edenlerin, –hali hazırda insan olmaları dışında– diğer bütün niteliklerini ve özel ilişkilerini gerçekten yitirmiş olan insanlarla karşılaştıkları her anda tuzla buz olmuştur. Dünya, insan olmanın soyut çıplaklığında kutsal hiçbir şey bulmamıştır. Ayrıca, nesnel siyasi koşullar açısından, insan haklarının üzerine dayandırıldığı –(Amerikan formülünde) Tanrının imgesine göre yaratılması ya da insanlığın temsilcisi olması veya (Fransız formülünde) doğal hukukun kutsal istemlerini içinde barındırması gibi– insana dair düşüncelerin, bu soruna bir çözüm bulunmasına yardımcı olabileceğini söylemek de zordur.

---

52 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, 1790, yayıma hazırlayan E.J. Payne, Everyman's Library.

53 Robespierre, *Speeches*, 1927. 24 Nisan 1793 tarihli Konuşma.

İmha kamplarından sağ kurtulanlar, toplama ve gözaltı kamplarına kapatılanlar, hatta nispeten daha mutlu devletsizler, Burke'un savları olmadan, insandan başka bir şey olmamanın soyut çıplaklığının kendileri için en büyük tehlikeyi oluşturduğunu gördüler. Vahşiler gibi görülmelerinin; sonlarının hayvanlar gibi olmasından korkmalarının; insanlıkla geriye kalan ve kabul gören tek bağları olarak eski yurttaşlıklarının son işaretini taşıyan milli kimliklerinde ısrarcı olmalarının nedeni buydu. Doğal haklarına güvenmeyerek ulusal hakları tercih etmeleri, kesinlikle, doğal hakların vahşilere bile bahşedildiğinin farkında olmalarından kaynaklanmaktadır. Doğal "devredilemez" hakların, olsa olsa "çıplak vahşinin hakkı"nı olumlayabileceği, dolayısıyla uygar ulusları vahşilik derekesine düşüreceği korkusunu Burke çoktan duymuştu.[54] Sadece vahşilerin, insan olmak gibi asgari bir gerçekten başka güvenecekleri şeyleri olmadığı için, insanlar, haklarını kaybettiklerinde daha bir çaresizlikle milli kimliklerine sarıldılar ve bir zamanlar kendilerine verilmiş olan bu milli kimliği korumaya çalıştılar. Hâlâ uygar dünyanın bir üyesi oldukları gerçeğinin tek tanığı, sadece devredilmez miras"a sahip oldukları geçmişleriydi.

Eğer bir insan siyasi statüsünü yitirirse, doğuştan ve devredilemez insan haklarının içerimlerine göre, kesinlikle bu türden genel haklar bildirgelerinin çerçevesini çizdiği bir durum içine girer. Oysa fiiliyatta söz konusu olan tam tersidir. Öyle görünüyor ki insan olmaktan başka bir şey olmayan biri, tam da öteki insanların kendisine bir hemcinsleri gibi davranmalarını mümkün kılan nitelikleri yitirmektedir. Bir suçlunun, yani bugün sonuçları yazgısını belirleyen bir eylemin sorumluluğunu üstlenen bir kişinin hukuki kişiliğini yoketmenin, bütün sıradan, genel insani sorumluluklar-

54 Payne'nin Burke'yi yazdığı Giriş yazısı, *a.g.e.*

dan men edilmiş birine nazaran fersah fersah daha zor olmasının nedenlerinden biri budur.

O nedenle, eğer bütün siyasi topluluklardan çıkmak zorunda kalmış kişilerin sadece genel insani durumuna bakarsak, Burke'un savları ilave bir önem kazanmaktadır. Davranış tarzı ne olursa olsun, ister özgürlüklerden ister baskıdan bağımsız olunsun, adalet ya da adaletsizlik olsun, onlar, insan ustalığının ürünü, ortak emeğimizin sonucu olan insani varlığın bütün bu veçheleriyle dünyanın bütün bu parçalarını yitirdiler. Vahşi kabilelerin trajedisi, efendisi olamadıkları, yaşamak için bolluğuna ya da kıtlığına bağımlı oldukları, üzerinde hiçbir iz bırakmadan, ortak dünyaya hiçbir katkıda bulunmadan yaşayıp öldükleri değişmeyen bir doğada yaşıyor olmalarıysa, o zaman haklardan yoksun bu insanlar garip bir doğa durumuna düşmüşler demektir. Barbar olmadıkları kesindir; hatta bazıları kendi ülkelerinin en eğitimli tabakalarının üyesidirler. Buna karşın, vahşiliği neredeyse ortadan kaldırmış bir dünyada, uygarlıktan olası bir ricatın ilk belirtileri gibi görünmektedirler.

Uygarlık daha yüksek seviyelere ulaştıkça, dünya uygarlığın ürünü oldukça, insanlar da bu insan yapısı dünyada kendilerini evlerinde hissedecek; kendi üretmedikleri, onlara sadece verilmiş gizemli her şeye karşı o denli hınçlanacaklardır. Bir topluluk içindeki yerini, zamanının mücadelelerinde siyasi konumunu ve eylemlerini ve yazgısının bir bölümünü tutarlı bir bütün kılan yasal kişiliğini yitirmiş insan, sadece özel yaşam alanında ifade bulabilecek, kamusal ilgi konusu her meselede vasıfsız, yalın bir varoluş olarak kalmaya mahkûm niteliklerle başbaşadır. Bu yalın varoluş, yani doğuştan gizemli bir biçimde bize verilen ve bedenimizin şeklini ve zihinsel yetilerimizi içeren şey, sadece ya dostluğun ve yakınlığın öngörülemeyen bahtıyla ya da o yü-

ce ve eşsiz doğrulamaya herhangi bir özgül neden gösterme gücünden yoksun olarak (Agustinus'un deyişiyle *"Volo ut sis"* –senin olmanı istiyorum–), aşkın büyük ve hesaplanamaz lütfuyla ele alınabilir.

Yunanlılardan beri, yüksek düzeyde gelişmiş siyasi bir yaşamın, bu özel alana duyulan derine kök salmış bir kuşkudan; her birimizin, olduğu gibi, tek, biricik, değiştirilemez yaratıldığı gerçeğinde kapsanan tedirgin edici mucizesine karşı derin bir küskünlükten [resentment] doğduğunu biliyoruz. Uygar toplumda özel yaşama salt verilen, havale edilen bütün bu alan, kamu alanı için sürekli bir tehdittir; çünkü kamu alanı, tıpkı özel alanın evrensel farklılık ve farklılaşma yasasına dayanması gibi, tutarlı bir biçimde eşitlik yasasına dayanmaktadır. Salt varoluşta içerilen her şeyin tersine, eşitlik bize verilmiş değildir; o, adalet ilkesince yön verildiği ölçüde insani örgütlenmenin sonucudur. Eşit olarak doğmayız; karşılıklı olarak eşit haklara sahip olduğumuzu birbirimize garanti etme doğrultusundaki kararımıza güvenen bir grubun üyeleri olarak eşit hale geliriz.

Siyasi yaşamımız, örgütlenme yoluyla eşitliği gerçekleştirebileceğimiz varsayımına dayanmaktadır; çünkü insan, eşitleriyle, yalnızca eşitleriyle birlikte müşterek bir dünyada eyleyebilir, onu değiştirebilir ve kurabilir. Salt verilmişliğin oluşturduğu karanlık arkaplan, yani bizlerin değiştirilemez, eşsiz doğamızdan oluşan arkaplan, bütün o apaçık farklılığıyla bize –insan eşitliğinin sınırlarıyla özdeş olan– insan etkinliğinin sınırlarını hatırlatan yabancı sıfatıyla siyasi alana tecavüz eder. Eski kent-devletler ya da modern ulus-devletler gibi yüksek düzeyde gelişmiş siyasi toplulukların etnik türdeşlik üzerinde bu kadar sık durmalarının nedeni, insanların gönüllerince eyleyip değiştiremeyecekleri alanları, yani insan yapısı dünyanın sınırlarını çok açık bir biçimde gösterdiğinden kendi başlarına sessiz bir nefret, güvensizlik

ve ayrım duygusu uyandıran bu doğal ve her zaman varolan farkları ve farklılaşmaları böylelikle mümkün olduğunca ortadan kaldırmayı ummuş olmalarıdır. "Yabancı", farklılık olarak farklılık gerçeğinin, bireylik olarak bireylik gerçeğinin ürkütücü bir simgesidir ve insanın değiştiremeyeceği ve eyleyemeyeceği, o nedenle de içinde yok etmek yönünde belirgin bir eğilime sahip olduğu alanlara işaret etmektedir. Eğer beyazların topluluğunda bir Zenci (başka hiçbir şey değil) salt bir Zenci olarak görülürse, eşitlik hakkıyla birlikte insana mahsus olan eyleme özgürlüğünü de yitirir; bütün bu edimler şimdi, bazı "Zenci" niteliklerinin "sorunlu" sonuçları olarak açıklanırlar; insan denen bir hayvan türünün bir örneği olur. Bütün ayırdedici siyasi niteliklerini yitirmiş ve (başka hiçbir şey değil) sadece insan haline gelmiş kimselere de olan büyük ölçüde budur. Kamu yaşamıyla onun eşitlik yasası tam anlamıyla nerede muzaffer olursa, bir uygarlık, farklılığın oluşturduğu karanlık arkaplanı nerede yok etmeyi ya da enaza indirgemeyi başarırsa, insanın dünyanın yaratıcı değil sadece efendisi olduğunu unuttuğu için deyim yerindeyse cezalandırılacak, tam bir taşlaşmayla nihayet bulacaktır.

Müşterek dünyanın dışında yaşamaya zorlanmış insanların varlığından doğan büyük tehlike, uygarlığın ortasında, doğanın onlara verdiği hale, yalın farklılıklarına geri düşmüş olmalarıdır. Belli bir devletin yurttaşı olmanın getirdiği farklılıkların o muazzam eşitlenmesinden yoksundurlar ve insan eseri bir dünyada yer almalarına artık izin verilmediğinden, tıpkı hayvanların belli bir hayvan türünün üyesi olmaları gibi ancak insan ırkının üyesi olmaya başlarlar. İnsan haklarının yitirilmesinde içerili olan paradoks şudur: Bu kayıp, kişinin –meslekten, yurttaşlıktan, görüşten ve kendini özdeşleyeceği, kendini özellikli kılacak bir edimden yoksun olarak– genelde insan haline gelmesiyle

aynı anda ortaya çıkar ve bir müşterek dünyanın içinde ifade, üzerinde eylemde bulunmaktan mahrum edilmiş kendi mutlak olarak eşsiz bireyselliğinden başka bir şeyi temsil etmeyen bu genel olarak fark/lılık, bütün önemini yitirir.

Bu tür insanların varlığındaki tehlike iki yönlüdür: Birinci ve en açık olanı, her geçen gün artan sayılarıyla, doğanın vahşi ögelerinin bir zamanlar insan yapısı kentlerin ve kırların varlığını tehdit etmesiyle aynı yoldan –hatta belki de daha da ürkütücü biçimde–, ortak ve eşgüdümlü çabalarımızın ürünü olan dünyayı, siyasi yaşamımızı, insan eseri dünyamızı tehdit etmektedirler. Herhangi bir uygarlığa yönelik öldürücü tehlikenin, artık dışarıdan gelmesi olası değildir. Doğaya boyun eğdirildiği gibi, yüzyıllar boyu Avrupa'yı tehdit eden Moğollar gibi, anlamadıkları şeyleri yok edecek barbar tehlikesi de yok artık. Totaliter hareketlerin ortaya çıkması bile, uygarlığımızın dışına değil içine ait bir görüngüdür. Tehlike; küresel, evrensel olarak birbirine bağlanmış bir uygarlığın, milyonlarca insanı, bütün dış görünümlere rağmen vahşilik koşullarında yaşamaya mecbur etmek suretiyle kendi bağrında barbarlar yaratabilir olmasındadır.[55]

---

55 Günümüzde, İnsanlıktan bu çıkartılmanın, antik dönemde ve ortaçağda yasaların korumasından mahrum edilme geleneğinden çok daha radikal sonuçları olmuştur. Yasaların korumasındaan yoksun edilen kişinin yaşamını, karşılaştığı herkesin merhametine bırakan bu eski uygulama –ilkel hukukun verbileceği bu en korkunç ceza"–, yasaları etkin biçimde uygulayan bir sistemin kurulmasıyla ortadan kalktı ve sonunda yerini uluslar arasında yapılan suçluların iadesi anlaşmasına bıraktı. Bu, suçluları teslim olmaya zorlamayı amaçlayan, polis gücünün ilk ikamesiydi.

Ortaçağın başlarında, "medeni ölüm"de varolan tehlikenin bilincine tam anlamıyla varıldığı görülmektedir. Roma İmparatorluğunun sonlarında aforoz, dinsel ölüm anlamına gelmekteydi, fakat kilise üyeliğini yitirmiş olan kişiyi diğer bütün bakımlardan tamamen özgür bırakmaktaydı. Dinsel ve medeni ölüm, ancak Marolenj dönemind özdş hale geldi ve aforoz, "genelde, üyelik haklarının geçici olarak geri veya askıya alınmasıyla sınırlı[ydı], dolayısıyla bu haklar geri alınabilirdi." Bkz. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, "Outlawry" ve "Excommunication" maddleri.

İletişim'den

HANNAH ARENDT
Totalitarizmin Kaynakları 1
Antisemitizm

Çeviren BAHADIR SİNA ŞENER • 219 sayfa

Yahudi karşıtlığından farklı bir temelde, belki bir modern çağ yan etkisi sayılabilecek biçimde ortaya çıkan Antisemitik akımların doğuşunu, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla dönülen çağ aralığındaki gelişmeleri ele alan bir inceleme. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*'nın birinci cildinde, 20. yüzyılda sayısız insan hayatına malolacak, soykırım girişimlerine, katliamlara, toplumsal hezeyanlara kapı aralayacak, ardından siyonist şiddetle karşı dramlar yaratacak bir eşiği analiz ediyor.

İletişim'den

HANNAH ARENDT
Devrim Üzerine

Çeviren ONUR EYLÜL KARA • 398 sayfa

Devrim bir başlangıçtır; fakat şiddetle yoğrularak savaşa yaklaşan ve siyasal alanın dışına itilen bir devrim, yıktığı tiranlığın yerine yeni bir tahakküm odağını geçirmekten kaçabilir mi?

Devrim, halkın iktidarını getirecek bir araçtır; fakat halkın tam katılımını engelleyen ve yeni güç odakları yaratmaktan öteye gitmeyen bir devrim hareketi kamusal mutluluğu ve iktidarı yaratabilir mi?

Mutluluğa erişmenin yolunu şiddete ve zor kullanımına dayandıran bir devrim özgürlüğün yolunu açabilir mi?

İfade etme, tartışma ve karar verme yetkisini halkın kendisine değil, yalnızca temsilcilerine veren bir devrim amacına ulaşabilir mi?

Fransız ve Amerikan devrimlerini karşılaştırarak devrim olgusunu modern perspektifte değerlendiren Hannah Arendt, devrim hareketlerinin amaçlarıyla vardıkları nokta arasındaki uçurumda bugünün yakıcı sorunlarının köklerini ortaya koyarken, devrimler tarihini başka bir gözle görmemizi sağlamakla kalmıyor, gerçek bir devrim ihtimaline uzanan yollara da ışık tutuyor.

İletişim'den

HANNAH ARENDT
Şiddet Üzerine

Çeviren BÜLENT PEKER • 104 sayfa

Hannah Arendt, en çok tartışılmış kitaplarından biri olan *Şiddet Üzerine*'de, şiddet ile "söz"ün imkansız birlikteliğinden söz ediyor; savaş ile devrim'i şiddet olgusu üzerinden kıyaslıyor; bir "devrim aracı", değişim aracı, politika aracı ve doğrudan iktidar aracı olarak şiddet'in anlamını sorguluyor: "Şiddetle değişen bir dünya, ancak daha çok şiddetin varolduğu bir dünya olur."

HANNAH ARENDT

İnsanlık Durumu

Çeviren BAHADIR SİNA ŞENER • 461 sayfa

Arendt'in Seçme Eserler'inden ilk kitap. Modern zamanların en önemli siyaset felsefecilerinden Arendt, modernizmin etkisiyle "insanın dünyaya yabancılaşması" sorununu ele alıyor. İdealindeki Antik Yunan "polis" hayatının daha az "özellik", daha yaygın "kamusallık" içeren toplumsal düzenine giden yolu arıyor, modern çağın içinde.

İletişim'den

HANNAH ARENDT

Geçmişle Gelecek Arasında

Siyasi Düşünce Konulu Altı Deneme

Çeviren BAHADIR SİNA ŞENER • 319 sayfa

Hannah Arendt'in seçme eserlerinden oluşan *Geçmişle Gelecek Arasında*, kitaba adını veren giriş yazısı ve onu izleyen altı makaleyle hem temel bir eser, hem güncel bir eser: Gelenekle modernlik arasındaki ilişki... Modern çağın eski metafiziğin yerine koymayı amaçladığı tarih kavramı... Otoritenin çağımızda yitişinin yarattığı bunalımlar... Çağdaş özgürlük anlayışın sınırlarına toslayan insanlık...

Hannah Arendt'in modern siyasal düşüncenin klasik yapıtları arasında yer alan **Totalitarizmin Kaynakları**'nın ikinci cildini, **Emperyalizm** oluşturuyor. Arendt'in emperyalizm kuramı, bu alanda en fazla söz sahibi olan Marksist yaklaşımlardan farklı – fakat bu yaklaşımların da yararlanabileceği, hesaba katma gereği duyacağı bir pencere açıyor. Arendt, emperyalizmi, kapitalist ekonominin gelişmesinin doğal bir sonucu olmaktan ziyade; modern çağın ve özellikle ulus-devletin yozlaşmasının bir ürünü olarak görmeye yatkın. Aynı zamanda emperyalizmin, bir kez devreye girdikten sonra, ulus-devletin ve modern çağın yozlaşmasını olağanüstü hızlandıran bir devr-i daimi başlattığını gösteriyor. Arendt bu kitapta, modern emperyalizmin, 'eski' sömürgecilik/müstemlekecilik ile, ırkçı ideolojiler ile, milliyetçi "pan" akımları, partilere alternatif olarak çıkan popülist siyasal "Hareket"ler ile ilintilerini de büyüteç altına alıyor. Tabiî, **Totalitarizmin Kaynakları**'nın üç kitabını birbirine bağlayan 'özne'yi teşkil ettiğini biraz mübalağa ile söyleyebileceğimiz "ayaktakımı" da... Her biri totalitarizmin öncülleri olan bu etkenler, emperyalizm bağlamının dışında da ilgiye değerler, Arendt'in analizinde. **Emperyalizm**'in Güney Afrika'nın sömürgeleştirilme tarihini anlatan bölümü, modern emperyalizmin "ruhunu" anlamak için son derece çarpıcı bir örnek olay hikâyesi. Keza Rudyard Kipling'in, Arabistanlı Lawrence'ın veya "elimde olsa gezegenleri ilhak etmek isterdim" sözünün sahibi 'büyük' sömürgeci Cecil Rhodes vb.'lerinin portreleri, emperyalizmin "ruhu" ve "karakteri" hakkında çok şeyler söylüyor...

İLETİŞİM 453
POLİTİKA DİZİSİ 27

ISBN-13: 978-975-470-387-0